

ISSN 2617-5940

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ЗБІРНИК наукових праць

УНІВЕРСИТЕТУ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ № 2, 2018

УДК 33 + 657

Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України: електронне наукове видання [Електронний ресурс] / Університет державної фіскальної служби України; гол. ред.: М.О. Кужелєв. – 2018. - № 2. – Режим доступу <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Znpnudps/index.html>. – Заголовок з екрана.

Схвалено Вченою радою Університету державної фіскальної служби
України,
Протокол № 11 від 27 листопада 2018 року

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладено на авторів.
Рукописи рецензуються редакційною колегією.
Зміни тексту та скорочення, що впливають на зміст матеріалів, а також їх перейменування вносяться редакцією за погодженням авторів.
При передруку матеріалів посилання на «Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України» обов'язкове.

Адреса редакції: вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна

E-mail: finansybirnyk@gmail.com

© Університет державної фіскальної служби України

Редакційна колегія:

- Кужелєв М.О.**, доктор економічних наук, професор, (голова редакційної колегії);
- Онишко С.В.**, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; (заступник голови редакційної колегії);
- Андрущенко В. Л.**, доктор економічних наук, професор;
- Белінська Я. В.**, доктор економічних наук, професор;
- Береславська О. І.**, доктор економічних наук, професор;
- Варналій З. С.**, доктор економічних наук, професор;
- Воронкова О. М.**, доктор економічних наук, професор;
- Кіреєва О. Ф.**, доктор економічних наук, професор;
- Коваленко Ю. М.**, доктор економічних наук, професор;
- Лісовий А. В.**, доктор економічних наук, професор;
- Мельник В. М.**, доктор економічних наук, професор;
- Нейкова Л. І.**, доктор економічних наук, професор;
- Опарін В. М.**, доктор економічних наук, професор;
- Павлов К. В.**, доктор економічних наук, професор;
- Ріппа С. П.**, доктор економічних наук, професор;
- Сорокіна Т. В.**, доктор економічних наук, професор;
- Халецька А.А.**, доктор наук з державного управління, професор;
- Швабій К. І.**, доктор економічних наук, професор;
- Самборські А.**, доктор економічних наук, професор;
- Митико Хитов.**, доктор економіки;
- Паримал Чандра Бісвас.**, PhD;
- Житар М.О.**, кандидат економічних наук (відповідальний секретар).

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УНІВЕРСИТЕТУ
ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**
Галузь науки: економічні науки

Засновник та видавець

Університет
державної фіскальної
служби України

**Електронне наукове № 2, 2018
видання**

УДК 33 + 657

ЗМІСТ

<i>Вступне слово</i>	10
Bedrinets M.D., Deneha T.M. Controlling in the system of financial anti crisis management of the enterprise.....	15
Бедринець М.Д., Денега Т.М. Контролінг в системі фінансового антикризового управління підприємством.....	15
Бедринець М.Д., Денега Т.М. Контролінг в системі фінансового антикризового управління підприємством.....	15
Вергелюк Ю.Ю. Сучасний стан та проблеми автомобільного страхування в Україні.....	28
Вергелюк Ю.Ю. Современное состояние и проблемы автомобильного страхования в Украине.....	28
Verheliuk Y.Y. Current state and problems of automotive insurance in Ukraine.....	28
Гурочкіна В.В., Менчинська О.М. Інтеграційні виробничі ланцюги та місце українського машинобудування в міжнародних рейтингах.....	41
Гурочкина В.В., Менчинская Е.Н. Интеграционные производственные цепи и место украинского машиностроения в международном рейтинге.....	41
Hurochkina V.V., Menchinskaya E.N. Integration production chains and place of ukrainian mechanical engineering in international rating.....	41
Гусятинський М.В., Ковальчук О.П. Особливості управління проектами соціально-економічного розвитку населених пунктів.....	56
Гусятинский М.В., Ковальчук О.П. особенности управления проектами социально-экономического развития населенных пунктов.....	56
Gusyatsky M.V., Kovalchuk O.P. Features of management of projects of socio-economic development of planned items.....	56
Діденко Л.В., Касянчук Д.С. Діяльність нерезидентів на українському ринку цінних паперів та проблеми її регулювання.....	70

Диденко Л.В., Касянчук Д.С. Деятельность нерезидентов на украинском рынке ценных бумаг и проблемы ее регулирования.....	70
Didenko L.V., Kasianchuk D.S. Activities of non-residents on the ukrainian market of values and its regulation.....	70
Житар М.О., Чамор Г.С. Особливості банківського кредитування фізичних осіб в Україні.....	81
Житар М. О., Чамор Г. С. Особенности банковского кредитования физических лиц в Украине.....	81
Zhytar M.O., Chamor G. S. Features of banking lending of physician in Ukraine.....	81
Клименко Д.Б. Особливості та перспективи банківського кредитування аграрного сектора в Україні.....	95
Клименко Д.Б. Особенности и перспективы банковского кредитования аграрного сектора в Украине.....	95
Klymenko D.B. Peculiarities and prospects of banking loan agrarium sector in Ukraine.....	95
Клюско Л.А. Грошово-кредитне регулювання в умовах макроекономічної нестабільності.....	107
Клюско Л.А. Денежно-кредитное регулирование в условиях макроэкономической нестабильности.....	107
Klyusko L.A. Money-credit regulation in the conditions of macroeconomic instability.....	107
Ковда Н.І. Злиття та поглинання банківських установ як чинник підвищення їх конкурентоспроможності на фінансовому ринку.....	120
Ковда Н.И. Слияния и поглощения банковских учреждений как фактор повышения их конкурентоспособности на финансовом рынке.....	120
Kovda N.I. Mergers and aquisitions of banking institutions as an increasing factor of their competitiveness on the financial market.....	120
Коляда Т.А., Ковалюк А.В. Сутність та значення податкових інструментів у забезпеченні стабілізації національної економіки.....	135
Коляда Т.А., Ковалюк А.В. Сущность и значение налоговых инструментов в обеспечении стабилизации национальной экономики.....	135
Koliada T.A., Kovalyuk A.V. Essence and meaning of tax instruments in provinding stabilization of the national economy.....	135
Кужелєв М.О., Нечипоренко А.В. Вплив поведінкових факторів на управління фінансовою діяльністю корпорації: теоретичні аспекти.....	154

Кужелев М. А., Нечипоренко А. В. Влияние поведенческих факторов на управление финансовой деятельностью корпорации: теоретические аспекты.....	154
Kuzheliev M. O., Nechyporenko A. V. Influence of behavioural factors on financial management of corporation: theoretical aspects.....	154
Лісничук О.А., Литовченко Н.А. Формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації.....	169
Лисничук О. А., Литовченко Н.А. Формирование доходной части местных бюджетов в условиях бюджетной децентрализации.....	169
Lisnichuk, O. , Litovchenko N. The formation of a profitable part of local budgets in terms of fiscal decentralization.....	169
Мамонова Г.В., Попович Л.О. Ефективність фінансування закладів вищої освіти.....	181
Мамонова А. В., Попович Л. А. Эффективность финансирование учреждений высшего образования.....	181
Mamonova G. V., Popovych L. O. Efficiency of financing higher education establishments.....	181
Марченко О.І., Рожко Ю.В. Визначення місця України в міжнародних інноваційних рейтингах.....	193
Марченко О.И., Рожко Ю.В. Определение места Украины в международных инновационных рейтингах.....	193
Marchenko O.I., Rozhko Y.V. Determination of Ukraine's place in international ratings of innovation.....	193
Мельник В.М., Корень Н.В. Основні причини корупції в Україні та шляхи її подолання.....	207
Мельник В.М., Корень Н.В. Основные причины коррупции в Украине и пути его преодоления.....	207
Melnik V.M., Koren N.V. The main causes of corruption in Ukraine and ways to overcome it.....	207
Мельничук Г.С. Теоретичні аспекти проведення аналізу грошових потоків підприємства.....	222
Мельничук А.С. Теоретические аспекты проведения анализа денежных потоков предприятия.....	222
Melnichuk A.S. Theoretical aspects of analysis of cash flows of the enterprise.....	222
Наумова Л.Ю. Сучасний стан і проблеми фінансування капітальних видатків в установах Національної академії медичних наук України.....	237

Наумова Л.Ю. Современное состояние и проблемы финансирования капитальных расходов в учреждениях национальной академии медицинских наук Украины.....	237
Naumova L.IU. Current state and problems of financing capital expenses in state institutions national academy of medical sciences of Ukraine.....	237
Одінцова Т.М. Оптимізація податкового навантаження як інструмент економічного зростання.....	253
Одинцова Т.М. Оптимизации налоговой нагрузки как инструмент экономического роста.....	253
Odintsova T.M. Optimization of tax loading as a tool for economic growth.....	253
Онишко С.В. Фінансова безпека і фінансова політика держави в категоріях їх взаємовпливу та узгодження.....	266
Онышко С.В. Финансовая безопасность и финансовая политика в категориях взаимовлияния и согласования.....	266
Onyshko S.V. Financial security and financial policy in categories of their interrelations and harmonization.....	266
Павлюк В.В., Олійник В.О. Державне казначейство України та його роль у бюджетному процесі.....	277
Павлюк В.В., Олейник В.О. Государственное казначейство Украины и его роль в бюджетном процессе.....	277
Pavlyuk V.V, Oleynik V.O. The state of Ukraine and its role in the budget process.....	277
Пережест Л.М., Черкашина К.Ф. Державне регулювання та нагляд за діяльністю фінансових посередників в Україні: проблеми формування та напрями трансформації.....	289
Пережест Л.М., Черкашина К.Ф. Государственное регулирование и надзор за деятельностью финансовых посредников в Украине: проблемы формирования и направления трансформации.....	289
Perechrest L.M., Cherkashin K.F. State regulation and supervision over the activities of financial intermediaries in Ukraine: problems of formation and directions of transformation.....	289
Поддєрьогін А.М., Скочій С.В. Факторний аналіз формування прибутку виробничого підприємства.....	304
Поддерегин А.Н., Скочий С.В. Факторный анализ формирования прибыли производственного предприятия.....	304
Poddyerogin A.M., Skochii S.V. Factor analysis of production company's profit making.....	304

Ріппа М.Б., Шамун Н.В. Інвестиційна діяльність недержавних пенсійних фондів в Україні.....	319
Rippa M. B., Shamun N. V. Инвестиционная деятельность негосударственных пенсионных фондов на Украине.....	319
Rippa M. B., Shamun N. V. Investment activity of non-governmental pension funds in Ukraine.....	319
Сидоренко О.М., Воленко В.Г. Покращення консультативного супроводження великих платників податків як ключовий елемент удосконалення податкового адміністрування в Україні.....	337
Сидоренко А.Н., Воленко В.Г. Улучшение консультативного сопровождения крупных налогоплательщиков как ключевой элемент совершенствования налогового администрирования в Украине.....	337
Sidorenko O. M., Volenko V. G. The development of advisory support of large taxpayers as main element in improvement of tax administration in Ukraine.....	337
Сосновська О.О., Деденко Л.В. Напрями стійкого функціонування підприємства в умовах невизначеності.....	350
Сосновская О. А., Деденко Л.В. Направления устойчивого функционирования предприятия в условиях неопределенности.....	350
Sosnovska O.O., Dedenko L.V. Trends of sustainable functioning of the enterprise in conditions of uniqueness.....	350
Тарасенко Д.Л. Соціальний ресурс сталого розвитку: інституціональні умови та фактори впливу в Україні.....	365
Тарасенко Д.Л. Социальный ресурс устойчивого развития: институциональные условия и факторы влияния в Украине.....	365
Tarasenko D.L. Social resource for sustainable development: institutional conditions and factors of infringement in Ukraine.....	365
Чернова О.В., Валигура А.Т. Проблеми економічного та інноваційного розвитку Латвії після входження до ЄС.....	384
Чернова О.В., Валигура А.Т. Проблемы экономического и инновационного развития Латвии после вхождения в ЕС.....	384
Chernova O.V., Valihura A. T. Problems of economic and innovative development of Latvia after joining the EU.....	384
Шевчук С.В., Мискін Ю.І. Управління як важлива складова регулятивного потенціалу держави забезпечення митних інтересів.....	397
Шевчук С.В., Мискин Ю.И. Управление как важная составляющая регулятивного потенциала государства обеспечение таможенных интересов.....	397
Shevchuk S. V., Myskin, Y.I. Management as an important complex of regulatory potential of the state of providing customs interests.....	397

Яремчук І.В. Державний внутрішній фінансовий контроль в умовах реформування галузі охорони здоров'я України.....	408
Яремчук И. В. Государственный внутренний финансовый контроль в условиях реформирования отрасли здравоохранения Украины.....	408
Yaremchuk I. State internal financial control in the conditions of reforming the health care industry branch of Ukraine.....	408
Статті рекомендовані до друку наступними рецензентами.....	423

Шляхами успіху До 100-річчя Університету державної фіскальної служби України (УДФСУ)

Історія Університету державної фіскальної служби України бере свій початок у далекому 1921 році, коли зруйнована у вогні воєн і революцій наша країна стала на шлях економічного відродження.

У зв'язку з швидким розвитком виробництва, зокрема, торф'яної промисловості, зросла гостра потреба у підготовці кадрів для цієї галузі. Враховуючи таку ситуацію, Колегія Губпрофу своєю Постановою від 16 липня 1921 року за № 4587 створила Український торф'яний технікум ім. Артема.

Технікум розпочав свою роботу у місті Києві на вулиці Тимофіївській, 12 (нині вул. М. Коцюбинського). Першим директором технікуму був призначений член Академії наук України Б. М. Клопотова, а заступником з навчальної роботи — Ф.Ф. Садовський.

Український торф'яний технікум мав статус вищого навчального закладу, а навчально-виховний процес і професійну підготовку майбутніх фахівців торф'яної промисловості здійснювали, відомі на той час, висококваліфіковані спеціалісти: 2 академіка і 14 професорів. Випускникам технікуму присвоювали кваліфікацію інженера - торфмейстера і техніка з торфодобування.

Навчальний заклад декілька раз перейменували, вводили нові спеціальності і в 1930 році він став називатися Київським торф'яним технікумом, а його директором було призначено Ф. О. Сербіна --досвідченого й ініціативного керівника навчального закладу, який забезпечив належну підготовку кадрів у тісній співпраці із виробництвом. У 1932 році Ф.О. Сербіна призначають директором Ірпінського навчально-виробничого торф'яного комбінату (нині територія заводу «Ірпіньмашторф»).

У 1933 році Ф. О. Сербіна було призначено заступником керуючого Укрторфотресту, а директором Ірпінського навчально-виробничого торф'яного комбінату був призначений Л.А. Бельський, який став ініціатором виділення технікуму в самостійну одиницю. В 1935 році комбінат було ліквідовано, а на його базі було створено завод «Ірпіньмашторф» і Ірпінський торф'яний технікум.

Важкі випробування впали на долю викладачів, співробітників, випускників та студентів технікуму в роки Другої світової війни. Майже 3000 осіб з них брали участь у бойових діях і близько 800 осіб з них віддали найдорожче – життя, виконуючи свій обов'язок перед Батьківщиною. Їх героїзм визначено високими державними і бойовими нагородами, а випускник технікуму 1933 року І. С. Бійна був удостоєний звання Героя Радянського Союзу за героїзм, проявлений при взятті Берліну.

Особливою сторінкою в історії навчального закладу є післявоєнний період, коли країні були потрібні самовіддані, творчі та ініціативні фахівці

середньої ланки управління для організації відбудови та подальшого розвитку економіки нашої держави.

Враховуючи потреби держави у технікумі вводяться нові спеціальності. Відповідно, змінювалась і назва навчального закладу. Він мав назви: торф'яний технікум, гірничо-паливний, а з введенням спеціальностей машинобудівної промисловості він став називатися Ірпінським індустріальним технікумом і таку назву він носив понад 30 років.

У 1947 році Наказом Міністра місцевої і паливної промисловості УРСР директором технікуми був призначений О.С. Кухарик, який обіймав цю посаду до 1968 року. Це був принциповий, висококласний фахівець і чуйна людина. За його керівництва навчальним закладом була проведена навчально-матеріальної бази та створенню побутових умов для викладачів, співробітників і студентів технікуму.

Період 70-х – початку 80-х років увійшов в історію навчального закладу, як реформаторський і став початком нового етапу його розвитку.

Наказом Міністра місцевої промисловості УРСР від 16 січня 1969 року за №9 директором технікуму було призначено В. І. Павленка технікум став базовим і зразковим навчальним закладом не лише в Україні, а і в тодішньому Радянському Союзі. Творча праця В. І. Павленка високо відзначена державою. Він був нагороджений багатьма медалями, а к 1980 році йому було присвоєно почесне звання «Заслужений Учитель Української РСР». Заступниками директора технікуму того періоду було: О. І. Соколовський, О. А. Сластьоненко, М. П. Бреус, А. Є. Мороз і С. В. Лябах.

Випускниками технікуму працювали практично в усіх галузях народного господарства колишнього СРСР. Багато випускників технікуму того періоду були удостоєні високих урядових нагород. Серед них: Герої Соціалістичної праці: О. А. Вербич, В. Є. Опанасенко, В. І. Бродська, В. П. Ткаліч і багато інших випускників, якими за творчу та самовіддану працю було присвоєно високі урядові нагороди.

У кінці 80-х років в Україні розпочалась велика цілеспрямована робота по переходу підготовки фахівців за ступеневою освітою та створення навчальних закладів нового типу.

Рішенням Міністерства місцевої промисловості УРСР від 22 червня 1990 року за № 65 Ірпінський індустріальний технікум був реорганізований у навчальний заклад нового типу – Ірпінський індустріальний коледж, а його директором у серпні 1991 року був призначений П. В. Мельник – випускник технікуму 1976 року, який понад 5 років працював заступником директора даного технікуму з навчально-методичної роботи. Він мав великий і багаторічний досвід організаторської та виховної роботи з молоддю та досвід роботи на виробництві. Павло Володимирович з формував творчих та ініціативних керівників структурних підрозділів і всі разом розпочали активну роботу по перетворенню коледжу і інститут. Його заступником того часу були: О. А. Сластьоненко, А. В. Цимбалюк, В. Т. Барановський, В. І. Бадашевський і Ю. І. Ляшенко.

Враховуючи великий і багаторічний досвід роботи педагогічного колективу коледжу у справі підготовки висококваліфікованих кадрів для народного господарства держави, наявність належної навчально-матеріальної бази, побутових умов для студентів, викладачів і співробітників Постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 1996 року за № 30 на базі коледжу було створено Український фінансово-економічний інститут, а 15 листопада 1996 року Постановою Кабінету Міністрів України за № 1385 його було підпорядковано Державній податковій адміністрації України і вже понад 20 років навчальний заклад є базовим зазначеного відомства, Ректором був призначений П. В. Мельник. Проректорами були призначені: Ю. І. Ляшенко, Л. В. Цимбалюк, М. М. Касьяненко, Л. Л. Тарангул, М. М. Недашківський, В. І. Бодашевський, Т. О. Проценко, а начальником факультету податкової міліції був призначений В. Т. Білоус.

Інститути здійснювали освітню діяльність за освітньо-кваліфікаційними рівнями: молодший спеціаліст, бакалавр, Спеціаліст. Було створено п'ять факультетів та вісімдесят кафедр. Якщо у 1996 році у коледжі працював лише один кандидат фізико-математичних наук, то вже у 1999 році в інституті працювало 434 науково-педагогічних працівники, із них: 47 кандидатів і докторів наук на постійній основі і 46 за сумісництвом, що сприяло вдосконаленню якості підготовки фахівців для фінансових органів та юридичних установ країни.

Постановою Кабінету Міністрів України від 21 грудня 1999 року за № 2346 на базі Українського фінансово-економічного інституту була створена Академія державної податкової служби України, а 21 серпня 2003 року, Указом Президента України за № 870 «За вагомий внесок у розвиток освіти і науки в державі» Академії було надано статус національної.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2006 року за № 472 на базі Академії було створено Національний університет державної податкової служби, а Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2015 року на базі Національного університету ДПС України створено Університет державної фіскальної служби України. Ректором університету було призначено доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки та техніки України П. В. Пашка, який має значний досвід в органах управління і, зокрема, в податковій та митній службах держави. Проректорами були призначені: О. А. Шевчук, Л. Л. Тарангул, О. Т. Фокін, Д. В. Ковальчук, пізніше П. В. Цимбал.

Ректор та проректори, а також керівники структурних підрозділів Університету свою діяльність спрямовують на виконання вимог Закону України «Про вищу освіту», інших нормативних документів, виданих Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством освіти і науки України, Державною фіскальною службою України, Статуту Університету.

Продовжуючи багаторічні традиції колективу навчального закладу, в Університеті здійснюється підготовка фахівців за європейськими орієнтирами у

тісному поєднанні з науковими дослідженнями.

Сьогодні Університет ДФС України – заклад вищої освіти IV рівня акредитації, сучасний освітній та науковий центр, що динамічно розвивається. Університет є базовим навчальним закладом Державної фіскальної служби України.

Орієнтований на європейські стандарти освіти, Університет має у своєму складі сім навчально-наукових інститутів, факультет підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікацій працівників податкової міліції, Науково-дослідницький інститут фіскальної політики, наукову бібліотеку, два Навчально-наукових центри і шість філіалів Навчально-наукових інститутів і міст: Вінниця, Камянець-Подільський, Сторожинці, Хмельницькому та Житомирі.

За всіма напрямками та спеціальностями в Університеті у 2017-2018 навчальному році вищу освіту здобуло 6128 студентів за 13 спеціальностями. Всього майже за сторічну історію діяльність навчального закладу тут підготовлено понад 100 тисяч фахівців із вищою освітою та середньою спеціальною освітою, які успішно працювали і працюють, практично, в усіх галузях народного господарства нашої держави. Понад 60% з них працювали чи працюють у податковій чи митній службах держави.

Сьогодні освітній процес в Університеті забезпечують: 450 науково-педагогічні працівники, які об'єднані у 36 кафедр, на яких працюють 66 докторів наук, 306 кандидатів наук, 57 професорів та 215 доцентів. У складі науково педагогічних працівників є один член-кореспондент Академії правових наук України, 8 заслужених юристів України, 5 заслужених діячів науки та техніки України, 1 заслужений економіст України, 3 заслужених працівники культури України, 12 майстрів спорту України, тощо.

В Університеті ефективно діє відділ докторантури, аспіранти (ад'юктури), що сприяє успішному вирішенню питання поповнення науково-педагогічного складу висококваліфікованими кадрами і на сьогодні день майже 84% викладацького складу мають вчені ступень та звання, що позитивно впливає на якість підготовки фахівців і розвиток вузівської та галузевої науки.

В Університеті створені належні умови для навчання і всебічного розвитку студентської молоді та творчої праці науково-педагогічних працівників і співробітників.

Візитною карткою Університету є культурно-мистецький центр «Сузір'я» із його творчими колективами 5 творчих колективів мають звання народних. Вони були переможцями Республіканських та Міжнародних конкурсів народної творчості.

На базі університетського навчально-спортивного оздоровчого комплексу створені сприятливі умови для знань фізичним вихованням та спортом.

Курівництво Університету і Навчально-наукових інститутів приділяють велику увагу співпраці із зарубіжними навчальними закладами та пріоритетним напрямкам міжнародної діяльності по забезпеченню якості інтернаціоналізованої освіти, заохочення студентів до участі в міжнародних

програмах, проектах, науково-дослідницькій діяльності, тощо

Готуючись до 100-річного ювілею навчального закладу в Університеті створений оргкомітет і затверджено план заходів з даного питання.

Запрошуємо колишніх викладачів, співробітників і випускників навчального закладу попередніх років та студентів і працюючих в Університеті до участі у підготовці та відзначенні ювілею навчального закладу.

**З повагою, П.В. Пашко, ректор Університету ДФС України,
доктор економічних наук, професор, заслужений
діяч науки і техніки України**

Bedrinets M.D., Deneha T.M.

CONTROLLING IN THE SYSTEM OF FINANCIAL ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

The article deals with the concept of anti-crisis financial controlling in the enterprise, describes the financial crisis management and describes the place of controlling in this system. The sections of the concept of financial crisis controlling and the range of anti-crisis controlling instruments are proposed. Formed the main objective of financial crisis management at the enterprise is determined and its main tasks. The problems of implementation of controlling are considered, and ways of their solution are proposed.

Key words: *financial anti-crisis management, controlling, anti-crisis financial controlling.*

Бедринець М.Д., Денега Т.М.

КОНТРОЛІНГ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті розглянуто поняття антикризового фінансового контролінгу на підприємстві, дано характеристику фінансового антикризового управління та визначено місце контролінгу у даній системі. Запропоновано розділи концепції фінансового антикризового контролінгу та спектр антикризових інструментів контролінгу. Визначено головну мету фінансового антикризового управління на підприємстві та сформовано його основні завдання. Розглянуто проблеми впровадження контролінгу та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: *фінансове антикризове управління, контролінг, антикризовий фінансовий контролінг.*

Бедринець М.Д., Денега Т.М.

КОНТРОЛІНГ В СИСТЕМЕ ФІНАНСОВОГО АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕННЯ ПЕРЕДПРИЯТТЯМ

В статье рассмотрено понятие антикризисного финансового контроллинга на предприятии, дана характеристика финансового антикризисного управления и определено место контроллинга в данной системе. Предложено разделение концепции финансового антикризисного контроллинга и спектр антикризисных инструментов контроллинга. Определена главная цель финансового антикризисного управления на предприятии и сформулированы его основные задачи. Рассмотрены проблемы внедрения контроллинга и предложены пути их решения.

***Ключевые слова:** финансовое антикризисное управление, контроллинг, антикризисный финансовый контроллинг.*

Formulation of the problem. Features of the modern market are manifested in a rather high level of instability, the growth of customer requirements, and the need for functioning in a crisis economic situation. Organizations face major economic difficulties, and in their overcoming the provision of competitiveness comes to the fore. This expanded range of tasks to be solved for this. In such circumstances, it is difficult for a manager to fully control all processes taking place at the enterprise, without reducing the efficiency of management. This necessitates delegation of part of his powers to the heads of functional units, which, in turn, when solving local problems, are forced to focus on their budgets within the framework of implementing the organization's plans.

Thus, the possibility of providing quality managerial decisions is limited by the powers of the divisions, which leads to the need to find tools for optimizing the use of available resources. One of the most effective tools of this kind is controlling.

Analysis of publications that initiated the solution to this problem. Controlling as an instrument of crisis management of the enterprise has been reflected in the writings of such scholars as Basantsov I.V., Vasilenko V.O., Grebeshkova O.M., Grigorov O.O., Gryaznova A.G., Kartseva V.V., Ligonenko L.A., Tereshchenko O.O. and many others.

The purpose of the article. The purpose of the article is to analyze the definition of the concept of financial anti-crisis management and its main tool – crisis financial controlling.

Presenting main material. During the crisis, the sphere of entrepreneurship is the first to experience new changes and transformations in the market and in the behavior of consumers. The crisis in business is the result by the inconsistency of its financial and economic parameters with the parameters of the environment and may arise along with the general economic crisis in the country. The crisis in business is a sharp change in the parameters of the subject, which is due to a number of factors and leads to a disturbance of stable work and development [2, p.319]. Away out of a crisis situation always exists. Of course, depending on the scale of the crisis, the method and procedure will be different. This mechanism is determined by the effectiveness of crisis management. Successful anti-crisis management is, above all, competent management, based on the ability to properly apply the achievements of modern management to quickly adopt an effective and correct solution in crisis conditions. To ensure the correctness of the process it is advisable to study all the features of the crisis and be able to recognize it in time. In this situation (in the detection of crises), the most important is the correlation of problems. The presence and nature of such relations shows the degree of danger of the crisis, its nature and form.

Preventing the financial crisis of an enterprise, effectively overcoming it and eliminating negative consequences is ensured in the process of a special system of financial management, which is called financial anti-crisis management of the enterprise.

Financial anti-crisis management is a specific type of management activity, which consists of scanning the influence of the external and internal environment on the financial conditions of the company's operation in order to timely identify signs of a crisis approach, analysis of the financial situation, then identify the likelihood of its failure and further implementation of financial and economic measures to overcome the crisis situation for the company, as well as to minimize its negative

financial implications. Thus, one can distinguish that anti-crisis management is a constantly acting process of identifying signs of crisis phenomena and preventing their spread and stagnation of enterprise development, which is carried out throughout the entire period of its functioning [7].

The development of financial anti-crisis management of the enterprise is determined by the threat of a financial crisis, its scale, causes, factors and its prevention; it is derived from such categories as financial management and anti-crisis management (Figure 1). The objective nature of the emergence of the financial crisis in the enterprises reflects not only the regularity of its cyclic manifestation, but also the possibility of its successful solution.

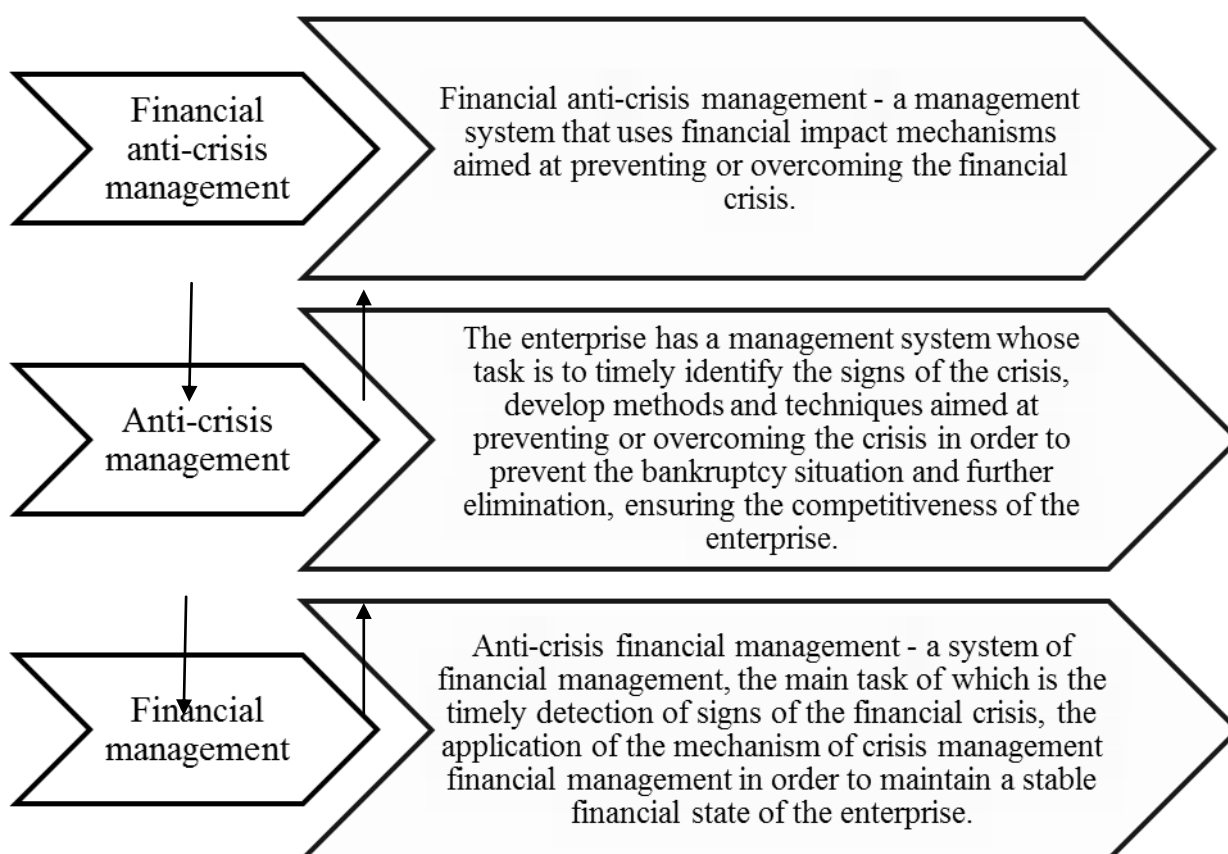

Fig. 1. Scheme of definition of financial anti-crisis management of the enterprise

Source: [15].

The main objective of financial anti-crisis management is to establish a financial equilibrium of the company and minimize the size of the decline in its

market value, caused by financial crises [9, p.202].

In the process of realizing its main goal, the financial anti-crisis management of the enterprise is aimed at solving such basic tasks:

1. Timely diagnosis of the pre-crisis financial state of the enterprise and the adoption of necessary preventive measures to prevent the financial crisis. In essence, this can be called as a diagnostics of problems that arise in the process of financial and economic activity, and can lead to negative consequences in the future, which is, they can become the cause of a risk of a crisis situation of a temporary or permanent character. The diagnostic process, of course, contains analysis procedures, but its main tasks are: - detection of deviations from the normal or optimal state of the control object; - identification the causes of these deviations; - adaptation of the diagnostic tool to the above deviations [6].

2. Elimination of insolvency of the enterprise. This task is the most urgent in the system of tasks of financial anti-crisis management of the enterprise in the diagnosis of any form of its financial crisis. In some cases, the only realization of this task is able: to stop the deepening of the financial crisis of the enterprise, to restore its image among economic partners and to obtain the necessary time to implement other anti-crisis measures.

3. Restoration of financial stability of the enterprise. This is one of the main tasks that ensure implementation of the main goal of financial anti-crisis management of the enterprise, which requires little effort and cost of financial resources. Realization of this task is carried out by means of a phased structural adjustment of the financial activity of the enterprise.

4. Preventing bankruptcy and liquidation. The financial anti-crisis management of the enterprise bases such a task in the diagnosis of a deep or catastrophic systemic financial crisis.

5. Minimizing the negative consequences of the financial crisis of the enterprise. This task is realized by consolidating the positive results of removing the company from the state of the financial crisis and stabilizing the qualitative structural transformations of its financial activity, taking into account its long-term prospect.

The effectiveness of measures to overcome the negative effects of the financial crisis is assessed on the criterion of minimizing losses in market value of the enterprise in relation to its pre-crisis level [14, p.400]

Based on the data of the final analysis of the financial and economic state, the development of almost all areas of the financial policy of the company and the fact how well it is carried out depends on the effectiveness of the management decisions. The quality of the financial analysis itself depends on the methodology used, the reliability of the accounting data, as well as on the competence of the person who makes management decisions in the field of financial policy. Implementation of the system of financial anti-crisis management helps to stabilize the financial position of the company, thus emphasizing the need to organize a system for monitoring its effectiveness. The main instrument of anti-crisis management is the anti-crisis financial controlling.

Controlling at the macro, meso and micro level that is intended to provide the process of developing and implementing anti-crisis measures by presenting the management of actual and reliable information on production, costs, financial and labour resources at a specific time.

Representatives of the German School of Economics (I. Weber, G. Kipper, D. Khan, P. Horvat, K. Steinle, etc.) under the notion of "controlling" mostly understand the system of information provision, planning and control. The most authoritative representatives of the American school of controlling are R. Anthony, R. Hilton, R. Kaplan, C. Höngren. Unlike German colleagues in their writings, they mostly use the concepts of "managerial accounting" and "managerial control". Therefore, summarizing, controlling is taken to address the issues of planning, control, and data analysis and information management of the enterprise as a whole. [4, p.257].

The current state of the world economy as a whole, as well as individual countries and economic entities is characterized by a new stage in the development of controlling as an instrument of financial anti-crisis management, accompanied by the further expansion of its functions, as well as the development of a mechanism for its implementation, including the development of new or adaptation of previously used

indicators to monitor the effects of negative processes associated with both the change of the environment and miscalculations in management. Therefore, the priority task of controlling such are as diagnosis of the subject, identify goals and objectives of the search and hotbeds of crisis, assessment of likelihood of recovery efficiency of the post-crisis period.

Controlling is understood as a set of methods and procedures for coordination, planning, accounting, control and risk management, as well as information, methodological and consulting support for managerial decisions. There are areas of controlling: controlling sales, controlling personnel, divisional controlling, controlling production and procurement controlling, financial controlling, etc. [8, p.112].

Awareness of this fact has largely contributed to the fact that controlling systems today are present in many large corporations. Enterprises not so large scale often use only individual elements of the system, because they do not want to be exposed to risk and doubt the expediency of costs for the formation of the system, taking into account the time that will be spent on its implementation. The problem may be that there is no single approach to the definition of "controlling" [13, p.67]. It is difficult for companies to realize the significance of the new system, and therefore they do not use all of their capabilities, use it partially or do not use at all, although with this they could take higher positions on the market.

At the same time, the main advantage of controlling is a fairly flexible management system that can be adapted to a particular enterprise, taking into account its features: size, assortment of manufactured products, mentality of employees, management methods. Today there is no unified model of such controlling, since all enterprises are different and have their own characteristics, therefore, the approach to overcoming crisis phenomena should be individual.

As one of the goals of the implementation of a controlling system, one can determine the need for collecting and analysing information about the place an enterprise takes on the market, how it interacts with contractors, and how it is

influenced by various external factors of the market environment. Management performs similar tasks, but controlling:

- stimulates the development of management processes and provides support for the development and implementation of the strategy;
- creates alert systems for changes in the external and internal environment;
- participates in the construction of an economic management system aimed at achieving the goals set at the expense of the most efficient management of available material and labour resources.

The information collected by the controllers is carefully selected and analysed, which ensures the existence of the system. Then the unified information is passed to the management. Such a process of information processing suggests that the existence of a system of controlling in the enterprise - a lever of influence on management decisions and the position of management [12, p.223].

For domestic enterprises, it is expedient to apply controlling in general and anti-crisis financial controlling in particular. The development of the controlling concept is one of the first steps of anti-crisis management. The controlling concept is a set of goals and objectives of controlling, a set of tools necessary to achieve them, as well as an integrated system of organizational preconditions. The concept of anti-crisis financial controlling should be focused on the functional support of the crisis financial management.

Targets for controlling should be subordinated to the goals and objectives of anti-crisis management. It is necessary to ensure the close integration of the constituent elements of the concept of controlling and the concept of anti-crisis management. The specificity of the financial crisis determines the information needs of management, as well as the time limit necessary for the implementation of anti-crisis measures [12]. Consequently, the content of the concept of controlling to a certain extent depends on the characteristics of the financial crisis in the enterprise. The concept of management should reflect the basic information about the financial and economic status of the enterprise, the main target benchmarks, possible options for solving existing problems and their expert assessment.

In general, the concept of anti-crisis financial controlling includes the following sections:

1. Assessment of the initial situation: a causal analysis of the financial crisis (or its threat).
2. Necessity and philosophy of anti-crisis financial controlling.
3. The main target guideline controlling.
4. Controlling task in the context of individual phases of the management cycle.
5. List and brief description of individual units and control instruments.
6. Assessment of the effectiveness of the anti-crisis concept [1, p.343].

The proposed sections of this concept can be used in practice as a standardized basis for the development of individual concepts of controlling. When constructing a system of financial controlling, it should be born in mind that each enterprise is characterized by certain peculiarities of the operation and organization of financial management, and each case of a financial crisis requires individual methods and ways to overcome it. Therefore, there cannot be a single, universal concept of controlling and anti-crisis financial controlling. Considering the proposed sections of the concept of anti-crisis financial controlling, we can propose the following sections, which are inherent in domestic industrial enterprises:

1. Diagnosis of the existing situation - determines the type and phase of the financial crisis, studying the main factors of crisis phenomena.
2. Defining the objectives of the anti-crisis financial controlling.
3. Analysis of individual units and controlling instruments - the links and tools of the anti-crisis controlling system depend on the phase of the financial crisis.
4. Assessment of the effectiveness of the anti-crisis concept.

Thus, the range of anti-crisis controlling instruments begins with an early warning system of the financial crisis and ends with the planning of liquidity and "cash-flow" in the implementation of individual modules of the anti-crisis concept. In addition, control over the implementation of measures provided for in the anti-crisis plan is an integral task of controlling.

The purpose of the anti-crisis financial controlling is the advisory, methodological and institutional support of financial and economic measures aimed at preventing and (or) overcoming the financial crisis in the enterprise [3].

According to any innovations in the enterprise, there are changes in the usual work. The main problem that needs to be solved in this case is how to inform employees about what new tasks they will have to perform and what changes in their work will generally take place. Informing the management will help to avoid conflict situations and will facilitate the integration of all units within the framework of the new system.

The next challenge is the high cost of implementing a controlling system. In addition, the implementation deadline is two years, depending on the size of the organization and the chosen concept of controlling. In addition, this implementation, as a rule, is accompanied by certain organizational changes in the structure of economic management. Not all managers are ready to do it.

Moreover, for the efficient operation of the system, controllers should give an independent assessment of the management's actions. This makes managers more responsive to changes, and shows the ratio of performance of different units. Naturally, it provokes some conflict and is in fact the most important problem associated with the implementation of the controlling system, since management is one of the most influential institutions of the enterprise, and with this approach, the authorities in the organization are differentiated. The emergence of controlling can also be regarded as a new stage in the development of management that meets the management needs in self-control [12, p.224].

Another problem that needs to be addressed when implementing a controlling system is to increase the flow of facts that needs to be systematized and interpreted. These facts need to be unified in order to further transfer management information. This may provide a certain level of subjectivity with the results of the analysis, especially since the controller cannot concentrate fully only on the compilation of the report. This is because the processing of information needs to correct the errors of data providers in the primary operations. The solution to the problem may be to

optimize the performance of some tasks of the controller. It is necessary to create a clear structure, in which the processes of data formation would become clear to all participants of this process and exclude erroneous operations. [13, p.24].

During the crisis, financial controlling at the enterprise should focus not only on maintaining leadership in the process of planning, implementing and monitoring the implementation of projects for the rehabilitation and restructuring of the enterprise, but also on ensuring the coordination and information provision of current financial and economic activity. Certain parts of the anti-crisis financial controlling system are built on the basis of the functional needs of anti-crisis management. Taking into account the nature and objectives of controlling in general, as well as anti-crisis controlling in particular, its object should be the process of making financial decisions in the conditions of the financial crisis [5, p.59].

An efficient concept of controlling financial crisis should be developed for successful operation of business in crisis situations. It includes a set of goals and objectives of controlling, aimed at supporting crisis functional financial management. In this sense, controlling becomes one of the major tools for improving business efficiency and for overcoming the economic crisis, restoring and achieving the tactical, operational and strategic goals set by the enterprise.

Conclusions. Thus, in the context of a protracted economic crisis in the country, one of the main tasks of enterprise management should be the creation of an effective system of financial anti-crisis management. Financial anti-crisis management is a management function that ensures avoiding crisis situations; reduction or elimination of the consequences of the financial crisis in the enterprise; ensuring a proper level of solvency. Future existence or collapse of activities of enterprises will depend on effectiveness of the anti-crisis measures. The modern economic environment characterized by a high degree of risk requires more and more skilled management tools, the main of which is controlling. Effectively functioning anti-crisis financial controlling must identify and identify in advance the causes and symptoms of the financial crisis in order to timely neutralize them. Any domestic enterprise can implement a controlling service at an enterprise to prevent crisis

phenomena and to increase its efficiency. It should become part of the overall management of the company, which ensures its efficiency and effectiveness. At the same time, controlling allows to take promising solutions with minimal risk by means of specific methods for assessing the organization's performance and a comprehensive analysis of the available competitive advantages and possible threats from international factors.

References

1. Averyanova N.B. Financial Management / N.B. Averyanova. - St. Petersburg: Peter, 2016. - 490 p.
2. Bedrinets M. D. Financial Management in Small Business: Teach. manual / M. D. Bedrinets, A. V. Surzhenko. - K.: "Center for Educational Literature", 2016. - 352 pp.
3. Vnukhkov J.A. Formation of a product portfolio of the enterprise based on indicators of the market efficiency of products / J.A. Vnukhkov, V.V. Khmel'ova. // Scientific works. - 2013. - №21. - P. 283-290.
4. Gora M.I. Financial strategy as one of the main functions of financial controlling [Electronic resource] / M.I. Gora // Materials of scientific and practical internet conference of students, postgraduates and young scientists. - 2017. - Resource access mode: https://www.researchgate.net/profile/Sylantyev_Sergiy/publication/322129899.
5. Danilchkina M.G. Formation of the Mechanism for the Implementation of the Anti-Crisis Financial Controlling in the Threats of an Unstable Economic Situation [Electronic resource] / M.G. Danilchkina, M.B. Bobrov, D.A. Komonov // Bulletin of the Moscow State Regional University. - 2017. - Resource access mode: <http://vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/11443>.
6. Kuzhel'ev M.O. Diagnosis of the financial state of the corporation in the conditions of a dynamic external environment / M.O. Kuzheliev, V.V. Mezhenkaya. // Economy. - 2012. - No. 1. - P. 62-67.
7. Lazarenko J.V. Strategies for crisis management by modern enterprise [Electronic resource] / J.V. Lazarenko, O.A. Samoluk // Materials of scientific and practical internet conference of students, postgraduates and young scientists. - 2017. - Resource access mode: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/23478/1/suchas_17.pdf.
8. Lyubin V.D. Marketing / V.D. Lyubin. - Moscow: Infra-M, 2017. - 420 p.
9. Makarov A.O. Estimation of balance and insolvency of the enterprise / A.O. Makarov, E.A. Mizikovskiy. // Accounting. - 2006. - №3. - P. 196-211.
10. Nikushina A.E. Controlling in the system of crisis management of the enterprise [Electronic resource] / A.E. Nikushina, E.V. Romanenko // AETERNA. - 2018. - Resource access mode: <https://aeterna-ufa.ru/sbornik/NK-204-2.pdf>.
11. Osipov S.V. Controlling: Theory and Practice: Textbook and Workshop for Academic Bachelor / S.V. Osipov. - Moscow: Yurait Publishing House, 2016. - 145 p.

12. Osipov S.V. The Role of Controlling in Ensuring Effective Work of the Enterprise [Electronic Resource] / S.V. Osipov, K.S. Poghidayev // International Science and Information Center "Naukosfera". - 2018. - Resource access mode: http://nauko-sfera.ru/wp-content/uploads/2018/03/Innov-issled-v-nauke-i-obraz_MK_28.02.2018.pdf#page=222.

13. Rogulenko T.M Current state and trends of controlling development [Electronic resource] / T.M. Rogulenko, S.A. Vinogradova // Bulletin of the University. - 2014. - Resource access mode: <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennoe-sostoyanie-i-tendentsii-razvitiyakontrollinga-v-rossii>.

14. Romanov A.A. Anti-crisis Financial Management of the Enterprise / A.A. Romanov, M.V. Kangro. - Ulyanovsk: UGTU, 2017. - 519 p. - (collection of scientific works under the editorship of V.N. Lazarev.).

15. Seisebaeva N.G. Analysis of theoretical approaches to the definition of the essence of the concept of crisis financial management in the enterprise / N.G. Seisebaeva, A.V. Pichikina. // Bulletin of the Zaporizhzhya National University. - 2015 - №4. - P. 116-123.

Бедринець Мирослава Дмитрівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів ім. Л.Л.Тарангул Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь). **ORCID: 0000-0002-0393-6635

***Денега Тарас Миколайович** – здобувач другого (магістерського) півня вищої освіти ННІ фінансів, банківської справи Університету Державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).*

Вергелюк Ю.Ю.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ АВТОМОБІЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті здійснено огляд тенденцій, що характеризують динаміку та сучасний стан автомобільного страхування в Україні. Зокрема, вивчено динаміку показників валових та чистих страхових премій сплачених по договорах автомобільного страхування, а також їх часток у відповідних показниках на ринку страхування в цілому. Пояснено тенденції розміру валових та чистих страхових виплат за договорами автомобільного страхування, а також їх часток у відповідних показниках на ринку страхування в цілому. Проаналізовано рівень страхових виплат в розрізі видів автомобільного страхування. Виділено ключові тенденції розвитку видів автомобільного страхування. Ідентифіковано проблеми розвитку автомобільного страхування в Україні.

Ключові слова: *автомобільне страхування, страхування цивільної відповідальності, страхування «Зелена карта», страхування «КАСКО», страхові випадки, страхові ризики.*

Вергелюк Ю.Ю.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ АВТОМОБИЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье сделан обзор тенденций, характеризующих динамику и современное состояние автомобильного страхования в Украине. В частности, изучена динамика показателей валовых и чистых страховых премий уплаченных по договорам автомобильного страхования, а также их доля в соответствующих показателях на рынке страхования в целом. Объяснено тенденции размера валовых и чистых страховых выплат по договорам автомобильного страхования, а также их долей в соответствующих показателях на рынке страхования в целом. Проанализирован уровень страховых выплат в разрезе видов автомобильного страхования. Выделены

ключевые тенденции развития видов автомобильного страхования. Идентифицировано проблемы развития автомобильного страхования в Украине.

***Ключевые слова:** автомобильное страхование, страхование гражданской ответственности, страхования «Зеленая карта», страхование «КАСКО», страховые случаи, страховые риски.*

Verheliuk Y.Y.

CURRENT STATE AND PROBLEMS OF AUTOMOTIVE INSURANCE IN UKRAINE

The article gives an overview of trends characterizing the dynamics and current state of automotive insurance in Ukraine. In particular, was studied: dynamics of gross and net insurance premiums paid on automotive insurance contracts and their shares in the respective indices in the insurance market. Were explained the trends in the amount of gross and net insurance payments under automotive insurance contracts and their shares in the respective indices in the insurance market. Analyzed the level of insurance payments by types of automotive insurance. The key trends in the development of automotive insurance types are highlighted. Problems of automotive insurance development in Ukraine are identified.

***Key words:** automotive insurance, insurance of civil liability, insurance "Green card", insurance "CASCO", insurance cases, insurance risks.*

Постановка проблеми. Розвиток автомобільного страхування в ринкових умовах слугує не лише елементом захисту майнових прав та інтересів суб'єктів автомобільного страхування, а й також виконує функції соціального спрямування: сприяє підвищенню рівню водійської культури, стимулює дотримання правил дорожнього руху, сприяє зменшенню травматизму та смертності на дорогах. Зважаючи на наявність проблем на вітчизняному страховому ринку, ринок автомобільного страхування також піддається впливу негативних тенденцій. Окрім того, види страхування, які відносяться до

автомобільного мають свої особливості реалізації, а тому і притаманні типові проблеми. З огляду на зростаючу динаміку показників, що підпадають під класифікацію страхових випадків у видах автомобільного страхування – попит на страхові послуги зростатиме, а отже актуальність тематики є беззаперечною. Розширення ємності сегменту автомобільного страхування можливе за умови підвищення якості страхових послуг, а також вирішення інших супутніх проблем. Саме таким аспектам присвячено дане дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених присвячено вивченню видів, галузей та форм страхування. Проте, досить часто, недостатня увага приділяється вузько направленим видам, зокрема автомобільному страхуванню. Низька наукова увага до проблем автомобільного страхування в Україні є невиправданою з огляду на тенденції розвитку страхового ринку України та місця автомобільного страхування на ньому. Серед дослідників, що приділяли увагу вивченню автомобільного страхування: Березіна С. Б. [6], Гаманкова О. О., Кужелєв М. О. [4], Приказюк Н. В., Ткаченко Н. В. [5] та інші.

Мета статті. Метою статті є огляд тенденцій, оцінка сучасного стану та ідентифікація проблем розвитку у автомобільного страхування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Автори пропонують чимало класифікаційних ознак, для систематизації видів автомобільного страхування, серед яких: форма страхування, рівень ризику, приналежність до галузі та ін. За видами ризиків, що підлягають страхуванню, автомобільне страхування включає: страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ); страхування наземного транспорту (КАСКО); страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за міжнародними договорами «Зелена карта» [1].

Частка видів автомобільного страхування на страховому ринку збільшується, що пов'язано із зростанням платоспроможного попиту та послуги. Важливим фактором збільшення ємності послуг автомобільного страхування на ринку є фактор присутності серед видів форми обов'язкового

страхування. У таблиці 1 наведено показники динаміки валових та чистих страхових премій із автомобільного страхування, а також їх частки у сумарній ринковій кількості сплачених валових та чистих страхових премій страховиків по Україні. У проаналізованому періоді з огляду на показник частки валових страхових премій автомобільне страхування займає четверту частину серед видів страхування, що реалізуються в Україні. Частка становить біля 25%. За показником чистих страхових премій, автомобільне страхування займає третину ринку страхування в Україні, адже частка у 2015-2017 роках ілюструє зростання і у 2017 році досягла показника 34,6%.

Таблиця 1

Динаміка валових та чистих страхових премій із автомобільного страхування в Україні у 2015-2017рр.

Показники/роки	2015	2016	2017
Валові страхові премії, млн.грн.	7871,6	9277,5	10613,0
Чисті страхові премії, млн.грн.	7322,4	8653,0	9858,1
Частка валових страхових премій у загальній кількості, %	26,5	26,4	24,4
Частка чистих страхових премій у загальній кількості, %	32,7	32,7	34,6

Джерело: складено автором на сонові [2].

Варто відзначити, що серед страховиків, що провадять свою діяльність на території України та пропонують послуги із автомобільного страхування найбільшою популярністю серед споживачів користуються послуги у компанії, що активно використовують маркетинг для просування власних послуг на ринок. За версією компанії Mind, серед компаній, що володіють найбільшими частками автомобільного страхування у портфелях, складено рейтинг надійності страховиків. До уваги приймалися показники: боргове навантаження, ліквідність, рівень виплат, динаміка премій і капіталу, власники і приналежність до ФПГ, рівень кептивності, фінансова автономія та оцінка МТСБУ (так званий «світлофор») [3]. За даним рейтингом лідерами серед вітчизняних страховиків, що володіють найбільшим портфелем із

автомобільного страхування за показниками, що бралися до уваги є : СК Уніка, АХА Страхування, Арсенал Страхування, СК РЗУ Україна, Українська страхова Група, СГ «ТАС», СК «Універсальна», СК «Княжа» та інші. Всього в рейтингу 37 компаній. Звісно, даний рейтинг не є абсолютним показником надійності страховиків України. Адже, до уваги не приймалися показники, що характеризують фінансову стійкість, яка являє собою комплексне та багатоаспектне явище. На цьому неодноразово наголошують авторих [4, с.289].

Важливим показником, що характеризує розвиток окремих видів страхування є показник страхових виплат, що можна проаналізувати у динаміці, а також характеризувати як у динаміці так і частку на ринку. Дані про страхові виплати із автомобільного страхування в Україні наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка валових та чистих страхових виплат із автомобільного страхування в Україні у 2015-2017рр.

Показники/роки	2015	2016	2017
Валові страхові виплати, млн.грн.	3187,2	3868,3	4997,8
Чисті страхові виплати, млн.грн.	3077,6	3707,5	4802,9
Частка валових страхових виплат у загальній кількості, %	39,3	43,8	47,4
Частка чистих страхових виплат у загальній кількості, %	40,5	43,3	46,8

Джерело: складено автором на основі [2].

Показники валових та чистих страхових виплат із автомобільного страхування ілюструють постійну зростаючу динаміку. Так, валові страхові виплати у 2017 році в порівнянні із 2015 зросли на 57%, а чисті страхові виплати - на 56%. З огляду на тенденції по збору валових та чистих страхових премій, а також показники аварійності на дорогах України дані тенденції є об'єктивним явищем: збільшення обсягів спожитих страхових послуг, зростання кількості випадків, що класифікуються як страхові за видами автомобільного страхування призводять до зростання страхових виплат за даними видами. Зауважимо, що при цьому, досить негативними є тенденції,

коли збільшення зазначених показників відбувається не синхронно. Адже, в такому випадку, можна стверджувати про зниження платоспроможності страховиків.

Досить значними є частки валових та чистих страхових виплат із автомобільного страхування у загальних показниках по ринку страхування в Україні. У 2015 – 2017 рр. показники демонструють стабільне зростання. Такі тенденції є показником зростання частки ринку автомобільного страхування в Україні.

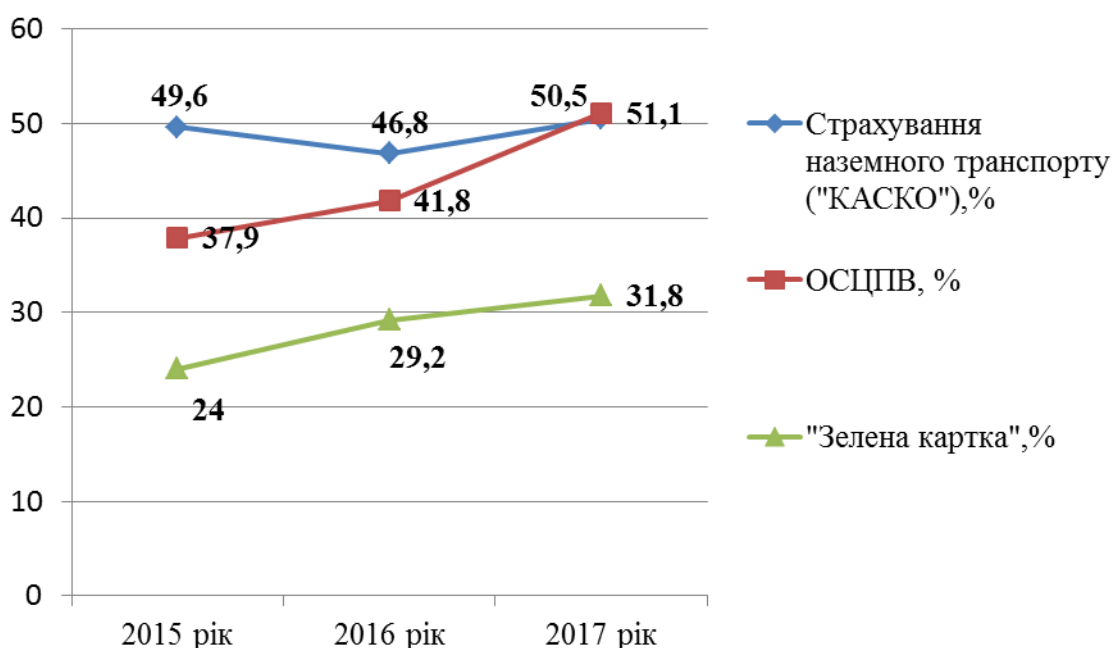

Рис. 1. Динаміка рівня чистих страхових виплат за видами автотранспортного страхування у 2015-2017рр в Україні

Джерело: побудовано автором за даними [2].

Дані діаграми (рис.1) ілюструють динаміку показника рівня чистих страхових виплат у розрізі видів автомобільного страхування у 2015-2017 рр. В Україні. Спостерігається позитивна тенденція до збільшення показника за всіма видами автомобільного страхування. Проте, відзначається, що за даним показником страхування «Зелена карта» значно відстає від інших видів. Найбільший рівень чистих страхових виплат серед видів авто мольного страхування займає страхування «КАСКО». Підтримка попиту на страхові послуги із страхування «КАСКО» за рахунок диверсифікації страхових

продуктів, активного маркетингу та стабільних виплат зумовлюються тим, що зростання даного виду страхування у портфелях страховиків є рентабельним в порівнянні з іншими видами. Вартість послуги страхування «КАСКО» є набагато вищою ніж для інших видів автомобільного страхування. При цьому динаміка абсолютного значення чистих страхових виплат, відповідно є зростаючою (рисунок 2).

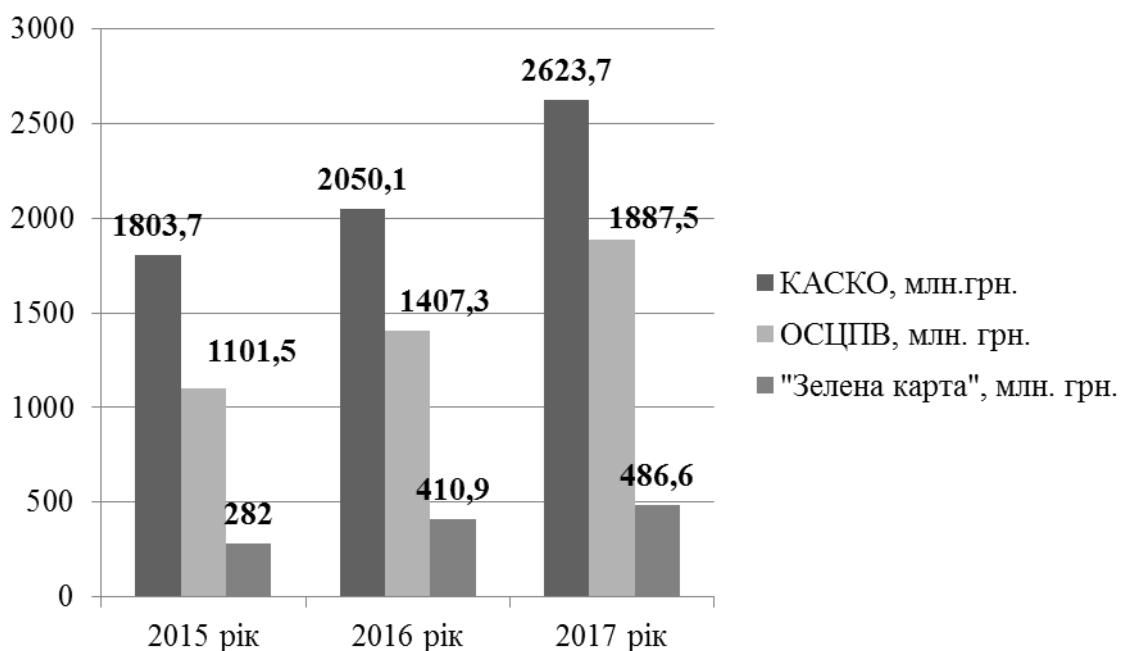

Рис.2. Динаміка валових страхових виплат за видами автомобільного страхування в Україні у 2015-2017 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [2].

Слушними є думки Ткаченко Н. В., яка окреслюючи перспективи розвитку страхування авто-КАСКО пов'язує їх із майбутнім зростанням попиту з боку фізичних та юридичних осіб на цей страховий продукт і вказує перелік факторів, що сприяє його поширенню [5, с.174]:

- зростанням кількості транспортних засобів;
- усвідомленням клієнтами необхідності страхового захисту своїх автомобілів;
- подальшим зростанням платоспроможності власників транспортних засобів;

- активізацією рекламної діяльності страхових компаній;
- розробкою нових страхових продуктів у рамках добровільного автотранспортного страхування тощо.

При цьому, зважаючи на сучасні тенденції розвитку економіки України ряд із зазначених факторів не сприяють зростанню попиту на послуги добровільного страхування «КАСКО». Зокрема, нестабільність ситуації на валютному ринку та девальвація національної грошової одиниці зменшує купівельну спроможність населення. Попит на автомобілі, ціна на які залежить від вартості іноземних валют – зменшується. До того ж неврегульованою залишається ситуація на ринку автомобілів України у частині ввозу на територію України не розмитнених та бувших у вжитку автомобілів. Як відомо, досі не підлягають страхуванню ні самі автомобілі ні цивільна відповідальність їх власників. Зважаючи на збільшення кількості таких автомобілів на території України та за умови незмінної ситуації щодо умов їх страхування, можна прогнозувати зменшення споживання послуг із автомобільного страхування.

Обсяги валових страхових премій за видами автомобільного страхування є своєрідним показником попиту на відповідний вид страхових послуг (рис. 3).

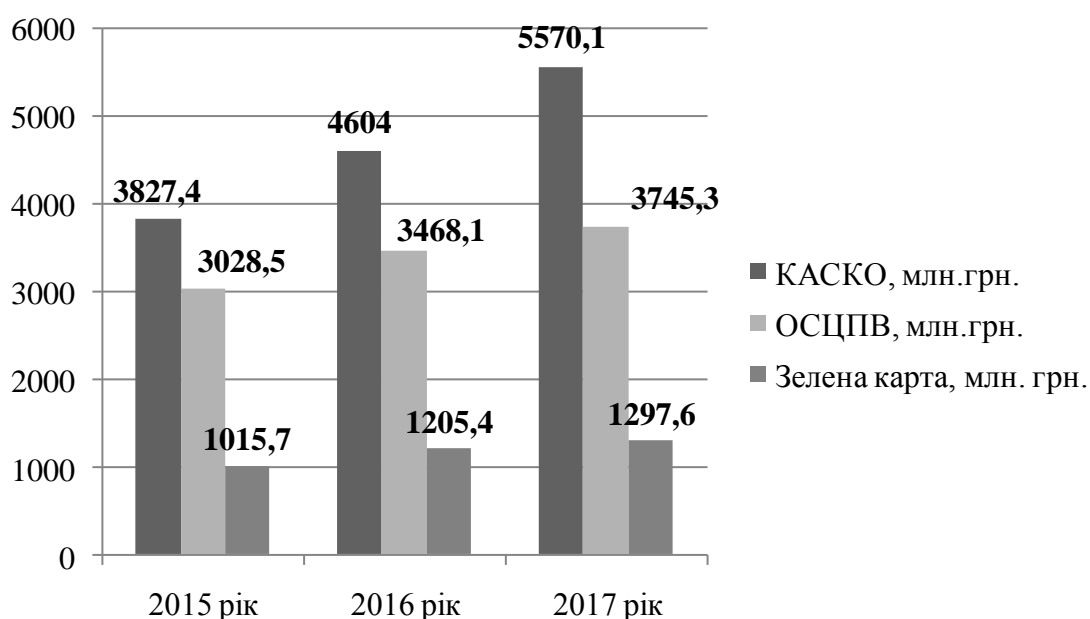

Рис.3. Динаміка валових страхових премій за видами автомобільного страхування в Україні у 2015-2017 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [2].

В абсолютному вимірі найбільшими сплачені валові страхові премії у аналізованому періоді характерні для страхування «КАСКО». Суттєво нижчим є даний показник для страхування «Зелена карта». За усіма видами автомобільного страхування спостерігається позитивна динаміка. При цьому темпи зростання є найбільшими для «КАСКО» страхування. Помірно збільшуються валові страхові премії для страхування ОСЦПВ та «Зелена карта».

Варто погодитись із думками науковців, що до взаємозалежності показників розвитку ринку автомобільного страхування та кредитного ринку. Зазначене зростання страхових премій значною мірою зумовлене розвитком іпотечного, споживчого та автокредитування (тобто попит на страхування у такому випадку формувався не на добровільному бажанні страхувальників, а на їх обов'язку придбати страховий поліс в силу договірних відносин з кредитором). У зв'язку з цим, подібне зростання попиту на послуги страховиків, з одного боку, не може бути охарактеризоване як позитивне явище, а з іншого – його, на жаль, не можна визначати як основний чинник, що зумовлюватиме подальше становлення і розвиток вітчизняного страхування [5, с. 172]. При цьому, варто відзначити про існування взаємозалежності між кількістю спожитих кредитних послуг, що спрямовані на купівля автомобілів і попитом на послуги із автомобільного страхування.

Що ж до показників страхування ОСЦПВ то можна констатувати стабільне зростання валових страхових премій (рис. 3). Проте, темпи зростання демонструють відставання у порівнянні із аналогічним показником страхування «КАСКО». Динаміка страхових виплат (рис.2) ілюструє більш жваве зростання, що свідчить про збільшення кількості страхових випадків та виплат за ними. Фактором збільшення страхових премій за даним видом страхування слугувало суттєве зростання цін на страхові поліси.

Суб'єктом ринку даного виду страхування, окрім державного регулятора – Національної комісії, що здійснює державне регулювання ринків фінансових

послуг є Моторне (транспортне) страхове бюро України, яке є єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам. Членство у об'єднанні є обов'язковою умовою для надання можливості реалізації страховиками послуг із ОСЦПВ. Збільшення цін на поліси ОСЦПВ – рекомендація МТСБУ, що зумовлена необхідністю компенсувати страхові ризики, які в сучасних умовах зростають, доказом чого є статистика аварійності в Україні. З метою контролю за виконанням поставлених перед страховиками рекомендацій, фахівці МТСБУ запровадили додатковий платіж для страховиків – внесок до Фонду захисту потерпілих для тих страхових компаній, чий рівень виплат був нижче середніх на ринку. Проте, державний регулятор заборонив стягувати даний платіж. Втім, політика МТСБУ вплинула на збільшення тарифів, що стосуються ціноутворення ОСЦПВ, що знайшло відображення на динаміці валових та чистих страхових премій.

Березіна С., досліджуючи проблеми ОСЦПВ наголошує, що однією з найвагоміших проблем розвитку ринку страхування відповідальності власників наземного транспорту в Україні є низький рівень довіри як до страхування в цілому, так і до ефективності користування страховими послугами. Науковець вважає можливим шляхом подолання вказаної перепони є впровадження системи прямого врегулювання збитків обов'язкової для всіх страховиків, які надають послуги за даним видом страхування. Пряме врегулювання збитків передбачає виплату грошової компенсації постраждалому в ДТП "своєю" страховою компанією, тобто тією, яка уклала з ним договір страхування цивільної відповідальності автовласника, з подальшою компенсацією виплаченого відшкодування страховиком винної особи [6, с.12]. Дана позиція є досить обґрунтованою. Хоча й на початкових етапах може мати негативний вплив на страховий ринок.

Тенденції розвитку страхування «Зелена карта» в Україні демонструє тенденції, що порівняно з іншими видами автомобільного страхування, можна

охарактеризувати як відстаючі. Зауважимо, що рівень чистих страхових виплат за даним видом є низьким і становить у 2017 році 31,8%, що суттєво нижче аналогічних показників за іншими видами автомобільного страхування. Чимало шахрайських схем реалізується з застосуванням даного виду страхування, що зумовило необхідність врегулювання даного питання.

На думку вітчизняних науковців дієвим інноваційним інструментом зниження шахрайства стало запровадження, починаючи з 01.03.2014р., укладання договорів міжнародного страхування «Зелена картка» із одночасним внесенням інформації про укладений договір страхування в єдину централізовану базу даних (ЦБД) МТСБУ за допомогою підсистеми «Green Card online» [7].

Розглянувши тенденції розвитку видів автомобільного страхування в Україні, вдалось визначити проблеми, що його супроводжують, зокрема: наявність диспропорцій у розвитку видів автомобільного страхування направлених у сторону обов'язкових видів страхування; зростаюча вартість страхових послуг із автомобільного страхування, що зумовлюється високими ризиками; низький рівень довіри до страховиків в Україні, який підтверджується недостатнім рівнем страхових виплат по окремим видам автомобільного страхування; недобросовісна конкуренція на ринку автомобільного страхування, що супроводжується використанням демпінгових інструментів ціноутворення; використання шахрайських схем під час надання послуг із автомобільного страхування.

Висновки. У ході дослідження індикаторів розвитку видів автотранспортного страхування в Україні у обраному періоді (2015-2017рр.) було здійснено аналіз тих показників, що стосуються розвитку автомобільного страхування в Україні в цілому, а також показників, що відображають особливості розвитку його видів: страхування цивільно-правової відповідальності власників автотранспортних засобів, майнове страхування «Каско», міжнародне страхування «Зелена карта». Здійснено огляд динаміки валових та чистих страхових премій із автомобільного страхування, а також їх

часток у загальних показниках на ринку страхування. Вдалось виявити позитивні тенденції, що характеризуються зростання ємності сегменту автомобільного страхування. Проаналізовано показники валових та чистих страхових виплат за видами автомобільного страхування та в цілому, що показало досить високі показники за окремими видами. Ідентифіковано проблеми розвитку автомобільного страхування в цілому, які пов'язані як із розвитком страхового ринку, так і з особливостями реалізації послуг із автомобільного страхування. Наявність проблем та динамічних змін, що визначають розвиток автомобільного страхування в Україні є причиною необхідності подальших наукових досліджень у даному напрямку.

Список джерел:

1. Вергелюк Ю. Ю. Теоретичні засади функціонування ринку автомобільного страхування в Україні // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". - 2018. - №10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2018-10-4234/> DOI: 10.25313/2520-2294-2018-10-4234.
2. Зведена динаміка основних показників страхового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>.
3. Рейтинг страхових компаній – 2018: як ринок страховиків в Україні виходить із застою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20186445-rejting-strahovih-kompanij-2018-yak-rinok-strahovikiv-v-ukrayini-vihodit-iz-zastoyu>.
4. Кужелев М. О. Фінансова стійкість страхових компаній в умовах динамічного зовнішнього середовища / М. О. Кужелев, М.О. Житар // Економічний вісник Університету. – 2016. - №29/1. – С. 287-294.
5. Ткаченко Н. В. Аналіз сучасного ринку добровільного страхування автотранспортних засобів в Україні / Н. В. Ткаченко, С. О. Криниця // Фінансовий простір. – 2013. -№4. – С. 170-175.
6. Березіна С. Б. Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: проблеми та рішення / С. Б. Березіна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2016. – №7 (184). – С.6-14.
7. Приказюк Н. В. Вектори розвитку автотранспортного страхування в Україні / Н. Приказюк, Т. Моташко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – С. 37-47.

8. Кужелєв М.О. Формування парадигми державного регулювання системи комерційного страхування в Україні / М.О. Кужелєв, О.О. Шакура // Світ фінансів. Науковий журнал Тернопільського національного економічного університету. – 2014. – Випуск 2. – С. 95-99.

9. Житар М.О. Методичні аспекти управління ризиками страхових компаній / М.О. Житар // Аналітично-інформаційний журнал «Схід». – 2016. – Вип. 1(141). – С. 13-17.

Вергелюк Юлія Юріївна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь). **ORCID: 0000-0003-1773-6631

Гурочкіна В.В., Менчинська О.М.

ИНТЕГРАЦІЙНІ ВИРОБНИЧІ ЛАНЦЮГИ ТА МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ В МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГАХ

У статті досліджено теоретичну сутність інтегрованих виробничо-технологічних ланцюгів, їх форми виробництва в українському машинобудуванні. Розглянуто показники обсягів випуску та види світового та українського автомобілебудування, місце України у міжнародних рейтингах автомобільної промисловості. Досліджено ресурсну спроможність у виробничо-технологічних ланцюгах автомобілебудування та покриття імпорту національною продукцією у проміжному споживанні.

***Ключові слова:** інтеграція, додана вартість, виробничий ланцюг, локалізація виробництва, імпортозалежність, машинобудування, автомобілебудування.*

Гурочкина В.В., Менчинская Е.Н.

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ ЦЕПИ И МЕСТО УКРАИНСКОГО МАШИНОСТРОЕНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ РЕЙТИНГЕ

В статье исследовано теоретическую сущность интегрированных производственно-технологических цепей, их формы производства в украинском машиностроении. Рассмотрены показатели объемов выпуска и виды мирового и украинского автомобилестроения, место Украины в международных рейтингах автомобильной промышленности. Исследована ресурсная способность в производственно-технологических цепях автомобилестроения и покрытия импорта национальной продукцией в промежуточном потреблении.

***Ключевые слова:** интеграция, добавленная стоимость, производственная цепочка, локализация производства, импортозависимость, машиностроения, автомобилестроения.*

Hurochkina V.V., Menchinskaya E.N.

INTEGRATION PRODUCTION CHAINS AND PLACE OF UKRAINIAN MECHANICAL ENGINEERING IN INTERNATIONAL RATING

The article investigates the theoretical essence of integrated production and technological chains, their forms of production in Ukrainian engineering. The indicators of production volumes and types of world and Ukrainian automotive industry, the place of Ukraine in the international automotive industry ratings are considered. The resource capacity in the production and technological chains of the automotive industry and the coverage of imports with national products in intermediate consumption is investigated.

Keywords: integration, value added, production chain, localization of production, import dependence, engineering, automotive.

Постанова проблеми. Новий тип економіки формується на основі інтелектуального, інституційного, професійного потенціалів суспільства. Інноваційна економіка залежить від здатності економік країн світу витримати жорстку організаційну та технологічну конкуренцію, яка базується на інноваціях. Процеси становлення нової економіки та поглиблення структурної взаємозалежності країн світової економіки невід’ємно пов’язані з міжнародною фрагментацією виробництва. Рушійною силою міжнародної фрагментації виробництва є регіоналізація, яка є результатом взаємодії виробничих зв’язків у економічний простір, що супроводжується формуванням союзів, блоків, стратегічних альянсів, кластерів на певній території. Однією з важливих тенденцій розвитку нової економіки та її регіоналізації є формування інноваційної моделі співробітництва між бізнес-партнерами та домінування в сучасному виробництві складної системи виробничих зв’язків. Кожна одиниця системи виробничих зв’язків спеціалізується на певному етапі інтегрованого виробничо-технологічного ланцюга або міжнародної виробничої мережі, саме це і актуалізує обрану тему наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти функціонування виробничих систем та оцінювання ефективності досліджували такі зарубіжні вчені як: А.Н. Асаул, Р. Бамбер, Р. Е. Болдвін, М. Портер, П. Хармон, А. Цалгадіду К. Фернандез-Старк. Значна увага приділялась питанням кластеризації та становленню інноваційної моделі співробітництва та інтегрованим виробничо-технологічним ланцюгам вітчизняними науковцями: В.М. Геєц, М. П. Войнаренко, Л.А. Богатчик, О.М. Полінкевич, В.П. Семиноженко, В.В. Гурочкіна, І.Й. Гладій, І. Я. Зварич.

Мета статті. Дослідити процеси інтеграції виробничо-технологічного ланцюга на підприємствах промисловості та визначити місце України у міжнародних рейтингах. Для реалізації поставленої мети перед авторами поставлені наступні завдання: визначити теоретичну сутність ланцюга доданої вартості та бізнес-процесів; оцінити обсяги споживання імпорту та національних ресурсів у випуску продукції промисловості; визначити місце українського машинобудування у міжнародній виробничій мережі.

Виклад основного матеріалу. Глобальні виробничі бізнес-процеси у світовій та вітчизняній економіці відіграють вирішальну роль при формуванні ланцюгів доданої вартості. В Україні набуває особливого значення інтеграція виробничих ланцюгів, що характеризується кооперуванням виробництва, міжгалузевими та внутрішньогалузевими зв'язками. Враховуючи інтелектуальний потенціал нашої країни, особливістю розвитку вітчизняної промисловості є домінування інтеграційних бізнес-процесів в автомобілебудуванні та впровадження процесних інновацій при випуску транспортних засобів. Інтеграційні бізнес-процеси формують ланцюги доданої вартості із здійсненням крупновузлового та дрібновузлового технологічного метода виробництва. Результатом такої імплементації міжнародної фрагментації виробництва є зниження собівартості продукції, створення системи економічного захисту та гнучкості реагування на зміни ринкової кон'юнктури, оптимізація зайнятості населення, інтенсифікація використання чинників виробництва, контроль над вмістом імпорту в експорті країн та

ступенева відмінність фрагментації виробництва за регіональним аспектом та ін.

Інтеграційні виробничо-технологічні ланцюги поступово розширюються з виробничої сфери до системних процесів у маркетингу, науково-технічній діяльності, фінансовому забезпеченні, збутовому процесі та сервісній діяльності. Позитивною характеристикою вищезазначеного є набуття безцінного досвіду в системному управлінні бізнес-процесами та реалізації процесних інновацій на підприємствах машинобудування.

Проблемам аналізу ефективності функціонування виробничих систем та утворення в них виробничо-технологічних ланцюгів із подальшим формуванням союзів, об'єднань, кластерів приділено увагу в працях провідних зарубіжних та вітчизняних науковців.

Вперше поняття ланцюга (вартості, цінності) представив Porter (1985) у своїй книзі «Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance». Автор відомого бестселера визначив, що модель ланцюга вартості базується на цінності, за яку споживач готовий заплатити запитувану ціну. Крім того він зазначив, що «основа конкурентних переваг формується шляхом налаштування різних видів діяльності з різною ефективністю» [13].

Безперечно, наявність промислових ланцюгів в країнах, що розвиваються, має вагомий вплив на функціонування економічної системи в цілому та кожного суб'єкта підприємницької діяльності зокрема. Так, зарубіжні науковці Tiit Elenurm and Ruth Alas (2008) у статті «Impact of joining the European Union on competitive advantage according to the position of the company in the value chain» опікуються роллю конкурентних переваг, які набуваються при різних сценаріях розвитку ланцюга доданої вартості підприємства в процесі інтернаціоналізації та їх адаптації до змін, пов'язаних з членством в ЄС. Автори розглядають наукову проблематику на прикладі Естонії. У роботі деталізовано вплив інтеграційних бізнес-

процесів у ланцюгах доданої вартості ЄС на естонські підприємства, тих що відіграють важливу роль всередині ринку Естонії та за його межами, у порівнянні з тими підприємствами, що мають слабші позиції [14].

Наукові дослідження у напрямку визначення рівня вагомості та доцільності створення ланцюга доданої вартості на міжнародному ринку поступово набирає популярності, так як дана система інтегрованих бізнес-процесів є основою розвитку екологічної економіки. Так, Anja C. Fasse, Ulrike Grote and Etti Winter (2011) охарактеризували розуміння того, що таке ланцюг доданої вартості, що він включає, і як застосовувати його при змінних обставинах із врахуванням часового лагу. Науковці довели, що просторовий діапазон значень ланцюгів розширюються під впливом процесу інтернаціоналізації і глобалізації. Крім того, відбувається посилення впливу інтеграційних бізнес-процесів на навколишнє середовище, тому вимагає впровадження додаткових методів оцінювання екологічних витрат і вигод. Наостаннє, автори пропонують використовувати методи екологічної оцінки функціонування ланцюга соціально-економічної цінності, таких як аналіз стійкості або витрат і аналіз ефективності програм сертифікації. Такий комплексний підхід до оцінювання дає можливість якісно аналізувати та знайти відповіді на проблемні питання формування екологічної економіки [12].

У царині української науки проведено ґрунтовне дослідження М. Войнаренка та Л. Богатчик (2014) [2] наукові дослідження бізнес-процесів кластеризації на основі інноваційної моделі співробітництва, їх становленню та використанню при цьому кластерного інструментарію із застосування економіко-математичних моделей, що мають на меті розробку субрегіональних стратегій підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів. Історичні віхи вирішення проблем реформування економіки України і її регіонів на засадах кластерних технологій приділена значна увага у працях вітчизняного вченого М. Войнаренка (2000), автор визначив, що «кластери – це територіально-галузеві добровільні

об'єднання підприємств, які тісно співпрацюють з науковими установами та органами місцевої влади, з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону» [3].

Поступове заміщення глобальними виробничими системами транснаціональні корпорації на світовому ринку характеризує стійка конкурентна перевага промислової організації із посиленням лібералізації політики, швидкого освоєння комунікацій, технологій та поглинання інформації. На сучасному етапі розвитку міжнародних виробничих систем (мереж) та інтеграційні виробничо-технологічні ланцюги невід'ємно пов'язані із терміном ланцюг накопичення вартості (value chain), так як здебільшого застосовується при визначенні комплексу дій, що здійснюються завдяки великій кількості операцій та динамічних конфігурацій.

Взаємоповага, лідерство, сумісна культура і співпраця, відповідальність перед зобов'язаннями та ефективність бізнес-операцій – це комплекс характеристик суб'єктів господарювання в інтеграційних виробничо-технологічних ланцюга створення вартості. Така сьогодні філософія бізнесу при формуванні стратегій розвитку та оптимізаційними процесами. Стратегічною метою оптимізації бізнес-процесів із постачальниками товарів та послуг, партнерами по збуту є усунення виникнення втрат часу у технологічному процесі та відходів виробництва. Передумовою формування інтегрованого виробничо-технологічного ланцюга є глибоке переосмислення діяльності як сукупності ділових операцій та бізнес-процесів шляхом зміни структур корпорації в сучасному бізнесі.

Інтеграційний виробничо-технологічний ланцюг охоплює процеси від самого початку, видобутку сировини до виходу на ринок продукції та його сервісного обслуговування. Впорядкування та координування інтеграційних процесів зумовлене наявними можливостями взаємовигоди учасників, що і є основою розвитку нової економіки. Слід зазначити, що за видами економічної

діяльності найбільша частка інтеграційних виробничо-технологічних ланцюгів в Україні припадає на галузі машинобудування, агропромисловий комплекс, харчову промисловість та IT-технології.

Особливої уваги заслуговує галузь машинобудування та її підгалузь автомобілебудування, так як найбільша частка українського виробництва транспортних засобів випускається методом складання окремих агрегатів, вузлів і деталей, для однієї складальної одиниці техніки. Така форма виробництва характеризує виробничі інтеграційні процеси або виробничо-технологічні ланцюги. Форми складання поділяються за видами на крупновузлове (Semi knock down, SKD), дрібноузлове (Medium knock down, MKD) та мікронувзлове (Completely knock down, CKD). В Україні випуск транспортних засобів здійснюється крупновузловим (SKD) та дрібноузловим (MKD) технологічним способом виробництва.

Інтегрований виробничо-технологічний ланцюг має вертикальні послідовні дії у процесі постачання, споживання і обслуговування. Він має на меті оптимізацію процесів та охоплює переробну, виробничу, маркетингову, науково-технічну, фінансову, збутову, сервісну діяльність та IT-забезпечення. В результаті на виході є економічно вигідні умови для виробництва продукції, управління процесами, регулювання термінів виконання та поставок, реалізація ефективного використання виробничих потужностей та оцінювання кінцевих результатів.

Для реалізації впровадження інтегрованих ланцюгів необхідною інституціональною зміною в сучасних умовах є впровадження механізмів регулювання міжгалузевих відносин як центральної складової системи економічних відносин. В Україні існує тенденція розбалансування міжгалузевих економічних відносин і наростає диспаритет внаслідок безсистемних трансформацій у вітчизняному машинобудуванні.

Як наслідок, підприємства все більше інтегруються в ланцюги шляхом реструктуризації, та переходять з ієрархічної - з акцентом на управління, до горизонтальної організації, побудованої навколо бізнес-процесів, командної

роботи бізнес-груп та розширення можливостей потенціалу структурних підрозділів.

За даними Світової асоціації виробників автотранспортних засобів світовий обсяг виробництва автотранспортних засобів у 2017 році склав 97,30 млн.од., у тому числі легкових автомобілів 73,45 млн.од. та комерційних транспортних засобів 23,84 млн.од. Обсяги виробництва легкових автомобілів та комерційних транспортних засобів у 2013-2017 році мають наступну характеристику: першим у рейтингу за 2017 рік є Китай 29,01 млн. од., за ним такі країни США 11,18 млн. од., Японія 9,69 млн од., Німеччина 5,64 млн од., Індія 4,78 млн од., Південна Корея 4,11 млн од, Мексика 4,06 млн од, Іспанія 2,84 млн од, Бразилія 2,69 млн од, Франція 2,22 млн од. Серед 40 країн світу за цим рейтингом Україна займає останню позицію за обсягом виробництва легкового та комерційного транспорту 9,54 тис од. [5]. Динаміка показників обсягів виробництва автотранспортних засобів у світі за 2013-2017 рр. зображена на рис 1.

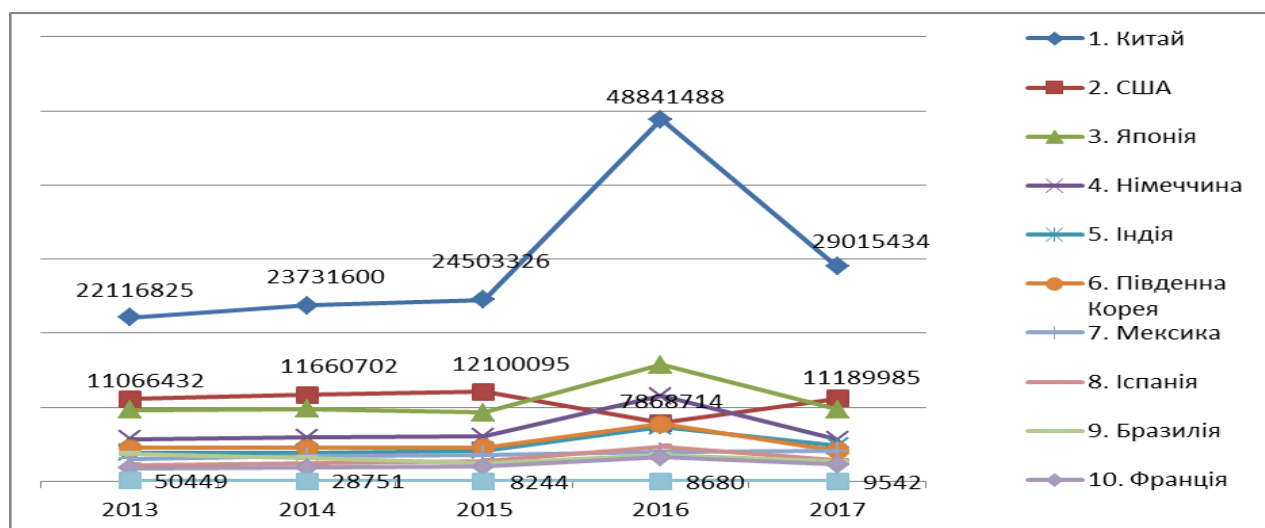

Рис. 1. Динаміка обсягів виробництва автотранспортних засобів у світі за 2013-2017 рр.

Джерело: сформовано авторами за даними [5].

Динаміка обсягів виробництва автомобілів в Україні за видами у продовж останніх п'ять років характеризується зменшенням привабливості українського автомобілебудування. У 2017 році відбулось стрімке зменшення обсягів

виробництва у порівнянні із 2014 р. коли показник складав 45758 тис од.(легкових автомобілів) та 4691 тис. од. (комерційних), а у 2017 році стало 7296 тис.од.(легкових автомобілів) та 2246 (комерційних). Тобто обсяг зменшився на 40,9 тис.од. та найбільша частина припадає на саме на легкові автомобілі.

На рис. 2. зображено обсяги виробництва автомобілів в Україні за видами за останні п'ять років.

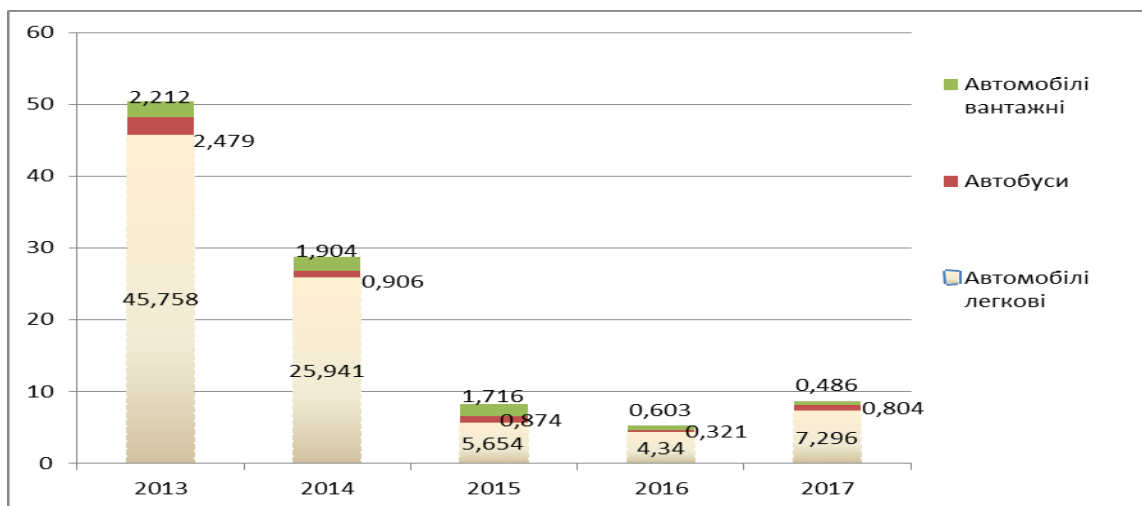

Рис. 2. Обсяги виробництва автомобілів в Україні за видами.

Побудовано авторами за даними [1]

Джерело: сформовано авторами за даними [5].

У 2016 році легкових автомобілів випущено 4,34 тис. од., автобусів 0,874 тис. од., а вантажівок 0,603 тис.од. у порівнянні із 2013 роком та попередніми роками, це найменші показники (відбулось скорочення у 10 раз). Тут вже автомобілебудування стикнулось із вкрай важкою задачею – військові дії на Сході України, при якій відбулась потреба військової техніки та транспорту. Лише у 2017 році спостерігаємо збільшення показників обсягу виробництва на 63,11 % у порівнянні із минулорічним.

Спостерігається зниження попиту на українські автомобілі та зменшення привабливості через витіснення їх імпортними авто. Така тенденція спостерігається майже за всіма видами економічної діяльності країни.

Розглядаючи тенденції структури українського автомобілебудування, слід зазначити, що відбувається посилення споживчого попиту на виробництво

автобусів та збільшення експортного потенціалу даного виду виробництва. Структура обсягів виробництва автомобілів в Україні за видами визначена у табл. 1.

Таблиця 1

Структура обсягів виробництва автомобілів в Україні за видами

Види автомобілів	2013	2014	2015	2016	2017	Відхилення 2017-2013, %
Автомобілі легкові, %	90,7	90,23	68,58	82,45	84,98	-5,72
Відхилення по роках,%		-0,47	-21,65	13,87	2,53	
Автобуси, %	4,91	3,15	10,6	6,1	9,36	4,45
Відхилення по роках,%		-1,76	7,45	-4,5	3,26	
Автомобілі вантажні, %	4,38	6,62	20,82	11,46	5,66	1,28
Відхилення по роках,%		2,24	14,2	-9,36	-5,8	
Всього	100	100	100	100	100	

Джерело: побудовано авторами за даними [1].

За даними таблиці спостерігається збільшення показників обсягу виробництва автобусів у 2017 році на 4,45% у порівнянні із 2013 роком.

Автомобілебудівні підприємства у пошуках іноземних інвестицій одні із перших в Україні почали формувати об'єднання та стратегічні альянси. Стратегічними партнерами автомобілебудівних підприємств стали західні компанії. Найбільша кількість спільних стратегічних проектів в Україні належить ПАТ «Запорізькому автомобілебудівному заводу». Підприємство є партнером DaimlerChrysler (Німеччина, США), Волзького автомобільного заводу (Росія) та GM «Opel» (Німеччина). Ексклюзивним виробником автомобілів марки ВАЗ в Україні став альянс корпорацій «Богдан» та «УкрАвто».

Найбільші стратегічні партнерства в машинобудуванні України та їх модельний ряд згруповано за даними офіційних сайтів українських автомобілебудівних компаній у табл. 2 [6-10].

Таблиця 2

Найбільші стратегічні партнерства в машинобудуванні України та їх модельний ряд*

Український учасник	Закордонний учасник	Економічні характеристики	Технологічний вид складання	Визначені моделі на виробництво
ПРАТ «Сврок ар»	Skoda, Audi, Seat	Чистий дохід 2550000 тис.грн., та 6145 од. автомобілів	Крупновузлове (SKD) і дрібноузлове (MKD)	Skoda Octavia, Octavia RS, 4x4, Fabia, Superb, Superb B8: Limo та Combi, Superb B8 4x4, Rapid, Space-back, Scout, Roomster, Yeti, Seat
	Volkswagen Group			Volkswagen Passat та Bora VW Golf та Polo
ПАТ АК «Богдан Моторс»	Kia Motors Corporation Hyundai	Чистий дохід 425893 тис.грн Збиток 1703,5 млн грн.	Крупновузлове (SKD) і дрібноузлове (MKD)	KIA SantaFe, Matrix, Accent, Tucson, Sonata, Elantra
	BA3			Богдан-2110 (Лада 2110) та інші
ТОВ «КРАСЗ» АИС	SsangYong Motor Company	Чистий дохід 1050000 тис.грн.	Крупновузлове (SKD)	SsangYong (Rexton, Kyron, Action, Korando)
	Zhejiang Geely Holding Group Co			Gelly
Корпорація «УкрАВТО» & ПАТ «Запорізький автомобілебудівний завод»	GM «Opel»	Чистий дохід 2500000 тис.грн	Крупновузлове (SKD) і дрібноузлове (MKD)	Opel Astra
	DaimlerChrysler			Mercedes
	Daewoo			Daewoo Lanos, Daewoo Sens
	Chery			Chery Acteco
	Ford			Forza
	Chevrolet			Vida
	Волзький автомобільний завод			BA3 093, 2109, 21099 Lada
	Kia Motors Corporation			KIA, KIA Sportage
ТОВ «Автомобільний завод «Віпос»	Audi AG	Завод закритий (стадія банкрутства)	Крупновузлове (SKD)	Audi
Закордонний учасник, що побудував виробничі потужності на українській території				
ТОВ «СЕ Борднетце-Україна» (з іноземними інвестиціями)	Sumitomo Electric Bordnetze	У 2015 році 459,7 млн грн.	-	Комплектуючі для Volkswagen Group
	Кромберг енд Шуберт Україна	Інвестиції 10 млн. євро.	-	Виробництво електропроводки для автомобілів Volkswagen, Mercedes і BMW
	Концерн Leoni	Інвестиції 65 млн. євро.	-	Кабельна продукція для автовиробників та GM «Opel»

Джерело: сформовано авторами за даними [6-10].

У сфері промислового виробництва спостерігається тенденція розвитку бізнес-процесів випереджаючого типу організаційної інфраструктури. Поступово зростає технологічна складність і багатоланковість промислового

виробництва, що призводить до перерозподілу основних і допоміжних складових бізнес-процесів на користь останніх, водночас, зростає вагомість підпроцесів створення доданої вартості в загальній сукупності реалізованих бізнес-підпроцесів (яка визначається через тривалість циклу, відносні втрати і інші коефіцієнти цінності складових процесу).

Загальною тенденцією в Україні є посилення залежності від імпорту, що набуває загрозливих масштабів. Така тенденція провокує перетікання капіталу із сфери виробництва у невиробничу сферу (послуг та торгівлю). Імпортна залежність у великих обсягах, безперечно, заважає розвитку промисловості. Сьогодні українська технологічна структура промисловості знаходиться лише на початковій стадії розвитку.

Сьогодні інтеграційні бізнес-процеси українського виробництва, які є продовженням світових виробничих ланцюгів, характеризуються посиленням рівня залежності вітчизняного машинобудування від імпортової сировини, матеріалів та комплектуючих, що є логічним.

Як зазначалось раніше «для розвитку української економіки, направленої на поліпшення міжнародної виробничої спеціалізації, необхідне послідовне скорочення частки експорту первинних ресурсів та енергоносіїв, з метою збільшення обсягів їх внутрішнього ефективного споживання з подальшим нарощуванням експорту продукції з високою часткою доданої вартості, наприклад продукції машинобудування. В результаті попит на існуючий виробничо-технологічний потенціал підвищиться, що дозволить створити перспективну технологічну структуру промисловості на основі освоєння нових технологій та інновацій» [4, с. 38].

Тому на сьогодні важливим питанням залишається адаптація зарубіжного досвіду та технологічних інновацій у вітчизняних реаліях.

Далі доцільно визначити ступінь покриття імпортової сировини національною продукцією вітчизняного виробництва у промисловому виробництві України за проміжним споживання. Результати розрахунків згруповано у таблиці 3.

Таблиця 3

Ступінь покриття імпорту продукції вітчизняною складовою за проміжним споживанням у промисловому виробництві України у 2015 та 2016 рр.*

Вид економічної діяльності (галузь)	Використання імпорту (проміжне споживання)		Використання продукції вітчизняного виробництва (проміжне споживання)		Ступінь покриття імпорту	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Промисловість	566084	665533	503608	647354	0,89	0,97
<i>Добувна промисловість</i>	159491	118737	120283	172733	0,75	1,45
Добування кам'яного та бурого вугілля	41273	43423	23463	37779	0,57	0,87
Добування сирової нафти та природного газу	105739	64230	52572	75436	0,50	1,17
Добування металевих руд, інших корисних копалин та розроблення кар'єрів; надання допоміжних послуг у сфері добувної промисловості та розроблення кар'єрів	12479	11084	44248	59518	3,55	5,37
<i>Переробна промисловість</i>	406593	546796	383325	474621	0,94	0,87
Виробництво харчових продуктів; напоїв та тютюнових виробів	14027	19026	81168	64604	5,79	3,40
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри та інших матеріалів	5465	5954	1686	3845	0,31	0,65
Виробництво деревини, паперу; поліграфічна діяльність та тиражування	24984	31064	37347	49165	1,49	1,58
Виробництво продуктів нафтоперероблення	9609	8398	28611	31178	2,98	3,71
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	67646	82074	17270	25026	0,26	0,30
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	113437	135079	33190	27062	0,29	0,20
Виробництво гумових і пластмасових виробів	19781	23079	10441	15330	0,53	0,66
Металургійне виробництво	26994	35302	30294	39442	1,12	1,12
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	12517	17546	39486	55995	3,15	3,19
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	29116	37663	69930	105095	2,40	2,79
Виробництво електричного устаткування	28115	34850	20546	28593	0,73	0,82
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	12170	25548	1158	3353	0,10	0,13
Виробництво інших транспортних засобів	7238	7874	3739	4511	0,52	0,57
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	29916	63917	3620	12720	0,12	0,20
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	15229	27895	4847	5345	0,32	0,19

*розраховано авторами за даними [11]

У промисловості України ступінь покриття імпорту продукції вітчизняною складовою за проміжним споживанням у 2016 році має значення 0,97, що характеризує перевищення використання імпортової сировини та комплектуючих та продукції при виробництві товарів. У розрізі видів промисловості, слід зазначити, що це є результатом імпортозалежного показника переробної промисловості (0,87).

По добувній промисловості за 2015 та 2016 рр. поступово показник залежності зменшується (від 0,75 до 1,15), і тенденція характеризується спрямуванням на зменшення частки імпорту у виробництві продукції. Проте, не зважаючи на покращення показника імпортозалежності вітчизняного виробництва, все одно загальний обсяг ввозу імпортової продукції домінує над експортом вітчизняної продукції.

В розрізі видів економічної діяльності слід зазначити, що виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів у 2016 році теж має більшу частку імпортової сировини, комплектуючих та матеріалів, показник склав 0,13, а станом на кінець 2015 року показник був 0,10, що характеризує більшу частку імпорту у виробництві промислової продукції підгалузі (за проміжним споживанням). Така тенденція збільшення залежності є результатом поглиблення у реалізації бізнес-процесів під час впровадження в автомобілебудуванні інтеграційних виробничих ланцюгів. Така негативна динаміка автомобілебудування може бути наслідком не ефективного державного регулювання рівня локалізації виробництва. Тому вкрай важливим є проведення відповідних заходів, зокрема прийняття постанов Кабінету міністрів щодо підвищення ступеню локалізації та надання податкових пільг підприємствам, що її виконують в повній мірі. У зв'язку з цим нами пропонується в наступних наукових працях продовжити дослідження рівня локалізації та індексу імпортозаміщення підприємств машинобудування, зокрема тих що виготовляють сільськогосподарську техніку та легковий автотранспорт для оцінки впливу державного регулювання діяльності підприємств машинобудування.

Висновки. Отже, інтегровані виробничі ланцюг мають вертикальні послідовні дії у процесі постачання, споживання і обслуговування. Сприяють оптимізації процесів та охоплюють переробну, виробничу, маркетингову, науково-технічну, фінансову, збутову, сервісну діяльність та ІТ-забезпечення. При цьому збільшується частка імпортової сировини у виробництві продукції (за проміжним споживанням).

З метою реалізації впровадження інтегрованих ланцюгів необхідною інституціональною зміною в сучасних умовах має стати впровадження механізмів регулювання міжгалузевих відносин як центральної складової системи економічних відносин. Здійснення контролю за рівнем локалізації та індексу імпортозаміщення підприємств промисловості.

Список джерел:

1. Випуск автомобілів в Україні URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Войнаренко М. Використання кластерного інструментарію при розробці субрегіональних стратегій підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів / М. Войнаренко, Л. Богатчик // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 8(158). – С. 171–182.
3. Войнаренко М. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / Михайло Войнаренко // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 29–33.
4. Гурочкіна В.В. Підвищення ролі іноземних інвестицій у поліпшенні міжнародної виробничої спеціалізації України / В.В. Гурочкіна // Економіст. – 2010. – №11. – С. 36 – 42.
5. Офіційний сайт «Світової асоціації виробників автотранспортних засобів» URL: <http://www.oica.net/>
6. Офіційний сайт Групи компаній AIC URL: <https://ais.ua/about.html>
7. Офіційний сайт Єврокар. URL: <http://www.skoda-auto.ua/>
8. Офіційний сайт компанії АвтоЗз URL: <http://www.avtozaz.com/ua/>
9. Офіційний сайт Корпорації Богдан. URL: <http://bogdan.ua/news>
10. Офіційний сайт Корпорації УкраАвто URL: <http://www.ukravto.ua/ua/>
11. Таблиця витрати-випуск (в цінах споживачів) міжгалузевого балансу України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Anja C. Fasse, Ulrike Grote and Etti Winter (2011). Recent developments in applying environmental value chain analysis. Environmental Economics, 2(3)
13. Porter M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press, 1985. 557 pp.
14. Tiit Elenurm and Ruth Alas (2008). Impact of joining the European Union on competitive advantage according to the position of the company in the value chain. Problems and Perspectives in Management, 6(4)
- 15.

Гурочкіна Вікторія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Університету державної фіскальної служби України, м. Ірпінь, Україна. **ORCID: 0000-0001-8869-0189**

Менчинська Олена Миколаївна – аспірантка, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна. **ORCID: 0000-0002-1549-4870**

УДК 338.262

DOI 10.33244/2617-5940.2.2018.56-69

*Гусятинський М.В., Ковальчук О.П.***ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ**

У статті досліджено управління проектом соціально-економічного розвитку населених пунктів на прикладі проекту «Будівництва фізкультурно-оздоровчого комплексу на території спортивного майданчика по вул. Соборна (Леніна) 114б в с. Софіївська Борщагівка Києво-Святошинського району Київської області», виявлено роль бізнесу в місцевому розвитку, акцентовано увагу на принципах впровадження GR-менеджменту та визначено основні особливості управління проектом.

Ключові слова: *проект, управління проектом, місцевий економічний розвиток, GR-менеджмент, соціально-економічний розвиток.*

*Гусятинский М.В., Ковальчук О.П.***ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЕКТАМИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ**

В статье исследованы управления проектом социально-экономического развития населенных пунктов на примере проекта «Строительства физкультурно-оздоровительного комплекса на территории спортивной площадки по ул. Соборная (Ленина) 114б в с. Софиевская Борщаговка Киево-Святошинского района Киевской области », выявлена роль бизнеса в местном развитии, акцентировано внимание на принципах внедрения GR-менеджмента и определены основные особенности управления проектом.

Ключевые слова: *проект, управление проектом, местный экономическое развитие, GR-менеджмент, социально-экономическое развитие.*

*Gusyatinsky M.V., Kovalchuk O.P.***FEATURES OF MANAGEMENT OF PROJECTS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF PLANNED ITEMS**

The article deals with the management of the project of socio-economic development of settlements on the example of the project "Construction of physical culture and health complex in the territory of the sports ground on the street. Cathedral (Lenin) 114b in the village. Sofievska Borshchagivka Kiev-Svyatoshinsky district of the Kyiv region ", the role of business in local development was identified, attention was focused on the principles of GR-management implementation and the main features of project management were determined.

Keywords: *project, project management, local economic development, GR-management, socio-economic development.*

Постановка проблеми. Процес глобалізації світової економіки вводить нові закономірності і змінює рівні відповідальності за місцевий розвиток. Глобалізація світової економіки призводить до посилення ролі громад в економічному розвитку локальних територій та країни. Наше суспільство вже усвідомлює, що розвиток України залежить від можливості та зацікавленості громад займатися місцевим розвитком. Завершення процесів децентралізації та реформ самоврядування, практична реалізація принципу всебічного охоплення місцевого самоврядування покладає на лідерів громад інший рівень відповідальності за розвиток. Територіальні громади мають перетворитись із об'єкта управління на суб'єкт управління і самостійно забезпечувати свою спроможність. Територіальні громади повинні нести відповідальність за планування свого розвитку, за економічне майбутнє та добробут. Тому місцева влада повинна розуміти особливості сучасного розвитку, володіти необхідними знаннями, інформацією, навичками та досвідом, щоб забезпечити більшу конкурентоспроможність своїх громад. Саме тому управління проектами соціально-економічного розвитку населених пунктів потребує особливої уваги, що і обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велику роль у вирішенні теоретико-методичних питань управління проектами соціально-економічного розвитку населених пунктів відіграють праці таких науковців, як: А.Л.

Бережаніна, С.Д. Бушуєва, М.О. Кужелева, А.А.Олешко, А. Чермиса, А.В.Халецького та ін. Однак враховуючи процеси глобалізації та децентралізації управління проектами соціально-економічного розвитку населених пунктів потребує подальшого дослідження та визначення його особливостей в сучасних умовах.

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей управління проектами соціально-економічного розвитку населених пунктів.

Виклад основного матеріалу. Розвиток – це процес перманентних перетворень та змін наявного стану суб'єкту у досконаліший стан з вищими параметрами якісних характеристик, які виникають як накопичений результат зростання відповідних кількісних показників [1].

Насправді місцевий економічний розвиток є об'єктивним і складним багатогранним процесом, він стосується відносно завершеної суспільно економічної одиниці, в якій проявляються всі сторони життєдіяльності суспільства. Ця багатогранність і комплексність процесу місцевого розвитку вимагає запровадження складних системних підходів, залучення значної кількості спеціалістів з різних галузей та врахування і узгодження позицій, адже їх бачення можуть бути такими, що суперечать один одному, а іноді й навіть цілком протилежними. Кожен спеціаліст з погляду своєї професії чи ролі у суспільстві - політик, управлінець, бізнесмен, еколог, демограф, архітектор, інженер-проектант, соціолог, географ тощо – інтерпретуватимуть розвиток з власної позиції. Важливість складності та багатогранності МЕР пояснює наявність великого розмаїття визначень.

Місцевий економічний розвиток є діяльністю підприємств, органів місцевого самоврядування та інших зацікавлених сторін, спрямованою на максимізацію економічних ресурсів громади. Місцевий економічний розвиток підвищує добробут, можливості працевлаштування та якість життя громадян [1].

Всі ці визначення та інші характеризують місцевий розвиток наступними ознаками:

- це процес, діяльність, а не стан;
- це спільна діяльність громади;
- це партнерство влади громади та бізнесу;
- суб'єктом діяльності з місцевого розвитку місцева громада: населення території або декілька місцевих громад, об'єднаних єдиними цілями;
- рушійною силою розвитку є фактори місцевих конкурентних переваг;
- двигуном розвитку територіальної громади є економіка;
- критерієм розвитку є задоволення потреб членів громади, підвищення життєвого рівня населення, зростання стандартів життя.

Місцевий економічний розвиток неможливий без спільної діяльності громад. Він пов'язаний з діями, програмами та проектами, здійснення яких дозволяє громаді підвищити конкурентоздатність та поліпшити економіку свого середовища.

Місцевий економічний розвиток позитивно впливає на всю громаду включно з місцевою владою, бізнесом і громадянами.

Рис.1. Роль бізнесу в місцевому розвитку

Джерело: побудовано авторами за даними [2]

За останні роки такий підхід до місцевого економічного розвитку у США та Європі набув значного поширення. Це є відображенням суттєвого відходу від практики прямого втручання уряду в справи бізнесу, яка була поширена в США та багатьох країнах Європи протягом тривалого часу і донедавна в

країнах з перехідною економікою в Центральній і Східній Європі. У минулому управління місцевим розвитком здійснювалося шляхом прямого втручання національних урядів в економіку через компанії, контрольовані державою. Як свідчить досвід останніх 30 років, непрямі методи управління місцевим і регіональним економічним розвитком можуть бути більш ефективними. Набув розвитку підхід, що передбачає спрямування цього процесу, в якому органи місцевої влади відіграють вирішальну роль. Наголос тепер робиться на створенні такого сприятливого для бізнесу місцевого середовища, в якому існуючі й новостворені підприємства можуть динамічно зростати і лідером якого є приватний підприємець [3].

Серед різних типів проектів, що реалізуються в Україні, слід виділити проекти розвитку, які спрямовані на чітке визначення сучасних підходів управління, наприклад, проект «Будівництва фізкультурно-оздоровчого комплексу на території спортивного майданчика по вул. Соборна (Леніна) 114б в с. Софіївська Борщагівка Києво-Святошинського району Київської області».

Цей проект має бути реалізований в березні 2019 року, його вартість складає 91781634 грн. Замовником проекту виступає Софіївсько - Борщагівська сільська рада Києво-Святошинського району Київської області, а Підрядником - ТОВ «Будівельно-проектна фірма Україна».

Управління проектом «Будівництва фізкультурно-оздоровчого комплексу на території спортивного майданчика по вул. Соборна (Леніна) 114б в с. Софіївська Борщагівка Києво-Святошинського району Київської області» здійснюється на основі одного з новітніх механізмів комунікації між державою, бізнесом та суспільством, дієвим інструментом представництва інтересів та забезпечення публічної політики в демократичних країнах світу, а саме Government Relations (GR) – специфічний вид діяльності неурядових організацій чи бізнес-структур, спрямований на побудову ефективних та довгострокових відносин з органами публічної влади для отримання не лише взаємовигідного, але й суспільно корисного результату [4].

Цей механізм базується на оптимальному використанні системних принципів таких, як (рис.2.):

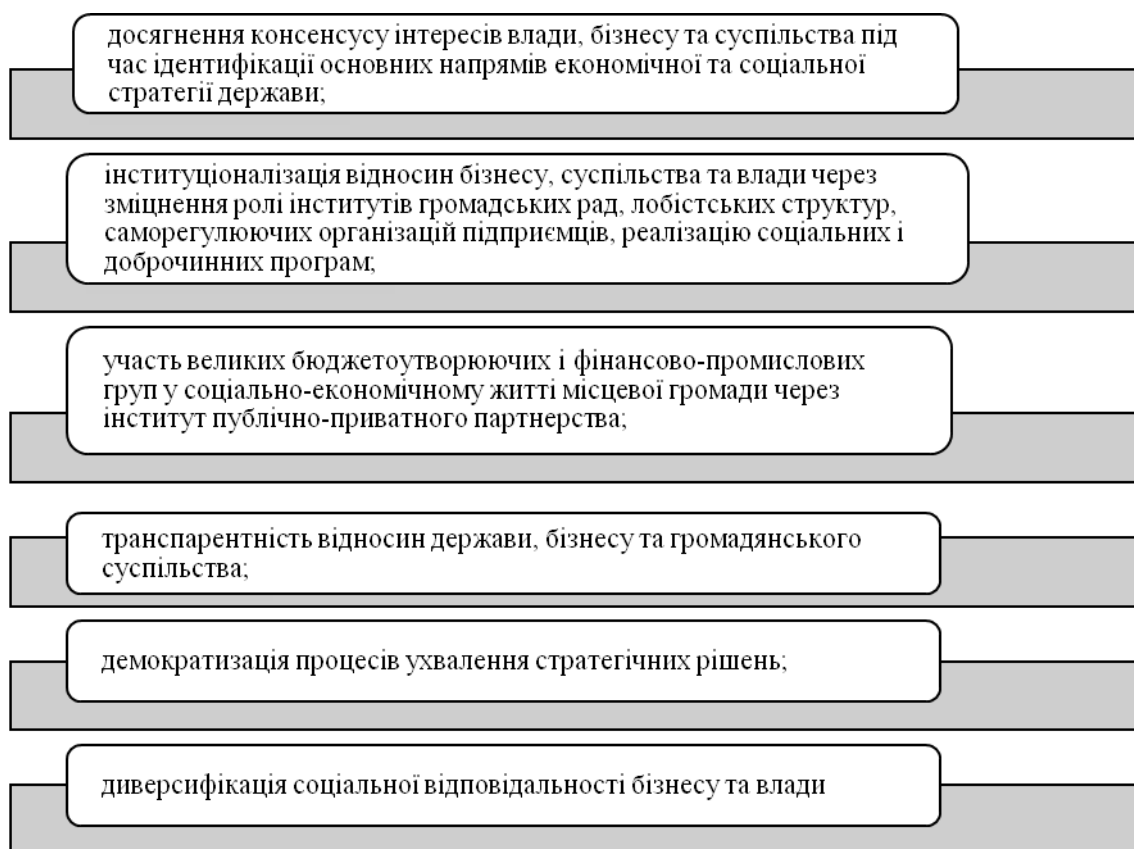

Рис.2. Принципи впровадження GR-менеджменту

Джерело: побудовано авторами за даними [5].

До того ж, у контексті розвитку публічної сфери, що є простором для взаємодії приватних та публічних інтересів, GR-менеджмент сприяє гармонізації відносин між владою, бізнесом і суспільством на консенсусній основі, суттєво зменшує транзакційні витрати сторін у досягненні їхніх цілей та, синтезуючи приватні інтереси, трансформує їх в суспільні.

Сучасна модель соціально-економічного розвитку Софіївської-Борщагівки базується на капіталі знань та інтелекту і пов'язує тріаду понять «глобалізація - інновація – конкурентоспроможність території». Такий підхід обумовлений високими темпами розвитку території і високою концентрацією капіталу.

Філософія будь-якого бізнесу, зокрема ТОВ «Будівельно-проектна фірма Україна», однозначна – максимізація прибутків. За своєю природою бізнесу не

притаманно опікуватися створенням суспільного продукту, дбати за екологію чи раціональне використання невідтворюваних ресурсів, турбуватися про соціально незахищених людей чи займатися меценатством, тощо.

Однак, ієрархія відповідальності бізнесу перед суспільством за сталий розвиток опирається, в першу чергу, на його дохідність, стабільність та захищеність і представлена пірамідою (рис.3):

Рис. 3. Ієрархія відповідальності бізнесу перед суспільством

Джерело: побудовано авторами за даними [6].

Отже, соціально-економічний розвиток – це процес певних змін у місцевій системі територіальної громади, який призводить до покращення якості життя зараз і в майбутньому, це партнерство інтересів громади, підприємницьких кіл та органів місцевого самоврядування для підвищення добробуту кожного члена громади і всіх загалом.

При розробці проекту «Будівництва фізкультурно-оздоровчого комплексу на території спортивного майданчика по вул. Соборна (Леніна) 114б в с. Софіївська Борщагівка Києво-Святошинського району Київської області» команда проекту опиралася на шість базових постулатів (рис.4):

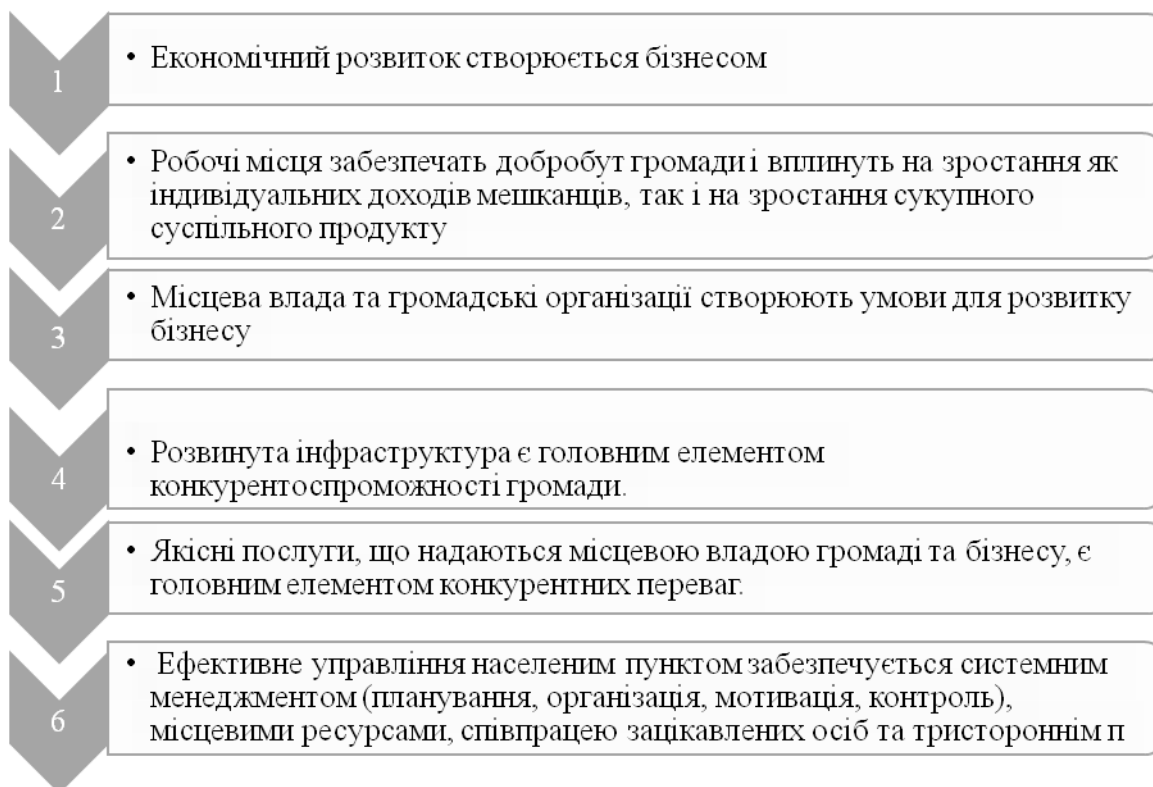

Рис. 4. Принципи управління проектами

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

Основні особливості управління, які враховувалися при планування проекту:

1. Необхідність застосування системного всебічного та комплексного підходу до соціально-економічного розвитку Софіївської Боцагівки. Щоб бути дієвим, місцевий економічний розвиток не повинен обмежуватися одним виміром, тобто не повинен спрямовуватися виключно на залучення будь-яких підприємців і будь-яких робочих місць. Успішні ініціативи з місцевого економічного розвитку повинні бути ціленаправленими, багатоплановими і бути спрямованими на вирішення широкого кола питань, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку громади та збалансуванням економічних, соціальних і природоохоронних завдань. Розробники проекту проаналізували широкий спектр проблем, можливостей і рішень, враховуючи при цьому місцеві ресурси, факторні умови, капітал громади та її специфіку.

2. Місцеве лідерство та бачення перспектив. Лідерство є необхідною передумовою успішної діяльності і головною опорою стратегічного планування. Сьогодні все більше фахівців схиляються до думки про те, що

розвиток лідерства як однієї з важливих складових процесу місцевого управління може суттєво підвищити ефективність діяльності органів влади шляхом використання додаткових важелів при роботі з колективом, громадою, зацікавленими сторонами та безпосередніми отримувачами послуг, що надаються владою. Вдале використання лідерства як додаткового ресурсу робить значний внесок у реалізацію на місцевому рівні парадигми «Доброго врядування», яка передбачає забезпечення ефективного та інноваційного управління, належної участі громадян у процесі прийняття рішень з метою перетворення громад у місця, де люди бажають жити й працювати сьогодні та у майбутньому.

Муніципальне лідерство допомагає:

- відповідати на виклики, які постають перед громадою та органом місцевого самоврядування;
- розбудовувати орган місцевого самоврядування й громаду;
- розвивати й максимально використовувати потенціал інтелекту знань та енергії місцевих людей та персоналу;
- ефективно співпрацювати з громадою, партнерами та зацікавленими сторонами;
- забезпечити високі стандарти роботи в економічному, просторовому, соціальному розвитку громади, у наданні послуг населенню.

Ефективність лідерства забезпечується наявністю спільного бачення місцевого економічного розвитку, яке привертає увагу громадян, віддзеркалює їхні інтереси, формує у членів громади почуття власника і є реалістичним у наявних умовах.

3. Творчість та креативність. Сьогоднішнє конкурентне глобальне середовище чинить тиск на громади в їхньому розвитку. Сталий розвиток та прагнення зростання якості життя вимагають постійних пошуків нових неординарних рішень. Швидкі технологічні, політичні, економічні та соціальні зміни потребують креативу в плануванні змін, пошуку нових шляхів розвитку економіки. Нестандартне мислення повинно стати нормою, а не винятком.

Успіх потребує підходів, які є креативними і адаптуються до динамічних проблем, з якими стикаються громади.

4. Створення партнерств, залучення громади та налагодження співпраці – важлива умова успішності планування, забезпечення прогресу, впровадження дієвих стратегій та програм місцевого розвитку. Діяльність з соціально-економічного розвитку є найбільш успішною тоді, коли вона проваджується через залучення громади, партнерство органів влади, підприємців, неприбуткових організацій та населення. Успіх не приходить сам по собі, а є результатом певних дій. Досягнення успіху вимагає відданості, кваліфікації і досвіду в багатьох сферах, значних кадрових та інтелектуальних ресурсів, інноваційності, що нечасто поєднуються в одному місці чи в одній структурі. Тому горизонтальна співпраця, широке співробітництво і формування партнерств на рівні громад, залучення до праці активних людей та зацікавлених груп створює синергію і є необхідними умовами успішності планів та заходів з місцевого розвитку громад.

5. Необхідність переходу від закритих місцевих економік до відкритих глобальних систем. В умовах глобалізації економіки громади, муніципалітети, регіони та країни в цілому мусять змістити акценти у своїх програмах економічного розвитку. Необхідно «думати глобально, але діяти локально». Для цього необхідно сконцентруватися на підвищенні конкурентоспроможності громад, для чого розвивати і підтримувати спеціалізовані підприємства, кваліфікованих працівників та інновації. Найкращі підходи до організації місцевого економічного розвитку передбачають застосування принципу важеля для подальшого розвитку сильних сторін громади чи регіону для одержання порівняльних і конкурентних переваг.

6. Спрямованість на досягнення стратегічних цілей. Місцевий розвиток має бути спрямований на досягнення стратегічних цілей, але водночас він повинен демонструвати певний позитивний ефект у короткостроковому періоді. Будь-яка ініціатива з місцевого економічного розвитку, як правило, є довгостроковою і тому може давати відчутні результати лише через

десятиріччя. Щоб зберегти віру, активність дій і підтримувати зацікавленість, відповідальні за розвиток посадовці мають регулярно оцінювати хід роботи і ділитися з громадою проміжними здобутками на шляху до досягнення основних стратегічних цілей. Усвідомлення того, що дана робота дає позитивний ефект, переконує людей у правильності і важливості роботи з планування місцевого економічного розвитку та сприяє активізації залучення зацікавлених сторін / партнерів до подальшої роботи. Це досягається значною мірою завдяки покроковій реалізації проектів, виконання яких набагато простіше оцінити в короткому періоді часу, а значить, і усвідомлювати очікуваний ефект у стратегічній перспективі.

7. Гнучкість та адаптивність. Місцевий розвиток має бути процесом випереджувального характеру, гнучким та адаптивним. У сьогоденному глобальному світі суттєвим викликом для досягнення успіху в місцевому розвитку громад є формування та узгодження планування із динамічністю середовища, яке швидко змінюється. Проблема стосується необхідності одночасного вирішення поєднання двох протилежних речей – необхідності планування з одного боку, а з іншого – пристосування до змін, необхідність «іти в ногу з темпом змін», управляти змінами та використовувати їх на користь місцевому розвитку. У часи «рухомих мішеней» критично необхідно бути гнучкими та адаптивними, негнучкі та консервативні підходи часто недоречні і навіть шкідливі. Успіх часто визначається тим, наскільки громада чи муніципалітет можуть скористатись обставинами, що змінюються, передбачити їх та використати на користь.

8. Оперативність та націленість на дії . Цінність планування полягає не у безконечному розмірковуванні, а у свідомому розміркованому виокремленню реальних та дієвих заходів, налаштуванню всіх учасників процесу на дії для виконання завдань та досягнення цілей. Успіх планування у великій мірі залежить від способів та методів його реалізації .

9. Прозорість та підзвітність. Проекти й заходи з місцевого розвитку мають бути прозорими і підзвітними. Прозорість і підзвітність роблять

відчутний внесок у забезпечення дієвості ініціатив з місцевого економічного розвитку. Це досягається шляхом перманентного процесу залучення громади до спільного вирішення питань. Коли окремі громадяни та інші зацікавлені особи знають, що відбувається, вони охочіше залучаються до процесу та підтримують його. Чим серйозніше налаштована громада на здійснення заходів з місцевого економічного розвитку, тим вищою є дієвість цих заходів. Прозорість означає відкрите обговорення процесу планування місцевого економічного розвитку та інформування про нього якнайширшої аудиторії. Підзвітність є логічним наслідком прозорості.

10. Зростання конкурентоспроможності – важлива складова діяльності у сфері соціально-економічного розвитку населених пунктів. Досягнення планів розвитку і вся діяльність у сфері місцевого розвитку охоплюють розробку стратегій, підготовку програм та проектів, які забезпечують формування такого ділового клімату і таких місцевих умов, що сприяють максимальному залучення ресурсів та забезпечують економічне зростання. Одним із основних завдань громади в галузі місцевого розвитку є необхідність стати привабливими для розвитку високопродуктивних ресурсів, для залучення інвестора, і не просто будь-якого інвестора, а стратегічного інвестора, який забезпечить зростання конкурентоспроможності території, принесе в територію високу додану вартість, інноваційний тип менеджменту, забезпечить розвиток та практичне використання інтелектуального капіталу.

Висновки. Кожний публічний проект у сфері соціально-економічного розвитку має власну організаційну структуру, яка визначає розподіл відповідальності та повноважень між учасниками проекту, а також обов'язки і відносини звітності, відповідно до життєвого циклу проекту. Організаційна структура проекту обов'язково повинна включати в себе ефективну систему звітності, моніторингу ходу виконання проекту та систему прийняття рішень. Специфіка проектів соціально-економічного розвитку полягає в тому, що найчастіше для їх реалізації, необхідним є створення специфічного

організаційного механізму взаємозв'язку між рівнями управління – певної організаційноправової форми інфраструктурного забезпечення управління.

Таким чином, ми визначили такі особливості управління проектами соціально-економічного розвитку населених пунктів, на прикладі проекту «Будівництва фізкультурно-оздоровчого комплексу на території спортивного майданчика по вул. Соборна (Леніна) 114б в с. Софіївська Борщагівка Києво-Святошинського району Київської області» як: застосування GR-менеджменту, який забезпечить побудову ефективних та довгострокових відносин з органами публічної влади для отримання не лише взаємовигідного, але й суспільно корисного результату; територіального співробітництва (партнерства); застосування системного всебічного та комплексного підходу до соціально-економічного розвитку; лідерства та бачення перспектив; творчості та креативності; створення партнерства, залучення громади та налагодження співпраці; перехід від закритої місцевої економіки до відкритої глобальної системи; гнучкості та адаптивності. Реалізація даного проекту на основі вище перелічених особливостей сприятиме підвищенню соціально-економічного розвитку села Софіївська Борщагівка, а саме, забезпечить досягнення позитивного соціального ефекту і створення для місцевих жителів нових робочих місць.

Список джерел:

1. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко / Асоціація міст України – К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 256 с.
2. Пасхавер О. Й. Світовий досвід для України : взаємовідносини великого капіталу з владою і суспільством / О. Й. Пасхавер, Л. Т. Верховодова, К. М. Агеєва. – К.: Центр економічного розвитку, 2007. – 278 с.
3. Основи грантрайтингу та управління проектами в публічній сфері: метод. рек. для органів влади та недерж. орг-цій / Авт. кол.: В.В. Белявцева, А.І. Гнатенко, О.С. Зінченко та ін. ; за заг. ред. О.В Кулініча. - Харків : Золоті сторінки, 2017. — 148 с.
4. Чемерис А. Розроблення та управління проектами у публічній сфері: європейський вимір для України. Практичний посібник / [Чемерис А.];

Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К.: ТОВ «Софія-А». – 2012. – 80 с.

5. Бержанір А. Л. Становлення взаємодії влади, бізнесу і суспільства в ринкових умовах / А. Л. Бержанір // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 3.

6. Гусятинський М.В., Олешко А.А. Реалізація програмно-цільового підходу в соціально-економічному розвитку об'єднаних територіальних громад: Монографія / Інноваційна модернізація менеджменту в умовах глобальної нестабільності: монографія / за заг. ред. А.Ю. Горбового // М.О.Кужелєв, С.В. Онишко, В.І. Куценко, А.А. Олешко, М.В. Гусятинський, А.А. Халецька та ін., – Ун-т державної фіскальної служби України, Навчально-науковий інститут фінансів, банківської справи. – Ірпінь-Білосток, 2018. – 303 с.

7. Халецький А.В., Супруненко С.А. Впровадження інноваційних форм державних управлінських технологій взаємодії влади з громадськістю: Монографія / Інноваційна модернізація менеджменту в умовах глобальної нестабільності: монографія / за заг. ред. А.Ю. Горбового // М.О.Кужелєв, С.В. Онишко, В.І. Куценко, А.А. Олешко, М.В. Гусятинський, А.А. Халецька та ін., – Ун-т державної фіскальної служби України, Навчально-науковий інститут фінансів, банківської справи. – Ірпінь-Білосток, 2018. – 303 с.

Гусятинський Микола Володимирович** - кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри менеджменту Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь). **ORCID: 0000-0002-0826-4807

***Ковальчук Оксана Петрівна** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).*

Діденко Л.В., Касянчук Д.С.

ДІЯЛЬНІСТЬ НЕРЕЗИДЕНТІВ НА УКРАЇНСЬКОМУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ

У статті проаналізовано сучасний стан діяльності нерезидентів на ринку цінних паперів України. Досліджено вплив діяльності нерезидентів на український ринок цінних паперів через оцінку обсягів торгів. А також виявлено сучасні особливості і проблеми державного регулювання діяльності нерезидентів на фондовому ринку України.

Ключові слова: *нерезиденти, ринок цінних паперів, обсяги торгів на ринку цінних паперів, інвестиційна діяльність, законодавче забезпечення, регламентування поведінки на ринку цінних паперів.*

Діденко Л.В., Касянчук Д.С.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НЕРЕЗИДЕНТОВ НА УКРАИНСКОМ РЫНКЕ ЦЕННЫХ БУМАГ И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ

В статье проведен анализ современного состояния деятельности нерезидентов на рынке ценных бумаг Украины. Исследовано влияние деятельности нерезидентов на украинском рынке ценных бумаг через оценку объемов торгов. А также обнаружено современные особенности и проблемы государственного регулирования деятельности нерезидентов на фондовом рынке Украины.

Ключевые слова: *нерезиденты, рынок ценных бумаг, объемы торгов на рынке ценных бумаг, инвестиционная деятельность, законодательное обеспечение, регламентирование поведения на рынке ценных бумаг.*

Didenko L.V., Kasianchuk D.S.

ACTIVITIES OF NON-RESIDENTS ON THE UKRAINIAN MARKET OF VALUES AND ITS REGULATION

In the article was analyzed the activity of non-residents in the securities market of Ukraine. Was investigated the impact of non-residents' activities on the Ukrainian securities market through the evaluation of volumes of trades, as well as legislative

provision of their activities. In this work, statistical methods of research, as well as system and structural analysis are used.

Key words: *non-residents, market of securities, volumes of trades on the securities market, investment activity, legislative support, regulation of behavior in the securities market.*

Постановка проблеми. Фондовий ринок займає особливе місце у структурі фінансових ринків, оскільки через емісію цінних паперів сьогодні відбуваються майже всі типи фінансових операцій. Для вступу України у фондовий ринок світового економічного простору необхідно приділити увагу вирішенню проблеми державного регулювання відносин і процесів на її сучасному фондовому ринку. Адже сьогодні існує висока ринкова невизначеність у порівнянні з країнами зі стабільною економікою, що гальмує подальший розвиток фондового ринку як інструмента формування сприятливого інвестиційного клімату.

У зв'язку з цим, визначення особливостей діяльності учасників фондового ринку та вирішення кола питань організаційно-правового регулювання їх відносин на ринку цінних паперів набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасних фондових ринків, особливості їх діяльності та проблеми її законодавчого регулювання досліджуються такими вітчизняними та зарубіжними вченими як: Атаманчук Г., Береславська О., Бланк І., Бочаров В., Гольцберг А., Дубенко С., Єрьомін А., Колтинюк Б., Лисенков Ю., Мертенс А., Міркін Я., Мозговий О., Нижник Н., Новицький В., Онишко С., Одінцева Г., Фамінський І. та інші.

Однак, розробленість деяких аспектів державного регулювання операцій на фондовому ринку в цілому, та організаційно-правової складової зокрема, залишилась поза увагою. Разом з тим, необхідними є подальші дослідження

теоретичних та практичних питань інвестиційної діяльності у сфері фондових ринків з акцентуванням уваги як на макроекономічних аспектах регулювання іноземної інвестиційної діяльності, так і на мотивації поведінки суб'єктів інвестиційного процесу в умовах конкретних країн. Для країн з перехідними економіками особливого значення набуває вивчення та узагальнення напрямків адаптації світового досвіду формування систем регулювання фондових ринків, моделей корпоративного управління та форм захисту прав інвесторів. Крім цього, недостатньо розробленими є теоретичні і практичні питання організаційного регламентування та законодавчого забезпечення прозорого й упорядкованого функціонування складових фондового ринку.

То ж необхідно розглянути вплив нерезидентів на функціонування Українського ринку цінних паперів та порядок законодавчого регулювання та забезпечення їх діяльності.

Мета статті. Метою статті є аналіз сучасного стану діяльності нерезидентів на українському ринку цінних паперів та її законодавчого регулювання.

Виклад основного матеріалу. Із розвитком фондового ринку та поступовою активізацією бізнес-процесів в Україні у післякризовий період торгівля цінними паперами набуває усе більших масштабів. Діяльність, яку здійснюють учасники фондового ринку, незалежно від спеціалізації та масштабів їх операцій, містить міжнародний аспект, з огляду на переважний рівень глобалізації, який спостерігається саме на ринку цінних паперів.

Еволюційний розвиток державного регулювання ринків цінних паперів розвинених країн об'єктивно спирався на переважні мотиваційні детермінанти населення та основних груп інвесторів, формуючи відповідну систему державного регулювання (зовнішню мотивацію їхнього розвитку). Завдання України, як і будь-якої держави з перехідною економікою в умовах глобалізації світових ринків цінних паперів ускладнюється необхідністю створення адекватної системи державного регулювання за короткий термін, що послаблює можливість еволюційного розвитку і відповідно потребує більш ретельного

вивчення національних мотиваційних детермінант участі інвесторів у фондових операціях.

Сьогодні особливими суб'єктами на ринку цінних паперів України є нерезиденти, так як під час їх участі відбувається відтік або притік капіталу з однієї держави у іншу. З приводу цього, доцільно буде проаналізувати динаміку обсягів торгів на ринку цінних паперів України за участю нерезидентів.

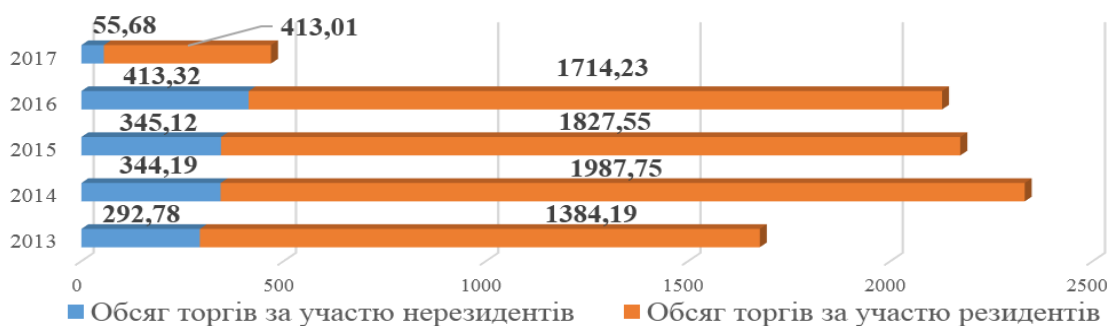

Рис. 1. Динаміка обсягів торгів на ринку цінних паперів у 2013 - 2017 роках, млрд. грн.

Джерело: складено авторами за даними [5].

Починаючи із 2014 року почалося поступове зменшення обсягів торгів на ринку цінних паперів. Різке зменшення відбулось з період 2016-2017 років – обсяги торгів у 2017 році скоротились на 78 % у порівнянні з 2016 роком. Таке різке зменшення, на наш погляд, є результатом нещодавньої кризи.

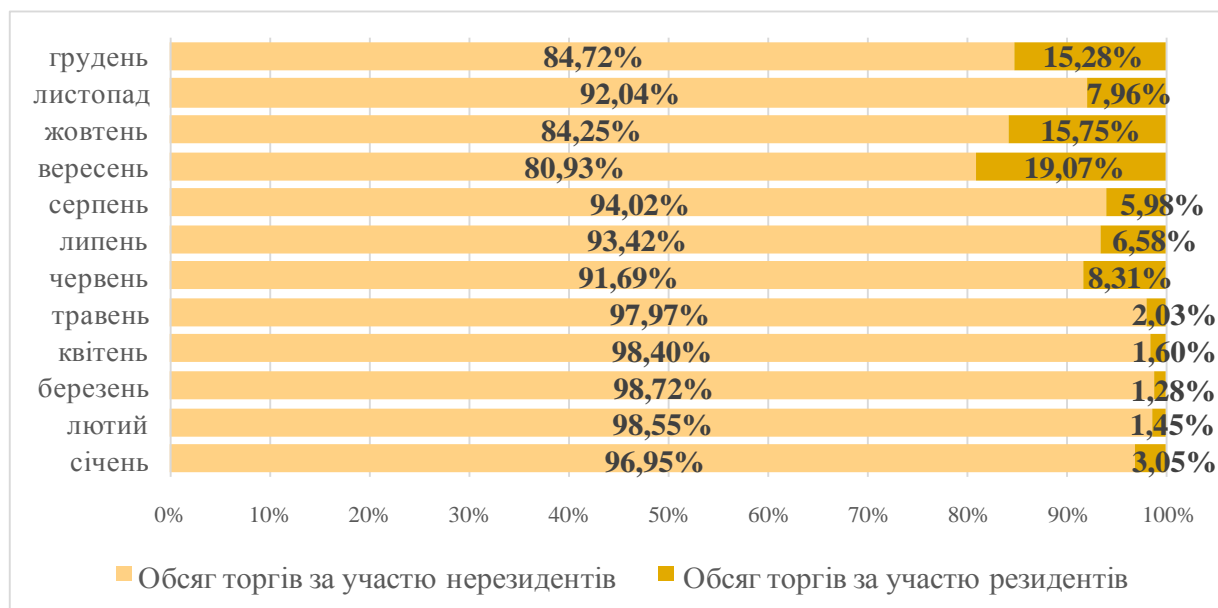

Рис. 2. Динаміка обсягів торгів на ринку цінних паперів у 2017 р, %

Джерело: складено авторами за даними [5].

Якщо звернути увагу на співвідношення обсягів торгів резидентів і нерезидентів, то у середньому за 2013-2017 роки частка нерезидентів складає 16%. Найбільшого значення (19%) вона досягла у 2016 році, найменшого (12%) – у 2017 році. Можна сказати, що нерезиденти у 2017 році, порівняно з 2016 роком, на 2% втратили інтерес до торгів на ринку цінних паперів України. Крім цього, це вказує на послаблення інвестиційного клімату. Звідси витікає проблема недостатності інвестиційних ресурсів для розвитку усього фінансового ринку України. На рисунку 2 відображено обсяги торгів на ринку цінних паперів за місяцями 2017 року, за участю резидентів та нерезидентів, з яких ми бачимо, що на біржовому ринку протягом 2017 року частка обсягу торгів за участю нерезидентів коливалася в межах від мінімального значення (1,28%) у березні, до максимального значення (19,07%) у вересні. Даний розподіл є неоднорідним – у січні частка обсягів торгів нерезидентів складає 15,28%, а у грудні 3,05%. Середнє значення частки торгів на ринку цінних паперів з нерезидентами за 2017 рік становить 7,36%.

Варто зазначити, що у 2017 році спостерігається відтік капіталу іноземних інвесторів з фондового ринку України: сальдо торговельних операцій за участю нерезидентів у річному підсумку становило – 43,26 млрд. грн. [6]. Це пояснюється втратою інтересу до ринку цінних паперів України іноземних інвесторів, що однозначно має негативний аспект для фінансового ринку України. Так як сьогодні підприємствам не вистачає ресурсів для розвитку, вони для того, щоб «триматися на плаву», вимушені брати кредити у банків.

Однак ці кредити, через те, що підприємства мають слабе фінансове становище, потрапляють у групи з високим рівнем ризику, що, у свою чергу, навантажує усю банківську систему, яка і так має скрутне становище.

Аналізуючи рисунок 3, можна відмітити, що темп росту номінальної вартості цінних паперів, що належать власникам-нерезидентам, за 2013 - 2017 роки коливався в межах від 102,02% до 138,64%.

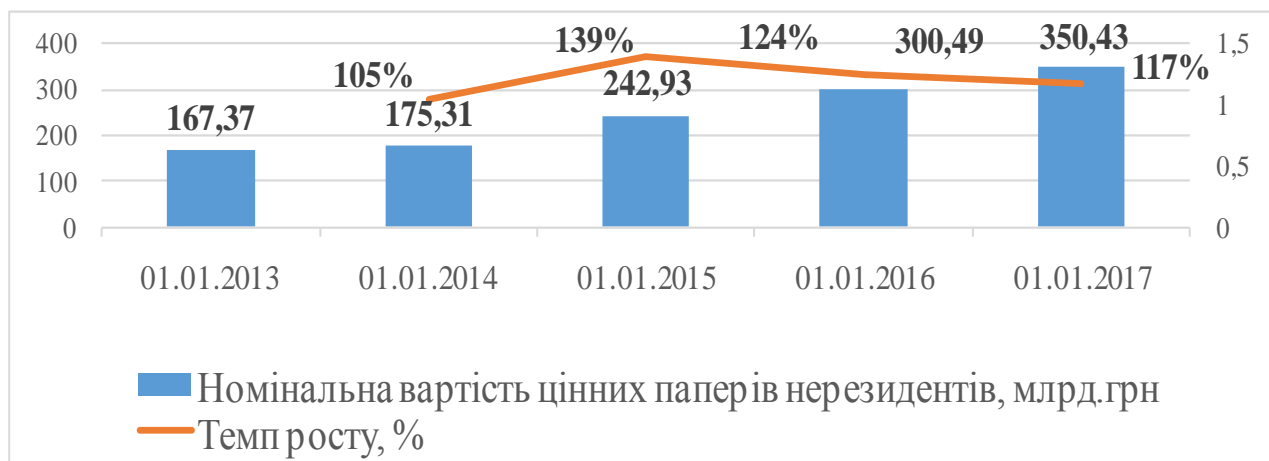

Рис. 3. Динаміка номінальної вартості цінних паперів, що належать власникам – нерезидентам, у 2013 - 2017 роках за даними депозитарних установ

Джерело: складено авторами за даними [5].

Найбільший обсяг номінальної вартості цінних паперів власників-нерезидентів, яким належить значний пакет акцій емітентів (10% і більше статутного капіталу), наприкінці 2017 року зафіксовано серед представників таких країн, як Росія (29,21%), Кіпр (14,75%) та Люксембург (4,73%).

Слід зазначити, що ріст обсягу номінальної вартості значних пакетів

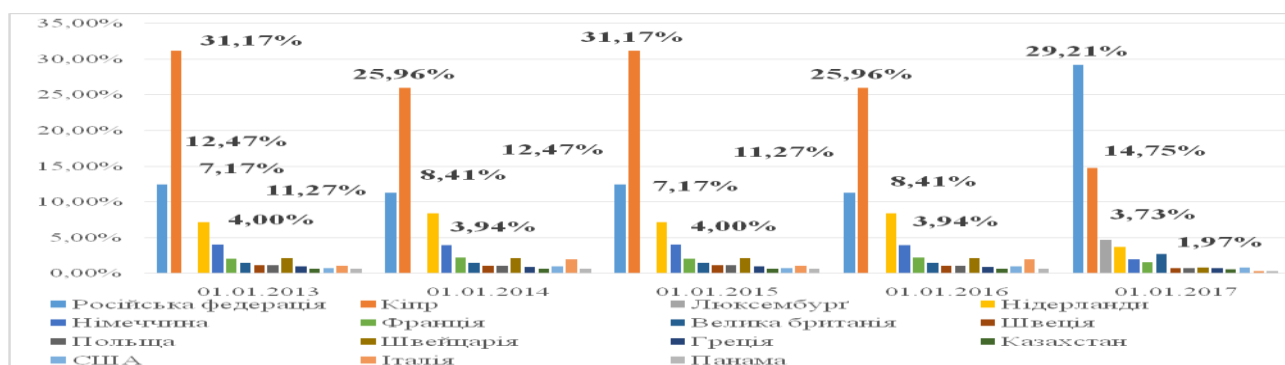

Рис. 4. ТОП – 15 країн світу, громадянам яких належить значний пакет акцій емітентів, протягом 2013 - 2017 років у % від загальної номінальної вартості цінних паперів. Джерело: складено авторами за даними [5].

акцій, що належать власникам-нерезидентам із Росії, зумовлений докапіталізацією банківського сектору (Промінвестбанк, банк «ВТБ», тощо) [2].

ТОП – 15 країн світу, громадянам яких належить значний пакет акцій емітентів поданий на рисунку 4.

Як бачимо з рисунку 4, найбільші частки загальної номінальної вартості цінних паперів належать представникам таких країн: Кіпр (у середньому 15,34%), Росія (у середньому 25,80%) , Нідерланди (у середньому 6,98%). Варто зазначити, що у сумі частки цих країн протягом 2013-2017 років у середньому склали близько 48%, що становить майже половину загальної номінальної вартості цінних паперів нерезидентів.

Регулювання фондового ринку забезпечується арбітражними функціями держави, які відображають сучасні засади державного регулювання діяльності учасників ринку цінних паперів у формі законодавчого забезпечення організаційного регламентування сфери взаємодій між підприємцями різних верств і рівнів суспільства [1]. Функціями державного регулювання фондового ринку в Україні є реєстрація фізичних або юридичних осіб і виконання угод, пов'язаних з правом на придбання чи продаж, визначених договором (контрактом), цінних паперів та інших фінансових і/або товарних ресурсів. Важелі та стимули, за допомогою яких здійснюється вплив державних органів, розповсюджуються на професійну діяльність учасників по перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою організаційного, інформаційного, технічного, консультаційного та іншого обслуговування випуску та обігу цінних паперів.

Система державного регулювання діяльності учасників фондового ринку представлена Державною комісією з цінних паперів і фондового ринку України (ДКЦПФРУ), Національним банком України (НБУ) і Національним депозитарієм України (НДУ) [4]. Варто відзначити, що контроль за випуском і обігом цінних паперів здійснює ДКЦПФРУ та її територіальні відділення, які в частині організаційного регламентування встановлюють вимоги щодо випуску (емісії) та обігу цінних паперів та їх похідних, інформацію про випуск і розміщення цінних паперів, у тому числі іноземних емітентів, які здійснюють випуск і розміщення цінних паперів на території України. Цей орган разом із

Фондом державного майна України та Антимонопольним комітетом України регламентує порядок продажу об'єктів приватизації за конкурсом, а також забезпечує державну реєстрацію фондових бірж та позабіржових торговельно-інформаційних систем за допомогою державних представників на фондових біржах, які уповноважені здійснювати контроль за додержанням положень статуту. Координацію вертикальних й горизонтальних зв'язків між учасниками фондового ринку здійснює НДУ.

Організаційно-правовий механізм державного регулювання фондового ринку визначається як сукупність взаємопов'язаних засобів, прийомів, методів забезпечення рівних можливостей доступу емітентів, інвесторів і посередників на ринок цінних паперів, гарантування прав власності на цінні папери, захист прав учасників фондового ринку та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринку цінних паперів [2]. Для вирішення цих завдань організаційно-правовий механізм державного регулювання ринку цінних паперів повинен охоплювати прийняття законодавчих актів з питань діяльності учасників фондового ринку, визначення їх прав та обов'язків, видачу спеціальних дозволів (ліцензій) на здійснення діяльності та забезпечення контролю.

Незважаючи на те, що діяльність учасників фондового ринку регулюється спеціалізованими законодавчими й нормативними актами, проблема адекватності нормативних актів складному ринку цінних паперів, що має специфічний зміст і структуру, залишається надзвичайно актуальною. Серйозною проблемою є створення системи контролінгу та моніторингу інсайдерської торгівлі. Вона є глобальною і властива фінансовим ринкам усіх країн, тож успішно успадкована Україною [8]. Інсайдерські угоди, як і угоди, що мають ознаки маніпулювання цінами на ринку, переслідують єдину мету – отримання матеріальної або іншої вигоди з використанням незаконних способів, тому і відносяться до загальних способів нечесної торгівлі. Однак, українське законодавство і нормативно-правові акти практично не містять норм і положень, що регулюють інсайдерську торгівлю.

Цільову орієнтацію кожного учасника й умови його ефективної діяльності можуть забезпечити чотири регламентованих і контрольованих параметри: сфера відповідальності, завдання, критерії ефективності діяльності, досягнення цілей, права. При цьому основними принципами розробки положень (регламентів) є [3]:

- конкретність кожного регламентованого параметра, можливість його однозначного розуміння виконавцем і наявністю відповідного контролю;
- персональний розподіл всіх завдань, виключення дублювання відповідальності за їх виконання;
- достатність та реальність наданих прав для вирішення поставлених завдань.

На ринку цінних паперів України існує значний потенціал подальшого розвитку. Підвищення результативності та ефективності державного регулювання фондового ринку можливе за умови удосконалення організаційного регламентування [4]:

- процесів реструктуризації компаній;
- управління бізнес-процесами;
- операцій з похідними фінансовими інструментами.

Удосконалення організаційного регламентування процесів реструктуризації компаній вимагає впровадження таких етапів процедури, як: укладання угод між товариствами, що беруть участь у реструктуризації; ухвалення рішення загальними зборами акціонерів кожного товариства щодо реструктуризації і затвердження передатного акту; затвердження Статуту і вибори ради директорів; державного реєстрування нової юридичної особи та випуску цінних паперів, звітування про підсумки їх випуску [7].

Висновки. Аналіз обсягів торгів на ринку цінних паперів України за участю нерезидентів показав, що обсяги торгів за останні роки значно скоротились. Також спостерігається відтік капіталу іноземних інвесторів з фондового ринку України. Для забезпечення максимально ефективної політики

держави у цій сфері важливе глибоке усвідомлення позитивних і негативних сторін світового досвіду з урахуванням національних особливостей. Це допоможе активізувати інвестиційну діяльність, поліпшить інвестиційний клімат України, а отже, і скоротить період подолання наслідків світової економічної кризи.

Оцінка нормативної та законодавчої бази регулювання іноземної інвестиційної діяльності на фондовому ринку України свідчить про недосконалість, недоопрацьованість і, головне, нестабільність законодавчої бази у сфері інвестиційної діяльності через механізми фондового ринку. Незважаючи на те, що діяльність професійних учасників фондового ринку регулюється законодавчими й нормативними актами, які мають вузьку спеціалізацію, учасники підпадають під дію й інших законів, які найчастіше мають несистемний характер. Саме тому їх упорядкування слід спрямувати на досягнення соціально-економічного консенсусу різних сил, а також компромісу між усіма учасниками фондового ринку.

У підсумку, це негативно вплинуло на процеси становлення, формування та функціонування іноземної інвестиційної діяльності на ринку цінних паперів в Україні, а також недосконалість системи державного регулювання як інвестиційної діяльності в цілому, так і іноземних інвесторів зокрема.

Відсутність ефективної фінансової індустрії внаслідок недосконалості законодавчого забезпечення прозорості відносин на ринку цінних паперів може залишити Україну поза світовими фінансовими потоками. Таким чином, найважливішим завданням, що сьогодні стоїть перед державою, є встановлення розумного співвідношення між державним регулюванням і ринковим саморегулюванням фондового ринку.

Список джерел:

1. Дідківська Л.І. Державне регулювання економіки [Текст]: навч. посібн. – 5-те вид., стер. / Л.І. Дідківська, Л.С. Головка. – К. : Знання, 2006. – 213 с.
2. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» Редакція від 01.07.2018, підстава - [2210-VIII](#)– Офіційний сайт Верховної ради

України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

3. Іванова М.О. Інвестиційна політика України в посткризовий період розвитку економіки [Текст] / М.О. Іванова // Інноваційна економіка. – 2016. – № 8 (34). – С. 70–72.

4. Мозговий О., Головка А., Науменко О., Ровинський Ю. Цінні папери: історія та сучасність. Історико-економічний нарис: Монографія. – Одеса: Вид-во КП ОМД, 2003.

5. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua/>

6. Річний звіт за 2017 Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/Річний-звіт-НКЦПФР-2017.pdf>

7. Регулятивний потенціал фінансового ринку в умовах глобальних викликів: [монографія] / за заг. ред. д.е.н., професора С.В. Онишко. – Ірпінь: Вид-во НУДПСУ, 2016. – 452 с.

8. Череп А.В. Інвестиційна політика України в сучасних умовах нестабільності [Текст] / А.В. Череп, А.Г. Іванова // Економічний простір. – 2017. – № 47. – С. 133–137.

9. Кужелєв М.О. Порівняння стратегій управління портфелем цінних паперів на фондовому ринку України / М.О. Кужелєв, С.М. Стабіас // Науковий вісник Херсонського державного університету: збірник наукових праць. Випуск № 5. – ч.4. – Херсон: ВД “Гельветика”, 2014. – С.67-70.

10. Житар М.О. Фондовий ринок та механізм його регулювання в умовах економічного розвитку країни / М.О. Житар // Економіка та право. – 2016. - № 2 (44). – С. 112- 117.

11. Житар М.О. Стан та перспективи розвитку фондового ринку в умовах фінансової нестабільності економіки України / М.О. Житар // Економіка і організація управління. – 2016. – № 1 (21). – С. 93-101.

12. Фінансова гнучкість прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків: Монографія / М.О. Кужелєв, М.О. Житар. – Київ: Видавництво «Центр учбової літератури» Київ-Бидгощ, 2016. – 176с.

Діденко Людмила Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України, (м.Ірпінь). **ORCID: 0000-0003-3535-4266**

Касянчук Дар'я Сергіївна – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти ННІ фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України, (м.Ірпінь).

Житар М. О., Чамор Г. С.

ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто різні точки зору сутності поняття «споживчий кредит». Досліджено сучасний стан кредитування фізичних осіб банками України. Визначено, що протягом останніх трьох років банківське споживче кредитування є не досить успішним та прибутковим, що в свою чергу призводить до ще більшого занепаду економіки. Адже, саме кредитна діяльність банків забезпечує рух коштів на ринку, концентруючи їх на найбільш важливих напрямках розвитку суспільства. Виявлено основні проблеми, що стосуються надання банківськими установами кредитів фізичним особам, обґрунтовано чинники, що гальмують цей процес.

Ключові слова: *споживчий кредит, ризики, кредитна стратегія, кредитна політика, відсоткова ставка, банк, банківський кредит.*

Житар М. О., Чамор Г. С.

ОСОБЕННОСТИ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены различные точки зрения сущности понятия «потребительский кредит». Исследовано современное состояние кредитования физических лиц банками Украины. Определено, что в течение последних трех лет банковское потребительское кредитование является не достаточно успешным и прибыльным, что в свою очередь приводит к еще большему упадку экономики. Ведь именно кредитная деятельность банков обеспечивает движение средств на рынке, концентрируя их на наиболее важных направлениях развития общества. Выявлены основные проблемы, касающиеся предоставления банковскими учреждениями кредитов физическим лицам, обоснованно факторы, тормозящие этот процесс.

Ключевые слова: *потребительский кредит, риски, кредитная стратегия, кредитная политика, процентная ставка, банк, банковский*

кредит.

Zhytar M.O., Chamor G. S.

FEATURES OF BANKING LENDING OF PHYSICIAN IN UKRAINE

The article deals with different points of view of the essence of the concept of "consumer credit". The present state of lending to individuals by banks of Ukraine is investigated. It has been determined that during the last three years, bank consumer lending is not sufficiently successful and profitable, which in turn leads to an even greater decline in the economy. After all, it is the lending activity of banks that ensures the movement of funds in the market, concentrating them on the most important directions of development of society. The main problems concerning provision of loans to individuals by banking institutions are revealed, the factors hindering this process are substantiated.

Key words: *consumer credit, risks, credit strategy, credit policy, interest rate, bank, bank credit.*

Постановка проблеми. Сучасний стан вітчизняного банківського кредитування характеризується наявністю в портфелях окремих банків великої частки простроченої заборгованості. Тому сьогодні значна увага менеджерів банку повинна концентруватися на аналізі та оцінці ефективності банківського кредитування, як фізичних, так і юридичних осіб з метою пошуку шляхів досягнення оптимального співвідношення між прибутковістю та ризикованістю. Від структури та якості кредитної діяльності банку значною мірою залежить його стабільність, репутація й фінансовий успіх. Звідси об'єктивно виникає низка завдань з підвищення ефективності кредитного портфеля, що забезпечить компроміс дохідності, ліквідності та прийнятності для банку кредитного ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу сучасного стану та проблем споживчого кредитування приділяється належна увага в економічній літературі. Теоретичну базу дослідження в Україні становлять праці провідних вітчизняних науковців, а саме роботи І.А. Аванесової, О.І. Береславської, Г.П.

Бортнікова, В.В. Вітлінського, В.Я. Вовка, О.В. Дзюблюка, М.О. Житаря, В.В. Коваленка, Т.Т. Ковальчук, Л.В. Кузнецової, М.О. Кужелєва, В.Д. Лагутіна, С.В. Міщенко, І.Б. Охріменка, Л.О. Примостки, Н.П. Шульги.

Мета статті. Аналіз показників ефективності здійснення кредитування фізичних осіб банками України в сучасних реаліях.

Виклад основного матеріалу. Споживчий кредит відіграє надзвичайно важливу роль як у швидкому задоволенні постійно зростаючих потреб населення, так і в розвитку економіки загалом. Необхідність існування споживчого кредиту обумовлена витрачанням громадянами, що одержують низькі доходи, більшої частини своїх доходів на харчування та інші невідкладні статті споживання, оскільки питома вага витрат на харчування більша у тих, у кого доходи найменші, а менша у забезпечених.

Природу формування та реалізації споживчих витрат ретельно вивчали економісти у різні часи в різних країнах, в результаті чого запропоновано різні підходи до визначення поняття «споживчі витрати». Різні за змістом та характером визначення споживчого кредиту, наведені в науковій літературі, є свідченням того, що ця важлива форма кредиту є недостатньо дослідженою (табл.1).

Таблиця 1

Різноманітність підходів до трактування поняття «споживчий кредит»

№п/п	Автор	Трактування
1	Закон України «Про споживче кредитування», від 15 листопада 2016 року № 1734-VIII [9]	Споживчий кредит – грошові кошти, що надаються споживачу (позичальнику) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.
2	А.Т. Ковальчук[4]	Споживчий кредит – кредит, який надається тільки в національній грошовій одиниці фізичним особам-резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і який повертається в розстрочку, якщо інше не передбачене умовами кредитного договору
3	Б.С. Івасів[3]	Споживчий кредит – це кредит, який надається тільки в національній валюті фізичним особам-резидентам на придбання споживчих товарів та послуг і який погашається

		поступово.
4	Зарубіжний підхід	Споживчий кредит – кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) фізичним особам на придбання споживчих товарів або послуг у тимчасове користування під відсоток та на умовах забезпечення, строкості, платності та цільової спрямованості.

Сутність споживчого кредитування розглядається також через його функції, до яких відносять: розподільну та перерозподільну; заміщення грошей кредитними операціями; об'єднання кредитів; мінімізації кредитного ризику; розширення та диверсифікації доходної бази банку. Проте деякі з них, на думку науковців [1], є похідними від загальновідомих функцій кредиту, а деякі є специфічними з огляду на специфіку кредитного портфеля. З функцій споживчого кредитування впливають основні цілі його формування, які представлені на рисунку 1.

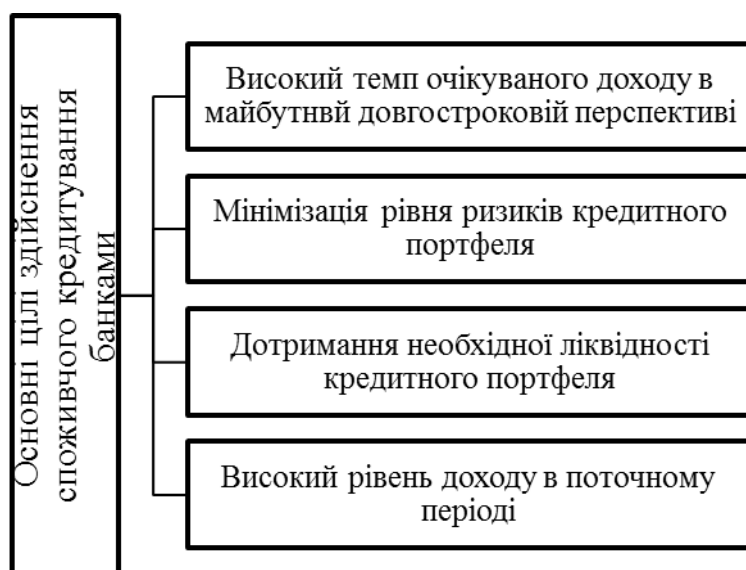

Рис. 1. Основні цілі здійснення споживчого кредитування

Головна мета процесу управління споживчим кредитуванням банку полягає в забезпеченні максимальної доходності за певного рівня ризику. Рівень доходності залежить від структури й обсягу портфеля, а також від рівня відсоткових ставок за кредитами. На формування структури споживчого кредитування банку істотно впливає специфіка сектора ринку, який обслуговується цим банком. Наприклад, у структурі кредитного портфеля ощадних банків переважають споживчі кредити та позики фізичним особам.

Ефективність кредитної діяльності банків на сьогодні є необхідним, якщо не вирішальним, фактором життєдіяльності банків, оскільки кредитний портфель становить більше половини всіх активів банку. У структурі балансу банку кредитний портфель розглядається як єдине ціле та складова частина активів, що має свій рівень дохідності та ризику. Тому для успішного кредитування банки мають сформувати та реалізувати ефективну систему управління кредитним портфелем.

Сучасні умови підтверджують, що обмежені можливості залучення кредитних коштів також впливають на розвиток економіки держави. Активізація кредитування сприяє подальшому зростанню економіки, появі нових суб'єктів господарювання, збільшенню робочих місць, розвитку інфраструктури країни та ін., що створює основу для економічної стабільності. При цьому, кредитування є одним з магістральних напрямків діяльності банків, який забезпечує їм прибутковість. Але процес кредитування для банків супроводжується певними ризиками, одним з яких є ризик неповернення запозичених коштів.

Оскільки кредитування посідає чільне місце у операціях банків, варто розглянути динаміку кредитних портфелів та їх структуру. На рисунку 2 наведено динаміку обсягів кредитних портфелів банків України за 2013-2017 роки [7].

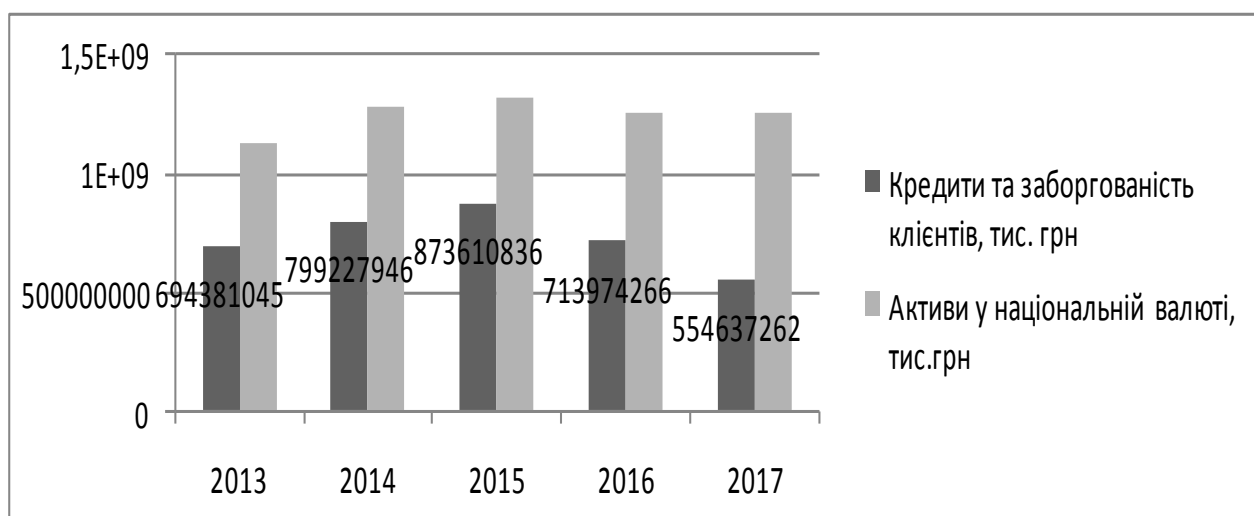

Рис. 2. Кредитний портфель та активи банків України 2013-2017 рр.

За даними рисунка 2, можна зробити висновок, що з 2013 р. по 2015 р. кредитний портфель банків України збільшувався, а з 2015 р. по 2017 р. прослідковується його зменшення. Це пов'язано із зменшенням кількості банків в Україні. Проте, активи банків у 2017 році порівняно з 2016 роком зросли і це говорить про те, що на фінансовому ринку залишаються хороші банки, які примножують свої активи та працюють відповідно до законодавства, яке, на жаль, часто змінюється та диктує жорсткі умови функціонування.

На сьогодні, частка банківського споживчого кредитування в порівнянні з іншими роками суттєво знижується. Перш за все це пояснюється низьким рівнем довіри населення до банківських структур і високими процентними ставками, тобто дорогими кредитами (рис.3) [7].

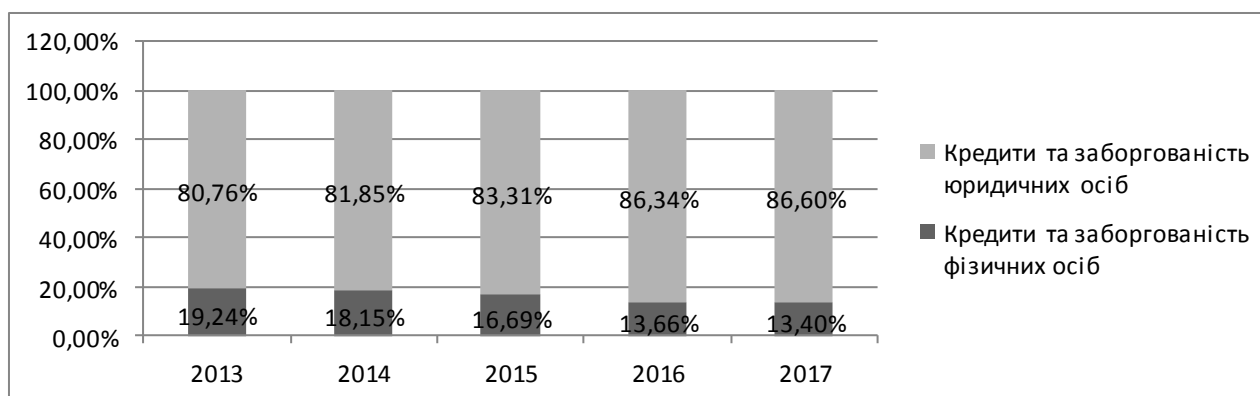

Рис. 3. Розподіл кредитного портфеля банків України за юридичними та фізичними особами

За результатами рис. 3 можна сказати, що більша частина кредитів та заборгованості клієнтів припадає на юридичних осіб. У відсотковому співвідношенні у 2017 р. порівняно з 2013 р. частка кредитів та заборгованості юридичних осіб зросла на 5,84%.

Доречним також буде розгляд структури споживчого кредитування в розрізі груп ризику, рівня забезпеченості галузевої структури, форм власності позичальників (рис.4).

Кредитний портфель банку схильний до всіх основних видів ризику, які супроводжують фінансову діяльність: ризику ліквідності, ризику процентних ставок, кредитному ризику. Банки визначають кредитний ризик за

кредитами, наданими юридичним та фізичним особам, визначивши імовірність настання дефолту клієнта. Імовірність дефолту клієнта визначають за фінансовим станом клієнтів, за яким поділяють фізичних осіб на 5 класів, а саме:

- 1 – фінансовий стан високий;
- 2 – фінансовий стан добрий;
- 3 – фінансовий стан задовільний;
- 4 – фінансовий стан незадовільний;
- 5 - фінансовий стан критичний).

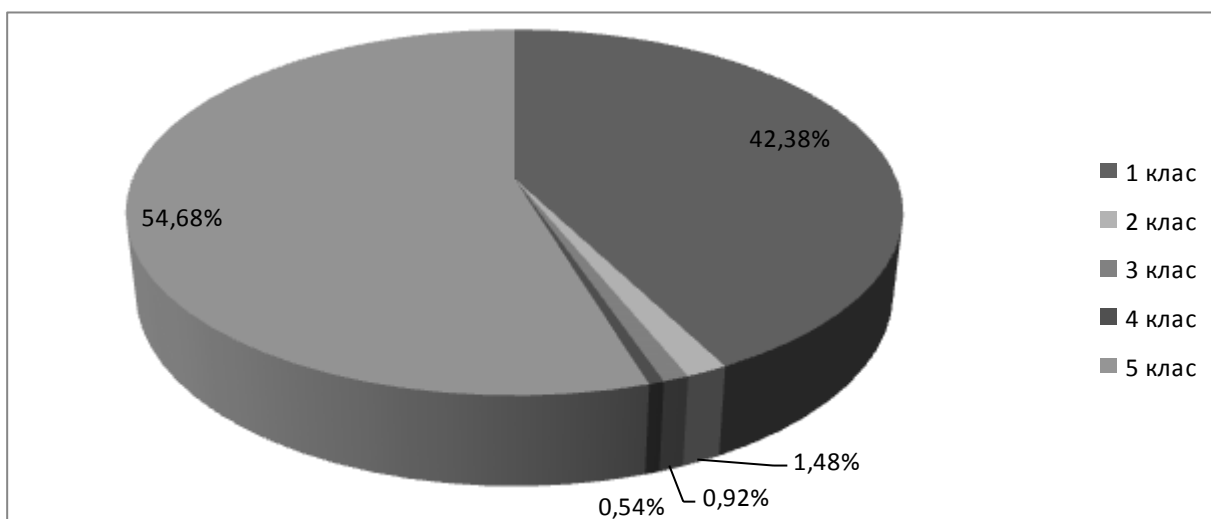

Рис. 4. Розподіл кредитів за класами боржника – фізичної особи

На рисунку 4 представлено розподіл кредитів за класами боржника – фізичної особи станом на кінець 2017 року, який показує, що найбільшу частку – 54,68% кредитів було видано 5 класу боржника, який характеризується критичним фінансовим станом і несе великий ризик для банків. Проте значну частку – 42,38% становлять кредити, що надані 1 класу боржника, до якого входять надійні позичальники з високим фінансовим станом [2].

З наведених даних випливає, що найбільше надано кредитів фізичним особам останнього класу боржників, які мають велике значення кредитного ризику. Можемо зробити припущення, що така ситуація склалась за рахунок того, що у минулі роки позичальники, які отримали кредити у іноземній валюті, через значні коливання курсу автоматично стали боржниками з критичним

фінансовим станом. Крім того, це може свідчити про те, що значну частку кредитів банки видають інсайдерам, а, відповідно до законодавства, такі позичальники відносяться до боржників з високим рівнем ризику.

Ще одним головним показником сучасного стану банківського споживчого кредитування, який заслуговує на його аналіз є частка непрацюючих кредитів. На кінець 2017 року вона становила 56.6% від загального кредитного портфеля. Зростання цього показника порівняно з кінцем 2016 року обумовлювали такі фактори:

- визнання Приватбанком реальної якості кредитів після націоналізації (вплив – +15.1 в. п.);
- зміна методології визначення непрацюючих кредитів (+3.6 в. п.);
- виключення позабалансових активів із розрахунку (+7.4 в. п.) [8].

Частка непрацюючих кредитів протягом 2017 року поступово почала знижуватися після досягнення історичного максимуму 58%. Найбільше помітний прогрес спостерігався за кредитами фізичним особам в національній валюті завдяки розгортанню нового кредитування. Якщо економіка зростатиме, якість кредитного портфеля помірно покращуватиметься, проте обслуговування більшості непрацюючих кредитів вже ніколи не відновиться. Банки мають прискорити розчистку балансів шляхом продажу та списання непрацюючих кредитів. Процес пришвидшиться, якщо буде ухвалено закон «Про діяльність з управління заборгованістю». Протягом першого півріччя 2018 року НБУ зобов'яже банки подати плани роботи із проблемною заборгованістю. З метою постійного моніторингу якості активів та забезпечення стійкості банківського сектору до макроекономічних шоків НБУ впроваджує щорічну оцінку банків, що серед іншого передбачає стрес-тестування [2].

Однією з вимог мінімізації ризику є створення резервних фондів у банках. На рисунку 5 зображені розміри резервів банків України за кредитами фізичним особам за 2013-2017 рр. Банки зобов'язані створювати резерви для відшкодування можливих витрат за основним боргом (без процентів та комісій) за всіма видами наданих кредитів у національній та іноземній валютах,

включаючи надані депозити, кредити іншим банкам, суб'єктам господарювання (овердрафт, ураховані векселі, факторингові операції, фінансовий лізинг), за наданими гарантіями та поручительствами.

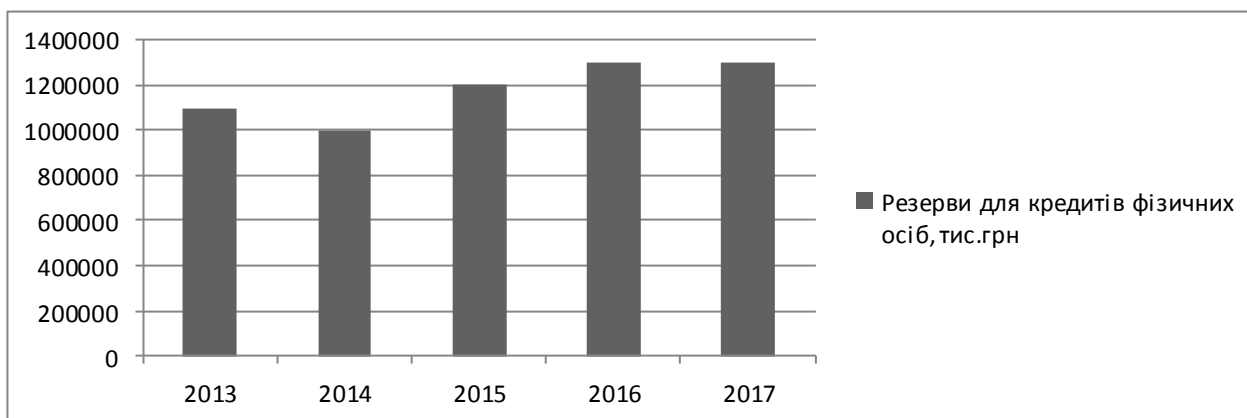

Рис.5. Резерви банків України за кредитами фізичним особам за 2013-2017 рр.

Наведені дані на рисунку 7 ілюструють, що протягом 2013-2017 рр. резерви банків України збільшувалися. Така ситуація склалась за рахунок того, що кредитів фізичним особам видається більше, тому і резерви відповідно більші. У зв'язку із зміною законодавства, зменшення відрахувань до резервів та підвищення операційної ефективності дозволили банкам вийти на прибутки у 2017 році. Здешевлення фондування підвищило чисті процентні доходи попри те, що нове кредитування обмежене. Завдяки збільшенню попиту на банківські послуги зросли комісійні доходи. Всі ці тенденції збережуться, відтак банківський сектор залишатиметься прибутковим. Єдиний ризик для прибутковості банків у 2017 році – можливість одержання додаткових збитків окремими держбанками [7].

Одним з основних напрямів підвищення ефективності кредитного споживчого кредитування банків України є результативне управління ним, яке передбачає збалансування та мінімізацію ризику усього портфеля та контроль структури кредитного ризику, що притаманний тим чи іншим ринкам, клієнтам, позичковим інструментам, кредитам та умовам діяльності. Управління банківським споживчим кредитуванням, як процесом, складається із п'яти послідовних етапів: вибору кредитної політики; аналізу ринку кредитів;

формування кредитного портфеля; перегляду кредитного портфеля; оцінки ефективності кредитного портфеля.

Аналізуючи проблеми банківського споживчого кредитування в Україні, можна сказати, що банківська система України потребує значного реформування та удосконалення кредитної політики, що повинно забезпечити оздоровлення фінансового сектору та відновлення темпів економічного зростання в Україні. Саме це є головним завданням в умовах необхідності якнайшвидшого подолання наслідків фінансової кризи у вітчизняній економіці та запорукою забезпечення її подальшого розвитку.

На сьогодні, вітчизняні банки створюють неефективні стратегії розвитку кредитування, не враховують всіх чинників і сучасного стану політичної, економічної та соціальної нестабільності. Ефективна кредитна стратегія для вітчизняних банків щодо фінансування фізичних осіб має відповідати таким вимогам:

1. Бути достатньо ефективною та гнучкою щодо використання кредитних інструментів для того, щоб банк міг досягти поставлених цілей, незважаючи на непередбачувані зміни у зовнішньому середовищі, використовуючи при цьому мінімум ресурсів для досягнення максимального результату;

2. Орієнтуватися на кілька ключових напрямів використання кредитних інструментів з метою досягнення збалансованості кредитного портфеля та концентрації зусиль і ресурсів банку з цією метою;

3. Дотримуватися ієрархічності та сумісності стратегії використання кредитних інструментів з іншими стратегіями розвитку банку з метою забезпечення ефективного функціонування банку загалом та іншим напрямів його діяльності;

4. Забезпечувати можливості для вибору серед альтернативних варіантів найефективніших рішень щодо використання кредитних інструментів з врахуванням компетентності фахівців та завдань у межах стратегічного управління;

5. Бути інноваційною та конкурентоспроможною серед конкурентів.

Якщо дотримуватися всіх чинників, то вітчизняне банківське споживче кредитування буде розвиватися і ставати більш дохідним, а саме:

- досягати максимальний рівня дохідності кредитних інструментів, при найменших ризиках та збитків;
- отримувати оптимальне співвідношення між кредитами, депозитами та іншими зобов'язаннями і власним капіталом банку;
- забезпечувати фінансової стійкості комерційного банку у процесі використання кредитних інструментів;
- забезпечення зваженого та оптимального використання кредитних інструментів на розвиток споживчого кредитування;
- отримувати оптимальний баланс між зростанням обсягу кредитного портфеля і поліпшенням його якості;
- розширення клієнтської бази шляхом надання кредитних послуг високої якості;
- збереження високого рівня довіри фізичних осіб до банку шляхом своєчасного та повного виконання своїх зобов'язань перед вкладниками та акціонерами.

Наразі на рівні банківської системи можна визначити певні закономірності та тенденції. Так, висока питома вага кредитів у активах банків призводять до підвищення рівня чутливості банківської системи до зовнішніх шоків, наслідком чого стає високий рівень збитковості банківської діяльності. Таким чином, у сучасних умовах розвитку вітчизняного банківського сектору регуляторні та наглядові підходи НБУ повинні бути зосереджені на забезпеченні макроекономічної стабільності функціонування банківської системи шляхом зниження ризиків банківської діяльності, на основі чіткого виконання банками своїх функцій щодо кредитування економіки та дотримання основних економічних нормативів, серед яких:

1. Нормативи капіталу: мінімального розміру регулятивного капіталу – Н1 (500 млн. грн.); достатності (адекватності) регулятивного капіталу – Н2 (не менше 10%).

2. Нормативи ліквідності: миттєва ліквідність – Н4 (не менше 20%); поточна ліквідність – Н5 (не менше 40%); короткострокова ліквідність – Н6 (не менше 60%).

3. Нормативи кредитного ризику: максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента – Н7 (не більше 25%); великих кредитних ризиків – Н8 (не більше 8-ми кратного розміру регулятивного капіталу); максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25%).

4. Нормативи інвестування: інвестування в цінні папери окремо за кожною установою – Н11-1 (не більше 15%); загальної суми інвестування – Н12 (не більше 60%) [8].

Отже, кредитна діяльність банків відіграє ключову роль у процесі забезпеченості домогосподарств необхідними коштами та загалом зростання і розвитку економіки. Кредитна політика, у свою чергу, дозволяє реалізувати коротко-, середньо- і довгострокові цілі банку у частині формування та реалізації тактичних та стратегічних завдань щодо залучення коштів та спрямування їх на кредитування позичальників (клієнтів) при тісній взаємозалежності з іншими видами політик. Одночасно з цим варто наголосити, що кредитна політика банків є невід'ємною складовою стратегії і політики НБУ та уряду, що вимагає відповідних раціональних та науково обґрунтованих заходів на фінансовому ринку країни, зокрема у частині нагляду за діяльністю банківських установ, посилення вимог моніторингу та звітності, переоцінки принципів і методичних основ реструктуризації проблемних банків, відповідності діяльності міжнародним стандартам, ефективності комунікаційної складової діяльності, а також прозорості діяльності самих регуляторів банківської сфери.

Головними напрямками подальшого розвитку споживчого кредитування в Україні повинно бути використання кращих практик у сфері оцінки кредитоспроможності позичальників, законодавче врегулювання відносин між суб'єктами кредитного процесу, зокрема між колекторами та боржниками,

стимулювання позичальників до підвищення свого кредитного рейтингу, підвищення рівня фінансової грамотності населення та довіри до банківської системи.

Список джерел:

1. Аванесова Н.Е. Кредитна політика банківських установ: стратегічні аспекти та ризики / Н.Е. Аванесова, Ю.М. Вознікова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 8. – С. 956-961.
2. Житар М.О. Аналіз сучасного стану кредитної діяльності банків України / М.О. Житар // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. – 2017.- № 1. - С. – 94-105.
3. Звіт про фінансову стабільність//Національний банк України// Висуск №4 (2017 рік) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=D82D3E8B8CCBF5C80B239591C9D9BD3B?id=50604896>
4. Івасів Б.С Банківська енциклопедія [Текст] / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2014. – 504 с.
5. Ковальчук А.Т. Банківське кредитування в Україні: сучасний стан, основні проблеми та шляхи їх вирішення [Текст] / Т. Ф. Григораш, С. С. Пільгуй // Економічний простір. – №62. –2012. – С. 119-124.
6. Коваленко В.В. Діагностика кредитного ризику та його вплив на кредитну активність банків України/ В. В. Коваленко, О. М. Зверяков, Д. С. Гайдукович // Фінанси України – 2016 р. – №2 – с.84-98
7. Фінансова гнучкість прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків: Монографія / М.О. Кужелєв, М.О. Житар. – Київ: Видавництво «Центр учбової літератури» Київ-Бидгощ, 2016. – 176с.
8. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України //Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>
9. Офіційний сайт Національного банку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/index>
10. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями// Постанова Правління Національного банку України 30.06.2016 № 351 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>
11. Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 року № 1734 VIII 4640. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>.
12. Житар М.О. Концептуальні засади удосконалення механізму управління прибутком банку / М.О. Житар // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. – 2017.- № 2. - С. – 167-179.
13. Дзюблюк О. В. Проблеми забезпечення ефективного функціонування

банківської системи в перехідній економіці [Текст] / О. В. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2015. – №3. – С. 30-45.

14. Корпоративні відносини в банківському секторі: фінансові механізми та маркетингові стратегії / М.О. Кужелев, І.Г. Брітченко, П.П. Гаврилко. - Рівне-Новий Сонч : Волин. обереги, 2016. – 228 с.

Житар Максим Олегович** – кандидат економічних наук, заступник директора ННІ фінансів, банківської справи, Університету державної фіскальної служби, (м.Ірпінь). **ORCID: 0000-0003-3614-0788

***Чамор Галина Сергіївна** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти ННІ фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби, (м.Ірпінь).*

Клименко Д.Б.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА В УКРАЇНІ

У статті «Особливості та перспективи банківського кредитування аграрного сектору в Україні» визначається соціально-економічне значення сільськогосподарського виробництва як одного із стратегічних галузей економіки України. Проаналізовано сучасний стан фінансування сільськогосподарських підприємств. Визначено специфічність кредитування агропромислового комплексу. Надана авторська характеристика бюджетній програмі державної підтримки галузі сільськогосподарського виробництва. Проаналізовано зарубіжний досвід та запропоновано шляхи його удосконалення у поєднанні державної програми та банківського кредитування.

Ключові слова: банк, кредит, аграрний сектор, відсоток, кредитний ризик.

Клименко Д.Б.

ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА В УКРАИНЕ

В статье "Особенности и перспективы банковского кредитования аграрного сектора в Украине" определяется социально-экономическое значение сельскохозяйственного производства как одного из стратегических отраслей экономики Украины. Проанализировано современное состояние финансирования сельскохозяйственных предприятий. Определены специфичность кредитования агропромышленного комплекса. Предоставлена авторская характеристика бюджетной программы государственной поддержки отрасли сельскохозяйственного производства. Проанализирован зарубежный опыт и предложены пути его совершенствования в сочетании государственной программы и банковского кредитования.

Ключевые слова: банк, кредит, аграрный сектор, процент, кредитный риск.

Klimenko D.B.

PECULIARITIES AND PROSPECTS OF BANKING LOAN AGRARIUM SECTOR IN UKRAINE

The article "Features and Prospects of Banking Lending to the Agrarian Sector in Ukraine" identifies the socio-economic importance of agricultural production as one of the strategic sectors of the Ukrainian economy. The present state of financing of agricultural enterprises is analyzed. The specificity of lending to the agro-industrial complex is determined. The author's characteristic is given to the budget program of state support of the branch of agricultural production. The foreign experience is analyzed and ways of its improvement are proposed in combination of the state program and bank lending.

Key words: bank, credit, agrarian sector, interest rate, credit risk.

Постановка проблеми. На розвитку вітчизняної економіки позначаються економічні кризи та війна на сході країни. Результатом такого впливу є обмеження і значне зменшення обсягів кредитування реального сектору економіки банками в цілому та агропромислового комплексу зокрема. В той же час продовольча безпека країни залежить від стану умов та можливостей сільськогосподарського виробництва. Відновлення роботи системи «банківський сектор-агропромисловий сектор» – одна з актуальних та складних проблем сучасності. Важливу роль у стимулюванні аграрного сектору відводиться саме банківському кредиту. Наразі відчувається створення оптимальних умов для відновлення кредитування за активної підтримки держави. Такі умови дадуть змогу організувати взаємні відносини суб'єктів кредитування для подальшого становлення і розвитку економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектора економіки знайшли відображення у науково-економічних публікаціях. У роботах багатьох вчених-економістів, як

М. Я. Дем'яненко, Б. А. Дадашев, С. Кравченко, А. І. Ольшаний, А. М. Ісаян, В. І. Аранчій наводиться ґрунтовний аналіз та зміст фінансово-кредитних відносин в аграрному секторі економіки, проблем їхнього функціонування та можливих шляхів покращення кредитного забезпечення агропромислового комплексу. Однак лишається актуальним пошук таких моделей кредитування сільськогосподарського виробництва, які б забезпечили баланс інтересів держави, сільськогосподарських підприємств та фінансово-кредитних установ.

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей кредитування у сфері сільськогосподарського виробництва. Проаналізувати заходи та механізми спрямовані на відродження кредитування аграрного бізнесу в Україні та визначити перспективи його відновлення.

Виклад основного матеріалу. Агропромисловий комплекс є важливою складовою економіки країни, що має стратегічне значення, оскільки від його функціонування та розвитку залежить продовольча безпека країни. В сільськогосподарському секторі виробляється значна частина валового внутрішнього продукту та товарів народного споживання.

Таблиця 1

Зайнятість населення у сільському господарстві

тис.ос.

рік	показник	2015	2016	2017
	чисельність населення			
	усього	42760	42591	42415
	сільське населення	13325	13245	13171
	зайнятого за видами економічної діяльності			
	усього	16443	16277	16156
	промисловість	2574	2495	2441
	Оптова та роздрібна торгівля; (в т.ч.ремонт)	3511	3516	3526
	сільське, лісове та рибне господарство	2871	2867	2561

Частка аграрного сектора, що становить значну частину у ВВП країни, збільшилася з 7,5% у 2010 році до 10,3% у 2017. [4]

Таблиця 2

Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності сільське господарство

у фактичних цінах; млн.грн

рік / показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Випуск товарів і послуг у ринкових цінах	2 507 439	3 045 241	3 234 174	3 260 553	3 558 223	4 488 398	5 420 433
Сільське господарство	189 373	253 485	261 707	306 998	381 227	558 788	655 569
Валовий внутрішній продукт	1 079 346	1 299 991	1 404 669	1 465 198	1 586 915	1 988 544	2 385 367
Сільське господарство	80 385	106 555	109 785	128 738	161 145	239 806	279 701

Останнім часом Україна входить в ТОП головних експортерів сільськогосподарської продукції, а сільське господарство країни протягом 2010-2017 років демонструвало позитивну динаміку.

Однак, за позитивними даними Державної служби статистики України прослідковуються і негативні тенденції сільськогосподарського виробництва, що має небезпеку і для економіки країни в цілому. Так, останнім часом простежується нарощення експорту сировини, а не продуктів харчування чи їх складових. Частка експорту первинної сільськогосподарської продукції зросла з 25% у 2010 році до 33% у 2017 році. У той час як обсяг імпорту товарів для потреб сільського господарства також зростає. Імпорт складають як мінеральні добрива, пестициди, насіння так і сільськогосподарська техніка, продукти нафтопереробки. Це свідчить про те, що екпортуючи сировину ми втрачаємо додану вартість.

Загалом же, про успіхи вітчизняного аграрного сектору можна говорити у випадку, якщо їх зіставляти з українськими показниками минулих років. Якщо ж порівнювати з європейськими досягненнями – вони досить помірні. І наразі сільське господарство має не просто низьку продуктивність а часом можна констатувати просто архаїчний стан його складових.

Втім, вітчизняний аграрний сектор має величезний потенціал для зростання. Це визнають як вітчизняні так і іноземні експерти, прогнозуючи можливість потроїти валове виробництво сільськогосподарської продукції. А щоб реалізувати цей потенціал необхідна підтримка виробників сільськогосподарської продукції зі сторони банківського фінансування та інвестування. Створення сприятливих умов для здійснення інвестицій у цей сектор є одним із головних завдань реформування сільського господарства України та його підтримки.

Підприємства сільського господарства потребують коштів для фінансування своєї поточної діяльності, впровадження новітніх технологій, страхування існуючих ризиків, розбудови торговельної та транспортної інфраструктури. Задля цього використовуються власні та залучені ресурси інвестування та кредитування. Однак аграрний бізнес має обмежений доступ до ресурсів за наявності значної кількості фінансових інструментів на ринку України.

Зазвичай, дієве фінансування сільськогосподарського виробництва є його кредитування. На противагу світовій практиці в Україні ситуація виняткова. Виявляється вітчизняні агропромислові підприємства інвестують переважно власні кошти. На перший погляд, причини тому стан вітчизняної банківської системи, яка за станом «фінансового здоров'я» посідає 135 місце в світі за рейтингом The Global Competitiveness Report 2017-2018 від Давоського економічного форуму. [5]. Попри це банківський сектор виконує притаманні йому функції і проявляє можливість нарощування валових кредитів суб'єктам господарювання, тобто реального сектору економіки.

Важливим елементом аналізу банківського кредитування сільськогосподарських підприємств є аналіз структури кредитного портфелю в банках. (рис.1).

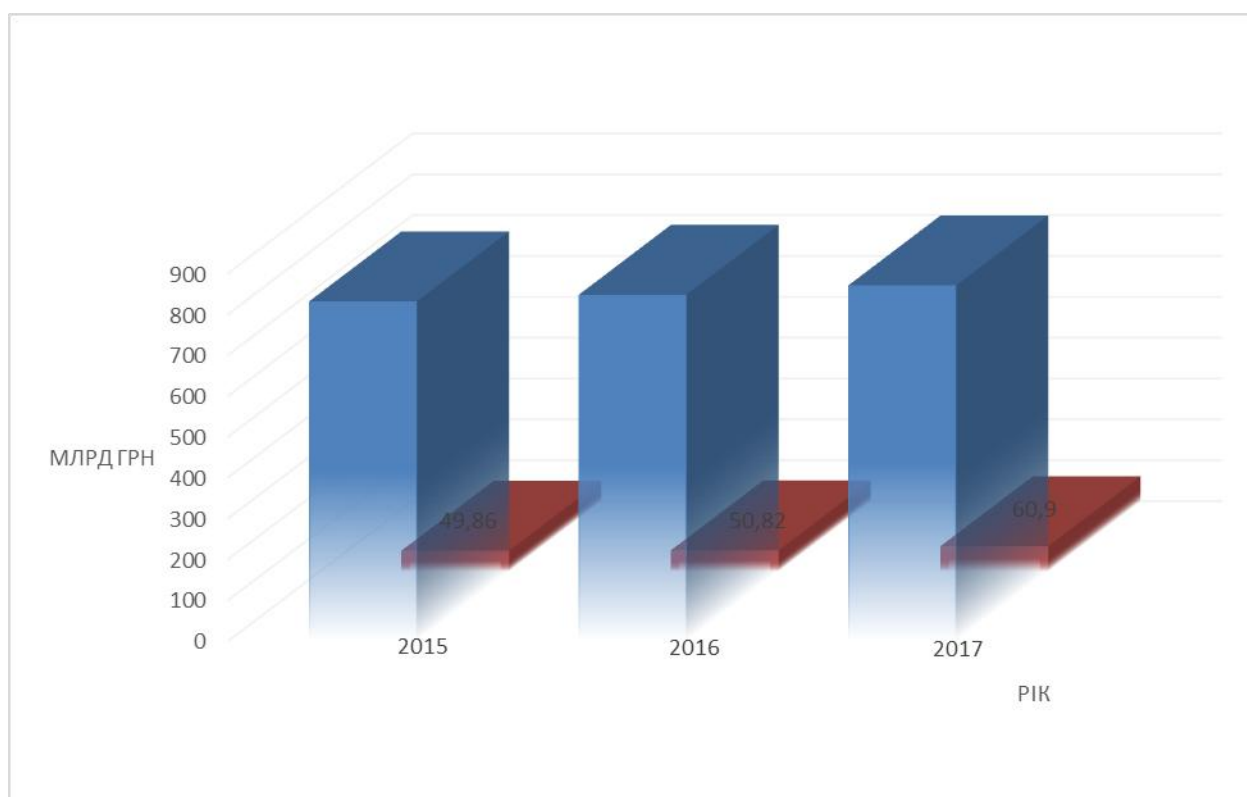

Рис. 1. Частка кредитів аграрного бізнесу в кредитному портфелі банківського сектора України (2015-2017рр)*

* Джерело: за даними НБУ (на кінець року) та розрахунками AgroDay

Наведені показники свідчать про намагання банків розвивати кредитні відносини зокрема і з позичальниками сільськогосподарського сектору. Незважаючи на певний прогрес в останні роки у розвитку фінансово-кредитних відносин в аграрній сфері й певне розширення банківського кредитування, існуюча ситуація набагато складніша.

Як бачимо кредити у сільське господарство складають лише 7% кредитного портфелю банківської системи (станом на кінець 2017 року 60,9 млрд грн у кредитному портфелі у 870 млрд грн) – це зайвий раз підкреслює проблему вітчизняної аграрної галузі. Обсяги залучених фінансово-кредитних потоків є ще далекими від потреб агропромислового комплексу, а самі кредитні

механізми й технології не досконалі і кількісно й якісно не відповідають сьогоденним запитам економічних інтересів суб'єктів аграрного ринку.

У безперервності відтворювального процесу і розвитку підприємницької діяльності в аграрному секторі важливе місце займає банківська система через запровадження прогресивних механізмів інвестиційного кредитування. Але сучасні інвестиційні кредитні відносини в аграрному секторі ускладнюються низкою об'єктивних та суб'єктивних факторів. До найбільш проблемних можна віднести:

- 1) високу ризикованість сільськогосподарського виробництва;
- 2) застарілі технології виробництва;
- 3) використання зношеної техніки.

Як наслідок – низький рівень інвестиційної привабливості галузі сільськогосподарського виробництва.

Суть проблеми треба шукати в специфічності ведення аграрного бізнесу. Кредитування аграрних підприємств базується на таких же принципах що і всі галузі економіки, проте має свої особливості. Ці особливості визначаються особливостями відтворювального процесу в галузі і полягають в тісному зв'язку процесу відтворення в сільському господарстві з природними умовами. Це позначається на періодизації процесу та унеможлиблює перерви в цьому процесі, що потребує забезпеченість кредитами галузі у визначений час та у повному обсязі. В результаті кожного разу із початком посівної компанії вітчизняні аграрії стикаються з проблемою отримання нових і повернення старих кредитів. Тобто уповільнення обороту капіталу передбачає збільшення термінів залучення кредитних ресурсів. Крім того, нееквівалентність обміну та занижений рівень прибутковості сільськогосподарського виробництва потребують зниження плати за кредит. З іншої сторони підвищений рівень ризикованості галузі потребує застосування адекватного рівня захисту через страхування.

До особливостей відносять не стільки сезонність сільськогосподарського виробництва, підвищену потребу аграрних підприємств у основному капіталу, сучасний стан аграрного сектора, а скільки у ризиках.

На особливість ризиків кредитування аграрних підприємств впливають вищезазначені сезонність виробництва, невідповідність довготермінового запиту короткотерміновості наявних у банків ресурсів, а також відсутність у позичальника ліквідного забезпечення.

Як бачимо, в порівнянні з іншими галузями економіки аграрний сектор є досить ризиковою галуззю, з відносно низьким рівнем прибутковості. Тому вочевидь важливою умовою забезпечення повернення банківських позик є страхування банківських кредитних ризиків.

Сучасна система сільськогосподарського кредитування в Україні характеризується поєднанням ринкового і пільгового механізмів кредитування. При чому, пільговий механізм кредитування аграріїв здійснюється за спеціальними програмами, спрямованими на підвищення ефективності аграрного виробництва.

Порядок використання коштів із Державного бюджету для здешевлення сільськогосподарських кредитів затверджується Кабінетом міністрів.

Цим документом регулюються такі основні позиції:

- умови одержання компенсації для здешевлення кредитів;
- обмеження процентних ставок, під які можуть надаватися пільгові кредити;
- об'єкти пільгового кредитування
- порядок і терміни документального оформлення руху пільгових кредитів;
- звітність.

У лютому 2018 Кабінет міністрів схвалив програму підтримки аграрного сектору за ключовими напрямками у рамках державного бюджету на 2018 рік. Сума державної підтримки на 2018 рік складає 6,3 млрд гривень. Відповідними

документами описані механізми розподілу цих коштів в галузі тваринництва та фермерських господарств. [6]

Так, бюджетна програма 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» в обсязі 4 млрд гривень передбачає наступні напрямки:

- 1) здешевлення кредитів, що означає часткову компенсацію відсотків;
- 2) компенсація кредитів, залучених для будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, цехів з переробки та зберігання сільськогосподарської продукції;
- 3) спеціальні дотації на утримання (вирощування) великої рогатої худоби;
- 4) часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення тварин та вартості будівництва.

Головний розпорядник коштів – Міністерство агропромислової політики, а розпорядники нижчого рівня – обласні та районні адміністрації.

Порядком передбачається, що компенсація відсотків надається сільськогосподарським підприємствам за залученими у гривні кредитами, наданими банками, які підписали меморандум з Міністерством агропромислової політики. Тобто сільгоспвиробники стикаються з обмеженнями щодо переліку банків та валюти кредиту.

Схожий порядок використання коштів передбачений для надання підтримки фермерським господарствам. Розширення бюрократичних заходів для цього напрямку передбачене створенням спеціалізованих комісій при обласних державних адміністраціях.

Як бачимо, основа цих порядків – принцип ручного розподілу коштів аграрним підрозділам в обласних та районних державних адміністраціях і їх бюрократизація. Сама ж процедура часткової компенсації комерційним банкам кредитної ставки за надані аграрним підприємствам пільгові кредити здійснюється за громіздкою схемою, яка включає велику кількість учасників та складну процедуру оформлень необхідних документів. До того ж, сума дотації та величина обмежень дає підстави підозрювати такий порядок у спрямуванні

на фінансову підтримку великих холдингів, а малі агропідприємства, кооперативи та фермери лишаються поза увагою.

Ще одним фактором що стримують кредитування аграрного сектору лишається невирішеність питання землі. Функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення наразі заблоковано законодавством України, а тому він не може виконувати ряд важливих функцій (ефективного використання землі як фактора виробництва). До того ж, невизначеність питання ринку землі унеможлиблює використання її у якості застави. Все це, разом із застарілою, а часом просто зношеною матеріально-технічною базою аграрних виробників, не спонукає банки збільшувати кредитні портфелі в цьому напрямі.

Отже, фактори, що стримують кредитування аграрного бізнесу можна згрупувати за такими основними складовими:

- 1) високі ризики в галузі;
- 2) високі відсоткові ставки;
- 3) відсутність ліквідної застави;
- 4) невирішеність питання землі.

Вироблення раціональних заходів щодо розширення позитивної участі банківського сектору в кредитному забезпеченні діяльності аграрного бізнесу за рахунок кредитних ресурсів спонукає проведення аналізу зарубіжного досвіду запровадженого там дієвого механізму обслуговування аграрного сектору.

Так, заслуговує на увагу досвід кредитування господарств США. У системі кредитування аграрного бізнесу провідне місце займають Фермерська кредитна система та Агенство фермерських послуг. У Франції більше половини кредитів в аграрний сектор припадає на незалежні кооперативні банківські групи. Досвід Польщі вказує на систему кооперативних банків через яку проходить близько 90% кредитів для сільськогосподарського виробництва, переробки і торгівлі сільськогосподарської продукції. Сама система має

трирівневу структуру і складається із головного банку, кредитних союзів, і розгалуженої мережі регіональних та місцевих банків.

Щодо пільгового кредитування, то світова практика також засвідчує широке використання цього інструменту співпраці з аграрним сектором. Пільгове кредитування полягає в тому, що фермер сплачує визначену суму відсотків, а решту різниці процентної ставки повертає держава. Наприклад, у Польщі, банк отримує від держави кошти і розподіляє їх серед своїх регіональних відділень, а ті розподіляють серед позичальників цих коштів.

Разом із визначеною специфікою кредитування аграрного бізнесу, існують і суттєві відмінності вітчизняної і зарубіжної практики співпраці кредитного сектору і сільгосподарських виробників: по-перше у самій наявності потенційних позичальників, а по-друге у бажанні банків працювати з ними.

Висока кредитоємність та низька рентабельність сільськогосподарського виробництва негативно впливають на рівень залучення банківських кредитів. До того ж ці ресурси повинні залучатись на термін від одного року і під невисокі проценти. Банківський сектор неспроможний самотужки вирішити дану проблему. Тому держава просто зобов'язана сприяти притоку позичкового капіталу в аграрний сектор. Передумовою буде розробка і впровадження нормативно-правових актів, покликаних регулювати кредитні відносини у сфері агропромислового комплексу.

Висновки. Розвиток економіки країни вимагає повноцінного забезпечення фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання. Безпосередньо сільське господарство України потребує значних кредитних ресурсів. Основою цього забезпечення є банківські кредити. Наразі напрацьовуються різні механізми кредитування аграрних підприємств. Враховуючи досвід розвинених країн очевидним стає необхідність створення відповідної інфраструктури – мережі спеціалізованих банків. Наприклад, за принципом багаторівневої побудови такої інфраструктури до її складу мав би ввійти спеціалізований аграрний банк та розгалуженої системи сільськогосподарських обслуговуючих

кооперативів. Така форма сприяла б максимальному задоволенню потреб клієнтів. Практичне застосування механізму здешевлення сільськогосподарських кредитів в Україні виявляє ряд недоліків. Це і складність механізму кредитної субсидії і його невизначеність серед позичальників і напрямками кредитування, і недосконалість механізму об'єкта компенсації. В свою чергу це обмежує кількість користувачів такими програмами і призводить до зловживань при розподілі пільгових кредитів. Державна політика, що проводиться стосовно сільськогосподарських виробників має бути ефективною. Державна політика обмежується не просто наданням фінансової допомоги а розробкою і наданням різноманітних економічних пільг, що сприятиме зміцненню економічних позицій учасників даних програм. Саме в такому такому сенсі слід розуміти підтримку сільськогосподарських виробників на державному рівні. Комплексні перетворення в сфері сільського господарства та заходи спрямовані на підтримку діяльності сільськогосподарських підприємств позитивно зрушать і соціально-економічне становище на селі.

Список джерел:

1. Банківські операції. Навчальний посібник / В. І. Капран, М. С. Кривченко, О. К. Коваленко, С. І. Омельченко. – К: Центр навчальної літератури, 2006
2. Ісаян А. М. Теоретичні аспекти банківського кредитування підприємств АПК / А. М. Ісаян // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. — 2013. — № 1 (14). — С. 260– 268 5
3. Механізми банківського кредитування в аграрній сфері : монографія / Лариса Олександрівна Вдовенко, Вінниц. нац. аграр. ун-т.– Вінниця : Корзун Д. Ю., 2014.– 375 с. 4
4. http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/vtr_u.htm
5. <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=UKR>
6. <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-rozpodil-koshtiv-peredba>

Клименко Дмитро Борисович - кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи та фінансового моніторингу Університету державної фіскальної служби України (м.Ірпінь).

Клюско Л.А.

ГРОШОВО-КРЕДИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті досліджено практику грошово-кредитного регулювання в сучасних умовах соціально орієнтованого розвитку України. Визначено його особливості, виявлено недоліки і переваги та, спираючись на зарубіжний досвід, сформульовано пропозиції щодо можливості підвищення його дієвості та ефективності.

Ключові слова: *світова фінансова криза, глобалізаційні процеси, грошово-кредитне регулювання, монетарна політика, рефінансування, інфляція.*

Клюско Л.А.

ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В УСЛОВИЯХ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

В статье исследована практика денежно-кредитного регулирования в современных условиях социально ориентированного развития Украины. Определены его особенности, выявлены недостатки и преимущества и, учитывая зарубежный опыт, сформулированы предложения относительно возможности повышения его действенности и эффективности.

Ключевые слова: *мировой финансовый кризис, глобализационные процессы, денежно-кредитное регулирование, монетарная политика, рефинансирование, инфляция.*

Klyusko L.A.

MONEY-CREDIT REGULATION IN THE CONDITIONS OF MACROECONOMIC INSTABILITY

The article explores the practice of monetary regulation in the modern conditions of socially oriented development of Ukraine. Its features are identified, the disadvantages and advantages are identified, and foreign experience is taken into

account in order to formulate proposals on the possibility of increasing its effectiveness and efficiency.

Key words: *global financial crisis, globalization processes, monetary regulation, monetary policy, refinancing, inflation.*

Постановка проблеми. Посилення глобалізаційних процесів позитивно впливає на фінансово-економічний розвиток держав-учасниць, оскільки забезпечує їх присутність і можливість функціонування на світових фінансових ринках капіталів та інвестицій. Разом з тим, як свідчать фінансові кризи останніх років, через зростаючий рівень відкритості у сфері торгівлі та транснаціональних фінансових потоків, вони зазнають деструктивного впливу зовнішніх шоків. Це зумовлює необхідність постійно змінювати пріоритети національної політики кожної держави, вагоме місце в якій посідає грошово-кредитна складова. За таких умов грошово-кредитна політика, відповідальним за розробку і реалізацію якої є Центральний банк, набуває особливої значення, оскільки вона виступає першою лінією захисту від зовнішніх фінансових потрясінь та ексцесів у функціонуванні національної фінансової системи, а її інструменти є більш оперативними і маневреними у порівнянні з іншими інструментами макроекономічної політики.

Що стосується України, то останнім часом в економіці нашої держави намітилися негативні тенденції, що характеризують економічний спад, зумовлений кризовими явищами в економіці. У зв'язку з цим, виникає об'єктивна необхідність пошуку нових механізмів регулювання вітчизняної фінансово-економічної системи, які сприятимуть її відновленню та розвитку. Одним з таких напрямів, як свідчить зарубіжний досвід, може стати підвищення ролі Центрального банку в стимулюванні темпів зростання ВВП і, одночасно, посилення його відповідальності за макроекономічні показники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням функціонування центральних банків, визначення їх важливої ролі і повноважень у забезпеченні стабільності та розвитку економіки, ефективності здійснюваної ними грошово-

кредитної політики, дискусій щодо доцільності наділення їх статусом мегарегулятора присвячена велика кількість наукових праць зарубіжних і вітчизняних теоретиків, експертів і практиків. Основними з них є О. Бланшар, В. Геєць, А. Гриценко, О. Дзюблюк, А. Дев'ятов, Л. Кан, С. Кораблін, П. Кругман, В. Міщенко, А. Мороз, А. Сороко, Д. Суббарао і багато інших.

Однак, з огляду на те, що не всі центробанки, в тому числі і Національний банк України (НБУ), винесли належні уроки з недавньої світової фінансової кризи, до цього часу залишається цілий ряд невирішених питань, що стосуються підвищення ефективності їх діяльності.

Мета статті. Метою статті є дослідження ролі і повноважень Центральних банків та визначення концепції їх функціонування в умовах фінансової нестабільності, спричиненої дестабілізуючим впливом світових фінансових криз.

Виклад основного матеріалу. Центральні банки постійно знаходяться в епіцентрі світових фінансових криз. Залежно від того або іншого періоду фінансової нестабільності національних економік, їх то звинувачують за проваджувану ними політику і дії, що призводять до світових потрясінь, то навпаки, віддають їм належне за те, що вони сприяють виведенню світової економіки з кризового стану. Не можна не погодитися з тим, що обидві ці точки зору справедливі, оскільки, як свідчить практика, центральні банки завжди є як частиною проблеми, так і одночасно, частиною її вирішення[1].

У кризовий період такі основні центри ліквідності, як Європейський центральний банк і Федеральна резервна система, проводили активну стимулюючу грошово-кредитну політику, яка призвела до того, що дешеві грошові ресурси були спрямовані в захисні активи (державні цінні папери США та Єврозони). Однак, монетарні вливання практично не вплинули на реальний сектор цих країн, про що свідчать відповідні результати динаміки їх ВВП за останні роки [1].

Що стосується України, то уповільнення її економічного зростання пов'язане з багатьма факторами, перш за все, зовнішніми, серед яких, на думку експертів є рецесія в Єврозоні, яка є однією з причин відтоку капіталу з країни.

З іншого боку, Україна тісно пов'язана з Європою, оскільки значна частина її експорту припадає на ЄС. Слабкість європейської економіки веде до зниження обсягів експорту, що призводить до скорочення обсягів вітчизняного виробництва.

Про негативний вплив відтоку капіталу на розвиток економіки у періоди фінансової нестабільності свідчить те, що його обсяги у світових масштабах все більш зростають і в окремі роки сягає безпрецедентних розмірів (за оцінками експертів – понад 70 млрд. доларів США). Розрахунки показують, що кожні десять мільярдів доларів відтоку капіталу призводять до уповільнення темпів зростання економіки приблизно на 0,2 процентного пункту [2].

Вітчизняні фахівці, акцентуючи увагу на значному збільшенні обсягів вивезення капіталу зазначають, що такому процесу певною мірою сприяв Національний банк. В якості аргументів наводиться запровадження на початку 2013 року практики лібералізації умов видачі індивідуальних валютних ліцензій, в результаті чого фізичним особам дозволялось переказувати іноземну валюту за кордон без обмежень (до того часу це дозволялось лише юридичним особам). Її максимальний розмір залежав лише від того, яка сума узгоджувалась і визначалась індивідуальною ліцензією НБУ. Одночасно регулятор спростив саму процедуру отримання індивідуальних ліцензій фізичним особам, скасувавши необхідність враховувати висновки Головного управління боротьби з організованою злочинністю МВС і Головного управління боротьби з корупцією та організованою злочинністю СБУ [3].

У зв'язку з цим, дискусія щодо ролі НБУ і його грошово-кредитної політики в стимулюванні економічного зростання країни є постійно актуальною. Як і в будь-якій дискусії думки вчених, аналітиків і експертів з цього приводу полярно розділяються.

У більшості країн головними завданнями в сфері економіки є підтримання стійкості темпів зростання ВВП і забезпечення соціального захисту населення. В Україні відповідальність за досягнення таких важливих завдань розпорошена між різними міністерствами, спеціальними апаратами, парламентом, і НБУ, які оперують різним арсеналом інструментів, що не забезпечує належного ефекту.

Як свідчить світова практика, у посткризовий період центральні банки переважно займалися регулюванням інфляційного тиску за допомогою важелів грошово-кредитної політики. Основним джерелом ресурсів для відновлення економік була ліберальна політика кількісного пом'якшення, яка полягає у вливанні ліквідності в економіку і яка превалює в розвинених країнах.

Головна відмінність центробанків від інших відомств полягає в тому, що вони можуть проводити незалежну політику і оперативно здійснювати її коригування. Однак, каналів управління, таких як грошова маса і процентні ставки не достатньо для її реалізації з метою забезпечення поступального економічного розвитку. Оскільки важливим інструментом впливу на економіку залишаються фіскальна і бюджетна політики, то монетарні методи відокремлено не можуть компенсувати недостатньо сприятливий інвестиційний клімат. Виходячи з цього, деякі аналітики вважають, що роль монетарної політики в нашій країні дещо переоцінена, оскільки модель функціонування економіки полягає в тому, що свого роду передавальною ланкою, через яку фінансові ресурси надходять на ринок, а звідти – в реальний сектор економіки, служать галузі, орієнтовані на експорт. За таких умов забезпечити концентрацію капіталу в державі лише за допомогою положень грошово-кредитної політики є проблематичним.

Отже, виникає парадокс. З одного боку, спостерігається зростання інфляції, що не може не турбувати НБУ. З іншого боку, зростання інфляції обумовлене немонетарними факторами, такими як зростання цін на продовольство, індексація акцизів на підакцизні товари та інше. Звичайно, боротися з немонетарною інфляцією монетарними методами можна, але, на

наш погляд, не є ефективним, оскільки це призводить до дефіциту ліквідності і надмірного здорожчання кредитів для реального сектора економіки.

Отже, така кардинальна відмінність традиційних і нетрадиційних заходів впливу ЦБ на економіку модифікує сам принцип втручання у функціонування економіки. Разом з цим, провадження нетрадиційної монетарної політики розширює повноваження ЦБ, оскільки окрім нагляду і регулювання він бере активну участь у регулюванні кредитного ринку, виконуючи функцію фінансового посередника і трансформуючи фінанси суспільного сектора у ресурси приватних фінансових інститутів.

Разом з тим, НБУ припускаючи можливість зростання темпів інфляції, не знижував ставку рефінансування, в той час, як в багатьох країнах Єврозони вона була реально нижчою від офіційного рівня інфляції. Така міжнародна практика, як зазначає П. Кругман, полягає в тому, що «економити потрібно під час буму, а не в періоди спаду. Зараз уряди повинні витратити більше, а не менше, поки приватний сектор знову не буде готовий тягнути економіку вперед, оскільки політика суворої економії, руйнує ринок праці» [4]. Це забезпечує можливість знаходити для економіки дешевші гроші і при цьому утримувати інфляцію в потрібному діапазоні.

В Україні ж боротьба зі знеціненням грошей призводить до їх нестачі для економічного розвитку. Тому, політика НБУ носить не стільки стимулюючий характер, скільки компенсує зміни в галузі бюджетної політики. Збереження бездефіцитного бюджету і поповнення резервного фонду означає, що держава вилучає кошти з економіки через борговий ринок. Ця ліквідність заповнюється коштами НБУ, які він надає банкам. Разом з тим, його можливості стимулювати зростання обмежені, оскільки вливання грошової ліквідності в банківський сектор дозволяє зберегти ставки на відносно низьких рівнях, але стимулює відтік капіталу і призводять до підвищення ставок.

Як зазначалось вище, для розморожування банківської системи в кризові періоди центральні банки зарубіжних країн вливали значні обсяги ліквідної маси, здійснюючи це за допомогою механізму кредитора останньої інстанції.

Хоча така практика і сприяла забезпеченню ліквідності окремих установ, але не вирішила проблему системної ліквідності, що засвідчило обмеженість даного інструменту. Крім того, в процесі рефінансування центробанк не має гарантії, що надані ним дешеві кошти будуть використані за призначенням.

Таким прикладом у вітчизняній практиці служить рефінансування банків з боку НБУ (2012 р) на відносно довгостроковий період, яке здійснювалось з метою переспрямування цих ресурсів в реальний сектор економіки. Але насправді ці гроші, оминаючи реальний сектор, вилилися на валютний ринок, створивши девальваційний тиск на гривню. В тій ситуації, щоб утримати обмінний курс, необхідним було термінове втручання НБУ. Таким чином, політика управління через процентну ставку не дала належних результатів. Щоб уникнути таких випадків, вітчизняні вчені пропонують [5] створити державно-громадські фінансово-кредитні безприбуткові установи, які б забезпечували підтримку проектів розвитку і яким ЦБ країни надавав би цільове рефінансування за особливими процедурами, визначеними у відповідному законі. При цьому, кошти вливатимуться у проекти, пов'язані зі створенням реальної вартості, що своєю чергою буде сприяти зниженню процентних ставок і забезпеченню симетричності монетизації. В цілому, такі установи будуть доповнювати традиційну банківську систему, сприятимуть усуненню розривів у фінансово-економічному просторі і за рахунок досягнутої збалансованості забезпечувати розвиток економіки країни. Разом з цим, їх відкрита і публічна діяльність, здійснювана під контролем громадськості, сприятиме унеможливленню некорумпованих відносин, що надзвичайно важливо для країни, яка пов'язала в корупції [5].

Повертаючись до зазначеного вище, варто відмітити, що НБУ на той час опинився в складній ситуації, оскільки йому доводилося вибирати між скороченням кредитування споживчого сектора, що призводить до зниження темпів розвитку економіки, і збереженням якості кредитних портфелів фінансових установ. Крім цього, така ситуація ускладнювалась слабкою диференціацією умов функціонування банків, частина яких проводить

консервативну політику, а інша – більш ризикований (спекулятивний) бізнес. У зв'язку з цим, вітчизняні вчені пропонують диференціювати норматив відрахувань до фонду страхування вкладів, залежно від ступеня ризику банків та їх цінової політики.

В цілому, грошово-кредитну політику НБУ, що проводиться на сьогодні в рамках національної економіко-політичної моделі, можна оцінити двояко: з одного боку вона не сприяє короткостроковому зростанню ВВП, але з іншого – утримує фінансову систему від дестабілізації в середньо-і довгостроковій перспективі. Інакше кажучи, вона перешкоджає надування чергового «пухиря» в економіці країни [6].

Як свідчить зарубіжний досвід, застосування монетарних стимулів розвитку економіки (зниження ставки рефінансування, вагома роль центрального банку в активізації кредитування) має обмежену сферу дії. У довгостроковій перспективі практика їх застосування не лише не забезпечує бажаних результатів, але й деструктивно впливає на фінансову стійкість банківського сектора економіки. Країни, які захоплюються монетарними стимулами, зокрема Європи, США і Японії, поступово заходять в глухий кут. Ці заходи мають застосовуватись тимчасово для згладжування впливу криз, тому не можуть бути постійними.

Отже, проблеми банківської системи можуть бути вирішені лише у поєднанні з досягненням інших важливих цілей економічної політики. Це означає, що повноцінне відновлення ефективного функціонування банківського сектору країни неможливе без розв'язання комплексу завдань, спрямованих на забезпечення структурних реформ, досягнення стабільного економічного зростання, макрофінансової збалансованості та фінансової стійкості [7,8].

У зв'язку з цим, серед реальних стимулів економічного зростання можна запропонувати наступні:

– розширення державної підтримки основних галузей економіки і збільшення інвестицій в розвиток інфраструктури, що можливо лише за умови поліпшення адміністрування ресурсів, що витрачаються;

– поліпшення інвестиційного клімату, що є основою збалансованого і стійкого економічного зростання;

– реалізація заходів для розвитку реального сектора економіки і зниження залежності від імпорту, що, в свою чергу, за рахунок підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції стимулюватиме внутрішнього товаровиробника і економічне зростання;

– відмова від вирішення проблем за рахунок збільшення зовнішнього боргу, натомість залучати ресурси шляхом внутрішніх запозичень

– невідкладне вирішення проблеми значної поляризації політичних сил у суспільстві і, водночас, посилення радикалізму задля вирішення ключових питань стосовно процвітаючої корупції, яка проникла в усі сфери суспільства, перешкоджання злиттю політики і бізнесу, концентрації влади і власності та інших факторів, що викликають зростаюче невдоволення широких верств населення, включаючи представників дрібного і середнього з опозиційним великого бізнесом.

На закінчення необхідно підкреслити, що Україна має певні важливі переваги, на яких можна будувати її стратегію зростання.

По-перше, вона має місткий ринок споживання з великими потенціальними можливостями, оскільки населення через недовіру до банків і недостатню фінансову грамотність є не надто закредитованим.

По-друге, Україна забезпечена природними ресурсами, що в період, коли експерти пророкують нестачу продовольства і питної води, є важливою перевагою. Але при цьому, досягнення економічного прогресу можливе лише за умови зростання продуктивності праці, якій має передувати впровадження передових технологій і зацікавленість виробників щодо їх використання. Тому, перед державою постає паралельне невідкладне завдання – створення стимулів для сприятливого інвестиційного клімату.

Що ж стосується НБУ, то аналітики стверджують, що з його боку в умовах фінансової нестабільності необхідно не стільки знижувати ставки, скільки посилювати нормативно-регулятивні вимоги щодо зменшення стимулів

до високомаржинального кредитування, яке свідчить про високі кредитні апетити банків, та лібералізувати їх задля збільшення доступності ресурсів на користь кредитування підприємств та іпотеки.

Основним же завданням НБУ, означеним Основними засадами грошово-кредитної політики на 2018 рік, залишається забезпечення інструментарію, необхідного для визначення об'єктивного і адекватного обсягу грошової маси, яка, в свою чергу, забезпечить реалізацію вартості загально створеного продукту, що необхідно для неінфляційного розвитку економіки, вирівнювання дисбалансів у її структурі і розширення каналів введення грошей в обіг [9].

Висновки. За результатами дослідження проблем грошово-кредитного регулювання в Україні встановлено, що заходи грошово-кредитної політики, які застосовував Національний банк у кризовий період, так як і у більшості країн світу, носили консервативний характер, хоча вони мали свої характерні особливості та недоліки і не завжди були своєчасними. Разом з цим, варто звернути увагу на те, що надмірний консерватизм може перешкоджати економічному зростанню і стримувати процеси оновлення.

Аналіз практики національної політики грошово-кредитного регулювання показав, що через заходи, спрямовані на зменшення рівня доларизації економіки та підтримання рівня споживчої інфляції вона носила жорсткий характер. Разом з цим, виявлено недоліки застосування його окремих елементів. А саме, глибина та тривалість фінансової кризи в нашій державі пояснюється неадекватними діями НБУ, зокрема, збільшенням рівня облікової ставки та скороченням монетарної бази, в результаті чого кредитні ресурси стали недоступними для господарюючих суб'єктів та населення. Крім того, необґрунтованість політики рефінансування банків фактично призвела не до зміцнення їх фінансового стану, а до широкомасштабної дестабілізації валютного ринку [10], а безконтрольність використання коштів, отриманих від НБУ призвела до розбалансування грошового ринку і валютної кризи. При цьому, окремі банки, які були оголошені неплатоспроможними і в подальшому виведені з ринку, отримували суттєві кредити рефінансування НБУ [8].

У цьому контексті слушною є пропозиція запозичення досвіду розвинутих країн, де внаслідок необхідності подолання впливу глобальної фінансово-економічної кризи відбувається фундаментальна зміна філософії центральних банків, яку називають новою ерою монетарної політики. Її сутність полягає у проведенні інтенсивної грошової емісії, яка використовується сектором реального виробництва, і переорієнтації емісійних каналів на стимулювання кредитування реального сектору (зокрема, високих технологій, малого і середнього бізнесу) [8].

В цілому, пріоритети функціонування національного регулятора і шляхи виходу країни з кризи не завжди співпадають. Відповідно до законодавства НБУ є незалежним від держави і може проводити грошово-кредитну політику, яка забезпечує стабільність фінансово-кредитної системи і національної грошової одиниці за допомогою реалізації визначених інструментів і методів. Зрозуміло, що вихід країни з кризи буде проблематичним, якщо відомчі показники головного регулятора фінансової системи не повною мірою корелюватимуть із загальноекономічними завданнями, визначеними Міністерством фінансів і Міністерством економічного розвитку і торгівлі та затвердженими Урядом. У цьому зв'язку деякі держави пострадянського союзу пропонують на законодавчому рівні закріпити форми та умови координації спільної діяльності ЦБ та відповідних вищих органів влади. Вони вважають, що це вирішить абсурдну ситуацію, за якої центральний банк функціонує окремо від економіки і одночасно має сприяти її розвитку.

В цілому, центральні банки країн світу, в тому числі і Національний банк України, продемонстрували свою спроможність у дієвий спосіб реагувати на виклики фінансових криз. Однак, головне їх завдання полягає у визначенні концептуальних основ такої грошово-кредитної політики, заходи якої не просто були б відповідною реакцією на кризу, що вже настала, а сприяли б її прогнозуванню, зменшенню її руйнівного впливу на економіку та, по можливості, її упередженню та уникненню. Тобто, в умовах макроекономічної нестабільності мають застосовуватись заходи, які забезпечать не лише

можливість компенсації негативного ефекту від кризи, але й мінімізувати саму вірогідність колапсу банківської системи.

Головним завданням Національного банку України при цьому має бути забезпечення ефективного банківського нагляду та стабільності національної грошової одиниці як ключової умови підтримання високого рівня довіри до банківської системи, стимулювання інвестицій та економічного зростання [9]

Насамкінець варто звернути увагу на те, що стаття містить певні дискусійні моменти, в її в рамках висвітлені не всі проблеми грошово-кредитного регулювання в Україні, запропоновані лише окремі напрями підвищення його ефективності, що може стати предметом подальших досліджень в цьому напрямку.

Список джерел:

1. Сороко А. Мегарегулятор і мегадрайвер?. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.nbj.ru/publs/banki-ibiznes/2013/03/29/megareguljator-i-megadraiver/index.html>.
2. Дев'ятов А. Жити стане краще. Але не всім і не відразу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://slon.ru/economics/zhit_stanet_luchshenonevsemine_srazu-513758.xhtml
3. Параскева О. НБУ сприяє відтоку валюти з України. [Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://dni.com.ua/ukraines-economy/economy-of-ukraine/3697-nbu-sposobstvuet-ottoku-valyuty-iz-ukrainy.html>
4. Кругман П. Вихід з кризи є!; [Пер. з англ. Ю. Гольдберга]. – М.: Азбука Бізнес, Азбука-Аттікус, 2013. – 320 с.
5. Геєць В.М, Гриценко А.А. Вихід з кризи.- Економіка України / В.М.Геєць, А.А. Гриценко // Економіка України. – 2013. – № 6 (611).– С. 4–21
6. Макара О. В. Механізм грошово-кредитного регулювання економіки Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – No 2 (58). – 2013. С.– 19 – 25.
7. Штефан Л.Б. Проблеми вибору монетарної політики центральним банком в умовах кризи / Л.Б. Штефан // Шляхи активізації інноваційної діяльності в освіті, науці, економіці: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Вінниця, 12 квітня 2016 р.: ВНІЕ ТНЕУ. – Тернопіль: Крок, 2016. – С. 42–45
- 8 Штефан Л.Б., Москалюк О.В..Основні напрями вдосконалення грошово-кредитної політики в Україні. // Глобальні та національні проблеми економіки. Випуск 17 – 2017. С. – 779 –783
9. Основні засади грошово-кредитної політики на 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

10. Береславська О. І. Лібералізація механізму валютного регулювання в Україні / О. І. Береславська // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка. – 2016. – Вип. 2. – С. 43–50. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2016_2_10

Клюско Лідія Антонівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи та фінансового моніторингу університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Ковда Н.І.

ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

Автором розглянуто злиття та поглинання банківських установ як чинник підвищення їх конкурентоспроможності на фінансовому ринку. Зокрема, досліджено сучасні підходи до трактування сутності понять «злиття» та «поглинання»; визначено мотиви, які спонукають банківські установи до здійснення угод М&А, в т.ч. розглянуто класифікацію видів синергетичного ефекту від реалізації таких угод. В статті визначено п'ять основних стратегій злиття/поглинання банків, які призводять до підвищення їх вартості та наведено етапи управління процесом банківських злиттів/поглинань в контексті підвищення вартості.

Ключові слова: банк, консолідація капіталу, злиття та поглинання, ринок М&А, синергія, синергетичний ефект, вартість, підвищення вартості, конкурентоспроможність банку.

Ковда Н.И.

СЛИЯНИЯ И ПОГЛОЩЕНИЯ БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ИХ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НА ФИНАНСОВОМ РЫНКЕ

Автором рассмотрены слияния и поглощения банковских учреждений как фактор повышения их конкурентоспособности на финансовом рынке. В частности, исследованы современные подходы к трактовке сущности понятий «слияние» и «поглощение»; определены мотивы, побуждающие банковские учреждения к совершению сделок М & А, в т.ч. рассмотрена классификация видов синергетического эффекта от реализации таких соглашений. В статье определены пять основных стратегий слияния / поглощения банков, которые приводят к повышению их стоимости и

приведены этапы управления процессом банковских слияний / поглощений в контексте повышения стоимости.

***Ключевые слова:** банк, консолидация капитала, слияния и поглощения, рынок M & A, синергия, синергетический эффект, стоимость, повышение стоимости, конкурентоспособность банка.*

Kovda N.I.

**MERGERS AND AQUISITIONS OF BANKING INSTITUTIONS AS AN
INCREASING FACTOR OF THEIR COMPETITIVENESS ON THE
FINANCIAL MARKET**

The author considers mergers and acquisitions of banking institutions as an increasing factor of their competitiveness on the financial market. In particular, modern approaches to the interpretation of the notions' essence "merger" and "acquisition" are investigated; the motives which encourage banking institutions to make M & A agreements as well as the classification of the synergistic effect of such agreements' implementation. The article identifies five main strategies for mergers/acquisitions of banks, which lead to an increase of their value, and describes the stages of managing the process of banking mergers/ acquisitions in the context of the increasing value.

***Keywords:** bank, capital consolidation, mergers and acquisitions, M & A market, synergy, synergy effect, cost, value increase, bank competitiveness.*

Постановка проблеми. Розвиток світової економіки та постійне зростання конкурентної боротьби на глобальному фінансовому ринку вимагає пошуку альтернативних шляхів розвитку банківського бізнесу. Одним з таких шляхів є укрупнення банківських установ за рахунок злиттів і поглинань M&A (mergers and acquisitions). Інтеграція банків дозволяє отримати ряд стратегічних переваг, досягнення яких кожним з них окремо є або неможливим, або значно пролонгованим у часі.

Одним з основних напрямків аналізу процесів злиття і поглинання є їх мотивація, тобто причини, які стимулюють учасників ринку до здійснення

інтеграції. Причому, як відзначають американські фахівці з оцінки бізнесу Ф. Еванс і Д. Бішоп, значна частина привабливості подібних операцій зосереджена навколо синергетичного ефекту, і кожне поглинання слід оцінювати у світлі ймовірності досягнення передбачених синергетичних ефектів з врахуванням нових розроблених інструментів управління вартістю банку. Прагнення отримати ефект синергії поряд з позитивним фінансовим результатом є одними з основних причин здійснення угод по злиттю і поглинанню банків, оскільки з точки зору менеджменту, комбінування стратегічного і фінансового ефекту від M&A створює передумови для зростання ефективності та конкурентоспроможності банківської установи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань сутності процесів злиття і поглинання банківських установ та оцінки їх ефективності присвячені праці О.Білик, М.Девяткіна, А.Іванова, О. Кириченко, Л. Кузнєцової, Л. Сіверської, К. Черкашикої, П. Чурило, К. Шульги та інших.

Мета статті полягає в дослідженні сутності, мотивів, особливостей процесів злиття і поглинання в банківській сфері в Україні, визначенні і систематизації їх переваг та подальших перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу. Банківський сектор економіки в усьому світі зазнає в останні десятиліття значних змін, які характеризуються глобалізацією фінансових ринків, консолідацією фінансового сектора. Це супроводжується зменшенням кількості фінансових установ, розширенні сфери бізнесу банків.

Великий вплив на фінансовий сектор надає дерегулювання і зміна податкового законодавства в багатьох країнах. В результаті глибокої економічної кризи багато українських банків, як малих, так і великих, виявилися не в змозі протистояти негативним змінам макроекономічних факторів. Проте, вітчизняна банківська система по трохи відновлюється, банки поступово нарощують обсяги операцій і розширюють діапазон послуг, що надаються, розвивається процес конкуренції між банками, все більш помітною стає тенденція консолідації у фінансовому секторі.

Незважаючи на значну кількість праць по даній тематиці однозначного трактування термінів «злиття і поглинання» немає. Узагальнюючі трактування різних науковців відображено у табл.1.

Таблиця 1

Трактування термінів злиття та поглинання

<i>Автор</i>	<i>Визначення поняття «злиття»</i>	<i>Визначення поняття поглинання»</i>
Сіверська Л. Б. [1, с. 291]	Об'єднання компаній, внаслідок якого утворюється новий суб'єкт господарювання.	Взяття однієї компанії іншою під свій контроль, управління нею з придбанням повного або часткового права власності на неї
Черкашина К. Ф. [2, с. 208]	Припинення діяльності двох або кількох комерційних банків як юридичних осіб та передачу всіх майнових прав і зобов'язань цих банків до новоствореного банку.	Припинення діяльності одного комерційного банку як юридичної особи та передачу всіх майнових прав і зобов'язань до іншого комерційного банку на правах філії чи без відкриття філії.
Чурило П. Б. [3, с. 15]	Об'єднання двох або декількох юридичних осіб, в результаті якого створюється нова юридична особа з активами та зобов'язаннями об'єднаних юридичних осіб, при цьому юридичні особи, що раніше функціонували, припиняють існування.	Об'єднання двох або декількох юридичних осіб, при якому зберігається одна (поглинаюча) юридична особа, до якого переходять активи та зобов'язання поглинутих юридичних осіб.
Тюленьова Ю.В. [4, с. 50]	Процес поєднання двох або більше господарюючих одиниць, у результаті якого утворюється нова, об'єднана одиниця.	Поєднання двох або більше підприємств в результаті якого одне з них стає власником решти підприємств, і всі підприємства залишаються юридично самостійними господарюючими одиницями.
Гохан П. А. [5, с. 9]	Об'єднання різних за розмірами компаній при якому одна компанія приєднується до іншої.	Вороже злиття
Рид Ф. [6, с. 5]	Процес з'єднання однієї корпорації з іншою.	Процес, який передбачає, що акції чи активи корпорації стають власністю покупця
Кириченко О., Ваганова О. [7, с. 48]	Будь-яке об'єднання господарюючих суб'єктів, у результаті якого утвориться єдина економічна одиниця з двох або більше раніше існуючих структур	Об'єднання двох або декількох самостійних економічних одиниць, за якого поглинаюча структура зберігається і до неї переходять активи і зобов'язання юридичних осіб, що поглинаються
Гордєєва Т. [8, с. 20].	Особлива форма поглинання, при якій компанія, що продається, позбавляється юридичної самостійності	Придбання всього підприємства, окремих його частин, а також стратегічна участь у капіталі
Табахарнюк М. [9, с. 14–15]	Процес купівлі компанії, усі активи та зобов'язання якої поглинаються покупцем	Позначення процедури передачі власності. Термін використовується з метою підкреслити домінуючу роль компанії-ініціатора, яка володіє могутнішим економічним потенціалом
Тищенко А., Хаустова В. [10]	Об'єднання двох або більше компаній унаслідок договірному процесу між групами менеджерів компаній і здійснюється шляхом обміну акціями між компаніями-учасниками або їх взаємної купівлі-продажу	Взяття однією компанією іншої під свій контроль, управління нею внаслідок придбання абсолютного або часткового права власності на неї

Волков В. [11]	Комбінація двох або більшого числа підприємств в один бізнес на основі взаємної домовленості між керівництвом підприємств та схваленнями акціонерами	Придбання контрольного пакета акцій однієї компанії іншою
Баюра Д. [12, с. 63–64]	Спосіб реорганізації, при якому два або декілька підприємств зливаються в одне, з подальшим припиненням самостійного існування як юридичних осіб	Спосіб реорганізації, коли одне підприємство приєднується до іншого і останньому переходять усі майнові права та обов'язки приєднаного підприємства
Ігнатюк А. [13, с. 191]	Поєднання двох або декількох підприємств, унаслідок чого виникає нове підприємство	Купівля одним підприємством значної частини акцій другого підприємства

Згідно Стратегії НБУ «Щодо реструктуризації та реорганізації банків у стані фінансової скрути», злиття – це процес, що передбачає припинення діяльності двох (або кількох) комерційних банків та передачу всіх майнових прав і зобов'язань цих банків до новоствореного банку. Приєднання передбачає припинення діяльності одного комерційного банку як юридичної особи та передачу усіх майнових прав і зобов'язань до іншого комерційного банку на правах філії чи без відкриття філії [14].

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про банки і банківську діяльність» реорганізація може здійснюватися шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення [15]. В свою чергу, відповідно до постанови НБУ №189 від 27.06.2008 р. «Про затвердження положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників», злиття – це виникнення нового банку- правонаступника з передаванням йому згідно з передавальними актами всього майна, всіх прав та обов'язків двох або більше банків одночасно з припиненням їх діяльності [16]. Поглинання банків означає припинення діяльності одного або більше банків з передаванням згідно з передавальним актом прав та обов'язків банку- правонаступнику.

Як бачимо, переважною є думка, що злиття – це процес об'єднання компаній, в результаті якого створюється нова компанія, яка є правонаступником, а поглинання – купівля однією компанією іншої. Даного визначення процесів злиття та поглинання дотримуємось і ми.

Теорія і практика сучасного корпоративного менеджменту згадує цілий ряд причин злиттів і поглинань компаній і банків. Розглянемо ці причини більш

докладно.

Прагнення отримати в результаті злиття і поглинання синергетичний ефект, тобто взаємодоповнюючу дію активів двох або декількох організацій, сукупний результат якого перевищує сумарний результат окремо працюючих на ринку структур.

Виникнення синергетичного ефекту обумовлюється:

- економією масштабу;
- комбінуванням взаємодоповнюючих ресурсів;
- економією коштів за рахунок зниження транзакційних витрат;
- зміцненням позицій на ринку (мотив монополії).

До числа мотивів злиттів і поглинань відносять також прагнення підвищити якість і ефективність управління. Як правило, поглинаються менш ефективні та гірше керовані банки.

Диверсифікація бізнесу в розрізі стабілізації потоку грошових коштів і зниження ризиків також відноситься до числа мотивів злиттів і поглинань. Що стосується банківського бізнесу, то процентні доходи схильні до певної циклічності, тому придбання спеціалізованої фінансової установи, основним джерелом доходів якого є комісії, «кредитним» банком може надати досить позитивний вплив на тренд прибутковості.

Можливість використання надлишкових ресурсів - також важливий мотив. Наприклад, регіональний банк, розташований в районі з великими фінансовими ресурсами, але з обмеженими з тих чи інших причин можливостями для їх розміщення, може бути цікавим як об'єкт поглинання для великого банку, що оперує в національному масштабі.

Фахівці вказують на такий мотив злиття і поглинань, як різниця в ринковій ціні компанії і вартості її заміщення. Що стосується банківської практики, то в великій кількості випадків виявляється дешевше купити регіональний банк і перетворити його у філію, ніж відкривати філію «з нуля». Іншим прикладом може служити покупка банком процесингової компанії.

Такий мотив поглинень, як *asset-stripping* (покупка компанії для подальшого розпродажу її по частинах з метою отримання прибутку) за рахунок більш високої ліквідаційної вартості компанії в порівнянні з ринковою, також часто зустрічається на практиці.

Існують і особисті мотиви менеджменту: ці мотиви злиттів і поглинень виникають тоді, коли мотивація вищого менеджменту тісніше пов'язана з масштабами, ніж з результатами діяльності компанії або банку.

Дослідження суті, причин, мотивів процесів М&А є багатоаспектним і потребує узагальнення різних наукових точок зору. Але, не дивлячись на виняткову важливість питання визначення ефективності інтеграційних процесів в банківському секторі, зокрема, через призму синергізму, слід акцентувати увагу на існуванні певної невідповідності теоретичних розробок отриманим практичним результатам, що породжує потребу в проведенні подальших досліджень.

Концепція синергії використовується як для обґрунтування необхідності об'єднання суб'єктів господарювання, так і для аналізу фінансової спроможності цього процесу. В рамках класичної синергетичної теорії ринку корпоративного контролю інтеграція породжує синергію у вигляді додаткової вартості інтегрованого учасника. Як наслідок, вартість нового учасника $AB > \text{Вартість } A + \text{Вартість } B$, або $1 + 1 > 2$ [17].

Фахівці консалтингової групи McKinsey розглядають синергію як здатність створити вищу вартість, ніж самостійна вартість поглиненого об'єкта за рахунок використання активів обох компаній. На їхню думку, вартість угоди безпосередньо залежить від того, як продавець і покупець оцінюють синергетичний ефект. Вартість, яку можуть продукувати синергетичні ефекти, визначається на основі порівняння внутрішніх можливостей компанії-покупця і потенціалу кандидатів на злиття або поглинання [17].

Класифікація видів синергетичних ефектів в угодах М&А наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Класифікація видів синергетичного ефекту в інтеграційних процесах в банківському секторі [19]

Ознака класифікації	Види синергетичного ефекту
Джерело доходу	Операційний, фінансовий, інвестиційний, функціональний, маркетинговий, управлінський, інноваційний
Початок діяльності	Економія коштів, економія часу
Операційна діяльність	Економія масштабу, гнучкості, можливість розширення ринків, розподіл накладних витрат на великі обсяги обслуговування
Функціональна область	Внесок банку-інтегратора, внесок банку-цілі, загальні можливості
Симетрія ефектів	Вигоди для нових продуктів і послуг, доступ до стійких пасивів
Період часу	Статичний синергізм, динамічний синергізм
Види активів	Комплементарні активи, нематеріальні активи
Механізм створення синергетичної вартості	Усупільнення ресурсів, ефект «розливу», «родинні» галузі, загальний імідж
Комплементарні можливості	Ефект розриву між ресурсами інтегрованої структури і обсягом операцій, нерівномірне використання виробничих потужностей в часі
Тип взаємозв'язку	Матеріальні, нематеріальні, конкурентні
портфельна стратегія	Ринкова, ресурсна, споживча і технологічна

Розуміння складових синергії важливо в умовах прийняття рішень, що виникають при створенні проектів інтеграції в банківському бізнесі.

Відзначимо, що на можливість отримання ефекту синергії впливає велика кількість чинників, детальний огляд яких наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Ендогенні і екзогенні фактори, що впливають на досягнення ефекту синергії при процесах злиття і поглинання банків [20]

Фактори, що визначають величину ефекту синергії в угодах злиття/поглинання банків	
Макрорівень	Мікрорівень
Наявність законодавчих перепон для здійснення угод	Здатність менеджменту банку ефективно реагувати на реакцію конкурентів при реалізації угоди
Регулювання обігу банківських цінних паперів на фондовому ринку	
Антимонopolна політика	Здатність менеджменту банку швидко інтегрувати банківські операції після

	угоди
Реакція банків-конкурентів на процеси консолідації	Межі розширення банку та можливість втрати керованості

Синергія може проявлятися в двох формах - прямій і непрямій. Пряма пов'язана зі збільшенням чистих активів і/або грошових потоків об'єднаних банків. Непряма проявляється у формі збільшення ринкової вартості акцій банку або зміни мультиплікатора Р/Е (ціна/чистий прибуток) [19].

Пряма вигода зазвичай розраховується при оцінці ефективності і доцільності укладення угоди М&А на етапі її планування, тоді як непряма - постфактум, тобто після укладення даної угоди, вона є частиною підсумкової оцінки ефективності реалізації угоди.

Можна визначити п'ять стратегій злиття/поглинання банків, які з великою ймовірністю призводять до формування та підвищення їх вартості:

- підвищення продуктивності цільових сегментів бізнесу;
- консолідація для виключення надлишкових виробничих потужностей на ринку,
- прискорення доступу на ринок для банківських продуктів і послуг,
- поглинання знань і технологій за менший час або при менших витратах;
- поглинання перспективних банків на ранньому етапі їх розвитку і допомогу їм у подальшому зростанні.

Ряд інших стратегій, крім п'яти перерахованих вище, теж можуть спричинити формування та підвищення вартості банківського бізнесу, хоча це вимагає значних зусиль та ймовірність успіху невелика:

а) стратегія згортання, коли об'єднуються учасники фрагментованого ринку,

б) консолідація для поліпшення взаємодії між банками конкурентами - багато керівників розраховують, що консолідація об'єднає конкурентів для досягнення загальних цілей і поліпшення показників ефективності діяльності в

цілому, однак такі об'єднання можуть вести до монополізації ринку і обмеження з боку контролюючих органів;

в) об'єднання для трансформації бізнесу - часто причиною об'єднань виступає бажання реорганізувати банк, такий тип стратегій досить рідкісний навіть в розвинених країнах,

г) придбання за низькою ціною, коли є можливість купити банк за ціною, меншою, ніж величина грошових потоків, які він може генерувати (фундаментальна вартість) або виручка від ліквідації активів (ліквідаційна вартість).[19, с.27]

Якщо злиття/поглинання не вписується в перераховані стратегії, то підвищення вартості в результаті реалізації угоди мало ймовірно. Звичайно, менеджери банку для досягнення власних цілей часто можуть обґрунтовувати злиття вибором з більш широкого спектра стратегій, однак вони вкрай рідко призводять до створення вартості, тому банк, який орієнтується на підвищення вартості, повинен оцінювати стратегії злиття/поглинання особливо ретельно.

В табл.4 наведено послідовність дій (етапів) при прийнятті управлінських рішень з відбору ефективних угод злиття/поглинання на основі показника зростання вартості банку, як одного з критеріїв оцінки ефективності реалізації угоди в цілому.

Таблиця 4

Етапи управління процесом банківських злиттів/поглинань в контексті підвищення вартості [21]

Підготовчий етап	Формування та оцінка стратегії злиття/поглинання
	Визначення критеріїв для відбору кандидатів
	Пошук кандидатів на злиття/поглинання
	Попередня оцінка вартості банку та ефекту від злиття/поглинання
Етап здійснення угоди	Досягнення початкових домовленостей
	Комплексна оцінка вартості банку, що поглинається та ефекту від угоди
	Проведення юридичної оцінки угоди
	Проведення переговорів та визначення кінцевих умов угоди

	Завершення угоди
Інтеграційний етап	Налагодження комунікацій між об'єднаними банками
	Розробка плану інтеграції
	Коригування організаційної структури, визначення повноважень та зон відповідальності
	Реалізація плану інтеграції
	Контроль та оцінка результатів

Основні завдання менеджменту новоствореного банку після злиття і поглинання в процесі формування доданої вартості полягають в наступному:

- забезпечити збереження основних клієнтів, проінформувавши їх про зміни в банку;
- консолідувати регулятивний капітал, депозитну і кредитно-інвестиційну діяльність;
- впровадити систему мотивації для менеджерів провідних департаментів;
- ліквідувати один з двох головних офісів;
- об'єднати найбільш ефективні - активи, бренди, персонал;
- знайти дешеві джерела фінансування;
- об'єднати регіональні операції;
- прагнути до підвищення ефективності роботи ключових напрямків;
- впроваджувати перехресні продажі продуктів серед нових клієнтів об'єднаного банку;
- реалізувати нові стратегічні можливості, які з'являються в результаті об'єднання конкурентних переваг двох банків.

Консолідація банківської системи та підвищення рівня концентрації банківського капіталу дадуть змогу вітчизняним банками отримати такі переваги:

- 1) підвищити загальний рівень конкурентоспроможності банків;
- 2) спростити вихід вітчизняних банків на внутрішні та світові грошові ринки та ринки капіталу;

- 3) забезпечити більш високий рівень ліквідності, фінансової стійкості банківських установ та стабільність всієї банківської системи;
- 4) наростити обсяги активів, поліпшити їх структуру;
- 5) розширити спектр банківських послуг та знизити загальні витрати на здійснення банківської діяльності;
- 6) забезпечити необхідні обсяги капіталу для стимулювання інноваційних процесів у банках;
- 7) запобігати фінансовим ризикам, забезпечуючи достатній рівень рентабельності та ліквідності банків і банківської системи загалом.

Найбільшої ефективності в процесі консолідації банків можна досягти за рахунок таких чинників:

- правильний вибір об'єкта угоди та наперед визначені та обговорені умови;
- процес консолідації повинен відповідати задачам і потребам конкретної ситуації;
- кожен етап консолідаційного процесу повинен бути ретельно спланованим та реалізованим.[22]

Отримання такого кумулятивного позитивного ефекту можливе за рахунок таких чинників: збільшення частки кредитів у вартості сукупних активів; диверсифікація кредитних ризиків; скорочення кількості банківських відділень; універсалізація банківської діяльності; підвищення якості управлінського апарату; оптимізація організаційної структури; розширення спектру наданих послуг; зменшення управлінських витрат.

Особливостями консолідації банків на українському ринку є поглинання іноземним інвестором українського банку з метою його подальшого перепродажу. Велика кількість інвесторів, що лише анонсували свій прихід в Україну, перебували у списках «активів на продаж», скуповуючи банківські активи тільки для того, щоб розширити міжнародну структуру свого бізнесу, а тому активно не розвивали свою діяльність в Україні [23, с. 25–32]

Сьогоднішній період ринку консолідації банків України має такі характеристики: різке падіння вартості банків, які мають бути придбані; зміна основних груп покупців; інші мотиви купівлі банківських установ, що пояснюються складною ситуацією на вітчизняному та світовому банківських ринках; масове вилучення своїх депозитів вкладниками банків, що змусило банки переглядати свою стратегічну політику, припиняти програми розвитку та скорочувати витрати за рахунок оптимізації діяльності.[24, с.138]

Стратегічною метою консолідації банків є підвищення надійності і стійкості банківської системи України й окремої банківської установи, забезпечення капіталізації банківської системи та стабільної роботи платіжної системи, захист інтересів кредиторів і вкладників, покращення фінансового стану комерційних банків, підвищення ефективності діяльності внаслідок концентрації або розділення капіталу банків, розширення або спеціалізації, переорієнтації діяльності банків та зростання довіри до цих банків (або новоствореного банку).

Висновки. Таким чином, підбиваючи підсумки проведеного дослідження, можна зробити наступні висновки. Конкуренція обумовлює динамічний розвиток банків, вдосконалення їх інформаційного забезпечення, розширення спектра банківських послуг, що в свою чергу сприяє формуванню доданої вартості кредитної установи. Однак, сучасна ситуація стимулює банки збільшувати вартість не лише за рахунок внутрішніх джерел, а також за рахунок додаткових можливостей зростання, в тому числі за рахунок реалізації угод зі злиття/поглинання.

У процесах злиття і поглинання банків створюються різні джерела формування доданої вартості - короткострокові синергетичні ефекти, нові стратегічні можливості і нерозкриті резерви. Банк, що утворився в результаті злиття або поглинання, може використовувати широкий спектр переваг, які виникають в результаті об'єднання ресурсів для ефективного управління своєю вартістю, шляхом економії на масштабі, зниження адміністративних, маркетингових та інших витрат за рахунок централізації функцій, розширення

продуктового ряду, збільшення частки ринку, географічної диверсифікації свого бізнесу, підвищення ефективності управління і т.д.

Список джерел:

1. Сіверська Л. Б Злиття та поглинання банків як спосіб посилення їх конкурентних переваг на фінансовому ринку // Науковий вісник: НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.14
2. Черкашина К. Ф. Злиття та поглинання: шлях до концентрації банківського капіталу// Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць.Т.14.– Суми: УАБС НБУ, 2009. – 368с.
3. Чурило П. Б. Місце та роль процесів злиття та поглинання у розвитку банків // Ефективна економіка. – 2009. - № 2.
4. Тюленьєва Ю.В. Нормативно – правова база регулювання процесів злиття та поглинання підприємств України// Бізнес Інформ. – 2013. - № 9.
5. Гохан П. А. Слияния, поглощения и реструктуризация компаний: учебное пособие / Патрик А. Гохан Пер. с англ.– М.: Альпина Бизнес Букс, 2007.– 741 с.
6. Рид Ф. Искусство слияний и поглощений / Ф.Рид. А. Рид Лажу. *Издательство: "Альпина Паблишер", -2014*
7. Кириченко О.А. Деякі аспекти злиття та поглинання компаній у світлі побудови нової інтеграційної системи економіки / О.А. Кириченко, Е.В. Ваганова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2. – С. 45–56.
8. Гордєєва Т.А. Злиття та поглинання як інструменти антикризового управління / Т.А. Гордєєва // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – Т. 1. – № 1. – С. 20–23.
9. Табахарнюк М.О. Гра на мільйон: практика злиття та поглинання в Україні / М.О. Табахарнюк. – К.: Київська книжково- журнальна практика, 2012. – 304 с.
10. Тищенко А. Понятийный аппарат в интеграционных процессах слияний и поглощений компаний / А. Тищенко, В. Хаус- това // Бизнес Информ. – 2008. – № 12. – С. 21–25.
11. Волков В. Основы слияния и поглощений / В. Волков // Финансовый менеджер. – 2005. – № 9. – С. 90–95.
12. Баюра Д.О. Реструктуризація підприємств: [навч. посіб.] / Д.О. Баюра. – К.: Київський університет, 2005. – 209 с.
13. Ігнатюк А.І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання: [монографія] / А.І. Ігнатюк. – К.: Ін-т аграр. еконо- міки, 2010. – 465 с.
14. Стратегія Національного банку України щодо реструктуризації та реорганізації банків у стані фінансової скрути.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0502500-98>

15. Закон України „Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 року [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/man.cgi?page=1&nreg=2121-14> (дата звернення 13.10.2016). – Назва з екрана.

16. Постанова Національного банку України № 189 від 27.06.2008 Про затвердження положення «Про особливості реорганізації банку за рішенням його власників» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08/page> (дата звернення 13.10.2016). – Назва з екрана.

17. Иванов А.Е. Комплементарный и ресурсный подходы к обоснованию синергетического эффекта слияний и поглощений // Экономический анализ: теория и практика. - 2017. - Т. 16. - №9(468). - С. 1678-1695.

18. Mihai Yiannaki, S Tales of Motives in Bank M&As in Emerging Markets // Thunderbird international business review. – 2013. - № 5. – P. 579-592.

19. Девяткин М.А. Оценка планируемого эффекта синергии по результатам слияния (поглощения) с учетом новых разработанных инструментов управления стоимостью коммерческого банка / М.А.Девяткин // Международный журнал «Синергия наук». – №2. – 2017 – С.19-28

20. Кузнецова Л.В. Развитие процессов консолидации и концентрации в банковской системе Украины / Л.В. Кузнецова, А.С. Телегин / Материали за 10-а международна научна практична конференция, «Новината за напреднали наука», 2014. Том 1. Икономики. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД.- С. 43-49.

21. Девяткин М.А. Новые аспекты реализации коммерческим банком эффективной стратегии управления стоимостью с помощью слияний/поглощений / М.А.Девяткин // Международный журнал «Синергия наук». – №1. – 2018 – С.26-34

22. Здійснення угод М&А у сучасній Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.asterslaw.com/ua/news_media/publications/4570/.

23. Білик О. Проблеми та перспективи проведення реорганізації як способу оздоровлення банківської системи України / О. Білик // Financial space. – 2015. – № 1 (17). – С. 25–32.

24. Шульга К.Д. Проблеми та перспективи розвитку консолідаційних процесів та шляхи підвищення їх ефективності у банківському секторі України / К.Д.Шульга // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. - №3. – С.136-139

25. Фінансова гнучкість прийняття рішень в інвестиційній діяльності банків: Монографія / М.О. Кужелев, М.О. Житар. – Київ: Видавництво «Центр учбової літератури» Київ-Бидгощ, 2016. – 176с.

Ковда Наталія Іванівна - старший викладач кафедри банківської справи та фінансового моніторингу, Університету державної фіскальної служби України, (м.Ірпінь). ORCID: 0000-0002-9039-8977

Коляда Т.А., Ковалюк А.В.

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАБІЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мета статті полягає у визначенні сутності, значення та впливу податкових інструментів бюджетно-податкової політики на процес забезпечення стабілізації національної економіки.

У результаті дослідження було доведено, що податкові інструменти, як перспективний напрямок впливу на економічні процеси в країні, є важливою складовою у сфері бюджетно-податкової політики, спрямованою на стабілізацію негативних тенденцій та усунення подальших загроз спаду економіки країни. Проаналізовано динаміку зміни обсягів податкових надходжень до бюджетів, тенденції зміни рівнів податкових ставок та фактори соціально-економічного впливу на такі зміни. Обґрунтовано необхідність виокремлення та законодавчого закріплення системи градації податкових ставок, як одного з головних інструментів податкового регулювання держави в умовах несприятливих довгострокових тенденцій посткризового розвитку економіки. Доведено необхідність запровадження контролю щодо сплати податкових платежів у розрізі такої градації податкових ставок.

Ключові слова: *податки, податкові інструменти, стабілізація національної економіки, бюджетно-податкова політика.*

Коляда Т.А., Ковалюк А.В.

СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ НАЛОГОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СТАБИЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Цель статьи заключается в определении сущности, значения и влияния инструментов бюджетно-налоговой политики на процесс обеспечения стабилизации национальной экономики.

В результате исследования было доказано, что налоговые инструменты, как перспективное направление воздействия на экономические процессы в

стране, является важной составляющей в сфере бюджетно-налоговой политики, направленной на стабилизацию негативных тенденций и устранения дальнейших угроз спада экономики страны. Проанализирована динамика изменения размеров налоговых поступлений в бюджеты, тенденции изменения уровней налоговых ставок и факторы социально-экономического воздействия на такие изменения. Обоснована необходимость выделения и законодательного закрепления системы градации налоговых ставок, как одного из главных инструментов налогового регулирования государства в условиях неблагоприятных долгосрочных тенденций посткризисного развития экономики. Доказана необходимость внедрения контроля по уплате налоговых платежей в разрезе такой градации налоговых ставок.

Ключевые слова: налоги, налоговые инструменты, стабилизация национальной экономики, бюджетно-налоговая политика.

Koliada T.A., Kovalyuk A.V.

ESSENCE AND MEANING OF TAX INSTRUMENTS IN PROVIDING STABILIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY

The aim of the article is to determine the essence, value and impact of tax instruments of fiscal policy on ensuring the stabilization of the national economy.

As a result of the study, it was proved that tax instruments, as a promising direction of influence on economic processes in the country, are an important component in fiscal policy aimed at stabilizing negative trends and eliminating further threats to the decline of the country's economy. The dynamics of changes in the level of tax revenues in the budgets, trends in changes in the level of tax rates and factors of socio-economic impact on such changes are analyzed. The necessity of separation and legislative consolidation of tax rate grading system as one of the main instruments of state tax regulation in the conditions of unfavorable long-term tendencies of post-crisis development of economy is substantiated. The necessity of implementation of control over payment of tax payments is proven in the context of such gradation of tax rates.

Keywords: *tax, tax instruments, stabilization of the national economy, fiscal policy.*

Постановка проблеми. Основними завданнями в процесі управління державою та її соціально-економічною системою є не лише забезпечення конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку, запровадження ефективних механізмів наповнення державного бюджету, але й забезпечення стабільності національної економіки в періоди зміни економічних тенденцій та циклів.

В сучасних умовах економіка будь-якої країни постійно зіштовхується з нестабільністю, проявами глибокої стагнації, коливаннями дохідності державного бюджету, відсутністю збалансованості державного бюджету та раціональною бюджетно-податковою політикою, тобто явними ознаками економічної кризи. В той же час, уявлення про стабільність, зростання та збалансованість бюджету видається складним для розуміння. Саме тому, коли бюджетно-податкова політика має контрпродуктивний характер, науковці задаються питанням, чи слід жертвувати бюджетною раціональністю для короткострокового зростання. Тому у будь-яких економічних дискусіях, погляд на ситуацію з такого ракурсу завжди є виправданим кроком для подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями вивчення ефективних механізмів бюджетно-податкового регулювання, системи податкових інструментів та їх впливом на процес стабілізації національної економіки, займалися ряд вітчизняних науковців, зокрема: В. Андрущенко, В. Гмиря, В. Гейць, Ю. Іванов, А. Кізим, М. Кужелєв, А. Крисоватий, В. Мельник, В. Опарін, П. Пашко, Л. Тарангул, В. Унінець-Ходаківська, А. Чухно, В. Федосов, С. Юрій. Серед зарубіжних вчених варто відзначити таких, як: Хав'єр Дебрун, Радхіка Капур, Крістіан Е. Веллер, Дж. Кейнс, Барнет Шерман тощо. Однак, на сьогодні особливий науковий інтерес викликає не характеристика сукупності наявних податкових інструментів, а дослідження ефективності їх

використання в Україні з урахуванням сучасної парадигми розвитку світового господарства.

Метою статті. Метою є визначення сутності, значення та впливу інструментів бюджетно-податкової політики на процес забезпечення стабілізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток економіки відбувається під значним впливом глобалізаційних процесів. При цьому основними його формами прояву є зростання обсягу міжнародної торгівлі, пришвидшення руху міжнародного капіталу, висока конкуренція, різке зростання ролі транснаціональних компаній у міжнародному господарстві та торгівлі, формування загальносвітової системи менеджменту господарської діяльності та зростання ролі інформаційних технологій у розвитку економіки.

Саме тому, за умов позитивних тенденцій розвитку національної економіки та виходу її на міжнародну арену, вагому роль відіграє податкове регулювання. Податки, завдяки виконанню однієї зі своїх функцій – регулюючої, сприяють створенню сприятливих умов для функціонування великої кількості суб'єктів господарювання, створенню належних умов для здійснення ними різного роду господарської діяльності.

Важливою складовою державного регулювання економіки є визначення стабільних джерел надходжень до державного бюджету України, що, у свою чергу, неможливе без наукового прогнозування цих показників [1, с.6].

Складна ситуація сучасного етапу розвитку національної економіки України спонукає до пошуку ефективних фіскальних інструментів подолання негативних тенденцій розвитку економіки. В даному розрізі погляду на проблему стабілізації національної економіки варто приділити увагу поняттю «податкове регулювання». На думку Ю.Б. Іванова, А.І. Крисоватого, А.Я. Кізими, В. В. Карпова [2, с.352], податкове регулювання – це заходи непрямого впливу на економіку, економічні та соціальні процеси шляхом зміни видів податків, податкових ставок, встановлення податкових пільг, зменшення або збільшення податкового навантаження.

Механізм податкового регулювання слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих елементів: економічне, політико-правове та соціально-культурне середовище, мету, принципи та інструменти податкового регулювання, суб'єкти та об'єкти, за допомогою яких формується процес та представляється послідовністю етапів розвитку та цілеспрямованістю впливу на стабілізацію національної економіки.

Бюджетно-податкова політика має стабілізуючий ефект для економіки, якщо бюджетний баланс – різниця між витратами та доходами – зростає, коли випуск підвищується і зменшується, коли він падає. Наприклад, якщо будуть прийняті необґрунтовані рішення, законодавці можуть припустити зменшення обсягів податкових надходжень пропорційно із доходами (або навіть навмисно знизити податкові ставки) і дозволити таким чином зрости кількості безробітних із рівнем безробіттям в країні. Такий спосіб зможе збільшити доходи та купівельну спроможність для окремих осіб і підтримає попит. Законодавці можуть також підвищувати попит безпосередньо, свідомо витрачаючи більше бюджетних коштів, тобто збільшуючи державні видатки. Відповідність збалансованості державного бюджету економічній активності явно є ключем до розуміння вкладу фіскальної політики у вихідну стабільність держави.

Податкові інструменти є основними в процесі забезпечення держави необхідними фінансовими ресурсами для виконання останньою покладених на неї функцій. Фіскальна політика може сприяти макроекономічній стабільності країни за допомогою автоматичного зменшення державних заощаджень під час спаду та збільшення під час економічних підйомів, що пом'якшує потрясіння щодо національних витрат [3].

Так відбувається автоматична стабілізація, оскільки податкові надходження, як правило, схильні зростати пропорційно до рівня зростання національного доходу та витрат, тоді як державні витрати відображають державні зобов'язання незалежно від бізнес-циклу та програм, які спеціально розроблені для підтримки витрат під час спаду, включаючи допомогу по

безробіттю. Також, оскільки державне споживання є менш нестабільне, ніж інші компоненти ВВП, то таким чином державний сектор сприяє досягненню стабільності шляхом простого ефекту комбінування державних видатків.

Також уряд може навмисно змінювати державні видатки та податкові інструменти для компенсації коливання бізнес-циклу. Тоді структура податкової та трансферної системи може бути побудована таким чином, щоб максимізувати економічну ефективність та гнучкість на ринку, тим самим підвищуючи стійкість економіки перед кризовими явищами. Саме поняття «фіскальної стабілізації» напряду стосується цих двох каналів впливу на економічні процеси в країні.

Аналіз доходів та видатків державного бюджету України з період з 2012 по 2017 роки, а також сума податкових надходжень та динаміка зміни рівня інфляції в країні, вказують на неефективну політику управління загальнодержавними економічними процесами, а також на відсутність злагодженої та ефективної фіскальної політики щодо стабілізації та сталого розвитку економіки країни (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка показників державного бюджету та податкових надходжень
України за 2013-2017 рр.**

Роки	Доходи, млн. грн.	Видатки, млн. грн.	Дефіцит державного бюджету, у % до ВВП	Податкові надходження, млн. грн.	Рівень податкових надходжень до попереднього року, %
2013	339180,3	403403,2	-4,45	341 165	-1,96
2014	357084,2	430217,8	-4,98	355428,00	4,10
2015	534694,8	576911,4	-2,28	507636,00	42,82
2016	616274,8	684743,4	-2,94	650782,00	28,20
2017	793265	839243,7	-1,6	828159,00	27,26

Джерело: розраховано автором за даними Державної казначейської служби України (<http://treasury.gov.ua>) та Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>)

Як видно з таблиці 1, за період з 2012 по 2017 роки за темпами зміни доходів та видатків Державного бюджету переважала видаткова частина, хоча надходження податкових платежів пропорційно збільшувалися з року в рік.

Важливим та ефективним інструментом стабілізації національної економіки у періоди рецесії чи стагнації є податкові ставки. Податкова ставка – основна рушійна сила, що безпосередньо впливає на величину дохідності бюджетів. Фактично, це відсоткова частка, яку суб'єкти господарювання та населення повинні сплатити з суми доходів до бюджету відповідного рівня за використання тих чи інших благ та послуг, наданих їм державою. В *табл. 2* представлено тенденції змін розмірів податкових ставок в Україні за основними видами податків та зборів за період з 2014 по 2018 роки.

Таблиця 2

**Динаміка зміни ставок бюджетоутворюючих податків
у 2014-2018 роках**

Податок	Ставки				
	2014	2015	2016	2017	2018
ПДВ	20%	20%	20%	20%	20%
ПДФО	15 та 17 %	15 та 20 %	18%	18%	18%
Податок на прибуток підприємств	18%	18%	18%	18%	18%
Податок на нерухомість	відсутній	До 2 % мін. Заробітної плати	До 3 % мін. Заробітної плати	До 3 % мін. заробітної плати	До 1,5 % мін. заробітної плати
Транспортний податок	відсутній	25000 грн./рік	25000 грн./рік	25000 грн./рік	25000 грн./рік
Акцизний податок: Лікєро-горільчані вироби:	32 грн. за 1 л. 100% спирту	70,53 грн. за 1 л. 100% спирту	105,8 грн. за 1 л. 100% спирту	118,5 грн. за 1 л. 100% спирту	126,96 грн. за 1 л. 100% спирту
Тютюнові вироби:	272,7 грн/1000 штук	304,11 грн/1000 штук	425,75 грн/1000 штук	445,56 грн/1000 штук	577,98 грн/1000 штук
Пиво:	1,24 грн./1 л.	1,24 грн./1 л.	2,48 грн./1 л.	2,78 грн./1 л.	2,78 грн./1 л.
Бензин:	198 євро/1	202 євро/1	До 1.03.16-	171,5 євро/1	213,5

	тонна	тонна	228 євро/1 тонна з 1.03.16- 171,5 євро/1 тонна	тонна	євро/1 тонна
Електроенергія:	3,2%	3,2%	3,2%	3,2%	3,2%
Військовий збір	1,5%	1,5%	1,5%	1,5%	1,5%

Джерело: Побудовано автором на основі положень податкового законодавства України.

Розміри податкових ставок змінюються відповідно до економічних та політичних умов в країні, що сприяє накопиченню грошових ресурсів в бюджетах та подальшому їх використанню за відповідними напрямками. Наприклад, враховуючи зміну розміру ставки акцизного податку, можна помітити тенденцію до збільшення податкових надходжень від адміністрування цього податку. Це зумовлено рядом причин, серед яких можна виділити дві основні: по-перше, відомо, що підакцизні товари користуються високим попитом на внутрішньому ринку України та мають великі обсяги експорту закордон (це зокрема, електроенергія, алкоголь та тютюнові вироби) і тому збільшення ставок призведе до зростання обсягів податкових надходжень до бюджетів. По-друге, зростання розміру ставки податку може дестимулювати покупців шкідливих товарів купувати їх у майбутньому, тобто це буде розглядатися як певна превентивна дія на попередження негативних наслідків в сфері охорони здоров'я країни.

Враховуючи динаміку змін податкових ставок слід провести аналіз тенденцій зміни сум податкових надходжень до Державного бюджету України у розрізі окремих податків та зборів, а також загальної суми податкових надходжень до бюджету, що представлено у табл. 3.

Таблиця 3

**Динаміка показників податкових надходжень України
за 2012-2017 рр.**

Податок\Рік	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ПДВ	187 786	181 717	189 241	246 858	329 911	434 041
ПДФО	68 092	72 151	75 203	99 983	138 782	185 686
Акцизний	38 429	36 668	45 100	70 795	101 751	121 449

податок						
Податок на прибуток	55 793	54 994	40 201	39 053	60 223	73 397
Місцеві податки та збори	5457	7314	8056	27 041	42 261	53 282
Плата за користування надрами	3272	14 225	19 620	38 008	40 781	44 979
Ввізне мито	12 986	13 265	12 389	39 881	20 001	23 898
ВСЬОГО	347 986	341 165	355 428	507 636	650 782	828 159

Джерело: Побудовано автором на основі <http://cost.ua/budget/>

Аналіз динаміки податкових надходжень до Зведеного бюджету в розрізі кожного з податку показує нам прогресивну динаміку зростання сум надходжень по кожному податку та збору в цілому. Така тенденція пояснюється тим, що у структурі податкових надходжень найбільшу частку займають надходження від сплати ПДВ, зростання надходжень якого залежні від рівня інфляції та рівня споживчих цін усередині держави. Прослідковується тенденція до зростання сплачених сум ПДВ, яка у 2017 році зросла у 2,4 рази в порівнянні з 2012 роком. Оскільки ПДВ – це непрямий податок на споживання товарів та послуг, базою оподаткування якого є ціна товару, то така тенденція, насамперед, пов'язана із зростанням рівня інфляції в межах країни та нестабільністю курсу національної валюти щодо валюти контракту.

Зростання сплачених сум ПДФО у 2,7 рази за останні 5 років свідчить про зміну розміру об'єкта оподаткування, оскільки ставка податку залишається незмінною. Тобто, зростання обсягу надходжень пов'язано з ростом мінімальних гарантованих сум для працездатного населення – мінімальної заробітної плати. Фактично, обсяг надходжень працездатної особи зріс, проте купівельна спроможність залишилася на тому ж рівні, або навіть, знизилася у зв'язку з інфляційними процесами.

Надходження від сплати акцизного податку зросли майже у 3,2 рази за останні 5 років. Така тенденція у більшій мірі пов'язана із суттєвою зміною ставок податку на підакцизні товари, зокрема на паливо та алкогольні і тютюнові напої. Така залежність прослідковується напряду, оскільки у 2017

році ставки акцизного податку зросли від 1,08 до 3,96 раз , у свою чергу, як уже зазначалося, надходження від сплати даного податку зросли теж у 3,16 рази.

Щодо податку на прибуток підприємств, то надходження від його сплати зазнали суттєвих коливань у розрізі останніх п'яти років. У 2014 і 2015 року прослідковувалося зменшення обсягу податкових платежів за даним податком, наступні два роки відбулося підвищення обсягу сплати, проте лише у 1-1,3 рази. Така ситуація пояснюється складними економіко-політичними умовами в країні у 2014-2015 роках: політичні трансформації, військова агресія, анексія територій та економічна рецесія. Все це змушувало велику кількість підприємців закривати власний бізнес через неприбутковість діяльності. Також велика кількість платників залишилася на непідконтрольних українській владі територіях, тобто відбулося зменшення кількості платників. Третій аспектом, який суттєво вплинув на зменшення обсягу надходжень та його несуттєвому зростанню у подальшому, є відхід потенційних платників податку на прибуток у тіньовий сектор економіки.

В загальному ж сума податкових надходжень до зведеного бюджету країни збільшувалася, проте варто відзначити, що така тенденція не супроводжується суттєвим покращенням економічної ситуації в країні чи підвищенням рівня життя населення країни. Це фактично маневр самообману, оскільки збільшення сум надходжень не гарантувало економічного зростання, збільшення обсягу валового внутрішнього продукту чи стабільності національної валюти.

Процес фіскалізації доходів державного бюджету суттєво посиляться за рахунок зростання частки непрямих податків (податків на споживання), платниками яких є фізичні особи – кінцеві споживачі товарів і послуг [4, с.272]. Тобто, відбувається не реальне зростання доходів бюджету за рахунок розширення бази оподаткування та збільшення обсягів сплати податків, а номінальне поповнення за рахунок, так званого, «інфляційного податку» на споживання.

Щодо динаміки ВВП за той же період, прослідковується тенденція зміни

ВВП у векторі від зменшення до поступового збільшення (*табл. 4*), проте тільки у національній валюті, що супроводжене рядом факторів, які були описані нами раніше. У доларовому еквіваленті обсяги ВВП України за період з 2012 по 2017 роки катастрофічно знижувався. У 2014-2015 роках, коли економіка країни зазнала страшних ударів, обсяг ВВП був у 1,9 раз менше, аніж у 2012. Станом на 2017 рік ситуація кращою не стала, бо сума зовнішнього боргу теж зростає.

Таблиця 4

Динаміка показників ВВП України з 2012-2017 рр.

Показники / Роки	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ВВП, млн. грн.	1408889	1454931	1566728	1979458	2383182	2982920
ВВП, млн. дол. США	175781	183310	131805	90615	93270	112154
Темпи приросту ВВП у млн. дол. США, до попереднього року, %	7,74	4,28	-28,10	-31,25	2,93	20,25

Джерело: розраховано автором за даними <http://www.worldbank.org>

Правильно оцінити стан економіки в реальному часі та розробити відповідну дієву бюджетно-податкову політику на майбутній період – досить складне питання. Але можливо реалізувати завдяки автоматичним стабілізаторам, які включають податкові платежі, що рухаються одночасно з доходами та витратами, а також соціальні трансферти, такі як допомога по безробіттю, яка автоматично підвищує сукупний попит та пом'якшує удари під час спаду економіки. Це тому, що такі стабілізатори працюють в режимі реального часу, без затрати часу на ухвалення рішень або їх виконання, тому вони є дуже ефективним способом стабілізації фіскальної політики.

Держава використовує фіскальну політику чи політику стабілізації для того, щоб зберегти економіку здоровою та функціональною. Уряд використовує методи та інструменти, щоб уникнути двох проблем, які дестабілюють економіку – безробіття та інфляції. Високий рівень безробіття виступає індикатором того, що економіка функціонує неефективно. І навпаки, низький рівень безробіття свідчить про стабільність економічної системи країни.

Інфляція зумовлена надмірним збільшенням грошової маси чи державних видатків, відповідно до теорії попиту.

Тому з метою стабілізації національної економіки та оптимального перерозподілу фінансових ресурсів органами державної влади, перш за все, слід спиратися на наступні принципи: цілеспрямованості (досягнення оптимального поєднання рівня зайнятості, виробництва та інфляції, досягнення певного рівня ВВП), пріоритетності (виділення першочергових напрямів її реалізації), ефективності (забезпечення процесу виходу з кризи, стабілізація національної економіки та мінімізація прояву кризових явищ), адаптації (постійний аналіз та контроль за показниками соціально-економічного розвитку та здійснення коригування у бік посилення ефекту стабілізації від заходів впливу), комплексності (комплекс взаємопов'язаних дій із мінімізації та усунення впливу кризових явищ на національну економіку) [8, с.160].

Роль податкових інструментів у процесі стабілізації національної економіки розкривається у їхньому впливі на економіку та структуру державних видатків. До податкових інструментів відносять податки та збори, систему оподаткування, спеціальні режими оподаткування. Податкове регулювання відіграє ключову роль у процесі фіскального наповнення державного бюджету, тобто формуванні фінансових ресурсів держави для здійснення покладених на неї функцій та реалізації основних програм і напрямків економіко-політичної діяльності в цілому. Система оподаткування та податки є елементами механізму податкового регулювання, завдяки яким, здійснюється вплив на фіскально-економічні відносини учасників податкової сфери всередині країни – на національному рівні. При використанні податкового механізму відбувається збільшення надходжень податкових платежів та інших зборів, здійснюється приплив фондів грошових коштів.

В той же самий час, застосування податкових інструментів спричиняє поживавленню чи послабленню втручання учасників податкових відносин. Це свідчить про необхідність збалансованого регулювання податкової сфери

держави в рамках забезпечення реалізації інтересів усіх учасників таких відносин.

Система оподаткування, як ще один інструмент стабілізації національної економіки, реалізує можливість держави в особі уряду створювати сприятливі податково-економічні умови всередині країни, сприяти збільшенню потоків інвестиційного капіталу на основі використання дієвих інструментів впливу на такі процеси: застосування пільг та преференцій, створення інноваційно сприятливих умов, послаблення податкового тиску.

У свою чергу, тісно пов'язаним з системою оподаткування інструментом стабілізації економіки є податкове навантаження. Воно є результатом застосування методів бюджетно-податкової політики держави та являє собою якісну характеристику загальної системи оподаткування країни.

А. Соколовська під податковим навантаженням розуміє вартісне вираження всієї сукупності податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів усіх рівнів, які повинна сплачувати юридична чи фізична особа згідно з чинним податковим законодавством країни [5, с.10].

Цей податковий інструмент стабілізації економічних процесів в межах країни може реалізовуватися у двох формах впливу, зокрема: зниження загального рівня податкового навантаження, що сприяє пожвавленню всіх економічних процесів і зменшення частки тіньової економіки, однак супроводжується тимчасовим скороченням доходної частини бюджету на період до відповідного збільшення податкової бази; збільшення податкового навантаження, що у свою чергу супроводжується скороченням обсягу вивільнених коштів, які суб'єкти господарювання не можуть пустити в обіг для примноження доходів і, відповідно, виникненню необхідності сплати додаткових сум податків.

Зменшення чи збільшення загального рівня оподаткування можна досягти не лише шляхом зміни розміру податкових ставок, але й шляхом збільшення чи скорочення обсягів податкових пільг для певних категорій платників податків – суб'єктів господарювання чи населення.

Станом на 2018 рік загальне податкове навантаження в Україні становить 37,8%, в Європейському Союзі цей показник дещо вищий і становить 40,5%, тоді як загальний світовий показник податкового навантаження – 39,6%. Україна в порівнянні з показниками 2016 року, поліпшила свої позиції майже вдвічі, а саме на 41 відсотковий пункт [6, 134].

Різниця між рівнями податкового навантаження у країнах ЄС є суттєвою: найнижчий показник податкового навантаження в Ірландії (23,48%) є майже вдвічі меншим, ніж найвищий показник у країнах ЄС, а саме у Франції (47,6%) (табл. 5). Такі відмінності у рівнях податкового навантаження зумовлені як різними підходами до встановлення виду і розміру податкових ставок, об'єктів і баз оподаткування, так і різним рівнем економічного розвитку та обсягу ВВП досліджуваних країн.

Таблиця 5

Рівень податкового навантаження в окремих країнах ЄС у 2016 році

Країна	Рівень навантаження, %
Франція	47,6
Бельгія	46,8
Італія	42,9
Люксембург	39,6
Португалія	36,9
Польща	34,4
Іспанія	34,1
Швейцарія	27,7
Ірландія	23,8

Джерело: побудоване автором на основі даних Eurostat (<http://ec.europa.eu>)

Отже, варто підсумувати, що за високого рівня податкового навантаження зменшується економічна активність суб'єктів господарювання у межах країни, відбуваються процеси різкого переміщення капіталу за кордон, сповільнюються темпи росту валового внутрішнього продукту. У свою чергу, за низького рівня податкового навантаження бюджети усіх рівнів недоотримують кошти та не можуть у повному обсязі фінансувати програми економічного і соціального розвитку чи підтримувати сталий економічний розвиток країни.

Процес впливу податкового навантаження на пересічного платника

податків в Україні – дієвий спосіб підвищення чи зниження обсягів податкових надходження до бюджетів усіх рівнів. При застосуванні такого методу держава може акумулювати додаткові фінансові ресурси та направити їх у різні сектори економіки для перекриття кризових тенденцій, затримати темпи падіння чи розвитку економіки на певному відносно стабільному рівні, і таким чином виграти час для розробки та впровадження нової стратегії економічного розвитку країни. Також зменшивши податковий тиск, держава може створити позитивні умови для нагромадження коштів самими платниками, які в результаті можуть бути використанні останніми, як інвестиційний капітал, та у перспективі стануть базою фінансового та інвестиційно-інноваційного розвитку держави. Проте такий сценарій розвитку подій навряд чи швидкий та не стримає негативні тенденції спаду в економіці, оскільки платники податків-суб'єкти господарювання ретельно оцінюють ризик вкладення капіталу, та розуміють, що часто дохід не вартий такого ризику. Тому уряд деяких країн формує високий рівень податкового навантаження, що дозволяє контролювати грошові потоки в країні та перерозподіляти їх оперативно за необхідністю.

Щодо структури системи оподаткування, то це системний інструмент податкового регулювання, що передбачає розробку та введення нових видів податків та обов'язкове виключення із системи оподаткування тих податків, фіскальний потенціал яких вичерпаний або неефективний при реалізації, а також зміну розмірів податкових ставок за різними видами податків.

Податки безпосередньо впливають на рівень і структуру сукупного споживчого попиту. Вони можуть сприяти розширенню масштабів виробництва в окремих галузях економіки чи гальмувати його. Через податкові інструменти держава регулює фінансово-господарську діяльність підприємств і населення. Завдяки грошовій оцінці сум податків можливо кількісне зіставлення показників доходів з потребами держави у фінансових ресурсах.

Якщо орієнтуватися на практику оподаткування провідних країн світу, то можна стверджувати, що в Україні є значний потенціал для удосконалення

прибуткового та майнового оподаткування населення шляхом збільшення податкового навантаження залежно від рівня доходів громадян [7, с.125].

Ще у 1919 році шведський економіст Ерік Ліндаль (Lindahl) у своїй роботі «Справедливість оподаткування» запропонував принцип, згідно з яким частка індивіда у фінансуванні суспільного блага (інтерпретована як «податкова ціна» граничної одиниці суспільного блага) повинна точно відповідати граничній вигоді суспільного блага для цього індивіда. У його моделі «добровільного обміну» рівновага досягається за умови, коли і ставка податку, і обсяг частини суспільного блага стають об'єктом переговорів [10, с. 495]. Фактично Е. Ліндаль у своїй моделі інтерпретував вплив політичних факторів на бюджетний процес і фінансову політику загалом. В умовах демократичного суспільства необхідно знаходити компроміс у прийнятті рішень між державою і платниками податків, оскільки вартість суспільного блага визначається суб'єктивно психологічними оцінками його споживачів. Відсутність довіри до уряду з боку населення може призвести до ігнорування виконання запропонованих «правил гри» шляхом зміни юрисдикції платника податку, переходу до тіньових схем ведення бізнесу тощо або взагалі перейти до відкритих акцій непокори [7, с.123].

Тому в розрізі такої ситуації в системі оподаткування та податкового законодавстві України важливим кроком для стабілізації негативних тенденцій розвитку економіки країни може виступити чітко визначений коридор розподілу доходів населення і одночасна диференціація ставок податку на доходи та податку на прибуток, а зокрема, поряд із такою диференціацією також доцільно ввести в Україні адекватний прогресивний податок на майно, або ж так званий «податок на розкіш». Паралельно слід запровадити зменшену ставку податку для осіб з відносно низьким рівнем доходів [11, с.131].

Наступним кроком у процесі покращення ефективності використання податкових інструментів стане посилення контролю з боку фіскальних органів за сплатою підвищених ставок податку на доходи фізичних осіб шляхом використання непрямих методів, а саме – законного підтвердження отримання

доходів, за які здійснювалася купівля предметів розкоші даним платником, максимального запровадження системи безготівкових розрахунків за товари, роботи та послуги у межах країни. Зменшення обігу готівки всередині країни сприятиме оперативнішій перевірці доходів та витрат окремо взятого платника, тобто буде сприяти скороченню сектору тіньових доходів та підвищенню рівня легалізації доходів населення [12, с.97].

Такі засоби сприятимуть реалізації на практиці ефективної фіскальної політики, зростанню податкових надходжень до бюджету за рахунок реальних розмірів сплати цих сум відповідними платниками.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладені наукові погляди, вважаємо, що під «податковими інструментами стабілізації національної економіки» слід розуміти набір взаємопов'язаних засобів впливу держави на систему оподаткування та податкові відносини, що завдяки ефективному та налагодженому функціонуванню, сприяють стабілізації економічних процесів та можливому подальшому зростанню економічного добробуту країни в цілому.

Роль податкових інструментів в стабілізації національної економіки зумовлена не лише їх суто фіскальною функцією – наповненням бюджету держави, але й у створенні сприятливих соціально-економічних та інноваційно-інвестиційних умов, регулювання яких дозволить направляти усі отримані грошові потоки у необхідні перспективні напрямки стабілізації та піднесенню національної економіки, її подальшому беззаперечному позитивному функціонуванню.

Податкові інструменти у більшості країн світу розглядаються як перспективний напрямок впливу на економічні процеси в країні з метою стабілізації негативних тенденцій та усуненню подальших загроз спаду. Тому перспективою подальших досліджень є вивчення передового досвіду зарубіжних країн щодо функціонування податкових інструментів стабілізації економічних процесів в країні.

Список джерел:

1. Пашко П. В. Методика розрахунку прогнозних обсягів податкових надходжень від імпорту товарів / П. В. Пашко, Т. Д. Ліпіхіна // Вісник Академії митної служби України. – 2010. – №1(43). – С. 5–20.
2. Іванов Ю. Б. Податковий менеджмент: Навчальний посібник / Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, А. Я. Кізима, В. В. Карпова. – Київ : Знання, 2008. – 525 с.
3. Blinder and Solow Analytical foundations of fiscal policy / The economics of public finance (Brookings, Washington, DC) 3.– 1974.–115.
4. Коляда Т.А. Державний бюджет України на 2018 рік: особливості формування та перспективи виконання / Т.А. Коляда // Бізнес Інформ. – 2018. – №4. – С. 267-274.
5. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. Соколовська // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 40-12.
6. Романюта Е. Моніторинг рівня податкового навантаження в Україні та країнах ЄС / Едуард Романюта // Світ фінансів. – 2017. – № 2(51). – С. 134-140.
7. Коляда Т.А. Податкові інструменти забезпечення соціальної справедливості в державі / Т.А. Коляда // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – 2012. – Вип. 11. – Частина 1. – С. 120-125.
8. Кужелєв М.О. Особливості формування державної фінансової політики в умовах європейської інтеграції України / Кужелєв М.О., Житар М.О. // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України: електронне наукове видання. – 2015. – № 2. – С. 154–163.
9. Центр соціально-економічних досліджень / проект Ціна держави / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: cost.ua/budget.
10. Чухно А.А. Сучасні економічні теорії: підручник / А.А.Чухно., П. І. Юхименко, П. М. Леоненко; За ред. А.А. Чухна. – К. : Знання, 2007. – 878 с.
11. Фінансовий механізм структурної модернізації економіки України: [монографія / за ред. С.В. Онишко, В.П. Унінець-Ходаківської]. – Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2013. – 606с.
12. Новицький А.М., Коляда Т.А., Касьяненко Л.М. Легалізація коштів, з яких не сплачено податки / А.М. Новицький, Т.А. Коляда, Л.М. Касьяненко // Науково-практичне видання. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2007. – 158 с.
13. Кужелєв М.О. Формування механізму управління кредитоспроможністю підприємства в умовах інноваційного розвитку економіки України / М.О. Кужелєв, М.О. Житар // Науковий вісник Національного

університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2015. – Вип. 2 (69). – С. 57-62.

Коляда Тетяна Анатоліївна – кандидат економічних наук, с.н.с., доцент, доцент кафедри фінансів ім. Л.Л.Тарангул Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь). **ORCID 0000-0002-1574-4446**

Ковалюк Анастасія Вікторівна – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Кужелев М. О., Нечипоренко А. В.

ВПЛИВ ПОВЕДІНКОВИХ ФАКТОРІВ НА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ КОРПОРАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто теоретичні підходи щодо поведінкових аспектів корпоративного управління. Досліджено вплив поведінкових факторів на управління фінансовою діяльністю корпорації, зокрема прийняття фінансових рішень суб'єктами корпоративних відносин. Значна увага приділяється соціально-психологічним детермінантам поведінки корпорації в умовах динамічного зовнішнього середовища. Виявлено, що, знаючи основні причини нерациональних дій суб'єктів корпоративних відносин, можна передбачити і контролювати подібні ситуації, в результаті чого уникати негативних наслідків ірраціональної поведінки.

Ключові слова: *поведінкові фінанси, корпорація, акціонери, фінансові рішення, управління фінансовою діяльністю, ірраціональна поведінка.*

Кужелев М. А., Нечипоренко А. В.

ВЛИЯНИЕ ПОВЕДЕНЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ КОРПОРАЦИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В статье рассмотрены теоретические подходы относительно поведенческих аспектов корпоративного управления. Исследовано влияние поведенческих факторов на управление финансовой деятельностью корпорации, в частности принятие финансовых решений субъектами корпоративных отношений. Значительное внимание уделяется социально-психологическим детерминантам поведения корпорации в условиях динамичной внешней среды. Выявлено, что, зная основные причины нерациональных действий субъектов корпоративных отношений, можно предусмотреть и контролировать подобные ситуации, в результате чего избегать негативных последствий иррационального поведения.

Ключевые слова: поведенческие финансы, корпорация, акционеры, финансовые решения, управление финансовой деятельностью, иррациональное поведение.

Kuzheliev M. O., Nechyporenko A. V.

INFLUENCE OF BEHAVIOURAL FACTORS ON FINANCIAL MANAGEMENT OF CORPORATION: THEORETICAL ASPECTS

In the article theoretical approaches of rather behavioural aspects of corporate management are considered. Influence of behavioural factors on financial management of corporation, in particular adoption of financial decisions by subjects of the corporate relations is investigated. Considerable attention is paid to social and psychological determinants of behavior of corporation in the conditions of the dynamic external environment. It is revealed that, knowing the main reasons for irrational actions of subjects of the corporate relations, it is possible to provide and control similar situations therefore to avoid negative consequences of irrational behavior.

Keywords: *behavioural finance, corporation, shareholders, financial decisions, financial management, irrational behavior.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку економіки країни управління фінансовою діяльністю корпорації є однією з найбільш актуальних проблем, вирішення якої передбачає потребу у дослідженні впливу поведінкових факторів. Це обумовлюється й невизначеністю понятійного апарату щодо поведінкових аспектів управління, мінливістю зовнішнього середовища функціонування корпорацій та характерними умовами господарювання окремих підприємств.

Дослідження поведінкових фінансів, розпочаті наприкінці ХХ ст., нині призвели до посилення наукового інтересу та отримали практичну спрямованість в галузі розвитку міждисциплінарних економічних наук і когнітивних досліджень поведінкових факторів з метою забезпечення ефективного управління сучасними корпоративними структурами в умовах

динамічного зовнішнього середовища. Відтак, актуалізується питання дослідження впливу поведінкових факторів на управління фінансовою діяльністю корпорації, адже нерідко акціонери діють під впливом певних стереотипів мислення, упереджених думок, ілюзій сприйняття, помилкового аналізу важливої інформації та інших суб'єктивних поведінкових факторів, які в сукупності та взаємодії чинять вагомий вплив на процес прийняття важливих фінансових рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження впливу поведінкових факторів на управління корпорацією зробили відомі зарубіжні вчені, такі як: Д. Аріелі, Дж. Аккерлоф, Д. Канеман, Дж. Катона, Г. Саймон, Р. Сайєрт, Дж. Марч, А. Тверські, Р. Шиллер та ін. Серед вітчизняних науковців питання поведінкових фінансів знаходяться у площині наукових інтересів П. Ілляшенка, Т. Кізими, М. Ліпича, О. Терещенка та ін.

Метою статті є аналіз поведінкових факторів, які впливають на управління фінансовою діяльністю корпорації.

Виклад основного матеріалу. Управління фінансовою діяльністю як систему відносин варто розглядати крізь призму економіки та психології. Так, з точки зору економіки, управління фінансовою діяльністю – це цілеспрямований процес перерозподілу фінансових ресурсів між різними економічними суб'єктами фінансової системи; діяльність по залученню та ефективному використанню фінансових ресурсів. З точки зору психології, управління фінансовою діяльністю – це кардинально інше, коли індивідуум діє не як раціональний суб'єкт, який враховує свої вигоди та не піддається емоціям, а дуже часто діє нерационально, приймаючи необґрунтовані та спонтанні рішення під впливом поведінкових чинників таких як: прагнення до переваги, агресивність, егоїзм, нетактовність, невиконання даної обіцянки тощо. Саме цей факт лежить в основі вивчення такого напрямку фінансової науки як біхевіористичні (поведінкові) фінанси.

Поведінкові фінанси досліджують взаємозв'язок прийняття фінансових рішень та психології поведінки учасників фінансових відносин. Представники

цього напрямку є прихильниками думки щодо обмеженої раціональності економічних агентів, тобто піддають сумніву висновки теорій раціональних очікувань та ефективності ринків.

Значний вплив на управління корпорацією здійснює біхевіористична (поведінкова) теорія, яка досліджує корпорацію крізь призму індивідуальних мотивацій її власників (акціонерів) та зацікавлених сторін. Поведінкові теорії акцентують увагу на активній ролі корпорацій в економіці, їх здатності не тільки пристосовуватися до змін у ринковому середовищі, але й впливати на це середовище. Вони виходять із неможливості швидкого досягнення будь-якої цілі та концентрують увагу на дослідженні функціонування внутрішніх структур корпорації і проблем прийняття фінансових рішень. Корпорація не прагне досягнення лише однієї цілі – максимізації прибутку, а керується низкою цілей, що відображають наміри акціонерів на різному рівні її існування (зростання ринкової вартості компанії, підвищення фінансових статків власників тощо). Виявлення диференційованих мотивацій одиниць та сприйняття своєї ролі в організації приводить до внутрішніх конфліктів, які впливають на дії корпорації та, відповідно, її позиції на ринку. Ці дії можуть мати рівнонаправлені або різнонаправлені вектори цілей, тому необхідна інфраструктура узгодження диференційованих цілей. У рамках корпоративної ієрархії – це внутрішня інфраструктура узгоджень, а в зовнішньому оточенні подібну функцію виконує ринкова інфраструктура як процес багатоступеневого пошуку ринкової рівноваги між економічними суб'єктами [1, с. 54].

Економісти-біхевіористи для обґрунтування своїх гіпотез оперують такими вихідними положеннями [2, с. 105]:

- для фінансових ринків характерні аномалії та періодичні кризи, зумовлені психологічними факторами;
- конфлікти цілей агентів, відповідальних за прийняття економічних рішень, є перманентними, що пояснюється суб'єктивними преференціями учасників фінансових відносин;

- інформація між учасниками фінансових відносин розподіляється асиметрично;
- ілюзорна через ментальні й психологічні фактори поведінка окремих суб'єктів фінансових відносин видається їм раціональною, що веде до колективної нераціональності;
- фінансові рішення досить часто приймаються під впливом емоцій;
- індивіди набагато більше часу витрачають на прийняття маловажних рішень.

Розвиток біхевіоризму продовжив Г. Саймон, який першим запровадив психологічні фактори в теорію прийняття рішень. Свої ідеї вчений виклав у статті «Поведінкова модель раціонального вибору» [3], за яку отримав Нобелівську премію. Головний зміст його концепції полягає в тому, що структура корпорації і прийняття рішень розглядається з точки зору групової кооперативної поведінки. Рішення в корпорації приймають колективно на загальних зборах акціонерів, а інтереси кожного власника різні і обмежені як неможливістю передбачити всі наслідки прийнятих рішень, так і їхніми особистими прагненнями (максимізація доходів від інвестування) та соціальними амбіціями.

Продовжили працювати в даному напрямі Р. Сайерт та Дж. Марч, основним предметом досліджень яких стала саме фірма. Результати досліджень викладені у праці «Поведінкова теорія фірми» [4]. Вони намагались побудувати теорію фірми, яка діє в умовах постійного «квазівирішення» конфліктів між підрозділами в організації, що складають, на думку Дж. Марча, «політичні коаліції». Однак джерелами конфліктів вони вважали природний для будь-якої організації розподіл відповідальності за досягнення різних цілей і «обмежену раціональність» менеджерів в їх прагненні впоратися з проблемами управління. Будь-яка організація, за Сайертом-Марчем, має досить сильні соціальні механізми для вирішення конфліктів (компромісне узгодження цілей і завдань, утворення резервів на випадок непередбачених ускладнень, переведення уваги з розгляду одних проблем на інші і т. п.). Розвиваючи такі ідеї, як сатисфакція

(досягнення скоріше задовільних, ніж максимальних результатів в ухваленні рішень), обмежена раціональність і послідовний пошук Р. Сайерт, Г. Саймон і Дж. Марч сприяли утвердженню погляду на те, що менеджери – це живі люди, а не пристрої для раціонального вирішення проблем або обчислювані машини. Особи, що ухвалюють рішення, не працюють в умовах досконалого знання, звідси виникає невизначеність щодо реального стану справ.

В контексті розгляду питання управління фінансовою діяльністю корпорації доцільним є виокремлення поведінкових факторів впливу на цей процес. Наукові дослідження у цій сфері виявили поведінкові чинники, які формують фінансові рішення та впливають на функціонування корпорації та на фінансовий ринок в цілому. На нашу думку, доцільно виділяти дві основні групи поведінкових факторів, які впливають на управління фінансовою діяльністю корпорації: емоційного впливу та когнітивного впливу (рис. 1).

Емоції є одним із головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності й поведінки індивіда, спрямованих на задоволення актуальних потреб. Емоції – це переживання людиною ситуативного чи дійового значення предметів та явищ минулого, теперішнього або майбутнього [5]. Варто зауважити, що емоції впливають на людей по-різному. Одна і та ж емоція неоднаково сприймається і переживається різними людьми, а також певною людиною в різних ситуаціях. Поведінкові фактори, що відносяться до групи емоційного впливу виникають під дією імпульсу чи інтуїції. У результаті фінансові рішення приймаються на основі відчуттів та не підлягають раціональному розрахунку.

Поведінкові фактори емоційного впливу включають ірраціональну складову, яка заперечує вирішальну роль розуму в пізнанні і на перший план висуваються такі види людських здібностей як відчуття, інстинкт, інтуїція, споглядання тощо.

В свою чергу, когнітивна психологія вивчає принципи організації пізнавальних процесів та відмінності в тому, як люди сприймають, осмислюють й організують свій досвід, оцінюють його та користуються ним [5].

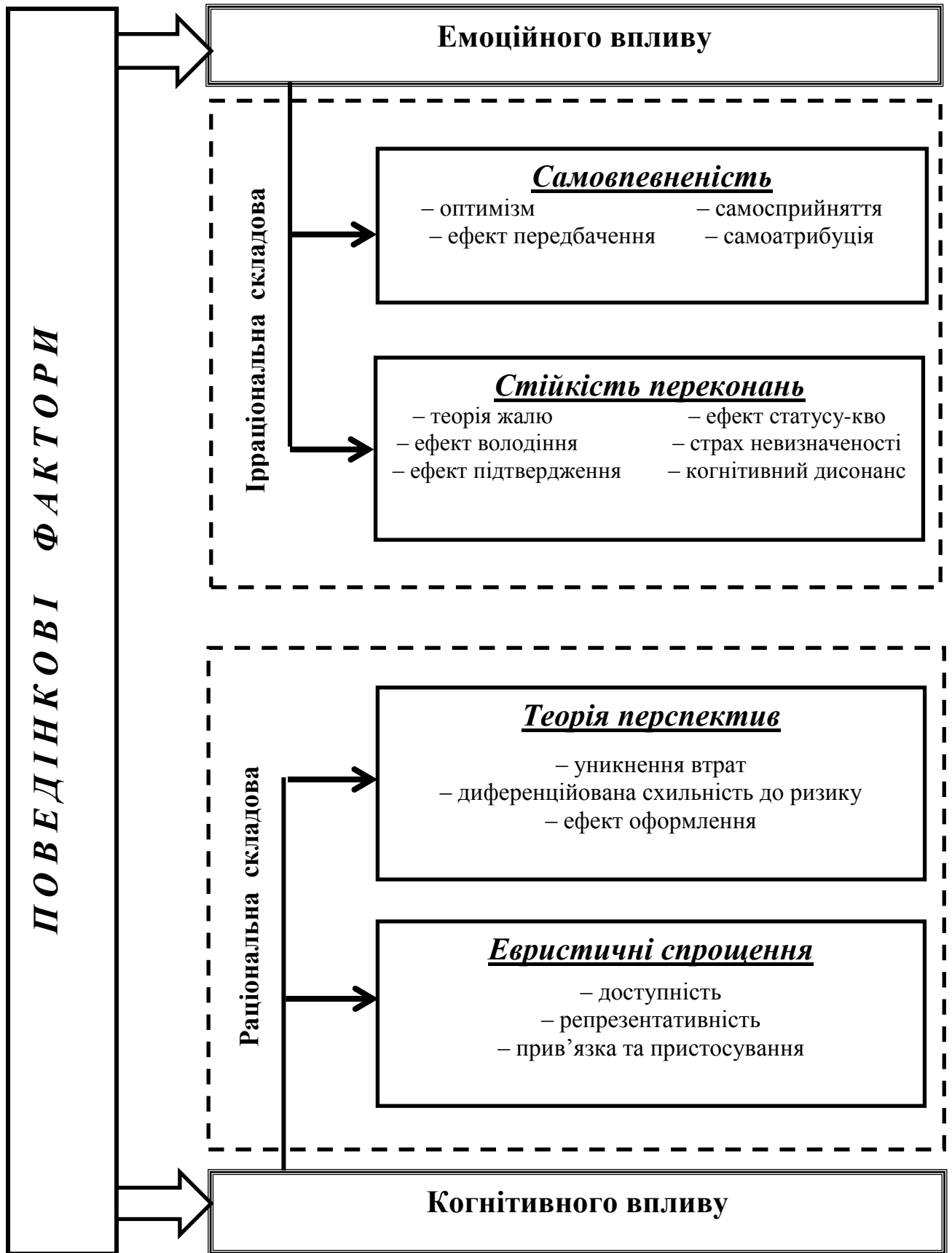

Рис. 1. Класифікація поведінкових факторів, які впливають на управління фінансовою діяльністю корпорації

Джерело: складено авторами.

Прийняття рішень здійснюється на основі евристичних спрощень і теорії перспектив. Тобто, прослідковується раціональна складова, яка базується на тому, що основним джерелом знання виступає розум, логічне міркування, теоретичні узагальнення. В свою чергу, когнітивні процеси розглядаються як психічні процеси, що виконують функцію раціонального пізнання.

Відхилення, які виникають при когнітивних процесах можуть бути скореговані на основі навчання чи шляхом чіткішої інформованості. Так, менеджмент корпорації зацікавлений у пошуку більш ефективних механізмів прийняття ефективних фінансових рішень. Емоції виникають спонтанно і підсвідомо, тому нівелювати їх вплив надзвичайно складно. Відтак, учасники корпоративних відносин, бажаючи контролювати емоції, не завжди здатні це зробити. В такому випадку, слід їх виявити та пристосовуватись до їхньої дії.

До поведінкових факторів емоційного впливу доцільно віднести самовпевненість та стійкість переконань.

Самовпевненість передбачає віру суб'єктів корпоративних відносин у достовірність власних інтуїтивних суджень. Така емоція полягає в перебільшенні рівня власних знань та можливостей контролювати ситуацію.

В. Де Бондт у своїх дослідженнях дійшов висновку, що люди схильні здійснювати прогноз ринку на основі простої екстраполяції тренду. При цьому, вузький довірчий інтервал, який вони надають власним передбаченням свідчить про їхню самовпевненість. Довірчий інтервал у дослідженнях В. Де Бондта був також нецентральним, тобто оптимальний прогноз не відображав середнє значення між оптимістичним і песимістичним прогнозом. а був зміщений в певну сторону [6].

Б. Барбер і Т. Одеан зробили висновок, що самовпевненість зумовлює надмірний обсяг торгів на фондовому ринку. Зокрема, дохідність торговців, які уклали найбільшу кількість угод на ринку була нижчою, ніж середньоринкова. Також учені виявили, що чоловіки більш самовпевнені, ніж жінки та торгують на 45 % більше, а тому мають нижчу дохідність, у порівнянні з жінками [7].

Самовпевненість підсилюється дією оптимізму, ефекту передбачення, самосприйняття та самоатрибуції. Оптимізм полягає в тому, що більшість людей виражають нереалістично позитивні погляди щодо їх можливостей. Р. Бюлер, Д. Гріффін і М. Росс експериментально довели, що більше 90 % респондентів при плануванні прогнозують завершення завдань раніше, ніж насправді їх закінчують [8].

Ефект передбачення полягає в тому, що після настання події індивіду здається, що він знав, що ця подія відбудеться, а тому може передбачити і майбутню подію також. М. Монті, П. Легренці виявили сильний вплив даного ефекту на портфельні рішення інвесторів, зокрема щодо розміщення активів [9].

Ефект самосприйняття проявляється тоді, коли у людини відсутня чітко визначена установка щодо будь-якої проблеми, наприклад тому, що вона рідко стикається з подібними явищами. Тому спостереження за поведінкою інших учасників дає їй можливість сформулювати відповідну установку.

Ефект самоатрибуції виникає, коли учасники фінансового ринку свої успіхи розцінюють як результат власних умінь, а невдачі як випадковість. Як змінюється впевненість інвестора, залежно від дохідності власних вкладень вивчали К. Даніель, Д. Хіршлейфер та А. Субрахманям [10].

Стійкість переконань як складова поведінкових факторів емоційного впливу полягає в тому, що сформувавши певну думку, люди підтримують її довго та неохоче змінюють. У результаті дії цієї емоції виникають такі ефекти як ефект жалю, ефект володіння, ефект підтвердження, ефект статусу-кво, страх невизначеності.

Ефект жалю виникає як властивість індивідів уникати прийняття рішень, які можуть викликати в майбутньому жаль, тому вони утримують позиції щодо цінних паперів надто довго. Уникнення невизначеності стимулює надавати перевагу тим рішенням, які є знайомими над незнайомими. С. Басу довів вплив даного ефекту тим фактом, що дохідності відображають «погані новини» швидше, ніж «хороші» [11].

Ефект володіння показує, що власники корпорації (акціонери) цінують активи, якими володіють вище, ніж аналогічні на ринку. Д. Канеман, Дж. Кнетч і Р. Талер здійснили експерименти і продемонстрували, що ефект володіння виникає навіть за ринкових умов, коли існує з можливість навчання [12].

Ефект підтвердження передбачає властивість індивідів шукати докази, які підтримують їхні переконання та недооцінюють чи перефразовують аргументи протилежної точки зору.

У 1988 році В. Самуельсон та Р. Зекхаузер виявили ефект статусу-кво. Він полягає в тому, що люди схильні залишати все без змін та не шукати кращі можливості. Люди мають схильність до інвестування в знайоме, а часто ігноруючи принципи теорії портфеля [13].

Страх невизначеності безпосередньо пов'язаний зі страхом втрати постійних джерел доходів. Невизначеність пов'язана з можливістю виникнення в ході реалізації рішення несприятливих ситуацій і наслідків. Тобто, невизначеність – це відсутність будь-якої визначеності щодо очікуваних небезпек, які сприймаються на ірраціональному рівні [14].

У 1956 році психологом Л. Фестінджер було введено нове поняття в соціальну психологію – теорія когнітивного дисонансу. Когнітивний дисонанс – це відчуття психічного дискомфорту індивіду, яке виникає внаслідок зіткнення в свідомості суперечливих ідей. Якщо нова інформація суперечить його уявленням, індивід намагатиметься уникнути неприємних відчуттів, шляхом ігнорування цієї інформації та пошуку підтримки власних переконань в процесі прийняття фінансових рішень [15].

У 1979 р. Д. Канеман і А. Тверські представили критику теорії очікуваної корисності Бернуллі та розробили альтернативну теорію прийняття рішень в умовах невизначеності – теорію перспектив [16]. Одним із постулатів цієї теорії є те, що індивіди є більш чутливими до втрат, ніж до вигравів. Це означає, що для економічних суб'єктів важливіше уникнення збитків, ніж отримання прибутків. Саме тому корпорації більше енергії та інвестицій спрямовують із метою недопущення збитків, а не отримання прибутків. Окрім цього,

менеджмент корпорації готовий нести набагато вищі ризики для збереження ситуації порівняно з ризиками, пов'язаними з її зміною.

Згідно цієї теорії суб'єкти управління, як і будь-який окремих індивід, обирають варіант, який має максимальний рівень корисності. Проте корисність за теорією перспектив розраховується не так як в теорії очікуваної корисності. Корисність результату не дорівнює абсолютній мірі добробуту, а розраховується як корисність зміни добробуту у порівнянні з певною межею. Корисність перспективи дорівнює сумі добутків суб'єктивної ймовірності та корисності зміни добробуту [16].

Отже, згідно теорії перспектив, в управління фінансовою діяльністю корпорації менеджери схильні оцінювати результати за ризиковими операціями не за підсумковим результатом, а за кількістю перемог і поразок, порівнюючи їх з певною граничною межею. Вони переоцінюють бажані результати і бояться втрат.

Функція корисності Д. Канемана і А. Тверські представлена на рисунку 2. Вона увігнута для вигод (у зв'язку з небажанням ризику) та опукла для втрат (пошук ризику), а також більш стрімка для втрат, ніж для вигод (ефект уникнення втрат).

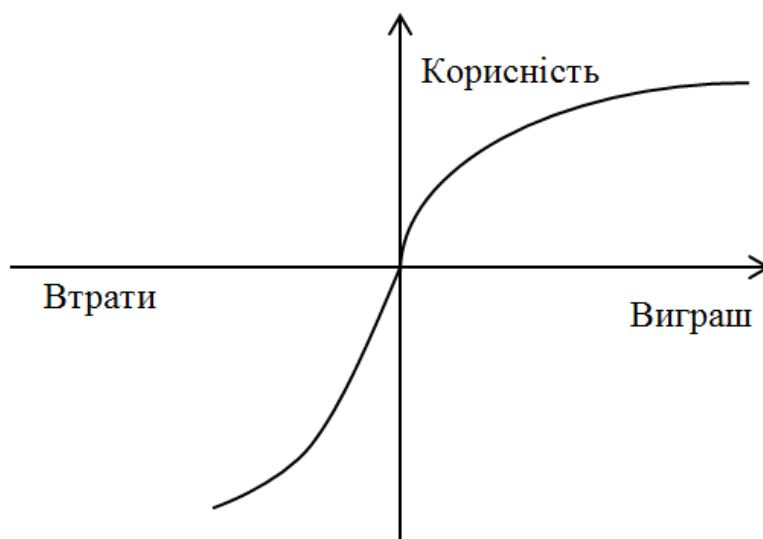

Рис. 2. Функція корисності Д. Канемана і А. Тверські

Джерело: [16].

На відміну від теорії очікуваної корисності, згідно якої схильність до ризику незмінний, теорія перспектив доводить, що схильність до ризику індивіду змінюється залежно від того чи відчуває він себе в полі виграшу, чи в полі втрат. Такий ефект має назву диверсифікована схильність до ризику.

Теорія перспектив розглядає ефект оформлення як чинник прийняття рішення в умовах ризику. Ефект оформлення (фреймінг) – це когнітивне упередження, коли люди реагують на певний вибір по-різному залежно від контексту, тобто того, як такий вибір подається – як втрата чи виграш. Тобто, залежно від призми висвітлення проблеми акціонери формують різні висновки.

Евристичні спрощення полягають у розв'язанні проблеми на основі чіткого підрахунку, без використання необхідних механізмів для отримання достовірних результатів. До евристичних спрощень акціонери вдаються при прийнятті швидких рішень та в зв'язку з необхідністю оперувати великою кількістю даних. Формування висновків на основі евристики приводить до систематичних помилок [17].

Д. Канеман і А. Тверські виділяли три види евристики, які виникають у випадку вибору в умовах невизначеності: доступність, репрезентативність і прив'язка та пристосування [16].

Евристика доступності – це побудова судження на основі зіставлення частоти якогось явища з тим, наскільки легко на думку приходять відповідні приклади. При подібній оцінці людина покладається на обмежену кількість прикладів або випадків. Це спрощує комплексну задачу оцінки ймовірності та прогнозування значущості події до простих суджень, заснованих на власних спогадах.

Репрезентативність полягає в оцінці ймовірності віднесення невизначеної події до процесу, на основі того, наскільки подія:

- 1) схожа за певними характеристиками до генеральної сукупності;
- 2) відображає яскраві особливості процесу, яким була генерована.

Під впливом репрезентативності виникають системні помилки щодо оцінки ймовірності настання події. З однієї сторони, надмірну вагу надають

значенню апостеріорній ймовірності гіпотези при описі події та недостатньо враховують загальну ймовірність настання події.

З іншої сторони, для репрезентативності характерною є недооцінка розміру вибірки. У результаті цього, менеджери корпорації прогнозують фінансові показники, будують статистичні та імовірнісні моделі на основі короткострокової інформації, яка не може бути основою для застосування теорії ймовірності і математичної статистики [18].

Прив'язка та пристосування як фактор евристичних спрощень, відображає ситуацію, коли індивід приймає рішення на основі коригувань початкових даних. Дані коректування, як правило, недостатні і тому приводять до помилкових рішень.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що і власники (акціонери) корпорації, і менеджмент поводять себе не завжди раціонально. І хоча вони намагаються приймати раціональні рішення, враховуючи всі обставини, їм не завжди вдається реалізувати це на практиці. Все тому, що існує прямий вплив поведінкових факторів на управління фінансовою діяльністю корпорації, адже людина – це емоції, які інколи затьмарюють розум, тому в екстремальній ситуації, яка вимагає прийняття негайних рішень, можуть спрацювати саме поведінкові чинники емоційного впливу, які призводять до ірраціональних дій.

Впливу різноманітних поведінкових факторів суб'єктивного характеру піддаються всі учасники корпоративних відносин незалежно від професійної підготовки та досвіду роботи. Тому врахування означених поведінкових факторів надалі уможливить підвищити ефективність управління фінансовою діяльністю корпорації в умовах динамічного зовнішнього середовища.

Список джерел:

1. Кужелев М. А. Корпоративное управление: сущность и элементы / М. А. Кужелев // Економіка і організація управління. – Вип. 3. – Донецьк : ДонНУ, Каштан, 2008. – С. 51–58.

2. Терещенко О. О. Контролінг поведінки в концепції біхевіористичних фінансів / О. О. Терещенко // Фінанси України. – 2011. – № 10. – С. 104–116.
3. Simon H. A. A behavioral model of rational choice / H.A. Simon // Quarterly Journal of Economics. – 1955. – No 69. – P. 99–118.
4. Cyert R. M. A behavioral theory of the firm / R. M. Cyert, J. G. March. –2nd ed. – Cambridge, Mass., USA : Blackwell Business, 1992. – 252 p.
5. Столяренко О. Б. Психологія особистості : навч. посібник для ВНЗ / О. Б. Столяренко. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
6. De Bondt W. Betting on Trends: Intuitive Forecasts of Financial Risk and Return / W. De Bondt // International Journal of Forecasting, 1993. – № 9. – P. 355–371.
7. Barber B. M. Trading Is Hazardous to Your Wealth: The Common Stock Investment Performance of Individual Investors / B. M. Barber, T. Odean // The Journal of Finance. 2000. – № 55. – P. 773–806.
8. Buehler R. Exploring the “planning fallacy”: Why people underestimate their task completion times / R. Buehler, D. Griffin, M. Ross // Journal of Personality and Social Psychology. – 1994. – № 67. – P. 366–381.
9. Monti M. Investment Decision-Making and Hindsight Bias [Електронний ресурс] / M. Monti, P. Legrenzi // Cognitive Science Society. – 2009. – Режим доступу: <http://csjarchive.cogsci.rpi.edu/Proceedings/2009/papers/135/paper135.pdf>
10. Daniel K. Investor psychology and security market under- and overreactions / K. Daniel, D. Hirshleifer, A. Subrahmanyam // Journal of Finance. – 1998. – № 53. – P. 39–85.
11. Basu S. The conservatism principle and the asymmetric timeliness of earnings / S. Basu // Journal of Accounting & Economics. – 1994. – № 24. – P. 3–37.
12. Kahneman D. Anomalies: The Endowment Effect, Loss Aversion, and Status Quo Bias / D. Kahneman, J. Knetsch, R. Thaler // The Journal of Economic Perspectives. – 1991. – С. 193–206.
13. Samuelson W. Status Quo Bias in Decision Making / W. Samuelson, R. Zeckhauser // Journal of Risk and Uncertainty. – 1988. – № 1. – P. 7–59.
14. Кужелев М. А. Формирование механизма согласования интересов миноритарных и мажоритарных акционеров корпорации / М. А. Кужелев, Е. С. Ясенова // Актуальні проблеми розвитку фінансово-кредитної системи України : матеріали Третьої всеукр. конф. – Донецьк : ДонНТУ, 2010. – С. 122–124.
15. Festinger L. When Prophecy Fails / L. Festinger, H. Riecken, S. Schachter. – London: Pinter & Martin Ltd., 2008.
16. Kahneman D. Prospect Theory: An Analysis of Decision Making Under Risk / Kahneman D., Tversky A. // Econometrica. – 1979. – С. 263–291.
17. Кужелев М. О. Корпоративні конфлікти: механізм захисту інтересів власників на основі теорії мета-інтересів / М. О. Кужелев // Світ фінансів. Науковий журнал Тернопільського національного економічного університету. – 2011. – Вип. 4. – С. 162–166.

18. Житар М. О. Теоретичні засади фінансової архітектури економіки України / М. О. Житар // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2018. – Вип. 1 (52). – С.331–334.

Кужелєв Михайло Олександрович – доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь). **ORCID: 0000-0002-7895-7879**

Нечипоренко Аліна Володимирівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів імені Л. Л. Тарангул Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь). **ORCID: 0000-0003-2494-1465**

Лісничук О.А., Литовченко Н.А.

ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті визначено роль податків у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів, проаналізовано структуру податкових надходжень та визначено особливості їх розмежування між бюджетами різних рівнів в контексті змін бюджетного та податкового законодавства в умовах бюджетної децентралізації. Вивчено сутність фінансової децентралізації, вказано переваги та недоліки її функціонування. . Виявлено особливості формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах децентралізації за рахунок податкових та неподаткових надходжень та інших доходів (без врахування міжбюджетних трансфертів). Проаналізовано розвиток місцевих бюджетів за 2016-2017 роки. Вказано на джерела наповнення та проблеми у сфері формування місцевих бюджетів в Україні. На базі проведеного дослідження визначені проблеми та сформульовані основні шляхи зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів.

Ключові слова: *децентралізація, фінансова децентралізація, місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, податкові та неподаткові надходження, органи місцевого самоврядування.*

Лісничук О. А., Литовченко Н.А.

ФОРМИРОВАНИЕ ДОХОДНОЙ ЧАСТИ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В УСЛОВИЯХ БЮДЖЕТНОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

В статье определена роль налогов в формировании доходной части местных бюджетов, проанализирована структура налоговых поступлений и определены особенности их разграничения между бюджетами разных уровней в контексте изменений бюджетного и налогового законодательства в условиях бюджетной децентрализации. Изучены сущность финансовой децентрализации, указаны преимущества и недостатки ее функционирования. Выявлены особенности формирования доходной части местных бюджетов в

умовлях децентралізації за рахунок податкових і неналогових надходжень і інших доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів). Проаналізовано розвиток місцевих бюджетів за 2016-2017 роки. Вказано джерела наповнення і проблеми в сфері формування місцевих бюджетів в Україні. На основі проведеного дослідження визначені проблеми і сформульовані основні шляхи зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів.

Ключові слова: децентралізація, фінансова децентралізація, місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, податкові і неналогові надходження, органи місцевого самоврядування.

Lisnichuk, O., Litovchenko N.

THE FORMATION OF A PROFITABLE PART OF LOCAL BUDGETS IN TERMS OF FISCAL DECENTRALIZATION

The article defines the role of taxes in the formation of the revenue part of local budgets, analyzes the structure of tax revenues and defines the features of their differentiation between budgets of different levels in the context of changes in budget and tax legislation in the context of budget decentralization. The essence of financial decentralization is studied, advantages and shortcomings of its functioning are specified. The features of the formation of the revenue of local budgets in the conditions of decentralization at the expense of tax and non-tax revenues and other revenues (excluding inter-budget transfers). The development of local budgets for 2016-2017 is analyzed. Sources of filling and problems in the sphere of formation of local budgets in Ukraine are specified. On the basis of the study identified problems and formulated the main ways to strengthen the financial base of local budgets.

Keywords: decentralization, financial decentralization, local budgets, local budget revenues, tax and non-tax revenues, local governments.

Постановка проблеми. Однією із важливих проблем формування місцевих бюджетів є забезпечення збалансованого соціально – економічного розвитку регіонів та формування місцевих відносин, з метою підвищення рівня фінансової самодостатності шляхом посилення бюджетної

децентралізації. Найважливішою ознакою демократичного розвитку країни є наявність в ній місцевого самоврядування здатного забезпечити ефективне функціонування територіальних громад, вирішувати питання соціально-економічного розвитку.

Проблема оптимального перерозподілу повноважень та фінансових ресурсів між центральними та місцевими органами влади та самоврядування є однією з найбільш актуальних у контексті підвищення ефективності бюджетної системи України. Раціонально побудована та збалансована система бюджетних відносин є запорукою дієвості соціально – економічної політики держави, адже від адекватного забезпечення перерозподілу значних фінансових ресурсів і від гнучкості способів їх використання у значній мірі залежить стабільність економічного розвитку країни.

В умовах кризових явищ, питання бюджетної децентралізації виходить на перший план, оскільки саме вона є однією з базових умов незалежної та ефективної діяльності органів місцевої влади: децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади у розвитку підконтрольної їй території; сприяє ефективному забезпечує суспільними послугами шляхом ретельнішого узгодження видатків органів влади з місцевими потребами та пріоритетами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, які пов'язані з формуванням дохідної частини місцевих бюджетів, присвячені наукові праці багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, серед яких слід виділити наукові розробки: С. Буковинського, І. Волохова, О. Василика, А. Даниленка, О. Кириленко В. Кравченка, І. Луніної, І. Лютого, В. Опаріна, К. Павлюк, О. Романенко, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та ін. Але незважаючи на велику кількість наукових публікацій у цій сфері, питання формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів потребують подальших досліджень через недосконалість та постійні зміни податкового та бюджетного законодавства.

Мета статті. Метою є дослідження сутності і ролі податкових надходжень у формуванні доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації, обґрунтування та аналіз сучасного стану формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації та запропонувати шляхи вирішення проблемних питань щодо бюджетної децентралізації місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Місцеві бюджети є засобом акумулювання та перерозподілу доходів, необхідних для забезпечення впливу органів місцевого самоврядування на соціально-економічний розвиток територій та фінансування регіональних програм. Кожен орган влади повинен володіти своїми фінансовими джерелами, достатніми для вирішення соціально – економічних завдань регіону.

В Україні сьогодні процеси фінансово-бюджетної децентралізації хоча й набули незворотного характеру, але не мають системності і все ще не сприяють стимулюванню місцевих органів до пошуку джерел активізації власних економічних ресурсів.

Децентралізація бюджетної системи стала відповіддю на підвищення централізації фінансованих потоків сьогодні є одним із ключових напрямків бюджетної політики. В умовах переходу до децентралізації управління фінансовими ресурсами обсяг надходжень у місцеві бюджети повинен відповідати потребам регіону. Важливим показником рівня бюджетної і податкової автономії місцевих органів щодо управління розвитком територій є рівень фінансово-бюджетної децентралізації.

Джерелом формування бюджетів різних рівнів є розподіл державних податків і зборів та закріплення конкретних видів за державним та місцевими бюджетами на тривалий час. Це не тільки забезпечує самостійність бюджетів, але й активізує роль їх у проведенні державної політики, дає можливість суб'єктам місцевого самоврядування без втручання центральних органів влади формувати власні фінансові ресурси та складати довгострокові перспективні прогнози соціально-економічного розвитку територіальних громад [1].

Основним джерелом що забезпечує мобілізацію доходів місцевих бюджетів є податкові надходження, які в свою чергу включають загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі) та місцеві податки і збори (обов'язкові платежі) [2].

Протягом 2015-2017 рр. у структурі доходів місцевих бюджетів спостерігається зменшення частки податкових надходжень з 62,9 % до 58,3 % доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) (табл. 1) . У 2017 р. їх обсяг становив 33421 млрд грн, що на 2,2 % більше від показника 2016 р.

Таблиця 1

Аналіз динаміки та структури доходів місцевих бюджетів у 2015-2017 роках (без врахування міжбюджетних трансфертів)

Показники	2015		2016		2017	
	Сума, млн.грн.	Питома вага, %	Сума, млн.грн.	Питома вага, %	Сума, млн.грн.	Питома вага, %
Податкові надходження в т.ч.	58584,9	62,9	41041,2	60,0	74428,2	58,3
Неподаткові надходження	34623,2	9,5	45827,3	8,7	92553,5	7,3
Доходи від операцій з капіталом	33421	0,12	20712,0	0,4	26000,0	2,2
Цільові фонди	6745,0	4,0	15123,2	2,7	33455,6	1,0
Разом доходів	20390,5	77,6	26705,4	71,8	36057,4	68,8
Офіційні трансфери з Державного бюджету України	62361,1	23,4	17630,4	28,2	23187,3	31,2
Всього доходів	21876,5	100,0	28474,2	100,0	38261,9	100,0

Джерело: Розроблено автором на основі даних Звітів про виконання місцевих бюджетів Долинського району

Бюджетна децентралізація потрібна для фінансової самостійності органів місцевого самоврядування та підвищення ефективності розв'язання завдань, що були передані на локальний (місцевий) рівень, покращення надання послуг і максимального їх наближення до населення, вдосконалення системи управління. Фінансова незалежність досягається шляхом акумуляції фінансових ресурсів на даному владному етапі.

Щодо визначення сутності поняття «бюджетна децентралізація», то в працях вітчизняних науковців даний процес характеризує розподіл видаткових

повноважень між рівнями бюджетної системи, визначає особливості формування доходів місцевих бюджетів, а також характеризує систему міжбюджетних відносин. Тобто бюджетна децентралізація охоплює процес формування та використання фінансових ресурсів, що акумулюються в місцевих бюджетах. Також доцільно виділити такий підвид бюджетної децентралізації, як податкова децентралізація. І. Волохова податкову децентралізацію характеризує як процес розширення і зміцнення прав та повноважень місцевого та регіонального самоврядування стосовно незалежного прийняття рішень та виконання делегованих державною владою повноважень щодо формування територіальних бюджетів за рахунок надходжень податків, зборів та інших обов'язкових платежів [3].

На сьогоднішній день в Україні ключова роль в розвитку системи фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування належить саме реалізації політики бюджетної децентралізації, оскільки основу даної системи складають місцеві бюджети. При цьому слід зауважити, що процес становлення та імплементації положень бюджетної децентралізації в Україні проходить достатньо повільно та з певними складнощами.

Американський науковець Дж. Ма виділяє три проблеми, з якими стикаються країни, що розвиваються, на шляху до децентралізації державного управління:

значні регіональні диспропорції;

обмеженні адміністративні можливості місцевих управлінь;

відсутність механізмів, що гарантують відповідальність органів місцевої влади.

За цих умов буде недоцільною повна автономізація місцевого управління[4]. Такий підхід, здебільшого, можна вважати загальним правилом, яке було виведено науковцем у результаті дослідження більше ніж двадцяти країн світу. Проте, не можемо погодитись із думкою щодо недоцільності впровадження певної автономії органів місцевого самоврядування через низький рівень відповідальності та заохочення. У окресленого кола проблем в

Україні найбільш суттєвою постає проблема регіональних диспропорцій. Значні диспропорції в дохідній базі регіонів-донорів та збиткових регіонів за існуючої системи міжбюджетних відносин стримують регіональний розвиток. Відбувається відплив фінансових ресурсів з промислових регіонів до центру із подальшим перерозподілом між регіонами. Окрім стимулів, втрачається здатність до самовідновлення виробничих потужностей промислових регіонів та зацікавленість і відповідальність збиткових регіонів, які перебувають у стані очікування на трансфертну допомогу. Саме тому розширення адміністративних можливостей органів місцевого самоврядування у сфері пошуку джерел наповнення бюджетів сприятиме вирівнюванню регіональних невідповідностей. Ключовим ризиком децентралізації державного регулювання соціально-економічного розвитку є загроза формування корупційних схем на місцях, завдяки яким посадові особи, що мають широкі повноваження, здійснюватимуть монетизацію свого права впроваджувати управлінські рішення. Даний ризик необхідно нівелювати не через впровадження жорстких санкцій, а шляхом розробки на загальнодержавному рівні зручних та прозорих правил гри, які дозволять суб'єктам господарювання на місцях здійснювати свою діяльність в правовому полі без потреби у отриманні життєво необхідних рішень від місцевих органів влади. Отже, обов'язковим елементом децентралізації є дерегуляція, за наслідками якої місцеві органи влади мають трансформуватися у ефективних менеджерів територій, якими вони є у кращій світовій практиці.

Дослідження В. П. Кудряшова та Б. В. Сіленкова показали, що сучасний стан бюджетної системи України характеризується зміцненням тенденції до централізації державного управління. Розвиток бюджетної системи в умовах ринкової економіки передбачає певну автономність кожної її ланки щодо інших ланок. При цьому зміцнення автономії місцевих бюджетів не можна розглядати як основу послаблення функцій уряду. Навпаки, функції уряду мають посилюватися. Але це повинно досягатися шляхом використання не адміністративних, а ринкових механізмів [5]. Такий підхід окреслює більш

прийнятне співвідношення централізації та децентралізації в державному регулюванні. За цією моделлю проведення бюджетної децентралізації шляхом реформування податкової та бюджетної систем сприятиме збільшенню можливостей для регіонів-донорів та посилення мотивації збиткових регіонів.

Таким чином, оптимальною моделлю державного регулювання є така модель, що поєднує елементи централізації та децентралізації державного управління. Якщо централізована модель має діяти у сфері державного нагляду та контролю, то управління регіональним розвитком, вироблення пропозицій щодо податкової та бюджетної політики належить до компетенції регіональних органів влади, адже важливим аспектом провадження місцевої політики є мотивація, що визначає перспективні напрямки діяльності органів місцевого самоврядування. Лише зацікавленість у результатах сприятиме активізації роботи органів місцевого самоврядування в напрямі пошуку шляхів розширення власної фінансової бази. Децентралізація державного регулювання в цьому аспекті виявляється, зокрема, в наданні можливості органам місцевого самоврядування виходу на фінансовий ринок з метою акумуляції додаткових фінансових ресурсів для бюджетів розвитку. Більш конкретне завдання уряду полягає у сприянні розширенню регіональної, місцевої фінансової інфраструктури, розбудові системи спеціалізованих фінансових інституцій, діяльність яких спрямована на забезпечення місцевого розвитку. Доцільним є утворення спеціалізованих фінансових інституцій на експериментальній основі в регіонах України (регіональних центрах), де наявний відповідний економічний потенціал, здійснюється широкий спектр фінансових операцій. Вибір міста (регіонального центра) для реалізації експерименту має базуватися на розрахунках щодо його окупності та доцільності. Такий підхід дозволить органам місцевого самоврядування отримати доступ до фінансових ресурсів, що обертаються на регіональних ринках, та перетворити їх на інвестиції в місцевий розвиток. Для того, щоб забезпечити ефективне функціонування державного регулювання соціально-економічного розвитку, необхідно знайти таке співвідношення між автономією для місцевого рівня та контролю з боку

держави, щоб досягти цілісної, міцно інтегрованої держави, об'єднаної спільними стратегічними пріоритетами, яка спирається на економічно розвинені, автономні і потужні регіони.

В країнах Європейського союзу налічується близько від 20 до 100 місцевих податків. Місцеві бюджети цих країн формуються як за рахунок прямих, так і непрямих податків, при цьому значну частку займають непрямі податки (ПДВ та акцизні податки). Також фінансовими ресурсами місцевих бюджетів є плата користувачів за блага й послуги, наприклад, переробка сміття домогосподарств, опіка над людьми похилого віку, використання спортивних і культурних об'єктів, утилізація автомобілів, надмірне використання добрив у сільському господарстві, податки на цінні папери, податки на право розміщення офісів в центрі міста тощо [6].

В Україні ж місцеві бюджети наповнюються в основному за рахунок прямих податків (табл. 1). Тому спираючись на досвід розвинутих країн, в нашій державі доцільно перевести податок з доходів фізичних осіб до складу місцевих, так як він є бюджетоутворюючим податком місцевих бюджетів, має досить широку податкову базу, а його розмір залежить від доходів та рівня життя громадян. Це зможе в деякій мірі розширить ресурсну базу місцевих бюджетів та вирішуватися соціально-економічні проблеми на місцях на рівні 60-80%. Також негативною стала практика щорічних змін у переліку та порядку розмежування як доходів, так і видатків місцевих бюджетів. Тому перерозподіл доходів між бюджетами одного рівня доцільно було б здійснювати з урахуванням податкової сили територій та мінімального рівня, до якого повинні вирівнюватись фінансові можливості цих територій. А органи місцевого самоврядування повинні отримати право на самостійне запровадження місцевих податків і зборів, при цьому враховувати конкурентні переваги та інтереси кожного міста чи регіону. Отже, реформування бюджетно-податкових відносин між державою та органами місцевого самоврядування, визнання їх рівноправними суб'єктами взаємодій є можливим при чіткому

розмежуванні повноважень між рівнями влади та забезпеченні їх в повному обсязі відповідними ресурсами.

Децентралізація державного регулювання соціально-економічного розвитку передбачає принципову перебудову механізму управління державою, охоплюючи головні елементи: фіскальну, фінансову, соціальну політики. Крім того, з метою надання місцевим органам влади достатніх ресурсів та повноважень, необхідно визначити нові правові умови діяльності місцевих органів влади, а також провести дерегуляцію, спрямовану на зменшення ризиків виникнення корупційних елементів діяльності місцевої влади. Для того, щоб створити дієву модель децентралізованого регулювання соціально-економічного розвитку, необхідно активізувати додаткові джерела фінансування на місцевому рівні, створивши привабливі умови для розвитку бізнесу, а також загальне сприятливе для економічного розвитку середовище. Головною концептуальною базою для децентралізації державного регулювання соціально-економічного розвитку є не лише розподіл ресурсів та повноважень, але й відповідальності за розвиток регіонів між державною та місцевою владою.[7]. Здобуття органами місцевого самоврядування більш широких повноважень має на меті активізацію мотиваційного чинника розширення власної фінансової бази за рахунок внутрішніх джерел та вироблення відповідних механізмів акумуляції додаткових фінансових ресурсів до місцевих бюджетів. У розвинених країнах такими механізмами є, зокрема, місцеві запозичення, здійснювані органами місцевого самоврядування за допомогою спеціалізованих фінансових інституцій (регіональні банки, фондові біржі та страхові компанії). Держава має чітко визначити «правила гри», сформулювати стратегію розвитку та визначити ключові параметри функціонування соціально-економічної сфери. Місцева влада має отримати повноваження, ресурси та нести відповідальність за реалізацію визначених завдань, що дасть змогу забезпечити збалансованість регіонального розвитку та досягти його цілей[8].

Висновки. Отже, у ході проведення реформ децентралізації в різних сферах, механізм управління місцевими бюджетами потребує вдосконалення. Одним із пріоритетів бюджетної політики в Україні на сучасному етапі є проведення комплексної реформи місцевого самоврядування, головною метою якої є підвищення рівня фінансової незалежності та видаткової автономності місцевих бюджетів, а також посилення ефективності використання бюджетних коштів. Бюджетна децентралізація спрямована на розширення дохідної частини бюджетів, бази адміністрування та надання права органам місцевого самоврядування самостійно коригувати розмір податків та зборів.

Бюджетне планування повинно забезпечувати врахування зміцнення бюджетної децентралізації паралельно із удосконаленням методики визначення фінансових нормативів для фінансування бюджетних галузей. При цьому ні в якому разі не зменшувати функції держави під час делегування значної кількості повноважень на органи місцевого самоврядування у фінансовому забезпеченні, шляхом використання цільових субвенцій із державного бюджету. Оперативне управління бюджетними коштами у процесі реформування місцевих бюджетів України та адміністративно-територіального устрою повинно збалансовувати відповідальність між повноваженнями органів місцевого самоврядування та доходами які передаються їм у розпорядження.

Контроль та регулювання в механізмі управління місцевими бюджетами в ході проведення реформ децентралізації буде підвищувати відповідальність органів місцевого самоврядування перед їх територіальною громадою за умови активної участі лідерів громади в бюджетних процесах цих органів. Але не зважаючи на певні досягнення українського уряду у 2015 році, питання фінансової децентралізації все ще є досить актуальним: із отриманням додаткових джерел доходів на місцях, паралельно за ними закріплюються і нові видатки – на освіту, на медицину, культуру, дорожнє та житлово-комунальне господарство. Значна частка податку на доходи фізичних осіб та рентної плати за користування надрами перерозподіляється між місцевими та державним бюджету України непропорційно, тобто відбувається не децентралізація, а

навпаки, централізацію фінансових ресурсів. Лише за умови вирішення законодавчих, організаційних проблем місцеві бюджети, у майбутньому зможуть мати достатній обсяг коштів на виконання делегованих повноважень, а громадяни країни зможуть нарешті отримати якісні медичні, освітні ті інші послуги.

Список джерел:

1. Письменний В.В. Місцеве оподаткування в умовах реформування податкової системи України: Монографія/ В. В. Письменний. - Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка». – 2011. – 190 ст.
2. Закон України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи” від 28 груд. 2014 р. № 71-VIII. – Режим доступу : [http// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
3. Волохова І. С. Податкова децентралізація та методологія визначення її ступеня / І. С. Волохова // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. / Одес. нац. екон. ун-т. – 2012. – Вип. 3(46) ч. 2. – С. 144–150.
4. Ma J. Decentralization From the «Top Down»: The Japanese Case / J. Ma. – Access mode: www.worldbank.org/mdf/mdf1/topdown.htm.
5. Кудряшов В. П. Поняття бюджетної системи та її децентралізації / В. П. Кудряшов, Б. В. Сіленков // Фінанси України. - 2006. - № 8. - С. 25 - 32.
6. Андрущенко В.Л. Чи існує проблема множинності податків / В.Л. Андрущенко // Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України: матер. Міжн. наук. практ. конф., 22 травня 2015 р. – Ірпінь: Вид-во НУДПСУ, 2015. – С. 18-20.
7. Трещов М. Децентралізація як засіб ресурсної самодостатності територіальних громад: т теоретичний аспект / Мирослав Терещов // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. – 2(25). – С. 60-69.
8. Таукешева Т.Д. Бюджетна децентралізація як чинник зміцнення місцевого самоврядування в Україні / Т.Д. Таукешева, Г.В. Даудова // Теорія та практика державного управління. – 2014. – Випуск 1(48). – С. 1-6.

Ліснічук Оксана Андріївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів імені Л.Л.Тарангул Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь). **ORCID 0000-0002-2563-0717**

Литовченко Наталія Анатоліївна – здобувач вищої освіти ННІ фінансів, банківської справи Університету Державної фіскальної служби України (м. Ірпінь).

Мамонова Г. В., Попович Л. О.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті досліджено ефективність фінансування закладів вищої освіти. На основі даних, що відображені у звітах ректорів закладів вищої освіти, проаналізовано динаміку показників функціонування освітньої сфери України протягом 2015-2017 рр.. Запропоновано формулу розрахунку порівняльного коефіцієнта ефективності витрачання бюджетних коштів закладами вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, заклади вищої освіти, фінансування, державні кошти, ефективність, порівняльний коефіцієнт ефективності використання бюджетних коштів.

Мамонова А. В., Попович Л. А.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФИНАНСИРОВАНИЕ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье исследована эффективность финансирования высших учебных заведений. На основе данных, отраженных в отчетах ректоров высших учебных заведений, проанализирована динамика показателей образовательной сферы Украины в течение 2015-2017 гг .. Предложено формулу расчета сравнительного коэффициента эффективности расходования бюджетных средств высшими учебными заведениями.

Ключевые слова: высшее образование, высшие учебные заведения, финансирование, государственные средства, эффективность, сравнительный коэффициент эффективности использования бюджетных средств.

Matonova G. V., Popovych L. O.

EFFICIENCY OF FINANCING HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS

The article analyzes the efficiency of financing higher education institutions. Based on the data presented in the reports of the rectors of higher education institutions, the dynamics of indicators of the educational sphere of Ukraine during

2015-2017 was analyzed. The formula is proposed for calculating the comparative efficiency of spending budget funds by higher education establishments.

Key words: higher education, higher education establishments, financing, state funds, efficiency, comparative ratio of the budget spending efficiency.

Постановка проблеми. Європейські стандарти потребують не лише формальних дій на державному рівні, але й значних фінансових вкладень у вітчизняні заклади вищої освіти. Бюджети закладів вищої освіти є досить обмеженими, оскільки переважним чином, фінансування здійснюється за рахунок держави. Показники виділених сум з бюджету з кожним роком зростають, однак інфляційні процеси в країні поглинають їх. Саме тому гостро постає питання дослідження напрямів підвищення ефективності використання бюджетних коштів на фінансування закладів вищої освіти. Особливої уваги потребує і удосконалення подання офіційної звітності закладів вищої освіти про використання фінансових ресурсів та показники діяльності. Кожен заклад вищої освіти на свій розсуд формує такі звіти, оскільки не існує стандартної форми їх оформлення. Це не дозволяє у повній мірі здійснити необхідні розрахунки, щоб визначити ефективність як використання бюджетних коштів так і функціонування закладу вищої освіти. Варто звернути увагу і на доступність цієї інформації

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність теми підкреслюється тим фактом, що даній тематиці присвячують значну увагу провідні науковці і практики. Так, дослідженню проблемних питань щодо підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів на фінансування закладів вищої освіти присвятили праці вітчизняні вчені: Т. Боголіб, Л. Іщук, І. Лютий, В. Куценко, В. Кремень, Ю. Семенець та інші. Однак, високо оцінюючи вклад вітчизняних науковців, варто звернути увагу на об'єктивну необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень та практичних шляхів підвищення рівня ефективності використання бюджетних коштів виділених закладам вищої освіти.

Мета статті. Проаналізувати показники функціонування закладів вищої освіти України протягом 2015-2017 рр., розробити формулу розрахунку коефіцієнту ефективності використання бюджетних коштів закладами вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Питання щодо фінансування закладів вищої освіти сьогодні є дуже важливими. Від того на скільки правильно побудувати цю систему, значною мірою залежатиме ефективне функціонування всіх навчальних закладів. Підвищення ефективності використання бюджетних видатків на заклади вищої освіти сприятиме розвитку матеріально-технічної бази, оновленню технічної бази та інформаційних технологій для удосконалення проведення лекційних, практичних, лабораторних, семінарських занять, що в свою чергу сприятиме підвищенню рівня знань здобутих майбутніми фахівцями. Як зазначив Президент НАПН України В.Г. Кремень у статті «Підвищення економічної ефективності освіти України: концептуальні засади вирішення проблеми», економічна ефективність освіти значною мірою визначається участю всіх зацікавлених сторін суспільства в організації навчання, поєднанням державного управління і самоврядування в освіті, а також реалізацією, з одного боку, підзвітності та відповідальності в прийнятті рішень, взаємодією із суспільними інститутами, ринком праці. Це важливо для більш повної мобілізації як зовнішніх ресурсів, так і внутрішніх резервів [1].

Розвиток освітніх послуг повинен ґрунтуватися не просто на збільшенні обсягів фінансування освіти, а на підвищенні ефективності їх освоєння та результативності роботи закладів вищої освіти. Це має здійснюватися на основі розробки моделей нормативного фінансування та інших механізмів, що призведуть до забезпечення, доступності та якості освіти.

Варто зазначити, що немає єдиного підходу до оцінювання ефективності використання коштів державного бюджету, у зв'язку з цим сучасні економісти оцінку ефективності державного бюджету здійснюють за окремим показниками. Але вибір цих показників, критеріїв їх оцінки, визначення ваги

окремого показника у загальній їх кількості часто має суб'єктивний характер [2].

Основними показниками ефективності витрачання коштів закладами вищої освіти, на нашу думку, є позитивна динаміка таких показників: штатна чисельність професорсько-викладацького складу, кількість докторів та кандидатів наук, кількість захищених докторських та кандидатських дисертацій, загальна кількість студентів, кількість студентів-іноземців, кількість студентів, які стали переможцями на II етапі Всеукраїнської студентської олімпіади та II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт, кількість надрукованої продукції, кількість цитування, індекс Гірша. Статистичні дані щодо вказаних показників наведено в таблиці 1. Нажаль, відсутня офіційна статистика щодо основних фондів закладів вищої освіти та кількості випускників, які працевлаштувалися за фахом. Останній статистичний показник демонструє популярність закладу вищої освіти серед роботодавців. Вважаємо, що відсутність двох вищевказаних показників в формулі розрахунку коефіцієнту ефективності суттєво не вплине на загальний результат дослідження.

Аналіз даних табл.1 показує, що показник частки докторів наук, професорів коливається у навчальних закладах від 10 % до 16 %, лише у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка цей показник становить менше 10 %. Якщо проаналізувати частку кандидатів наук, доцентів у закладах вищої освіти, то показник становить більше 50% у всіх аналізованих навчальних закладах. Це свідчить про високий якісний склад науково-педагогічних працівників. Також у закладах вищої освіти викладачі постійно підвищують рівень кваліфікації захищаючи докторські і кандидатські дисертації. Середнє значення показника кількості захищених докторських дисертацій щорічно становить 1,6 %, показник кількості захищених кандидатських дисертацій значно вищий і становить 10 % від штатної чисельності професорсько-викладацького складу.

Щодо кількості здобувачів вищої освіти, які навчаються за державним замовленням, то показник коливається від 37,5 % до 78,3 %. Найбільше студентів, які навчаються за державним замовленням та за кошти фізичних, юридичних осіб здобувають вищу освіту у 2017 році у КНУ імені Тараса Шевченка. Це свідчить, про високу популярність навчального закладу як в Україні, так і в світі, оскільки університет щорічно займає перші місця у загальних національних рейтингах.

Варто також відмітити, що кожного року до закладів вищої освіти вступають студенти-іноземці. Цей показник знаходиться в межах від 0,3% до 27%. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна є лідером в цьому напрямі.

Кількість призерів II етапу Всеукраїнської студентської олімпіади та II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт найбільше у таких закладах вищої освіти, як КНУ імені Тараса Шевченка, Сумському державному університеті, КНЕУ імені Вадима Гетьмана.

Кількість друкованої продукції у всіх досліджуваних навчальних закладах постійно зростає. Це свідчить про збільшення потреб на поліграфічні роботи, що у свою чергу потребує більших фінансових вкладень на друкування наукової продукції.

Аналогічна тенденція прослідковується і до кількості цитувань. Показник збільшується, що позитивно впливає на імідж навчального закладу та його загальний рейтинг. Київський національний університет імені Тараса Шевченка займає перше місце за величиною індекса Гірша. Це означає, що друкована продукція науково-педагогічних кадрів Київського національного університету імені Тараса Шевченка користується значним попитом, є актуальною та має високу якість. Окремо варто зацентувати увагу на необхідності фінансової підтримки науково-педагогічних кадрів при підготовці наукових робіт високої якості та публікації результатів досліджень у провідних світових журналах. Це сприятиме не лише розвитку науки, але позитивно відображатиметься на практичних аспектах розвитку нашої країни.

Динаміка показників освітньої сфери України в період 2015-2017 рр.

Показники	Рік	Штатна чисельність НПП	Кількість кандидатів та докторів наук	к-сть захистів докторських і кандидатських дисертацій	Загальна кількість студентів	кількість студентів-іноземців	кількість переможців II етапу олімпіади та II туру конкурсу наукових робіт	кількість надрукованої продукції	кількість цитувань	h-індекс
Ужгородський національний університет	2015	1160	809	46	12977	448	7	1572	5843	28
	2016	1275	844	55	13906	672	6	1660	6737	29
	2017	1270	856	38	14659	1105	6	2070	9208	35
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова	2015	904	673	77	10339	251	21	2481	10061	15
	2016	922	664	27	9212	216	25	2780	14029	50
	2017	986	700	20	8744	186	20	3296	17490	53
Сумський державний університет	2015	610	610	48	15921	52	116	1272	6006	26
	2016	768	768	55	15930	55	126	1688	7887	31
	2017	908	779	36	14980	56	149	1934	9793	33
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	2015	5323	2209	461	89954	971	98	13453	57459	73
	2016	4960	2144	707	100525	924	102	14802	68483	79
	2017	4862	2360	2458	125969	976	113	15889	83047	84
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	2015	1087	760	105	10650	228	83	1311	16096	54
	2016	1104	772	94	11150	232	92	1243	27458	62
	2017	1119	806	55	11729	235	97	1563	34357	64
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка	2015	428	253	17	7098	17	10	45	85	3
	2016	430	275	30	8050	21	8	47	97	3
	2017	411	276	34	8020	24	11	52	118	4
Львівський національний університет імені Івана Франка	2015	2036	997	111	19357	94	59	5358	24362	46
	2016	2610	1869	163	19770	54	72	5823	28547	50
	2017	3050	2106	151	26100	96	43	6203	32400	55
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна	2015	1583	1140	85	15604	4229	48	7614	35148	57
	2016	1592	1182	80	18709	4084	33	8382	40675	60
	2017	1619	1204	74	16226	4181	35	9086	49191	65
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	2015	1155	849	66	14090	52	11	412	1149	16
	2016	1316	939	90	16685	51	20	504	1505	19
	2017	1208	935	52	15711	39	24	621	2066	23
Національний університет біоресурсів і природокористування	2015	1500	1160	108	15530	96	17	2311	8170	44
	2016	1403	1129	86	14222	99	36	2547	10122	51
	2017	1384	1169	93	15078	103	58	3026	12490	53

Джерело: складено авторами на основі звітів ректорів закладів вищої освіти [4-13]

Враховуючи прямий і зворотній зв'язок між показниками діяльності в освітній сфері та ефективністю можемо запропонувати формулу (1) розрахунку порівняльного коефіцієнта ефективності розподілу бюджетних коштів:

$$K_{ef} = P_{ш.п.} \times P_{к.д.н.} \times \exp(\% Z_{к.д.д.}) \times P_{к.ст.} \times P_{к.ст.ін.} \times \exp(\% Ч_{п.о.к.}) \times P_{д.п.} \times P_{цит.} \times Ч_{н-інд.}, \quad (1)$$

де $P_{ш.п.}$ – ріст числа штатних працівників, $P_{к.д.н.}$ – ріст числа кандидатів і докторів наук, $Z_{к.д.д.}$ – кількість захистів кандидатських і докторських дисертацій, $P_{к.ст.}$ – ріст кількості студентів, $P_{к.ст.ін.}$ – ріст кількості студентів-іноземців, $Ч_{п.о.к.}$ – частка кількості студентів, які стали переможцями II етапу Всеукраїнської студентської олімпіади та II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт від загальної кількості студентів у закладі вищої освіти, $P_{д.п.}$ – ріст кількості друкованих праць, $P_{цит.}$ – ріст числа цитувань, $Ч_{н-інд.}$ – частка показника закладу вищої освіти «індекса Гірша» від максимального значення показника серед закладів вищої освіти у відповідному періоді. Такі показники як відсоток кількості захистів кандидатських і докторських дисертацій та частка кількості студентів переможців олімпіад та конкурсів враховуються у запропонованій формулі з використанням експонентної функції. Властивості даної функції дозволяють найкращим чином врахувати вплив чинників на досліджуваний показник [3]. Розрахунок зазначених показників наведено в табл. 2.

Результати розрахунку порівняльного коефіцієнта ефективності витрачання бюджетних коштів України на розвиток закладів вищої освіти у 2016 році відображено на рис. 1. З рисунку видно, що найефективніше бюджетні кошти витрачалися у КНЕУ імені Вадима Гетьмана. Їх ефективність становила 1,5335. Найменший коефіцієнт ефективності становить 0,0743. У Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка бюджетні кошти витрачалися найменш ефективно.

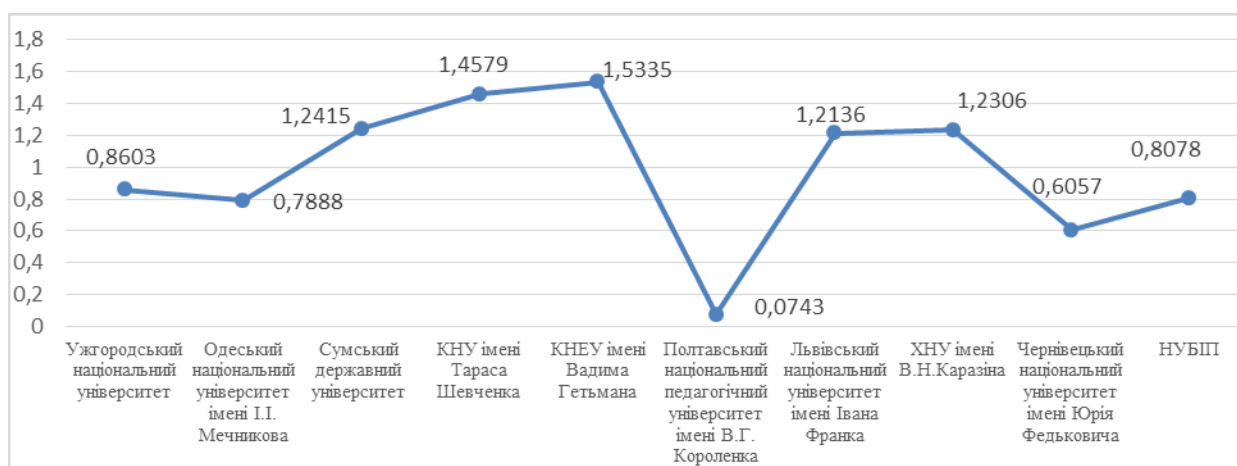

Рис. 1. Порівняльний коефіцієнт ефективності витрачання бюджетних коштів України на розвиток закладів вищої освіти протягом 2016 р.

Джерело: побудовано авторами

Результати розрахунку порівняльного коефіцієнта ефективності витрачання бюджетних коштів України на розвиток закладів вищої освіти у 2017 році відображено на рис. 2.

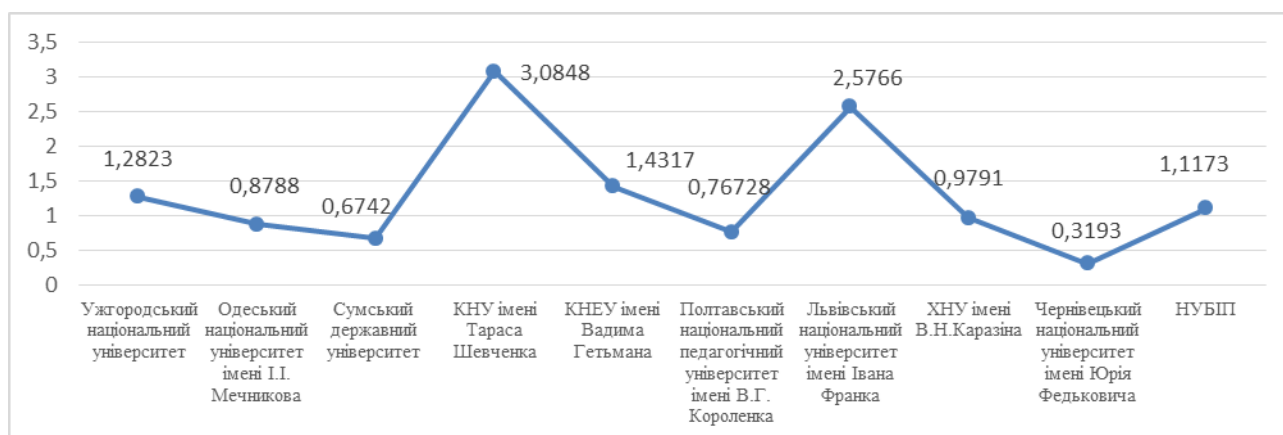

Рис. 2. Порівняльний коефіцієнт ефективності витрачання бюджетних коштів України на розвиток закладів вищої освіти протягом 2017 р.

Джерело: побудовано авторами

З Рис. 2 видно, що найефективніше бюджетні кошти витрачалися у КНУ імені Тараса Шевченка. Їх ефективність становила 3,0848. Найменший коефіцієнт ефективності у 2017 році становить 0,3193. Цей коефіцієнт показує, що в 2017 році у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича бюджетні кошти витрачалися найменш ефективно.

Розрахунок основних показників освітньої сфери

Показники	Формула розрахунку	Ужгородський національний університет		Одеський національний університет імені П. Мечникова		Сумський державний університет		Київський національний університет імені Тараса Шевченка		Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана		Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка		Львівський національний університет імені Івана Франка		Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна		Чернівецький національний університет імені Юрія Фельдвича		Національний університет біоресурсів і природокористування		
		2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	
Рік																						
Ріст штатної чисельності НПП	$R_{ш.п} = \frac{ш.п.у\ поточному\ році}{ш.п.у\ минулому\ році}$	1,099	0,996	1,020	1,069	1,259	1,182	0,932	0,980	1,016	1,014	1,005	0,956	1,282	1,169	1,006	1,017	1,139	0,918	0,935	0,986	
Ріст НПП з науковим ступенем	$R_{к.д.н.} = \frac{к.д.н.у\ поточному\ році}{к.д.н.у\ минулому\ році}$	1,043	1,014	0,987	1,054	1,259	1,014	0,971	1,101	1,016	1,044	1,087	1,004	1,875	1,127	1,037	1,019	1,106	0,996	0,973	1,035	
к-сть захистів докторських і кандидатських дисертацій, %	$Z_{к.д.д.} = Z_{к.д.} + Z_{д.д.}$	4,314	2,992	2,928	2,028	7,161	3,965	14,254	50,600	8,514	4,915	6,977	8,273	6,245	4,951	5,025	4,571	6,839	4,305	6,130	6,720	
Ріст кількості студентів	$R_{к.ст.} = \frac{к.ст.у\ поточному\ році}{к.ст.у\ минулому\ році}$	1,072	1,054	0,891	0,949	1,001	0,940	1,118	1,253	1,047	1,052	1,134	0,996	1,021	1,320	1,199	0,867	1,184	0,942	0,916	1,060	
Ріст кількості студентів-іноземців	$R_{к.ст.ін} = \frac{к.ст.ін.у\ поточному\ році}{к.ст.ін.у\ минулому\ році}$	1,500	1,644	0,861	0,861	1,058	1,018	0,952	1,056	1,018	1,013	1,235	1,143	0,574	1,778	0,966	1,024	0,981	0,765	1,031	1,040	
Відношення переможців II етапу олімпіад та конкурсу до загальної кількості студентів, %	$п.о.к. = \frac{п.о.к. \times 100\%}{Загальна\ к-сть\ студ.}$	0,043	0,041	0,271	0,229	0,791	0,995	0,101	0,090	0,825	0,827	0,099	0,137	0,364	0,165	0,176	0,216	0,120	0,153	0,253	0,385	
Ріст надрукованої продукції	$R_{д.п.} = \frac{д.п.у\ поточному\ році}{д.п.у\ минулому\ році}$	1,056	1,247	1,121	1,186	1,327	1,146	1,100	1,073	0,948	1,257	1,044	1,106	1,087	1,065	1,101	1,084	1,223	1,232	1,102	1,188	
Ріст кількості цитувань	$R_{цит.} = \frac{к.цит.у\ поточному\ році}{к.цит.у\ минулому\ році}$	1,153	1,367	1,394	1,247	1,313	1,242	1,192	1,213	1,706	1,251	1,141	1,216	1,172	1,135	1,157	1,209	1,310	1,373	1,239	1,234	
Відношення h-індекс до максимального значення	$п.о.к. = \frac{п.о.к.}{\max\ п.о.к.}$	0,367	0,417	0,633	0,631	0,392	0,393	1,000	1,000	0,785	0,762	0,038	0,048	0,633	0,655	0,759	0,774	0,241	0,274	0,646	0,631	

Джерело: розраховано авторами

Висновок. Аналіз розрахунків ефективності фінансування закладів вищої освіти надає можливість виявити позитивні та негативні тенденції, допомагає усунути проблемні аспекти, вчасно на них відреагувати і прийняти ефективні рішення. Проведений аналіз ключових показників освітньої сфери за останні роки свідчить про відносно стабільні результати діяльності. Однак, в умовах євроінтеграційних трансформацій в освітній сфері, ключовою проблемою є недостатність фінансових ресурсів на повноцінне здійснення діяльності закладами вищої освіти. Необхідним є пошук нових джерел фінансування освітньої сфери, а не лише тільки отримання бюджетних коштів. Удосконалення потребує і подання звітної та статистичної інформації на офіційних сайтах, оскільки важко знайти необхідну інформацію для здійснення розрахунків, проведення порівняльного аналізу, визначення ефективності фінансування закладів вищої освіти. Уніфікація форм звітності для усіх вітчизняних закладів вищої освіти сприятиме більш якісному, своєчасному здійсненню аналітичних досліджень в даній сфері.

Список джерел:

1. Кремень В.Г. Підвищення економічної ефективності освіти України: концептуальні засади вирішення проблеми. – Вісник Київського національного університету технологій та дизайну, № 5, Київ, 2013.- С. 23
2. Мамонова Г. В. Ефективність використання бюджетних коштів на розвиток соціальної сфери / Г. В. Мамонова, І. Г. Канцур // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Економіка. - 2014. - Вип. 3. - С. 95-99. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuuc_2014_3_23.
3. Мамонова Г.В. Ефективність видаткової частини бюджету України / Г.В. Мамонова, К.Д. Салаямон-Міхєєва// Актуальні проблеми економіки. – 2011. №2 (116). – С. 147-153.
4. Звіт ректора Ужгородського національного університету за 2015 – 2017 рр.. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/4916>
5. Звіт ректора Одеського національного університету імені І.І. Мечникова за 2015 – 2017 рр.. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://onu.edu.ua/uk/geninfo/official_documents/report

6. Звіт ректора Сумського державного університету за 2015-2017 рр.. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://sumdu.edu.ua/images/stories/.../zvit-rektora_2017.pdf
7. Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2015-2017 рр.. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/ua/>
8. Звіт ректора Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана за 2015-2017 рр.. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kneu.edu.ua/ua/University_en/dostup/
9. Звіт ректора Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка за 2015-2017 рр.. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pnpu.edu.ua/ua/files/zvit_rektora_2015-2016.pdf
10. Звіт ректора Львівського національного університету імені Івана Франка за 2015-2017 рр.. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/about/university-today-and-tomorrow/documents/rectors_report/
11. Звіт ректора Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за 2015-2017 рр.. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.univer.kharkov.ua/docs/work/zvit-rektora-2011-2017.pdf
12. Звіт ректора Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича за 2015-2017 рр.. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/news...8574
13. Звіт ректора Національного університету біоресурсів і природокористування за 2015-2017 рр.. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nubip.edu.ua/about>
14. Порівняльний аналіз інституційної архітектури бюджетних систем: світовий досвід та Україна : монографія / Н. Ю. Рекова, І. Л. Долозіна, К. Є. Мойсеєнко та ін.; за заг. ред. проф. Н. Ю. Рекової – Покровськ : ДВНЗ «ДонНТУ», 2017. – 264 с. – Режим доступу: http://ea.donntu.edu.ua/jspsui/bitstream/123456789/28904/1/202017_1%20%282%29%20%286%29.pdf
15. Попович Л. О. Загальні аспекти механізму фінансування вищих навчальних закладів. – [Електронний ресурс]. – http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2017_1_18.
16. Кужелев М.А. Приоритетные направления финансового обеспечения инновационного развития учреждений общего среднего и высшего образования в Украине / М.А. Кужелев, М.О. Житарь // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» № 17, 2016. – С. 131-135.
17. Кужелев М.О. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення та оплати праці загальноосвітніх та вищих навчальних закладів України / М.О. Кужелев, М.О. Житарь // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України (електронне видання) – 2016. – Вип. 1.- С. 106-117.

18. Кужелєв М.О. Сучасний стан фінансування української науки: проблеми та перспективи / М.О. Кужелєв // Науковий вісник Херсонського державного університету: збірник наукових праць. Серія «Економічні науки». – № 13. – ч. 3. – Херсон: ВД «Гельветика», 2015. – С.129-131.

Мамонова Ганна Валеріївна – кандидат фізико-математичних наук, доцент, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (м. Київ) **ORCID 0000-0001-5847-2076**

Попович Людмила Олексіївна – аспірантка кафедри менеджменту Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь) **ORCID 0000-0002-2719-2642**

Марченко О.І., Рожко Ю.В.

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИХ ІННОВАЦІЙНИХ РЕЙТИНГАХ

У статті розглянуто місце України в міжнародних інноваційних рейтингах. Особливу увагу зосереджено на двох рейтингах, а саме: Глобальний індекс інновацій (GII) та Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI). Як показало дослідження Україна займає досить низькі позиції в цих рейтингах, що свідчить про низьку конкурентоспроможність економіки країни. Для зростання економіки України необхідно провести цілеспрямовану інноваційну політику зі сторони держави, оскільки саме інновації є тою рушійною силою, яка допоможе піднятися в міжнародних рейтингах та підвищити конкурентоспроможність економіки України.

Ключові слова: *інноваційна конкурентоспроможність, Глобальний індекс інновацій (GII), міжнародні рейтинги, інноваційний розвиток, Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI), інноваційна політика.*

Марченко О.І., Рожко Ю.В.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ МЕСТА УКРАИНЫ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ИННОВАЦИОННЫХ РЕЙТИНГАХ

В статье рассмотрены место Украины в международных инновационных рейтингах. Особое внимание сосредоточено на двух рейтингах, а именно: Глобальный индекс инноваций (GII) и Индекс глобальной конкурентоспособности (GCI). Как показало исследование Украина занимает достаточно низкие позиции в этих рейтингах, что свидетельствует о низкой конкурентоспособности экономики страны. Для роста экономики Украины необходимо провести целенаправленную инновационную политику со стороны государства, поскольку именно инновации являются той движущей силой, которая поможет подняться в международных рейтингах и повысит конкурентоспособность экономики Украины.

Ключевые слова: *инновационная конкурентоспособность, Глобальный индекс инноваций (ГИИ), международные рейтинги, инновационное развитие, Индекс глобальной конкурентоспособности (ГЦИ), инновационная политика.*

Marchenko O.I., Rozhko Y.V.

DETERMINATION OF UKRAINE'S PLACE IN INTERNATIONAL RATINGS OF INNOVATION

The article considers the place of Ukraine in international innovation ratings. Particular attention is focused on two rankings, namely, the Global Index of Innovation (GII) and the Global Competitiveness Index (GCI). As the research showed, Ukraine has rather low position in these ratings, which indicates the low competitiveness of the country's economy. For the growth of Ukraine's economy, it is necessary to pursue a purposeful innovation policy on the part of the state, since it is innovations that are the driving force which will help to rise in international ratings and increase the competitiveness of Ukraine's economy.

Keywords: *Innovation Competitiveness, the Global Index of Innovation (GII), International Rankings, Innovation Development, Global Competitiveness Index (GCI), Innovation Policy.*

Постановка проблеми. Характерною особливістю сучасного розвитку країни є інноваційна діяльність у різних галузях і функціональних сферах. Активізація інноваційної діяльності суттєво сприяє загальному розвитку держави і визначає рівень інтегрованості країни у світовий інноваційний простір. На сьогоднішній день Україна тільки починає формувати власну політику інноваційного розвитку, тому необхідно враховувати нові вимоги і виклики сучасності для досягнення кращого статусу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості інноваційного розвитку в умовах глобалізації знаходяться в центрі досліджень таких науковців: М. Бажала, В. Гейця, Л. Гохберга, О. Динкіна, Л. Ємельяненко, В. Онікієнко, Н. Іванової, В. Кушліна, О. Кузика, І. Макаренка, Ю. Макогона, Л.

Федулової, Ю. Яковця. Серед науковців, що займалися питанням та оцінкою позицій України у різноманітних міжнародних рейтингах — А. Гальчук [2], І. Єгоров, І. Жукович [1], Л. Арсененко, О. Пальчук [9], А. Тищенко, В. Новицький, І. Ящишина [10] та інші.

Незважаючи на велику кількість сучасних наукових напрацювань із даної проблематики, недостатньо дослідженими залишилися питання впливу рівня відкритості економічних систем на їх інноваційну спроможність. Попри проведені дослідження варто підкреслити, що самі по собі показники Глобальний індекс інновацій (GII) та Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI) носять суто інформаційний та рекомендаційний характер. Але їх динаміку слід глибше аналізувати, а це вимагає додаткових досліджень, поточної та перспективної діагностики ситуації, що склалась навколо досліджуваного явища.

Мета статті полягає у визначення місця України в міжнародних інноваційних рейтингах та дослідженні конкурентоспроможності національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Розвиток науково-технологічного потенціалу й активна інноваційна діяльність є найважливішими факторами, що обумовлюють у сучасному світі трансформацію економіки як на національному, так і на глобальному рівні. Саме ці сфери соціально-економічного буття зумовлюють докорінні зміни в структурі національного виробництва, міжнародному поділі праці, формуванні шляхів і моделей національного розвитку. Економічне зростання значною мірою залежить від здатності країни вчасно адаптуватися до технологічних зрушень, уміння засвоювати нові економічні ніші, забезпечувати виробництво нових видів продукції і послуг з високою часткою доданої вартості [1].

Визначальним показником ефективності здійснення інноваційної політики держави є її місце у глобальних рейтингах. У наш час розроблено багато міжнародних рейтингів та оцінок рівня розвитку країн світу. Вони

вивчають найбільш цікаві сфери життєдіяльності суспільства в різних країнах світу, а отримані результати використовують для порівняння соціально-економічних, політичних, культурних позицій країн світу серед досліджуваних. Якщо поглянути на нашу державу в координатах міжнародних рейтингів, то можна побачити певною мірою таку картину, що Україна на сьогодні займає скромну позицію в міжнародних економічних рейтингах, що може бути наслідком низького рівня розвитку інноваційного середовища [2, с.71].

Для найбільш об'єктивної оцінки інноваційного розвитку України розглянемо місце нашої економіки в рейтингу Глобального індексу інновацій (GII). Цей індекс отримав широке визнання в якості найважливішого джерела інформації щодо інноваційної діяльності, а також виступає корисним контролюючим інструментом для директивних органів будь-якої країни та світу в цілому. GII — оцінює рівень розвитку інновацій в країні, її витрати на інновації і результат прийнятих зусиль. Індекс враховує умови для відкриття та розвитку нового бізнесу, податкову політику в країні, якість університетської освіти, доступність макрофінансування та венчурного капіталу.

Інновації є найважливішим стимулом економічного зростання і процвітання. «GII» покликаний удосконалити систему оцінки результатів інноваційної діяльності та поліпшити розуміння ролі інновацій в діяльності країн світу. Визнаючи необхідність більш широкого підходу до інновацій, що застосовується як до країн з розвиненою економікою, так і до країн з перехідним ринком, автори «GII» використовують показники, що виходять за межі традиційної системи кількісної оцінки результатів інноваційної діяльності, наприклад, таких як, обсяг НДДКР в країні. Основне завдання оцінки рівня інноваційного розвитку країн полягає в тому, щоб знайти інструменти для виміру рівня інновацій у сучасному світі [5, с. 49].

В оприлюдненій Всесвітньою організацією інтелектуальної власності доповіді "Глобальний інноваційний індекс 2017" містяться рейтинги

ефективності інноваційної діяльності в 127 країнах світу, що базуються на 82 індикаторах. Розглянемо місце України в даному рейтингу та визначимо сильні та слабкі сторони.

Незважаючи на те, що за останні роки Україна піднялася в рейтингу на 29 пунктів (в 2017 році Україна посіла 50 місце, тоді як у 2008 році займала 79), інноваційність економіки України є доволі нестабільною та суперечливою. Лідерами в світі є Швейцарія, Швеція, Нідерланди та США. Польща – 38, Росія – 45, Білорусь – 88. Україна в таблиці рейтингу розташувалася між Катаром і Таїландом, які відповідно займають 49 та 51 місця [3].

Під час оцінки інноваційного розвитку, експерти базувалися на таких показниках: вхідні інноваційні фактори та інноваційний результат. Країни, які знайшли баланс між цими показниками отримали найкращі результати.

Рушійною силою української інноваційної конкурентоспроможності є людський капітал. Його ефективна реалізація і є основною конкурентною перевагою. Однак, в порівнянні з 2016 роком цей показник зменшився за рахунок скорочення державних витрат на освіту та науку [4].

Найбільш слабкими субіндексами в Індексі інновацій для України є «Політична стабільність та відсутність насильства / тероризму» (124 місце із 127), «Легкість вирішення неплатоспроможності» (120), «Верховенство права» (110), за таким субіндексом як «Ефективність влади» у таблиці рейтингу Україна займає 96 місце, що свідчить про низький рівень державних служб, ступінь їх незалежності від політичного тиску, якість формулювання та реалізації політики, а також довіру до зобов'язань уряду щодо такої політики.

На сьогоднішній день спад інноваційної активності України пояснюється високим комерційним ризиком вкладення коштів в інноваційну діяльність, пов'язаним з необхідністю великих фінансових витрат при тривалих термінах їх окупності, недосконалістю організаційних принципів і методів фінансово-кредитного забезпечення інноваційних процесів та податкової політики. Перед державою стоїть завдання щодо створення сприятливих умов для залучення

довгострокових ресурсів у економіку, що безпосередньо пов'язане з формуванням організаційно-економічних відносин, для фінансового забезпечення інноваційних процесів.

Проаналізувавши місце України в рейтингу Глобального індексу інновацій (GII) можна сказати, що воно є досить скромним. Одна з основних причин низького показника — недостатній рівень розвитку інноваційної сфери, зокрема впровадження нововведень, відсутність належної кількості інститутів, а також не достатня підтримка з боку держави. Але, якщо подивитися на динаміку України в рейтингах за останні роки, країна тримається на своїх позиціях. Беручи до уваги теперішню військову, інформаційну, економічну та політичну агресію проти України, є показником величезного потенціалу. Отже, для зростання інноваційного потенціалу України, а також просування на кращі позиції в міжнародних рейтингах можливо досягти лише за умов проведення цілеспрямованої інноваційної політики зі сторони держави, проведення реформ у сферах інфраструктури, інформаційно-комунікаційних технологій, оподаткування і митної політики.

Дослідження конкурентоспроможності національних економік в системі глобальної економіки проводяться Всесвітнім економічним форумом – ВЕФ (World Economic Forum). Про рівень конкурентоспроможності та конкурентну позицію тієї чи іншої національної економіки в глобальній економіці дає уявлення рейтинг глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Report), сформований на основі Індексу глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index - GCI) (табл. 1).

Таблиця 1

**Індекс глобальної конкурентоспроможності країн світу (GCI)
у 2017-2018 рр. (із 137 країн)**

Країна	Місце у рейтингу	Значення індексу
Швейцарія	1	5,9
США	2	5,9
Сінгапур	3	5,7

Нідерланди	4	5,7
Німеччина	5	5,7
Гонконг SAR	6	5,5
Швеція	7	5,5
Об'єднане королівство	8	5,5
Японія	9	5,5
Фінляндія	10	5,5
Російська Федерація	...38	4,6
Польща	...39	4,6
Україна	...81	4,1

Джерело: складено авторами за даними - The Global Competitiveness Index 2017–2018 [Електронний ресурс]
Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org>

За результатами звіту Всесвітнього економічного форуму (Global Competitiveness Index 2017-2018) Україна посіла 81 місце серед 137 держав, що на 4 сходинки вище порівняно з минулим роком. Це свідчить про те, що Україна поступово починає зміцнювати свої позиції і покращує конкурентоспроможність економіки.

Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index - GCI) складається зі 113 змінних, які об'єднані в 12 контрольних показників національної конкурентоспроможності: управлінська сфера; інфраструктура; макроекономічне середовище; здоров'я та початкова освіта; вища освіта та підготовка; ринок товарів та послуг; трудові ресурси; фінансова сфера; розвиток технологій; обсяги ринку; розвиток бізнесу; інновації [7, с.94]. Динаміка індексу глобальної конкурентоспроможності (GCI) України з 2006 по 2017 рр. представлено в табл. 2.

Таблиця 2

**Динаміка індексу глобальної конкурентоспроможності (GCI)
України з 2006 по 2017 рр.**

Роки	Місце у рейтингу	Кількість країн у дослідженні	Значення індексу
2006-2007	69	125	4,03
2007-2008	73	131	3,97
2008-2009	72	134	4,08
2009-2010	82	133	3,95
2010-2011	89	139	4,00
2011-2012	82	142	3,99
2012-2013	73	144	4,13

2013-2014	84	148	4,05
2014-2015	76	144	4,10
2015-2016	79	140	4,03
2016-2017	85	138	4,00
2017-2018	81	137	4,10

Джерело: складено за даними The Global Competitiveness Index - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/>

Так, за даними Всесвітнього Економічного Форуму про рейтинг національних економік за індексом глобальної конкурентоспроможності (GCI), який є інтегральним показником порівняльної конкурентоспроможності країн, Україна посіла у 2017-2018 рр. 81 місце серед 137 країн. У 2016 – 2017 рр. Україна займала 85 місце серед 138 країн світу, отже, спостерігається тенденція до зміцнення її позицій. Найвищі місця займають: Швейцарія – 1 місце, яка не втратила його з попереднього рейтингу. Далі йдуть США, Сінгапур. Німеччина піднялася на 5 позицію, а першу десятку країн-лідерів замикає Фінляндія. Європейські країни продовжують переважати в першій половині рейтингу серед найбільш конкурентоспроможних економік світу (рис. 1).

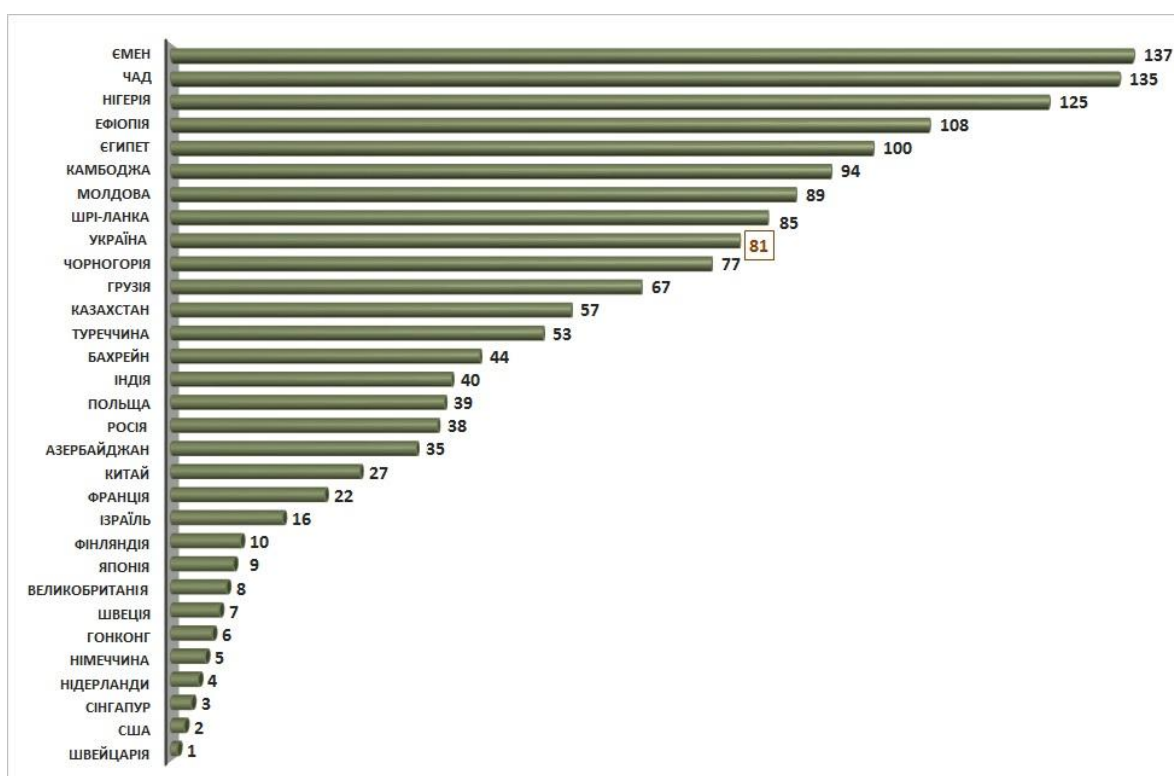

Рис. 1. Рівень конкурентоспроможності економіки країн

Джерело: складено за даними The Global Competitiveness Index - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/>

Про досить скромне місце у рейтингу, що свідчить про низький рівень конкурентоспроможності економіки України, оскільки саме в ній знаходить прояв здатність країни виробляти товари і послуги, які відповідають вимогам міжнародних ринків, і одночасно дозволяють підтримувати та підвищувати протягом тривалого часу реальні доходи свого населення.

Згідно з даними дослідження, Україна погіршила свої позиції у 4 з 12 основних показників. Найбільше втрачено (мінус 13 пунктів) за складовою «Ефективність ринку праці». Тенденція до погіршення цього показника спостерігалася і в минулорічних дослідженнях, при чому в минулому році погіршили свої позиції на 17 пунктів.

Також, Україна зазнала втрат за оцінкою інноваційної складової Індексу – («мінус» 9 пунктів), інфраструктурної («мінус» 3 пункти) та за складовою, що характеризує вищу освіту та професійну підготовку («мінус» 2 пункти).

Незважаючи на незначні покращення, в цьому році в нас все ще найгірші позиції за оцінкою міцності банків (130 місце), за регулюванням фондових бірж (134 місце), за якістю доріг (130 місце), за інфляційними змінами та за здатністю країни утримувати таланти (129 місце), за захистом права власності (128 місце).

Негативними факторами для ведення бізнесу у нашій країні визначено (в порядку зменшення): інфляцію, корупцію, політичну нестабільність, високі податкові ставки, складність податкового законодавства, нестабільність урядів, ускладнений доступ до фінансів, неефективну державну бюрократію, регулювання валютного ринку, недостатню освіченість працівників, погану етику робочої сили, недостатню здатність до інновацій, обмежувальне регулювання ринку праці, невідповідну якість інфраструктури, злочинність та крадіжки, низьку якість охорони здоров'я.

Детальніше із основними складовими індексу глобальної конкурентоспроможності України можна ознайомитись у нижче наведеній таблиці 3 [8].

Наша країна продемонструвала позитивну динаміку, тобто зафіксувала поліпшення показників в сферах:

- ✓ розвиток фінансових ринків (піднялася в рейтингу на 10 позицій),
- ✓ інституційний розвиток (піднялася на 11 позицій),
- ✓ макроекономічна ситуація (піднялася на 7 позицій),
- ✓ ефективність ринку товарів (піднялася на 7 позицій)
- ✓ рівень розвитку бізнесу (піднялася на 8 позицій).

Таблиця 3

Позиції України за основними складовими індексу глобальної конкурентоспроможності

Індекс глобальної конкурентоспроможності	2015-2016 (140 країн)	2016-2017 (138 країн)	2017-2018 (137 країн)	Значення індексу
	Місце у рейтингу			
	79	85	81	
Основні вимоги	101	102	96	4,2
Інституції	130	129	118	3,2
Інфраструктура	69	75	78	3,9
Макроекономічне середовище	134	128	121	3,5
Охорона здоров'я та початкова освіта	45	54	53	4,0
Підсилюючі продуктивності	65	74	70	4,1
Вища освіта і професійна підготовка	34	33	35	5,1
Ефективність ринку товарів	106	108	101	4,0
Ефективність ринку праці	56	73	86	4,0
Розвиток фінансового ринку	121	130	120	3,1
Технологічна готовність	86	85	81	3,8
Розмір ринку	45	47	47	4,5
Інновації та фактори вдосконалення	72	73	77	3,5
Відповідність бізнесу сучасним вимогам	91	98	90	3,7
Інновації	54	52	61	3,4

Проведений аналіз конкурентоспроможності економіки України та динаміки Глобального індексу конкурентоспроможності за останні роки свідчить про те, що пріоритетним напрямом мають стати стабілізація фінансового сектора, підвищення конкурентоспроможності розвитку бізнесу, покращення якості інфраструктури, посилення захисту інтелектуальних прав, підвищення здатності країни утримувати «таланти» та зменшення інтенсивності

зовнішньої трудової міграції. Для підвищення конкурентоспроможності української економіки необхідно сформувати сприятливе бізнес-середовище, яке дозволить реалізувати наявний інноваційний та людський потенціал і стане передумовою поступового підвищення міжнародної конкурентоспроможності України у світових рейтингах.

Також існує низка інших рейтингів, які аналізують інноваційний розвиток країн, зокрема пропонуємо звернути увагу на Міжнародний індекс інновацій BCG (International Innovation Index BCG), Індекс інноваційної спроможності (Innovation Capacity Index) та Індекс економіки знань (KEI) Світового банку.

Міжнародний інноваційний індекс являє собою глобальний індекс вимірювання рівня інновацій в країні, розраховується за методикою Бостонської консалтингової групи (BCG) спільно з Національною асоціацією виробників (NAM) та Інституту промисловості (MI). Він включає в себе шість субіндексів, які у свою чергу поділені на дві групи. До першої групи «Умови інноваційного розвитку» включають такі субіндекси – бюджетно-податкова політика, інша політика (політика освіти, торгова політика, торгова політика) та інноваційне середовище (державна освіта, якість робочої сили, якість інфраструктури). До другої групи «Результати інноваційного розвитку» включають ще три субіндекси, а саме результати НДДКР (інвестиції, публікація і передача знань), ефективність бізнесу та вплив інновацій на суспільство [9, с.182].

Індекс інноваційної спроможності ICI, був запропонований експертами Європейської бізнес школи (EBS), наразі індекс розраховує міжнародна дослідницька структура EFD – Global Consulting Network, на базі 131 країни. Даний індекс пропонується в якості інструмента політики для сприяння діалогу між країнами стосовно політики та інституцій, що сприяють створенню умов для сприяння інновацій. ICI направлений на прогнозування можливостей подальшого інноваційного розвитку країни та включає в себе п'ять основних субіндексів: людський капітал; професійна підготовка та соціальна інтеграція;

інституційне оточення; використання ІТ; R&D (дослідження і розробка); нормативно-правова база [10, с.79].

Комплексним показником є індекс економіки знань (The Knowledge Economy Index) підготовлений Інститутом Світового банку для оцінки здатності країни генерувати, приймати і оцінювати знання. Це сукупний індекс, який відображає загальний рівень розвитку країни або регіону в напрямку економіки знань. Передбачається, що Індекс повинен використовуватися державами для аналізу проблемних моментів в їх політиці та вимірювання готовності країни до переходу на модель розвитку, заснованої на знаннях.

КЕІ обчислюється на підставі середнього значення нормалізованих показників ефективності країни за чотирма основними напрямками, що стосується економіки знань:

1. економічного стимулювання та інституційного режиму, щоб забезпечити стимули для ефективного використання існуючих та нових знань і розквіту підприємництва;

2. освіти та людських ресурсів - рівень освіченості населення і наявність у нього стійких навичок створення, поширення та використання знань;

3. ефективна інноваційної системи фірм, науково-дослідних центрів, університетів, консультантів та інших організацій, щоб залучити до розвитку світових знань, асимілювати та адаптувати їх до місцевих потреб та створювати нові технології;

4. ІКТ (інформаційні та комунікаційні технології) для сприяння ефективному створенню, поширенню та обробці інформації.

Цей індекс обчислюються для кожної країни, групи країн і всього світу в цілому. Методологія дозволяє порівнювати окремі показники різних країн, а також середні показники, що характеризують групу країн. Порівняння можна проводити як за окремими показниками, так і по зведених індикаторах [9, с.182].

Нову модель економічного розвитку шукає не лише Україна, а й увесь світ, бо нинішня (існувала останні 200—300 років), яка ґрунтувалася на індустріалізації, важкій промисловості себе вже вичерпала. Саме для цього і існують показники різних рейтингів інноваційної діяльності різних країн світу, за допомоги яких і визначається вектор розвитку інновацій тієї чи іншої кластерної системи в умовах глобалізаційних змін. Інноваційну модель розвитку можемо розглядати як альтернативу нинішній економічній моделі. На жаль, в стратегії сталого розвитку «Україна-2020» немає інновацій [11].

Висновки. Отже, на сьогоднішній день існує низка індексів які характеризують конкурентоспроможність економіки країни, на міжнародних та регіональних ринках. Індекси інноваційного розвитку дають змогу правильно спланувати та відкоригувати напрям подальшого інноваційного розвитку країни. Найбільш популярними є Глобальний індекс інновацій (GII) та Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI), які публікуються кожен рік та містять дані про розвиток національної економіки та рівень її конкурентоспроможності з економіками інших країн. Проаналізувавши місце України в цих рейтингах, можна сказати, що наша держава займає досить скромні місця, хоча останніми роками спостерігається тенденція до покращення позицій в міжнародних рейтингах. Для того, щоб підвищити рейтинг України необхідні істотні перебудови в економіці, значні вкладення держави в інноваційну сферу та розвиток сучасних технологій.

Список джерел:

1. Науковий та інноваційний потенціал України у міжнародних статистичних порівняннях: Монографія / Єгоров І.Ю., Жукович І.А., Рижкова Ю.О. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2010. – 156 с.
2. Гальчук А. А. Місце інноваційного потенціалу України в міжнародних економічних рейтингах / А.А. Гальчук. – К.: Інвестиції: практика та досвід, 2016. - № 8. - С. 70-72.
3. The Global Innovation Index 2017 [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org>

4. Український інститут майбутнього [Електронний ресурс]. – Київ, 2018. – Режим доступу: https://uifuture.org/uk/post/ukraina-pidnalasa-na-6-rozicij-u-globalnomu-innovacijnomu-indeksi_305
5. Поліщук О. В. Інноваційні тенденції розвитку країн в умовах глобалізаційних змін / О.В. Поліщук. – К.: Науковий вісник Дипломатичної академії України, 2017. - Вип. 24(3). - С. 48-52.
6. The Global Competitiveness Index 2017–2018 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018>
7. Радченко Л. П. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки як умова входження в глобальний економічний простір / Л.П. Радченко. – Харків: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, 2017. - Вип. 17. - С. 91-99.
8. Економічний дискусійний клуб [Електронний ресурс]. - Київ, 2018. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>.
9. Пальчук О. І. Визначення інноваційного потенціалу країни та його роль у встановленні сталого розвитку / О.І. Пальчук. – Д.: Стабілізація економіки України: новітні моделі та механізми досягнення : монографія / за ред. Г. О. Дорошенко, М. С. Пашкевич. - НГУ, 2015. - С. 178-185.
10. Ящишина І. В. Аналіз міжнародних показників рівня інноваційного розвитку країни / І. В. Ящишина - Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки, 2013. - Вип. 8. - С. 78-82.
11. Україну врятують інновації. [Електронний ресурс] / В. Ковальова // Урядовий кур'єр. 2017 р. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayinu-vryatuyut-innovaciyi/>.

Марченко Ольга Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства Університету державної фіскальної служби України, (м.Ірпінь). **ORCID 0000-0002-1301-6680**

Рожко Юрій Вікторович – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти ННІ економіки, оподаткування та митної справи Університету державної фіскальної служби України, (м.Ірпінь).

Мельник В.М. Корень Н.В.

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

У статті розкриваються теоретичні та практичні питання, пов'язані з виникненням, розвитком і протидією корупції. Автори зосереджуються на з'ясуванні сутності корупції, відповідності законодавчого трактування її дефініції фактичним проявам певних негативних процесів і явищ у суспільному житті, встановленні основних причин корупції та обґрунтування адекватних їм заходів протидії. Основними причинами корупції в Україні, на їхню думку, є економічні (проблеми обмеженого набору ресурсів суб'єктів; низький рівень доходів державних службовців та працівників установ публічного сектору; кризові явища в економіці та нерозвиненість малого і середнього бізнесу). Шляхи їх подолання вбачаються не стільки у силових методах, скільки через засоби реформування перерозподільної системи. За умови паралельного застосування масово-роз'яснювальних і культурно-просвітницьких методів роботи з населенням, громадського контролю та силового впливу на порушників законодавства можна вести мову про комплексну антикорупційну політику. Усі названі складові важливо передбачити у антикорупційній стратегії держави на найближчий період.

Ключові слова: *корупція, боротьба з корупцією, економічне законодавство, нестабільність, приватизація.*

Мельник В.М. Корень Н.В.

ОСНОВНЫЕ ПРИЧИНЫ КОРРУПЦИИ В УКРАИНЕ И ПУТИ ЕЕ РЕШЕНИЯ

В статье раскрываются теоретические и практические вопросы, связанные с возникновением, развитием и противодействием коррупции. Авторы сосредотачиваются на выяснении сущности коррупции, соответствии законодательной трактовки её дефиниции фактическим

проявлениям соответствующих негативных процессов и явлений в общественной жизни, установлении основных причин коррупции и обосновании адекватных им мер противодействия. Основными причинами коррупции в Украине, по их мнению, являются экономические (проблемы ограниченного набора ресурсов субъектов; низкий уровень доходов государственных служащих и работников учреждений публичного сектора; кризисные явления в экономике, неразвитость малого и среднего бизнеса). Пути их преодоления усматриваются не столько в силовых методах, сколько посредством реформирования перераспределительной системы. При условии параллельного применения массово-разъяснительных и культурно-просветительских методов работы с населением, общественного контроля и силового воздействия на нарушителей законодательства возможна речь о комплексной антикоррупционной политике. Все упомянутые составляющие важно предусмотреть в антикоррупционной стратегии государства на ближайший период.

Ключевые слова: коррупция, борьба с коррупцией, экономическое законодательство, нестабильность, приватизация.

Melnik V.M. Koren N.V.

MAIN CAUSES OF CORRUPTION IN UKRAINE AND WAYS OF ITS EXTENSION

The article reveals theoretical and practical issues related to the emergence, development and counteraction of corruption. The authors focus on clarifying the essence of corruption, the compliance of the legislative interpretation of its definition with the actual manifestations of certain negative processes and phenomena in public life, identifying the main causes of corruption and substantiating their countermeasures. In their opinion, the main causes of corruption in Ukraine are economic (problems of a limited set of resources of subjects, low level of incomes of civil servants and employees of institutions of the public sector, crisis phenomena in the economy and underdevelopment of small and medium businesses). The ways of

overcoming them are seen not so much in power methods, but through means of reforming the redistributive system. Under the condition of parallel application of mass-explanatory and cultural-educational methods of working with the population, public control and force influence on violators of the law, one can speak about a comprehensive anti-corruption policy. All of these components are important to anticipate in the anti-corruption strategy of the state for the near future.

Key words: *corruption, fight against corruption, economic legislation, instability, privatization.*

Постановка проблеми. Боротьба з корупцією – одне з найважливіших завдань українського суспільства, від виконання якого залежатиме не лише його внутрішній стан і розвиток, а й реалізація євроінтеграційних та північно-атлантичних устремлінь. Однак, будь-яке змагання, у тому числі і внутрішньосуспільне, як то суперництво між його добросовісними членами і нечистими на руку, може бути успішним лише за умови гарного знання ворога, його основних характеристик, походження та причин посилення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних питань, пов'язаних з виникненням, розвитком і протидією корупції, приділяли багато уваги такі вітчизняні дослідники, як Політова А.С., Клімова С.М., Ковальова Т.В., Невмержицький Є.В., Фоміна М.В., Кузьменко В.В., Трепак В.М. та ін. Однак, потребують систематизації основні погляди на природу корупції, методи і засоби протидії їй.

Мета статті. Отже, головною метою статті є з'ясування сутності корупції, відповідності законодавчого трактування її дефініції фактичним проявам певних негативних процесів і явищ у суспільному житті, встановлення основних причин корупції та обґрунтування адекватних їм заходів протидії.

Викладення основного матеріалу. Латинською слово «корупція» спочатку вживалося у значенні псування, руйнування, завдання шкоди, викривлення, ламання, відміна, порушення. Пізніше його зміст було

трансформовано у використання повноважень, наданих державою, з метою збагачення (власного або інших осіб) [6, С. 7].

Серед сучасних дослідників погляди на трактування сутності даного терміну розходяться від звуження його подання до максимально можливого розширення виходячи з етимології слова. Так, до першої групи визначень слід відносити ті, що пропонують розуміти корупцію як:

- суспільно небезпечне діяння, яке полягає у зловживанні або перевищенні влади чи службових повноважень службовою особою, а також одержання нею для себе чи інших осіб неправомірної вигоди або прийняття обіцянки (пропозиції) щодо такої вигоди [9];

- соціальне явище, яке полягає у використанні службового становища для отримання особистої вигоди, негативно впливає на всі аспекти політичного і соціально-економічного життя й розвитку суспільства і держави [3];

- соціальне, системне явище, що полягає в неправомірному використанні особами, які мають владні чи управлінські повноваження, власного становища, статусу, авторитету в особистих або корпоративних інтересах, що призводить до розкладання, деградації влади та соціального управління [11, С. 192].

Ключовим у них є навіть не питання неправомірної вигоди чи порядку її отримання, а її прив'язування виключно до посадових осіб чи їх службового становища. Слід згадати, що під посадовою особою як правило розуміють тих, у кого наявні організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції. Це основне обмеження, що не дає можливості відобразити увесь спектр відповідного суспільного явища – звуження переліку суб'єктів.

До другої групи можна віднести наступні визначення:

- корупція – явище, зумовлене політичними, економічними і психологічними чинниками, системою негативних поглядів, переконань, установок і діянь окремих громадян, посадових осіб, владних інститутів, державних, громадських та приватних організацій, політичних партій, спрямованих на задоволення особистих корисливих, групових або

корпоративних інтересів шляхом підкупу, зловживання владою, хабарництва, надання пільг і переваг усупереч суспільним відносинам [7, С. 6];

- корупція – особливий вид відносин обміну, що характеризуються порушенням як формальних, так і неформальних інституційних обмежень. Об'єктами, з приводу яких здійснюються такі відносини, є преференції і переваги. Процес обміну забезпечує неофіційні доходи продавцям [12].

Як бачимо, тут перелік суб'єктів є значно ширшим, не обмежується лише державними службовцями чи посадовими особами, наділеними владними повноваженнями, і розширюється поза рамки не лише органів державної влади, а й публічного сектору в цілому. Вочевидь, це відповідає фактичному стану відповідного суспільного явища та відображає наявні суспільні процеси, адже сьогодні корупція пронизує не лише органи влади і державні установи, а й підприємства та організації, де лише частково присутні або навіть абсолютно відсутні державна частка власності та державне управління. Причому, не тільки надавачами, а й отримувачами вигод, преференцій та неофіційних доходів від їх надання також можуть бути працівники цих підприємств і організацій. В Україні це особливо стосується приватизованих підприємств (зокрема, енергетичної сфери – так звані РЕСи та об'єкти газового господарства). Неофіційна частина відносин зі споживачами послуг там не тільки не зникла після приватизації, а, навпаки, укрупнилася як за обсягами охоплення, так і за грошовим виміром.

До особливої групи визначень корупції слід віднести так звані офіційні – тобто ті, що надаються в документах міжнародних організацій і законодавстві. Так, у документах ООН поняття корупції інтерпретовано як здійснення або нездійснення будь-якої дії під час виконання обов'язків або через ці обов'язки внаслідок подарунків, які вимагають або приймають, обіцянок і стимулів, або їх незаконне отримання щоразу, коли наявна така діяльність або бездіяльність [4, С. 22]. Як бачимо, саме визначення є досить широким за змістом та не обмежується окремими суспільними сферами. З наукової точки зору воно

цілком може бути сприйняте, однак практичне його застосування є звуженим, оскільки воно наведено у документі, що стосується службовців сил підтримання правопорядку. Через 21 рік – у 2000 році – ООН надає іншу, однак звужену інтерпретацію поняття корупції, зосереджуючись лише на діях працівників державного апарату. У Конвенції проти транснаціональної організованої злочинності вона визначається як обіцянка, пропозиція або надання державній посадовій особі, вимагання або прийняття цією особою неправомірної переваги (для себе чи іншої фізичної або юридичної особи) за будь-яку дію чи бездіяльність при виконанні обов'язків [5].

У документах ЄС чіткі визначення корупції відсутні, що слугує забезпеченню гнучкості правових норм та ситуативної справедливості [11, С. 185]. Хоча, Рада Європи розглядає її як хабарництво, підкуп, отримання будь-яких переваг (для себе чи інших юридичних і фізичних осіб) через невиконання обов'язків відповідальними особами не тільки у суспільному, а і в приватному секторах.[12] Отже, таке розуміння сутності відповідного суспільного явища є доволі широким та в цілому розкриває його справжній зміст.

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією як міжнародний документ з цього приводу уточнює, що розуміння корупції, її кваліфікація і засудження як певної практики залежить від конкретної держави та національного законодавства [10]. Слід зазначити, що українське законодавство тлумачить поняття корупції досить обмежено: використання особою (перелік осіб обмежений законодавством – авт.) наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [2]. Наведене слугує досягненню певних етапних цілей у боротьбі з проявами корупції у державному

апараті, але не повністю відображає глибину відповідної суспільної проблеми, отже не може використовуватися для встановлення соціально-економічних причин певних явищ і процесів. Для цього варто ґрунтуватися на більш широких за змістом визначеннях, наведених нами у складі так званої «другої групи». Законодавче ж визначення, за нашим переконанням, буде розширено після успішного завершення поточного етапу протидії корупції, де на сьогодні головним об'єктом уваги є апарат державного управління, судова система, тощо.

Причини корупції досить різноманітні. Вона має як свої історичні корені, так і окремі ментально-звичаєві зумовлення. Та найбагатіший ґрунт для її розвитку – суспільні умови сьогодення. Для вироблення дієвих методів боротьби з корупцією важливо вірно визначити основні її причини, що говорять про походження явищ і процесів. Залежно від цього можна розробляти стратегію і тактику антикорупційної політики.

Більшість сучасних українських авторів називає причини корупції сукупно, без поділу за певними ознаками. Даний підхід не є досконалим, оскільки не дозволяє обґрунтувати заходи впливу індивідуального, групового (корпоративного) та загальносуспільного характеру. За нашим переконанням, розпочинати потрібно з останнього, оскільки успіх загальносуспільних заходів автоматично скорочує поле застосування двох інших.

Отже, перш за все причина історична, яка увійшла у звичаї та стала частиною загальних налаштованостей індивідів і соціальних груп (менталітету): майже у всіх європейських країнах прибуття у будь-яку місцевість короля передбачало піднесення «дарів» і «поклонів». Князі Київської Русі не стали винятком. Також за часів Київської Русі була впроваджена система «кормління», коли князь відправляв на місця представників своєї адміністрації і війська без виділеного утримання, на плечі місцевих жителів. З тих пір укоріненим є звичай «зустрічі» нового чиновника, «привітання» його з отриманням посади (з коштовними подарунками), тощо.

У Європі лише з XIX століття почалася боротьба з подібними проявами (з прийняттям у 1810р. у Франції кодексу Наполеона). Тогочасне французьке законодавство передбачало суворі покарання за будь-які корупційні дії. Однак очевидно, що знадобилися сторіччя для суттєвих змін громадської свідомості. Негативні суспільні явища, які набули форми звичаїв та вросли у ментальність, викорінюються тривалий період. Жорсткість законодавства та системи покарань при цьому є малоефективною. Потрібне перевиховання кількох поколінь шляхом кропіткої роз'яснювальної роботи починаючи з дитячого віку (під час навчання, у виховних закладах, через засоби масової інформації, культурні заходи, тощо).

Поряд з цим, явища і дії корупційного характеру, але іншої природи, є простішими при виборі засобів протидії.

Серед інших причин корупції українські автори виділяють:

- проблеми обмеженого набору ресурсів суб'єктів;
- недосконалість нормативної системи та небажання суб'єкта діяти в її межах;
- нерегульованість форм господарської діяльності;
- прогалини у економічному законодавстві;
- лобіювання та легалізація напівзаконних форм фінансово-економічної діяльності;
- низький рівень доходів державних службовців та працівників установ публічного сектору;
- надмірна роль бюрократії та складність бюрократичних процедур;
- нечіткість регламентації діяльності державних службовців та недостатня їх відповідальність;
- недостатній громадський контроль;
- відсутність ефективних механізмів ротації кадрів;
- зрощування державного апарату з підприємницькими структурами;
- неефективність судової системи та її залежність;

- дисбаланс владних повноважень на різних рівнях;
- політична нестабільність;
- кризові явища в економіці та нерозвиненість малого і середнього бізнесу;
- непрозорість приватизації і державної підтримки бізнесу;
- тощо.

Як бачимо, названі причини можуть бути подані більш укрупнено і згруповані на основні 5 груп: соціальні, економічні, політичні, правові та організаційно-управлінські.

Останні 3 долаються порівняно легко за умови наявності політичної волі в державі. Це слідує навіть із самої сутності цих чинників, які можна легко нівелювати. Так, до політичних причин відносимо дисбаланс владних повноважень на різних рівнях; політичну нестабільність, лобіювання та легалізацію напівзаконних форм фінансово-економічної діяльності. До правових – недосконалість нормативної системи та небажання суб'єкта діяти в її межах; неврегульованість форм господарської діяльності; прогалини у економічному законодавстві; неефективність судової системи та її залежність. До організаційно-управлінських – надмірна роль бюрократії та складність бюрократичних процедур; нечіткість регламентації діяльності державних службовців та недостатня їх відповідальність; відсутність ефективних механізмів ротації кадрів; зрощування державного апарату з підприємницькими структурами; дисбаланс владних повноважень на різних рівнях; непрозорість приватизації і державної підтримки бізнесу. Все назване цілком залежить від рішень правлячих структур та осіб.

Складнішими у питаннях подолання є соціальні та економічні причини. Із названих до соціальних відноситься недостатній громадський контроль, а до економічних – проблеми обмеженого набору ресурсів суб'єктів; низький рівень доходів державних службовців та працівників установ публічного сектору; кризові явища в економіці та нерозвиненість малого і середнього бізнесу.

Недостатність громадського контролю спричинює розвиток корупції тому, що відповідні процеси не зустрічають протидії з боку суспільства. Складається враження, що суспільство сприймає корупційні відносини, які начебто стають нормальними для його життєдіяльності, а прояви боротьби з боку держави – навпаки чужорідні. Частину суспільства у цьому навіть ефективно переконують ініціатори корупційних схем, особливо представники чиновництва, які інколи відкрито у певних колах висловлюють думку про неможливість функціонування політичної і економічної систем без хабарництва, патронажництва, кумівства. В результаті складається ситуація, коли «у тих країнах, де корупція поширена значною мірою, вона із соціальної аномалії перетворюється на правило і виступає звичним засобом вирішення проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини членів суспільства. За таких обставин у суспільній психології відбувається злам – люди у своїй поведінці з самого початку психологічно налаштовані на протиправні способи вирішення питань» [8].

За присутності розвиненої системи громадського контролю, яка доповнює зусилля державних антикорупційних органів, прояви корупції не є розповсюдженими – зупиняється ланцюгова реакція психологічного ураження індивідів. В результаті у громадській свідомості вони асоціюються зі злочином, дією проти держави та її громадян. У такому разі вони не справляють суттєвого впливу на суспільне життя.

Однак, створити дієву та ефективно функціонуючу систему громадського контролю неможливо штучно. У цьому процесі держава як суспільний союз і певний апарат може лише сприяти та здійснювати роз'яснювальну і суспільно-підготовчу роботу. В іншому ж суспільство саме має еволюціонувати до рівня антикорупційної згуртованості і свідомого спротиву. Отже, для цього необхідний тривалий час, протягом якого з боку держави відбуватиметься суттєва масово-роз'яснювальна, культурно-просвітницька і виховна робота,

відбір найбільш свідомої частини індивідів і створення для них умов з реалізації кампаній громадського спротиву корупції.

Кризові явища в економіці та нерозвиненість малого і середнього бізнесу створюють ґрунт для розвитку корупції перш за все тому, що призводять до масового безробіття та зниження рівня соціального захисту населення. Так, на початку 2018 року рівень безробіття серед населення працездатного віку склав 9,9%. Тобто, у пошуках роботи перебував кожен 10-й працездатний громадянин. У такому випадку з'являється масова корупція при працевлаштуванні і укладанні трудових контрактів. Найбільша небезпека полягає у тому, що вона вражає не лише державну сферу, а і приватні компанії. Схильні до наживи менеджери починають створювати для себе умови щодо отримання незаконних прибутків. Це стимулюється налаштованістю свідомості працівника приватного бізнесу, основним завданням якого є максимізація прибутків. Лише відбувається часткова підміна понять – від максимізації прибутків компанії, що прямо впливає на доходи даного індивіда, він переходить до отримання зисків в обхід усіх інституційних утворень. Якщо не відбувається покарання, то отримання незаконного прибутку стимулює утворення нових корупційних схем, і у приватному бізнесі також починають розвиватися процеси хабарництва та відкатів при формуванні замовлень і укладанні контрактів купівлі-продажу (особливо товарів стійко високого попиту та ресурсних товарів). Вище ми вже згадували певні обставини, що мають місце на приватизованих підприємствах енергетичної галузі, зокрема у стосунках з населенням та юридичними особами при підключеннях до систем електро- та газопостачання. Важливо відзначити, що у таких ситуаціях однаково незацікавлені як суспільний союз – держава, так і власники бізнесу. Тому найкращим політичним кроком держави було б створення клімату взаємної довіри із власниками бізнесу з метою спільних антикорупційних дій у приватному секторі.

Дуже близькою до охарактеризованого є проблема обмеженого набору ресурсів суб'єктів. Розпорядник обмежених ресурсів – чи то державний чиновник, чи концесіонер, чи будь-яка інша особа – володіє дискреційними повноваженнями при їх розподілі. Це стає важливою причиною корупції, оскільки відкриває можливості незаконного збагачення. При цьому у випадку з ресурсами утворюються цілі взаємопов'язані корупційні мережі, які охоплюють вищі ешелони влади, менеджмент приватних компаній, середні ланки державного управління. Різниця з попередньою причиною полягає лише в тому, що коло пересічних громадян, які стикаються з корупцією через обмеженість ресурсів, є значно вужчим. Оскільки власники приватного бізнесу добре розуміють неможливість збільшення обсягів окремих ресурсів та розширення доступу до них, то не варто сподіватися на взаєморозуміння з ними у питаннях боротьби з корупцією такого роду. Тут державні антикорупційні органи повинні покладатися на власні сили та єдино можливого союзника – громадський контроль.

Однією з головних причин корупції, яка є не лише самостійним генеруючим чинником, а і значною мірою сприяє викривленню свідомості індивідів щодо оцінки корупційних процесів і явищ, унеможлиблює громадський спротив і громадський контроль, слід, на нашу думку, вважати низький рівень доходів державних службовців та працівників установ публічного сектору. Так звана «корупція через злидні» помилково оцінюється окремими авторами як найбільш безпечний вид цього правопорушення. Така думка обґрунтовується тим, що корупційні дії вчинялися через матеріальну безвихідь і збіг обставин, але при цьому багато хто із суб'єктів є справжнім патріотом та має високий моральний рівень. Однак, проблема полягає в тому, що відбувається психологічне звикання індивідів до незаконних доходів. Якщо зважити на те, що мова йде про сфери діяльності, які стосуються найширшого кола споживачів певних послуг, то дана причина корупції породжує чи не

найбільш відчутні і явні наслідки як для суспільства в цілому, так і для окремих індивідів.

У 2015 році міжнародна організація Transparency International спільно з Укрпоштою провела опитування в Україні та склала рейтинг найкорумпованіших видів діяльності [1]. Серед них, зокрема, виявилися освіта, медицина, фіскальна сфера, з якими часто контактує майже кожен громадянин. До інших названих сфер (приватизації землі, суду, оборони, житлово-комунальної у питаннях автономного опалення, тощо) традиційно має відношення обмеженіше коло індивідів. З 2015 року ситуація, на нашу думку, не зазнала кардинальних змін. Тому проаналізуємо названу нами причину корупції саме у системах освіти, медицини та фіскальної служби.

Так, на початок 2018 року заробітна плата вихователів дитячих садочків складала від 3600 до 5500 грн. (тобто приблизно 116-177 євро); вчителів шкіл – від 6500 до 8500 грн. (209-274 євро) зі всіма можливими надбавками, які, до речі, не у всіх закладах виплачуються; викладачів вищих закладів освіти – 8500 грн. для доцента (274 євро) та 11500 грн. для професора (370 євро); лікарів – від 4000 грн. до 8500 грн. (129-274 євро), працівників фіскальної служби – з урахуванням премій у середньому від 10000 грн. у регіонах до 12000 грн. в центральному апараті (322-387 євро).

Для порівняння – мінімальна заробітна плата у країнах східної Європи, рівень цін у яких на продукти харчування приблизно дорівнює українському, а на одягу та взуття подекуди і нижчий, складає 400-500 євро. Зокрема, у Литві – 400 євро, Румунії – 408 євро, Латвії – 430 євро, Угорщині – 445 євро, Хорватії – 462 євро, Чехії – 478 євро, Словаччині – 480 євро, Естонії – 500 євро, Польщі – 503 євро. Тобто, заробітна плата висококваліфікованих правників усіх названих сфер в Україні приблизно в 1,5-4 рази нижча мінімальної заробітної плати у названих країнах. Отже, український професор та податковий інспектор за свою працю отримує майже в 1,5 рази менше польської прибиральниці чи двірника, а

лікар – приблизно у два рази. Такою низькою винагородою держава провокує громадян на використання службового становища та неправомірні дії.

У даному випадку слід вести мову першочергово не про боротьбу з корупцією, а про реформування перерозподільної системи (зокрема, системи державних фінансів). У випадку її перелаштування на цивілізовані умови функціонування більша частина питань, пов'язаних із корупцією, відпаде сама по собі.

Висновки. Таким чином, на нашу думку, основними причинами корупції в Україні є економічні. Шляхи їх подолання слід шукати не стільки у силових методах, скільки через засоби реформування перерозподільної системи (особливо щодо нівелювання економічних чинників). За умови ж паралельного застосування масово-роз'яснювальних і культурно-просвітницьких методів роботи з населенням, громадського контролю та силового впливу на порушників законодавства можна вести мову про комплексну антикорупційну політику. Важливо, щоб антикорупційна стратегія держави на найближчий період включала усі названі складові.

Список джерел:

1. Transparency International назвала найбільш корумповані сфери діяльності в Україні. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/1207321-transparency-international-nazvala-naubilsh-korumpovani-sferi-diyalnosti-v-ukrajini.html>
2. Закон України «Про запобігання корупції». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
3. Клімова С.М. Організація запобігання та протидії корупції в Україні: навчальний посібник / С.М. Клімова, Т.В. Ковальова. – Харків: 2012. – 283с.
4. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: прийнятий 34-ю сесією Генеральної асамблеї ООН 17 груд. 1979 р. // Документ ООН A/34/46, ООН, 1980. – С. 208–240.
5. Корупція: поняття, сутність, типологія. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studopedia.com.ua/1_38408_korupsiya-ponyattya-sutnist-tipologiya.html

6. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження. – Львів: 2011, - С. 220с.
7. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія / Є.В. Невмержицький. – К.: 2008. – 368с.
8. Новохатній О. Соціальна сутність корупції. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dp.dsns.gov.ua/ua/Ostanni-novini/12596.html>
9. Політова А.С. Поняття корупції: проблеми визначення / А.С. Політова // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. - №2-3. – С. 268-272.
10. Пояснювальна записка до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article;jsessionid=F3A149F998CA5D901366DEF8F6E8349E?art_id=49138&cat_id=46352.
11. Трепак В.М. Особливості дефініції поняття «корупція» /В.М. Трепак // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – №4 (97). – С. 181-196.
12. Фоміна М.В. Сутність, форми і класифікація корупційних відносин / М.В. Фоміна, В.В. Кузьменко // Економічний вісник університету. – 2013. – №21 (1). – С. 182-186. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekonomik.phdpu.edu.ua/2013/21-1.html>

Мельник В.М. – доктор економічних наук, професор кафедри фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, (м.Київ). **ORCID 0000-0002-7439-1564**

Корень Н.В. – кандидат економічних наук, с.н.с. Національного інституту стратегічних досліджень, (м.Київ).

Мельничук Г. С.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто теоретичні аспекти формулювання мети, завдань, опису етапів та вибору методів проведення аналізу грошових потоків підприємства. Розкрито особливості наявних у науковій літературі методичних підходів до проведення аналізу грошових потоків підприємства. Досліджено методи та систематизовано коефіцієнти, що використовуються під час аналізу грошових потоків підприємства. У дослідженні було використано індуктивний та дедуктивний методи, метод порівняння та табличний метод. Результати проведеного дослідження можуть бути використані в процесі проведення аналізу грошових потоків за даними фінансової звітності підприємств.

Ключові слова: *аналіз, грошові потоки, аналіз грошових потоків, методика аналізу грошових потоків, метод аналізу.*

Мельничук А. С.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОВЕДЕНИЯ АНАЛИЗА ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены теоретические аспекты формулировки цели, заданий, описания этапов и выбора методов проведения анализа денежных потоков предприятия. Раскрыты особенности имеющихся в научной литературе методических подходов к проведению анализа денежных потоков предприятия. Исследованы методы и систематизированы коэффициенты, которые используются во время анализа денежных потоков предприятия. В исследовании были использованы индуктивный и дедуктивный методы, метод сравнения и табличный метод. Результаты проведенного исследования могут быть использованы в процессе проведения анализа денежных потоков по данным финансовой отчетности предприятий.

Ключевые слова: анализ, денежные потоки, анализ денежных потоков, методика анализа денежных потоков, метод анализа.

Melnichuk A.S.

THEORETICAL ASPECTS OF ANALYSIS OF CASH FLOWS OF THE ENTERPRISE

The article deals with the theoretical aspects of the formulation of goals, tasks, description of the stages and the choice of methods for conducting the analysis of cash flows of the enterprise. The peculiarities of the methodological approaches available in the scientific literature to the analysis of cash flows of the enterprise are revealed. Methods and systematized coefficients used in the analysis of cash flows of the enterprise are investigated. The research used inductive and deductive methods, a comparison method and a tabular method. The results of the research can be used in the process of analysis of cash flows according to the financial statements of enterprises.

Keywords: *analysis, cash flows, analysis of cash flows, methodology of analysis of cash flows, method of analysis.*

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки аналіз грошових потоків є основою, інформаційною базою для вирішення завдань управління грошовими потоками підприємства. Необхідність проведення аналізу грошових потоків полягає в обмеженості грошових ресурсів на підприємстві й обумовлюється метою підвищення рівня ефективності організації грошових потоків. Водночас аналіз грошових потоків є ключовою складовою аналізу фінансового стану підприємства. Даний напрям аналізу допомагає більш об'єктивно оцінити платоспроможність та ліквідність підприємства в умовах посилення інфляційних процесів.

Від збалансованості грошових потоків залежать ефективність і прибутковість господарської діяльності підприємства. Тому недооцінка результатів даного аналізу під час прийняття управлінських рішень, як в

теоретичному, так і в прикладному аспектах, призводить до незбалансованості грошових потоків, надмірної тривалості фінансового циклу, недоодержання фінансових результатів, необґрунтованого використання позикових коштів, обмеженості у використанні фінансових інструментів тощо.

Однак за наявності численних методичних підходів до проведення аналізу грошових потоків підприємства та показників, за якими оцінюється їх ефективність, а також значної невизначеності зовнішніх умов господарювання важливим є питання вибору найбільш підходящої для кожного окремого підприємства методики, яка б враховувала властиві йому специфічні особливості господарської діяльності. Формування цілісної методики та комплексної системи показників оцінки грошових потоків дасть змогу отримати ґрунтовні результати про стан та динаміку грошових потоків та обґрунтувати дієві управлінські рішення по їх оптимізації і підвищенню ефективності. Дане питання є особливо актуальним в сучасних швидко змінюваних під впливом глобалізації умовах господарювання, а також у зв'язку із загостренням загальної проблеми неплатежів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу грошових потоків підприємства знайшли відображення у працях таких вчених як: І.О. Бланк, І. Спільник, Ю. Гудзь, О.М.Загородна, І.С. Литвин, А.І. Іващенко, В.В. Ковальов, І.О. Крюкова, Т.М. Власюк, Л.С. Селіверстова, С.І. Надточій, Г.В. Савицька, Р.В. Федорович, В. М. Серединська, В.В. Ясишена та ін. Не зважаючи на ґрунтовні наукові здобутки в даній сфері, зокрема в частині аналізу грошових потоків на основі звіту про рух грошових коштів, прийняття обґрунтованих управлінських рішень в сучасних умовах потребують поглибленого вивчення наявних методик, систематизації коефіцієнтів, які розглядаються в працях одних науковців, та не досліджуються в інших. Це й підтверджує актуальність подальших досліджень обраної проблематики.

Мета статті. Метою дослідження є поглиблене вивчення наукових підходів до проведення аналізу грошових потоків підприємства, узагальнення методик і систематизація показників аналізу грошових потоків підприємства.

Виклад основного матеріалу. Запорукою ефективного управління на підприємстві є належно організований постійний процес аналізу всіх аспектів його діяльності. При цьому важливою ланкою аналізу господарської діяльності підприємства є аналіз грошових потоків.

В узагальненому вигляді аналіз грошових потоків підприємства являє собою процес дослідження джерел формування та напрямів використання грошових коштів на підприємстві, оцінки ефективності на підставі розрахованих показників, виявлення основних тенденцій та закономірностей, причин відхилень фактичних значень показників від запланованих і прогнозування подальшого розвитку ситуації з метою виявлення резервів підвищення ефективності управління грошовими потоками.

Доцільність проведення аналізу грошових потоків насамперед зумовлюється вагомою роллю грошових коштів у функціонуванні підприємства. Враховуючи, що з однієї сторони, будь-яке управлінське рішення пов'язане з використанням грошових коштів, з іншої – від рівня узгодженості між собою за обсягом і часом видів грошових потоків значною мірою залежить ліквідність, фінансова стійкість та майбутня ефективність діяльності підприємства, більшість менеджерів підприємств та інвесторів віддають перевагу аналізу грошових потоків над аналізом прибутків (збитків).

Підтверджують окреслений факт результати проведених досліджень Американською адміністрацією малого бізнесу. Зокрема, наведемо такі аргументи з дослідження:

1. Нестача фінансових ресурсів є причиною № 2, через яку малий бізнес зазнає краху. З 2008 р. 43 % підприємств малого бізнесу, які потребують фінансових ресурсів, не можуть одержати їх від банків;

2. 68,9 % власників побоюються втратити свій бізнес через можливу втрату доступу до грошових коштів;

3. 58,2 % підприємців оцінюють затримку у надходженнях коштів від покупців як найбільший виклик в управлінні грошовими потоками;

4. 37,5 % керівників вищої ланки управління підприємством вважають грошовий потік найскладнішим аспектом його діяльності [1, с. 68-69].

Значення аналізу грошових потоків підприємства полягає в його здатності: виявити можливі резерви поліпшення ефективності використання грошових коштів; показати найпривабливіші підрозділи для інвестиційних проектів; виявити позиції звітності, що потребують найбільших вкладень; контролювати та вносити коригування у фінансовий план підприємства; бути джерелом інформації для побудови платіжних балансів, для прогнозування грошових потоків підприємства в майбутньому тощо.

Зазвичай основною метою проведення аналізу грошових потоків виступає виявлення рівня достатності формування грошових коштів, ефективності їх використання, а також збалансованості позитивного і негативного грошових потоків підприємства у визначений період часу [2, с. 116]. Також аналіз може проводитись в цілях пошуку способів прискорення руху грошових коштів і підвищення на цій основі оборотності активів для забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства.

Науковець Ю. Гудзь зазначає, що аналіз грошових потоків проводиться з метою виявлення причин дефіциту грошових коштів і визначення джерел їх надходження та напрямків використання для контролю за поточною ліквідністю і платоспроможністю підприємства [3, с. 102].

Слід відмітити, що неможливо сформулювати єдину мету проведення аналізу грошових потоків, яка б повною мірою підходила для будь-якого підприємства. Мета проведення аналізу повинна визначатись індивідуально для кожного підприємства з урахуванням особливостей його діяльності, фінансово-економічного стану та тих проблем, що потребують вирішення.

Як правило, досягнення поставленої мети проведення аналізу грошових потоків потребує вирішення декількох завдань. Опрацювання джерел економічної літератури дозволяє в узагальненому вигляді представити такі основні завдання аналізу грошових потоків підприємства [1, с. 69-70]:

- оцінка загального обсягу грошових коштів підприємства та в розрізі видів діяльності, визначення джерел надходжень грошових коштів на підприємство;
- оцінювання складу, структури та динаміки грошових коштів;
- дослідження напрямів витрачання підприємством грошових коштів;
- виявлення рівня достатності грошових коштів для нормального функціонування підприємства, оцінювання причин дефіциту грошових коштів;
- оцінка причин невідповідності величини грошових коштів сумі отриманого прибутку;
- виявлення й вимірювання впливу різних факторів на формування та рух грошових потоків;
- аналіз можливостей підприємства в аспектах підтримки позитивного сальдо грошових коштів і в частині дотримання зобов'язань по боргах, сплаті дивідендів та інших платежів;
- визначення ефективності грошових потоків загалом і за результатами операційної, інвестиційної та фінансової діяльності зокрема;
- виявлення потреби в додатковому залученні грошових коштів;
- виявлення й оцінювання резервів підвищення ефективності використання грошових коштів і розроблення пропозицій з їх реалізації.

Предметом аналізу виступають грошові потоки підприємства, а також причинно-наслідкові зв'язки між процесами надходжень і витрачання грошових коштів й іншими економічними процесами, які відбуваються на підприємстві.

Одним із важливих складових елементів аналізу грошових потоків підприємства є його інформаційне забезпечення, яке являє собою сукупність інформаційних ресурсів і способів їх організації, необхідних і придатних для

реалізації аналітичних процедур. Виходячи із загальних підходів до класифікації видів інформації, яка використовується в процесі проведення аналізу [4, с. 157-160], джерела інформації, необхідної для проведення аналізу грошових потоків, можна представити у вигляді п'яти груп:

1-ша група охоплює зовнішню інформацію регулятивно-правового характеру – це закони, постанови, нормативні документи державних органів, інші нормативні дані, положення і документи, що визначають правову основу обігу грошових коштів, функціонування фінансових інститутів, ринку цінних паперів тощо, що містять певні вимоги до діяльності суб'єктів господарювання;

2-га група включає інформацію з внутрішньої фінансової (бухгалтерської) звітності підприємства, насамперед з форми 3 «Звіт про рух грошових коштів»;

3-тя група – це також внутрішня інформація підприємства, до якої належать дані фінансового і оперативного управлінського обліку, а саме записи в первинній документації, на бухгалтерських рахунках, в облікових реєстрах, оперативних зведеннях тощо.

4-та група охоплює зовнішню інформацію інформаційно-довідкового характеру – це статистична фінансова інформація, яка публікується органами державної статистики, біржами, спеціалізованими інформаційно-аналітичними агентствами тощо;

5-та група інформації – це позасистемні дані. До даної групи належить інформація загальноекономічного характеру (наприклад, офіційна статистика, що має загальноекономічну спрямованість, дані аудиторських перевірок, внутрішня і зовнішня звітність управлінського аналізу компанії), а також інформація, що публікується у різних засобах масової інформації, неофіційні дані, інформація, отримана через особисті контакти тощо.

Найважливішим елементом будь-якого аналізу є методика. Методикою прийнято вважати сукупність певних методів, алгоритмів процедур, що використовуються в наперед визначеній послідовності для досягнення поставленої мети [4, с. 24]. Виходячи з наведеного визначення, методика

аналізу грошових потоків підприємства являє собою логічну послідовність етапів виконання поставлених аналітичних завдань за допомогою обраних конкретних методів і прийомів для досягнення поставленої мети аналізу.

В працях науковців послідовність аналізу грошових потоків охоплює від 5 до 8 етапів. Зокрема, І.О. Бланком описано методичний підхід, за яким аналіз грошових потоків підприємства доцільно проводити за такими 5-ма етапами роботи як: вивчення динаміки обсягу формування позитивного грошового потоку; оцінка обсягу формування від'ємного грошового потоку; дослідження збалансованості грошових потоків; вивчення синхронності грошових потоків; оцінка ефективності грошових потоків [5, с. 317].

Г.В. Ситник та Л.О. Лігоненко пропонують проводити аналіз у 9 етапів. Окрім етапів, які виділяє І.О. Бланк, науковці пропонують ще такі як: аналіз ліквідності грошових потоків; аналіз факторів, що визначають стан грошових потоків; аналіз ефективності управління грошовими потоками [6, с. 145-146].

І.С.Литвин та А.І. Іващенко виділяють 7 етапів проведення аналізу грошових потоків підприємства, які в значній мірі корелюють із етапами аналізу, розкритими Г.В. Ситник і Л.О. Лігоненко. Слід відмітити, що окремими етапами науковці виокремили аналіз показників грошового потоку та аналіз синтетичних показників [7, с. 53].

І.О. Крюкова вважає, що на основі фінансової звітності та звіту про рух грошових коштів для дослідження грошових потоків можуть бути використані 5 етапів, які повинна включати методика аналізу грошових коштів. Водночас три з п'яти виділених науковцем етапів ототожнюються із методами аналізу, а саме: горизонтальний аналіз грошових потоків (етап I), вертикальний аналіз грошових потоків (етап II), коефіцієнтний аналіз рівня ефективності використання грошових потоків підприємства (етап V) [6, с. 146].

Підсумовуючи опрацювання праць науковців відмітимо, що аналіз грошових потоків підприємства слід проводити за наступними етапами:

1-й етап. Аналіз обсягу та динаміки грошових потоків в цілому, вхідних і вихідних грошових потоків зокрема.

2-й етап. Аналіз джерел формування грошових коштів.

3-й етап. Аналіз напрямів використання грошових коштів.

4-й етап. Аналіз рівномірності та збалансованості грошових потоків.

5-й етап. Аналіз показників грошового потоку (показників достатності грошового потоку, ліквідності та платоспроможності, ефективності грошового потоку тощо).

6-й етап. Аналіз факторів, що визначають стан грошових потоків.

Слід відмітити, що кожен із 6-ти виокремлених етапів аналізу грошових потоків підприємства можна поділити на певні підетапи. При цьому кожному підетапу буде притаманним свою система завдань, які потребують вирішення, свій метод або група методів і перелік показників.

Для того, щоб кожен етап аналізу слугував в цілому комплексному дослідженню грошових потоків і надавав вичерпну інформацію про стан і тенденції розвитку грошових потоків і причинно-наслідкові зв'язки між окремими процесами, для кожного етапу необхідно чітко прописати методи та систему аналітичних показників, які необхідно розрахувати та проаналізувати.

Як у теоретичному, так і практичному аспекті досить важливим елементом процесу аналізу грошових потоків є власне метод аналізу. Науковці Г.Г. Кірейцев, С.З. Мошенський та О.В. Олійник детально розглядають прямий і непрямий методи аналізу руху грошових коштів. Прямий метод дозволяє оцінити ліквідність підприємства, оскільки детально розкриває рух грошових коштів на рахунках. Це дає можливість робити оперативні висновки відносно достатності коштів для сплати по рахунках поточних зобов'язань, а також про можливість здійснення інвестиційної діяльності. Інформація, отримана прямим методом, в подальшому використовується для прогнозування грошових потоків підприємства. В той же час даний метод має суттєвий недолік, який полягає в тому, що він не розкриває взаємозв'язок одержаного фінансового результату і

зміни величини грошових коштів на рахунках підприємства. І щоб з'ясувати причину можливих розбіжностей, науковцями пропонується також проводити аналіз грошових коштів непрямим методом [8, с. 116-117].

Аналіз наукових праць показав, що більшість науковців акцентують увагу на методах дослідження, які базуються на використанні інформації насамперед з такої форми фінансової звітності підприємства як форма 3 «Звіт про рух грошових коштів» [8], а також з інших форм фінансової звітності. Науковцями детально охарактеризовано такі базові методи, які слід використовувати для аналізу грошових потоків, як: горизонтальний аналіз; вертикальний аналіз; порівняльний аналіз; аналіз фінансових коефіцієнтів [9, с. 195; 10, с. 38-43]. Більш детальна характеристика зазначених методів відображена у табл. 1.

Таблиця 1

Методи аналізу грошових потоків підприємства

№ п/п	Назва методу	Характеристика методу
1.	Метод горизонтального аналізу	використовується для вивчення динаміки обсягу формування позитивного, негативного та чистого грошового потоку підприємства у розрізі окремих джерел, розрахунку темпів їх зростання та приросту, визначення основних тенденцій зміни їх обсягу.
2.	Метод вертикального (структурного) аналізу	полягає у вивченні структури позитивного, негативного та чистого грошових потоків за видами діяльності, за окремими структурними підрозділами (центрами відповідальності), за окремими джерелами надходження та напрямками витрачання коштів
3.	Метод порівняльного (трендового) аналізу	слугує для порівняння зведених показників грошових потоків за окремими показниками підприємства, дочірніх фірм, структурних підрозділів, так і порівняння показників даного підприємства з показниками конкурентів, із середньогалузевими даними
4.	Метод коефіцієнтного аналізу	полягає у розрахунку різних відносних показників та їх відхилення від планових та базових значень, які характеризують грошові потоки, а також передбачає розрахунок коефіцієнтів ефективності використання грошових коштів підприємства

При цьому Л. С. Селіверстова акцентує увагу саме на горизонтальному та вертикальному аналізі грошових потоків підприємства [11, с. 22]. В.Г. Савицька пропонує результати проведеного горизонтального та вертикального аналізів

грошових потоків використовувати в якості бази для проведення фундаментального (факторного) аналізу формування чистого грошового потоку з використанням прямого і непрямого методів [2, с. 117].

Безумовно, кожен із окреслених в табл. 1 методів має свої як переваги, так і недоліки, а також обмеження у застосуванні. Однак, на наше переконання, важливе значення в аналізі грошових потоків підприємства належить саме методу коефіцієнтного аналізу. Адже, як зазначає І. Спільник і О. Загородна, застосування даного методу надає можливість на підставі вивчення динаміки різних коефіцієнтів «встановити позитивні та негативні тенденції для оцінки якості управління грошовими потоками підприємства, а також розробити необхідні заходи для внесення відповідних коригувань щодо оптимізації управлінських рішень у сфері фінансового управління» [1, с. 80].

Метод коефіцієнтного аналізу передбачає розрахунок багатьох коефіцієнтів, які можна об'єднати в певні групи. С.І. Надточій пропонує згрупувати всі коефіцієнти, що характеризують грошові потоки в такі групи як:

- коефіцієнти ліквідності грошових потоків підприємства;
- коефіцієнти грошової місткості грошових потоків підприємства;
- коефіцієнти ефективності грошових потоків підприємства;
- коефіцієнти аналізу майбутніх грошових потоків;
- коефіцієнти маневреності грошових потоків підприємства [12, с. 8-12].

Підходи інших науковців до переліку груп коефіцієнтів та безпосередньо одиничних показників в межах окремої групи узагальнено у табл. 2.

Таблиця 2

Наукові підходи до формування переліку показників для проведення коефіцієнтного аналізу грошових потоків підприємства

Групи показників	Перелік одиничних показників
І. Спільник, О. Загородна [1, с. 81]	
Коефіцієнти ефективності грошових потоків	коефіцієнт руху грошових коштів в результаті операційної діяльності; коефіцієнт грошового покриття виплат за відсотками; коефіцієнт ефективності грошових потоків від операційної діяльності; коефіцієнт ефективності сукупного грошового потоку; коефіцієнт реінвестування;

	коефіцієнт покриття капітальних інвестицій; коефіцієнт відношення грошового потоку від операційної діяльності до загальної суми боргу.
Коефіцієнти рентабельності грошових потоків	коефіцієнт рентабельності позитивного грошового потоку; коефіцієнт рентабельності чистого грошового потоку; коефіцієнт рентабельності середнього залишку грошових коштів; коефіцієнти рентабельності грошового потоку від операційної, інвестиційної та фінансової діяльностей.
Коефіцієнти генерування грошових потоків	коефіцієнт генерування грошового потоку сукупними активами; коефіцієнт генерування грошового потоку власним капіталом; коефіцієнт генерування грошового потоку зобов'язаннями; коефіцієнт покриття доходу грошовим потоком.
Коефіцієнти ліквідності грошових потоків	коефіцієнт ліквідності сукупного грошового потоку; коефіцієнт ліквідності операційного грошового потоку; коефіцієнт ліквідності інвестиційного грошового потоку; коефіцієнт ліквідності фінансового грошового потоку.
В. М. Борнос та ін. [9, с. 195]	
Показники результативності використання грошових коштів	коефіцієнт ефективності грошового потоку за підприємством, за операційною діяльністю; коефіцієнт грошової віддачі доходу за операційною діяльністю; коефіцієнт грошової продуктивності фінансового результату від операційної діяльності; коефіцієнт грошової віддачі власного капіталу в процесі операційної діяльності; коефіцієнт грошової віддачі активів підприємства у процесі операційної діяльності; коефіцієнт грошової віддачі інвестиційного капіталу в процесі операційної діяльності.
Показники ліквідності та платоспроможності	коефіцієнт ліквідності грошового потоку; коефіцієнт реінвестування чистого грошового потоку; коефіцієнт грошового покриття виплат за відсотками; коефіцієнт грошового покриття поточних зобов'язань; коефіцієнт грошового покриття зобов'язань
Показники якості грошових потоків підприємства:	– показники структури (частка позитивного (негативного) грошового потоку від операційної та фінансової діяльності, коефіцієнт фінансування інвестиційної діяльності, коефіцієнт співвідношення фінансового результату від звичайної діяльності та чистого грошового потоку від операційної діяльності, коефіцієнт співвідношення амортизаційних витрат та чистого грошового потоку від операційної діяльності); – показники рівномірності (коефіцієнт рівномірності надходження грошових коштів, коефіцієнт рівномірності витрат грошових коштів, коефіцієнт рівномірності витрат грошових коштів у процесі операційної діяльності); – показники синхронності грошових потоків.

І.О. Крюкова поділяє позиції науковців стосовно об'єднання всіх коефіцієнтів у 3 групи. Однак з усієї сукупності показників, що пропонуються, автор виокремлює ключові, які найбільш відповідають специфіці формування, руху та використання грошових потоків власне для підприємств аграрної сфери, а саме: достатність чистого грошового потоку – коефіцієнт достатності чистого грошового потоку; рівномірність та синхронність формування

грошового потоку – коефіцієнт ліквідності грошового потоку; ефективність грошових потоків – коефіцієнт ефективності; коефіцієнт реінвестування чистого грошового потоку; коефіцієнт обслуговування боргу; тривалість фінансового циклу [6, с. 146].

Не применшуючи значення окреслених вище методів аналізу грошових потоків підприємства, на наше переконання, даний перелік методів не варто вважати вичерпним та достатнім для проведення ґрунтовного комплексного аналізу грошових потоків. Вважаємо, що варто більш активно використовувати й інші методи аналізу. Зокрема, погоджуємося з пропозицією С. І. Надточія, яка полягає в тому, щоб поєднати аналіз ефективності грошових потоків на основі методу коефіцієнтного аналізу з аналізом грошових потоків на основі рядів динаміки. У підсумку це дозволить сформувати єдиний завершений підхід (аналіз абсолютних величин, коефіцієнтний аналіз ефективності та аналіз рядів динаміки) щодо визначення основних характеристик грошових потоків підприємства як основи управління ними.

Факторний аналіз чистого грошового потоку підприємства за даними звіту про рух грошових коштів пропонують проводити й І. Спільник та О. Загородна. В роботі науковців детально розкрито методику проведення такого факторного аналізу, перелік факторів, визначено тип моделі і прийоми, за допомогою яких слід проводити факторний аналіз [1, с. 78-80].

Для дослідження взаємозв'язку між окремими показниками грошових потоків слід використовувати й методи економіко-математичного моделювання, зокрема методи кореляційного аналізу.

Слід зазначити, що всі охарактеризовані вище методи аналізу досить складно розділити і виокремити найбільш вагомі й головні з них. Кожен зазначений метод, окремий коефіцієнт знаходить своє важливе місце та значення в процесі аналізу грошових потоків підприємства. Їх варто розглядати як цілісну систему, що потребує комплексного застосування, за допомогою якої на кожному з етапів проведення аналізу можна вирішити поставлені завдання й

у підсумку досягти кінцевої мети – сформулювати змістовні висновки з подальшими рекомендаціями щодо напрямів удосконалення управління грошовими потоками підприємства.

Висновки. Теоретичним аспектам проведення аналізу грошових потоків підприємства приділяється значна увага в сучасній економічній літературі. Однак існують певні відмінності у поглядах науковців стосовно етапів, методів та показників проведення аналізу. Встановлено відсутність єдиної методики проведення аналізу грошових потоків підприємства.

Основною метою проведення аналізу грошових потоків підприємства виступає виявлення рівня достатності формування грошових коштів, ефективності їх використання, збалансованості позитивного і негативного грошових потоків у визначений період часу, а також пошук резервів прискорення руху грошових коштів і підвищення ефективності їх використання. Досягнення мети проведення аналізу грошових потоків підприємства передбачає вирішення певних завдань, що здійснюється поетапно. Методика проведення аналізу грошових потоків передбачає застосування окремих методів і показників. Для проведення аналізу грошових потоків підприємства варто використовувати методи горизонтального, вертикального, порівняльного аналізу, метод коефіцієнтного аналізу, а також методи факторного і кореляційного аналізу.

Лише застосування різних методів, логічно поєднаних в одну систему з урахуванням поставленої мети та завдань аналізу, а також специфічних особливостей господарської діяльності підприємства дозволить сформулювати змістовні висновки стосовно можливих напрямів удосконалення управління грошовими потоками підприємства.

Список джерел:

1. Спільник І. Грошові потоки підприємства: комплексний аналіз за даними фінансової звітності / І. Спільник, О. Загородна // Міжнародний науковий журнал. – 2017. – №1 (7). – С. 67–85.

2. Бонарев В. В. Теретичні основи аналізу грошових потоків підприємства / В.В. Боднарев // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 7 (25). Ч. 1. – 2010. – С. 115-121.
3. Гудзь Ю. Аналіз грошових потоків підприємства при формуванні стратегії економічного зростання / Ю. Гудзь // Економічний аналіз. – 2013. – Випуск 12. – Частина 3. – С. 100-104.
4. Економічний аналіз: навчальний посібник / В.М. Серединська, О.М.Загородна, Р.В.Федорович. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2010. – 660 с.
5. Бланк И.А. Управление финансовой стабилизацией предприятия / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр ; Эльга, 2010. – 496 с.
6. Крюкова І.О. Сучасні методичні підходи до оцінки грошових потоків підприємства / І.О. Крюкова, М.С. Свірідова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – С 144-148. – Режим доступу: <http://www.vestnik-ekonom.mgu.od.ua/journal/2016/21-2016/32.pdf>
7. Литвин І.С. Шляхи удосконалення системи управління грошовими потоками підприємства / І.С. Литвин, А. І. Іващенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 2. – С. 51-56.
8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nau.kiev.ua.
9. Фінансовий менеджмент [Електронний ресурс]: навчальний посібник / за заг. ред. В. М. Бороноса. – Суми: Вид-во СумДУ, 2012. – 539 с. – Режим доступу: <http://fin.fem.sumdu.edu.ua/uk/finman2012.Html>
10. Власюк, Т. М. Методичні підходи до аналізу грошових потоків підприємства / Т. М. Власюк, О. М. Волинець, Н. І. Новіцька // Вісник КНУТД. – 2014. – № 3. – С. 36-46.
11. Селіверстова, Л. С. Управління грошовими потоками підприємства / Л. С. Селіверстова // Економіка та держава. – 2015. – 9. – С. 20-22.
12. Надточій С.І. Коефіцієнтний аналіз грошових потоків підприємства в аспекті управління ними / С.І. Надточій // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 7. – С. 8-12.

Мельничук Ганна Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора навчально-наукового інституту економіки, оподаткування та митної справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь). **ORCID 0000-0002-0640-0334**

Наумова Л.Ю.

**СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ
КАПІТАЛЬНИХ ВИДАТКІВ В УСТАНОВАХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ МЕДИЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

У статті розглянуто стан і проблеми фінансування капітальних видатків в установах НАМН України. Визначено основні джерела фінансового забезпечення оновлення основних засобів та напрямів їх використання. Досліджено механізм реалізації державних інвестиційних проектів на оновлення матеріально-технічної бази установ НАМН України. Визначено недоліки розрахунку вартості медичних послуг у контексті оновлення основних засобів для надання високоспеціалізованої медичної допомоги.

Ключові слова: механізм фінансування, капітальні видатки, державні інвестиційні проекти, високоспеціалізована медична допомога, вартість медичної послуги.

Наумова Л.Ю.

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ
КАПИТАЛЬНЫХ РАСХОДОВ В УЧРЕЖДЕНИЯХ
НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ МЕДИЦИНСКИХ НАУК УКРАИНЫ**

В статье рассмотрены вопросы состояния и проблем финансирования капитальных расходов в учреждениях НАМН Украины. Определены основные источники финансового обеспечения обновления основных средств и направления их использования. Исследован механизм реализации государственных инвестиционных проектов на обновление материально-технической базы учреждений НАМН Украины. Определены недостатки расчета стоимости медицинских услуг в контексте обновления основных средств для предоставления высокоспециализированной медицинской помощи.

Ключевые слова: механизм финансирования, капитальные расходы, государственные инвестиционные проекты, высокоспециализированная медицинская помощь, стоимость медицинской услуги.

Naumova L.IU.

**CURRENT STATE AND PROBLEMS
OF FINANCING CAPITAL EXPENSES IN STATE INSTITUTIONS
NATIONAL ACADEMY OF MEDICAL SCIENCES OF UKRAINE**

The article deals with the state and problems of financing capital expenditures at the institutions of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine. The main sources of financial support for updating fixed assets and directions of their use are determined. The mechanism of realization of state investment projects for updating the material and technical base of the institutes of the NAMS of Ukraine is explored. The disadvantages of calculating the cost of medical services in the context of the renewal of fixed assets for the provision of highly specialized medical care are identified.

Key words: financing mechanism, capital expenditures, state investment projects, highly specialized medical aid, cost of medical services.

Постановка проблеми. Найважливішу роль в економічному розвитку країни відіграє людський потенціал. Тому одним із пріоритетів в діяльності держави є охорона здоров'я, яка включає як профілактику захворювань, так і надання медичної допомоги. Залежно від складності надання медичної допомоги виділяють три її рівня: первинний, вторинний та третинний (високоспеціалізований).

Протягом останніх років внаслідок стрімкого розвитку новітніх технологій в галузі медицини в розвинених країнах впроваджено в практику охорони здоров'я різні види високотехнологічного обладнання для ранньої діагностики складних захворювань та їх лікування, що потребує відповідних капітальних вкладень.

Проте, Україна суттєво відстає від західних країн в частині оновлення матеріально-технічної бази для надання високоспеціалізованої медичної допомоги третинного рівня.

В умовах суттєвого обмеження фінансових ресурсів держави, які можуть бути направлені на придбання сучасного високотехнологічного медичного обладнання, на перший план виходить питання підвищення ефективності використання наявних ресурсів та пошук альтернативних джерел фінансування оновлення основних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням державних інвестицій як джерела фінансування оновлення й поліпшення основних фондів присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як В. Геєць, В. Дем'янишин, О. Білоусова, Т. Затонацька, Е. Уорнер [9-13] та ін. Віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних і зарубіжних вчених з даної проблематики, слід зауважити, що увага зосереджена на аналізі впливу державних інвестицій на економічне зростання та сприяння активізації інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання. В той же час вплив на розвиток соціально значимих галузей, зокрема медичної, залишається недостатньо дослідженим.

Увага фахівців, які досліджують теоретичні й практичні аспекти проблем фінансування охорони здоров'я, зокрема В. Горин, В. Глухова, К. Павлюк, О. Тулай [14-17] та ін., зосереджена на пошуку фінансово-економічних механізмів державного управління системою охорони здоров'я та її реформування, удосконаленні механізмів фінансування медичних послуг в Україні, однак без визначення особливостей управління на різних рівнях надання медичної допомоги та не приділяючи увагу необхідності оновлення основних засобів медичних установ.

Метою статті є дослідження складу та структури джерел фінансування капітальних видатків установ НАМН України, які здійснюють надання третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги, пошук альтернативних

джерел фінансування оновлення основних засобів та визначення можливих ризиків фінансування капітальних видатків в коротко- та довгостроковій перспективі.

Виклад основного матеріалу. Україна належить до країн Європейського регіону із незадовільними показниками здоров'я, низькими показниками середньої очікуваної тривалості життя. Поширеними є поведінкові фактори нездоров'я. Крім того, населення з низькими прибутками, навіть за необхідності, відкладає звернення у медичний заклад через страх фінансової кризи у зв'язку з необхідністю оплати за медичну допомогу [8, с.10].

Попри сплату громадянами з власної кишені майже половини коштів на охорону здоров'я додатково до загальнодержавних податків вони вимушені отримувати послуги, що надаються на базі застарілої інфраструктури. Значна зношеність основних фондів, відсутнє відставання медичної інфраструктури та вітчизняної клінічної практики від вимог сучасних європейських та світових стандартів не дозволяють змістити акценти в бік активного та широкого використання нових, менш інвазивних і водночас більш ефективних медичних технологій, високотехнологічного обладнання та більш складних і динамічних знань та навичок медичних працівників [5].

Надання високоспеціалізованої медичної допомоги третинного рівня зосереджено, переважно, в клінічних підрозділах наукових установ Національної академії медичних наук України (далі – НАМН України).

Незважаючи на задекларовану гарантію надання медичної допомоги у державних закладах охорони здоров'я, якими є установи НАМН України, її фінансування відбувається на вкрай низькому рівні. І якщо поточні видатки щороку забезпечуються на рівні 30-40 % від потреби, то капітальні видатки на оновлення медичного обладнання протягом 2014-2017 років не встановлювалися, єдиним джерелом видатків на придбання обладнання були власні надходження установ.

Ступінь зносу машин та обладнання установ НАМН України на кінець 2017 року становив 61,1 %. Переважна частина обладнання придбана у 1970-1980 роки, що унеможлиблює проведення ранньої діагностики складних захворювань та, враховуючи рівень смертності осіб працездатного віку в Україні, веде до як макроекономічних так і демографічних проблем.

Оскільки установи НАМН України є бюджетними організаціями, то джерелами фінансування видатків на придбання високотехнологічного медичного обладнання можуть бути видатки загального фонду держбюджету та їх власні надходження.

Джерела придбання медичного обладнання установ НАМН України у 2017 році наведені на рис.1.

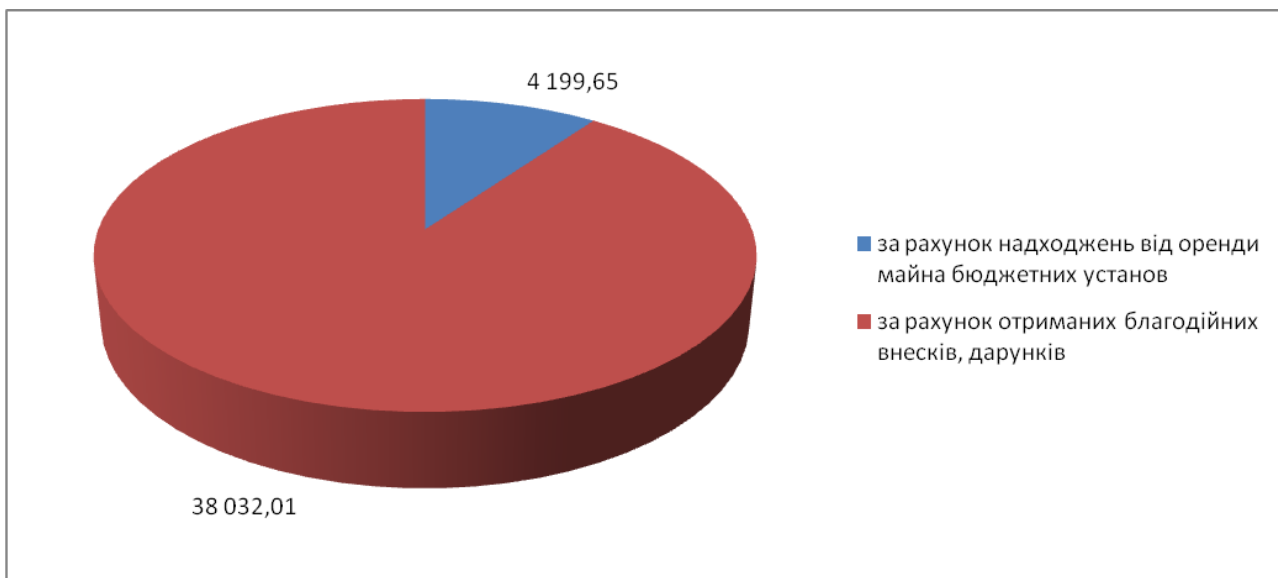

Рис.1. Джерела придбання медичного обладнання установами НАМН у 2017 р., тис.грн.

Як видно з рис.1. у 2017 р. єдиним джерелом коштів на придбання медичного обладнання, були власні надходження установ НАМН, причому на 90 % це благодійні внески від фізичних та юридичних осіб. У 2017 році видатки з загального фонду державного бюджету на придбання медичного обладнання НАМН України не встановлювалися.

Внаслідок обмеженості фінансових ресурсів державного бюджету, які можуть бути направлені на капітальні видатки та з метою підвищення

ефективності управління ними здійснювалися активні пошуки удосконалення механізму їх фінансування в Україні.

За участі міжнародних експертів у 2015 році були внесені зміни до Бюджетного кодексу в частині управління капітальними видатками бюджетних установ. Так було встановлено, що починаючи з 2016 року капітальні видатки державного бюджету, що спрямовуються на створення (придбання), реконструкцію, технічне переоснащення основних засобів державної власності, очікуваний строк корисної експлуатації яких перевищує один рік є державними капітальними вкладеннями. Державні капітальні вкладення здійснюються шляхом реалізації державних інвестиційних проектів.

На сьогоднішній день механізм фінансування державних капітальних вкладень в Україні регулюється Бюджетним кодексом, постановами Кабінету Міністрів України від 22.07.2015 № 571 «Деякі питання управління державними інвестиціями» та від 27.12.2001 № 1764 «Про затвердження Порядку державного фінансування капітального будівництва».

Зокрема, згідно пункту 3 Порядку відбору державних інвестиційних проектів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22.07.2015 № 571 в разі необхідності ініціювання нового державного інвестиційного проекту установа НАМН України готує та подає до НАМН України концептуальну записку щодо інвестиційного проекту.

За результатами розгляду концептуальної записки приймається рішення щодо доцільності розроблення нового державного інвестиційного проекту.

У разі прийняття позитивного рішення щодо доцільності розроблення державного інвестиційного проекту, установа НАМН України розробляє його та передає до НАМН України на державну експертизу.

Щороку до 1 березня державні інвестиційні проекти, які одержали позитивний висновок державної експертизи, подаються до Мінекономрозвитку для участі у відборі державних інвестиційних проектів.

Мінекономрозвитку розглядає протягом 10-ти робочих днів подані документи та приймає державні інвестиційні проекти для участі у відборі або повідомляє про причини відмови у допуску до участі у відборі.

Мінекономрозвитку у 7-ми денний строк після отримання від Мінфіну планового та прогнозних на наступні за плановим два бюджетні періоди загальних обсягів державних капітальних вкладень на розроблення та реалізацію державних інвестиційних проектів подає Міжвідомчій комісії з питань державних інвестиційних проектів проекти для участі у відборі.

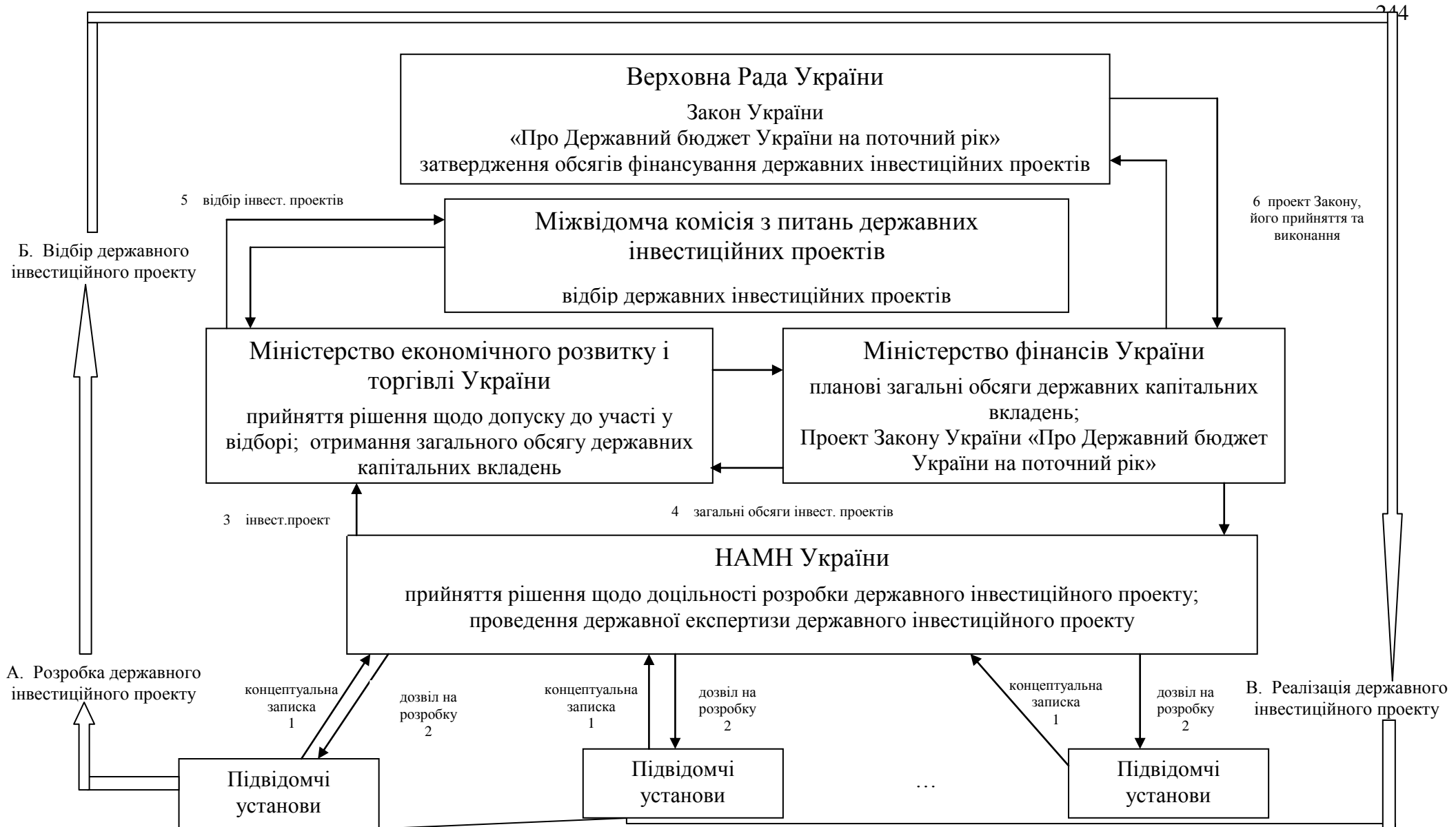

Рис. 2. Структурно-логічна схема механізму фінансування державних капітальних вкладень НАМН України (розроблено автором)

Відбір державних інвестиційних проектів здійснює Міжвідомча комісія з питань державних інвестиційних проектів.

Структурно-логічна схема механізму фінансування державних капітальних вкладень НАМН України представлена на Рис.2.

За наведеним механізмом протягом 2016-2018 років НАМН профінансовано 5 державних інвестиційних проекти на загальну суму 207 772,7 тис. грн., що становить 5% від їх загальної вартості (Табл.1).

Таблиця 1

Обсяги фінансування державних інвестиційних проектів НАМН

України у 2016-2018 рр.

(тис.грн.)

№ п/ п	Найменування державного інвестиційного проекту	Загальна вартість державного інвестиційного проекту	Профінансовано				% реалізації
			попередні роки	2016	2017	2018	
1	«Реконструкція рентген-радіологічного відділення ДУ «Інститут отоларингології ім. проф. О.С.Коломійченка НАМН України» з метою введення в експлуатацію закупленого у попередні роки високовартісного медичного обладнання	29 974,3		29 974,3			100
2	«Реставрація з реабілітацією та пристосуванням клінічного корпусу № 3 ДУ «Інститут нейрохірургії ім. акад. А.П.Ромоданова НАМН України»	190 533,7	70 533,7	30 000,0	90 000,0		100
3	Створення сучасної клінічної бази для хірургічного лікування очної патології	397 828,0	7 087,6		18 221,4		6,3
4	«Будівництво лікувально-реабілітаційного корпусу ДУ «Національний інститут серцево-судинної хірургії ім. Амосова НАМНУ»	2 837 682,7	10 836,5		7 009,0	26 000,0	1,5
5	«Національний науково-практичний центр нейротравми і нейрореабілітації» у складі ДУ «Інститут нейрохірургії ім.акад.А.П.Ромоданова НАМН України»	644 683,0				6 568,0	1,0

Всього	4 100 701,7	88 457,8	59 974,3	115 230,4	32 568,0
--------	-------------	----------	----------	-----------	----------

Джерело: складено автором за [7]

Слід зазначити, що державні інвестиційні проекти передбачали проведення будівельних робіт та не передбачали придбання медичного обладнання протягом 2016-2018 років.

Державний інвестиційний проект «Реконструкція рентген-радіологічного відділення ДУ «Інститут отоларингології ім. проф. О.С.Коломійченка НАМН України» був профінансований в повному обсязі, однак мети не досяг, медичне обладнання, закуплене у попередні роки, не було введено в експлуатацію. Установа в наступні роки звернулася щодо збільшення вартості державного інвестиційного проекту на 43 % з метою його завершення.

Для продовження фінансування державного інвестиційного проекту «Створення сучасної клінічної бази для хірургічного лікування очної патології» у 2018 році Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» не були встановлені видатки, при тому, що згідно статті 32 Бюджетного кодексу України 70% державних капітальних вкладень спрямовується на продовження (завершення) реалізації розпочатих державних інвестиційних проектів відповідно до планів їх реалізації.

Таким чином, зміна у 2016 році механізму фінансування державних капітальних вкладень не змогла в повній мірі усунути недоліки попереднього механізму, зокрема в частині недофінансування розпочатих державних інвестиційних проектів та перевитрачання ресурсів, що збільшує вартість будівництва.

Згідно помісячних планів асигнувань державних капітальних вкладень 65 % у 2016, 74 % у 2017 та 65 % у 2018 році були встановлені на 4-й квартал відповідного року.

Отже, актуальною також залишається проблема нерівномірного фінансування державних капітальних вкладень, більша частина якого припадає на кінець року, що значно ускладнює реалізацію державних інвестиційних проектів, які пов'язані з виконанням будівельних робіт.

Погодимось з точкою зору І.Луїної, що бюджетні інвестиції в основний капітал слугують своєрідною балансуючою статтею. Така практика помітно знижує ефективність і результативність й без того обмежених інвестиційних видатків держави [18, с.30].

Одним із напрямів залучення інвестиційних ресурсів для державних підприємств є державно-приватне партнерство. Багато дослідників розглядають переваги від впровадження державно-приватного партнерства в національну систему охорони здоров'я. Так, на думку К.Павлюк і О.Степанової це допоможе уникнути, з одного боку, недоліків прямого державного регулювання, а з другого – так званих провалів ринку [16, с.45]. О.Тулай зазначає, що важливими перевагами такого партнерства також є ефективна розбудова державних закладів охорони здоров'я; підвищення якості медичних послуг, що надаються такими закладами, до рівня розвинутих європейських країн; альтернатива щодо закупівлі медичного обладнання для державних закладів та можливість вибору постачальника не лише за ціновим критерієм; реалізація масштабних інфраструктурних проектів у галузі; стимулювання підприємницького мислення в розпорядників бюджетних коштів зазначеної сфери [17, с.92].

При цьому дослідники не приймають до уваги ймовірність певних управлінських рішень, які можуть призвести або до втрати наявної матеріально-технічної бази або до повної комерціалізації діяльності медичних установ. І якщо лікування на первинному або вторинному рівні надання медичної допомоги населення України, враховуючи рівень доходів домогосподарств, може витримати, то високоспеціалізована високотехнологічна медична допомога третинного рівня для більшості населення України стане недоступною.

Слід зазначити, що установи НАМН України не підпадають під дію Закону України «Про державно-приватне партнерство». Тому, до внесення відповідних змін до діючого законодавства, установи НАМН не можуть залучати

інвестиційні ресурси за цим напрямом.

Внаслідок критичного багатолітнього недофінансування видатків на охорону здоров'я, неефективного та нераціонального використання наявних ресурсів, назріла необхідність реформи системи охорони здоров'я.

Прийняттям розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. № 1013-р «Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я» та Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» у жовтні 2017 року було дано старт реорганізації системи охорони здоров'я на всіх рівнях надання медичної допомоги.

Основним джерелом фінансування оновленої системи охорони здоров'я залишаються кошти Державного бюджету України, які розподіляються через новий механізм закупівлі медичних послуг. Відбувається перехід від фінансування постатейних кошторисів закладів охорони здоров'я - бюджетних установ, розрахованих відповідно до їх існуючої інфраструктури (кількості ліжок, персоналу тощо), до оплати результату (тобто фактично пролікованих випадків або приписаного населення) закладам, які перетворюються на автономних постачальників цих послуг, а також аптекам як постачальникам призначених лікарями лікарських засобів. Фінансування наданих медичних послуг та лікарських засобів здійснюється за затвердженими тарифами, які є єдиними для всієї території України [5].

Методику розрахунку вартості послуги з медичного обслуговування затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1075 «Про затвердження Методики розрахунку вартості послуги з медичного обслуговування».

Згідно підпункту 3 пункту 7 даної методики капітальні витрати (капітальний ремонт і закупівля високовартісного обладнання та інших основних засобів) і амортизація не враховуються для визначення вартості послуг з медичного обслуговування.

Так само не враховані капітальні витрати і в розрахунку тарифів на послуги з надання третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги установами НАМН України, які приймають участь у реалізації пілотного проекту щодо зміни механізму фінансового забезпечення надання медичної допомоги, затверджений наказом МОЗ України від 20.09.2017 № 1123/64 та зареєстрований в Мінюсті 07.11.2017 р. за № 1356/31224.

Таким чином, при здійсненні медичного обслуговування населення України не передбачаються видатки на оновлення медичного обладнання. І єдиним реальним джерелом придбання високовартісного медичного обладнання залишаються кошти державного бюджету України.

І якщо на первинному рівні надання медичної допомоги ще можна в більшому ступені покладатися на досвід лікаря, та в певній мірі довіряти даним діагностики, зробленої на застарілому обладнанні, то вторинна, а тим більше третинна (високоспеціалізована) медична допомога вимагає не тільки глибоких знань та досвіду лікаря, а ще й наявності надсучасного обладнання та вміння проводити дослідження/операції на відповідному високотехнологічному (високовартісному) обладнанні. Що, в свою чергу, потребує значних капітальних витрат.

Таким чином, необхідно внести зміни до методики розрахунку вартості послуги з медичного обслуговування в частині врахування капітальних видатків.

Пропонуємо щороку в державному бюджеті передбачати капітальні видатки в розмірі 10 % від оціночної вартості обладнання згідно таблицю оснащення лікарських закладів, які надають вторинну або третинну медичну допомогу, розрахованої у цінах попереднього року. Зазначене дозволить з періодичністю 10-12 років впроваджувати в практику охорони здоров'я останні розробки новітніх технологій в галузі медицини.

Висновки. Таким чином, основним джерелом фінансових ресурсів для придбання високотехнологічного медичного обладнання з метою впровадження

в практику охорони здоров'я найсучасніших методів лікування для державних установ є кошти державного бюджету України. Власні надходження установ неспівставні з необхідними обсягами фінансування на цю мету.

З метою скорочення відставання установ НАМН України в технологічному оснащенні необхідно більш інтенсивно використовувати механізм залучення інвестиційних ресурсів шляхом реалізації державних інвестиційних проектів. При цьому Міністерству економіки України та Міністерству фінансів України при розробці проекту державного бюджету України на наступний рік необхідно забезпечувати виконання статті 32 Бюджетного кодексу щодо першочергового фінансування розпочатих державних інвестиційних проектів.

Міністерству фінансів України при розподілі помісячних обсягів асигнувань розпорядникам коштів державного бюджету необхідно враховувати сезонність робіт з будівництва нових об'єктів та передбачати до 50 % від щорічних обсягів фінансування на цю мету на 2-3 квартали року.

При впровадженні медичної реформи на третинному рівні надання медичної допомоги необхідно внести зміни до методики розрахунку вартості медичної послуги, включивши капітальні видатки до складових, які входять до розрахунку витрат при визначенні вартості медичної послуги.

Список джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-80>
2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
3. Бюджетний кодекс України від 8.07. 2010 р. № 2456-VI (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-6>
4. Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19.10.2017 р. № № 2168-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-8>
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 1013-р «Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я»

від 30.11. 2016 р. № 1013-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-p>

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1075 «Про затвердження Методики розрахунку вартості послуги з медичного обслуговування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-2017-п>

7. Протоколи засідань Міжвідомчої комісії з питань державних інвестиційних проектів від 21.06.2018 та від 11.07.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=854a0a66-60cc-4897-81df-acd4e098a1a0&tag=PerelikDerzhavnikhInvestitsiiniikhProektiv>

8. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2016 рік / МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – Київ, 2017. – 516 с.

9. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія/В.М. Геєць, Л.В. Шинкарук, Т.І. Артёмова та ін.; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2011. – 696 с.

10. Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України: монографія/ В.Г. Дем'янишин, І.С. Гуцал, О.П. Кириленко, Т.О. Кізима; за ред. В.Г. Дем'янишина. – Т.: ТНЕУ, 2014. – 464 с.

11. Білоусова О.С. Підвищення ролі державних інвестицій у модернізації реального сектору економіки України//Фінанси України. - № 5 – 2017. – ст.63-75

12. Затонацька Т.Г., Шиманська О.А. Підвищення ефективності реалізації державних інвестиційних програм в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2012 № 4 (130). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=U.

13. Warner A.M. Public Investment as an Engine of Growth. IMF Working Paper. 2014. WP/14/148. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp14148.pdf>

14. Горин В.П. Формування фінансових ресурсів охорони здоров'я в контексті виконання критеріїв економічної безпеки/В.П. Горин// Наукові записки. Серія «Економіка». – 2015. – № 23. – С. 216–221.

15. Глухова В.І Джерела фінансового забезпечення системи охорони здоров'я в Україні/ В.І. Глухова, М. О. Булах// Гроші, фінанси і кредит - № 10 – 2016. – ст. 760-764

16. Павлюк К.В. Розвиток державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я/К.В.Павлюк, О.В.Степанова//Фінанси України. - № 2. – 2011. – с.43-45.

17. Тулай О.І. Проблеми та перспективи державного фінансування системи охорони здоров'я в Україні//Фінанси України. - № 4 – 2016. – ст.84-99

18. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації: кол. моногр./ Луніна І.О. та ін.; за ред.І.О.Луніної; ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2014. 296 с.

Наумова Любов Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, начальник фінансово-економічного управління апарату президії НАМН України, (м.Київ).

ORCID 0000-0002-3067-9064

Одинцова Т.М.

ОПТИМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

У статті досліджується вплив податкового навантаження на економічний розвиток України. Метою статті є теоретичне обґрунтування і розробка методичного підходу до оцінки впливу податкового навантаження на економічне зростання. З'ясовано, що рівень податкового навантаження є одним з ключових факторів забезпечення економічного зростання в Україні.

В ході дослідження визначено точки Лаффера і проведено порівняння їх з фактичним податковим навантаженням. Виявлені закономірності взаємодії податкового навантаження та мультиплікатора економічного зростання областей України.

Використаний у роботі підхід опирається на агреговані вихідні статистичні дані: праці (у вигляді заробітної праці); капіталу (у вигляді капітальних інвестицій); земельних ресурсів (як обсягів використовуваних сільськогосподарських угідь); податків (у вигляді сплачених податкових платежів). У зв'язку із недосконалістю статистичної інформації, не розглянуто тіньовий сектор економіки і негативну поведінку платників податків, зокрема, не враховано заборгованість по податках і зборах у бюджет. Це знижує точність отриманих результатів, але разом з тим такий підхід відображає сучасний стан економіки країни і дозволяє накреслити перспективні шляхи економічного зростання.

Ключові слова: *виробнича функція, точки Лаффера 1-го і 2-го порядку, податкове навантаження, економічне зростання.*

Одинцова Т.М.

ОПТИМИЗАЦИИ НАЛОГОВОЙ НАГРУЗКИ КАК ИНСТРУМЕНТ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

В статье проведено исследование вопроса влияния налоговой нагрузки на экономическое развитие Украины. Целью статьи является теоретическое обоснование и разработка методического подхода к оценке влияния налоговой нагрузки на экономический рост. Установлено, что уровень налоговой нагрузки является одним из ключевых факторов обеспечения экономического роста в Украине.

В ходе исследования определены точки Лаффера и проведено сравнение с их фактической налоговой нагрузкой. Выявлены закономерности взаимодействия налоговой нагрузки и мультипликатора экономического роста на территориях Украины.

Использованный в работе подход опирается на агрегированные выходные статистические данные: труда (в виде заработной труда), капитала (в форме капитальных инвестиций), земельных ресурсов (как объемов используемых сельскохозяйственных угодий), налогов (в виде уплаченных налоговых платежей). В связи с несовершенством статистической информации, не рассмотренные теневой сектор экономики и негативное поведение налогоплательщиков, в частности, не учтено задолженность по налогам и сборам в бюджет. Это снижает точность полученных результатов, но вместе с тем реально отражает современное состояние экономики страны и позволяет прогнозировать экономический рост.

***Ключевые слова:** производственная функция, точки Лаффера 1-го и 2-го порядка, налоговая нагрузка, экономический рост.*

Odintsova T.M.

OPTIMIZATION OF TAX LOADING AS A TOOL FOR ECONOMIC GROWTH

The article examines the impact of the tax burden on the economic development of Ukraine. The purpose of the article is a theoretical substantiation and development of a methodological approach to assessing the impact of the tax burden on economic growth. It has been established that the level of tax burden is one of the key factors for ensuring economic growth in Ukraine.

In the course of the study, the Laffer points were determined and compared with their actual tax burden. The patterns of interaction of the tax burden and the multiplier of economic growth in the territories of Ukraine are revealed. In the work were used statistical data: labor (wages), capital (capital investment), land resources (agricultural land), taxes. Not considered the shadow economy. This reduces the accuracy of the results obtained. But this approach really reflects the current state of the country's economy and allows us to outline the direction of economic growth.

Key words: *production function, Laffer points 1 st and 2 nd order, tax burden, economic growth.*

Постановка проблеми. Економіка України несе на собі складні та багатовекторні перетворення, обумовлені історичними подіями. Численні реформи не завжди приносили бажаний результат. Певні здобутки супроводжувалися низкою невирішених задач. Дослідженнями отриманих базових макроекономічних показників, у тому числі і податкових індикаторів регулярно і ґрунтовно займаються науковці. Серед висновків дослідників-фахівців переважає думка про те, що економіка України функціонує в умовах нестабільного фіскального тиску.

Враховуючи те, що податки по відношенню до економічного росту можуть чинити як стимулюючий, так і стримуючий характер, важливим є удосконалення існуючих підходів макроекономічного регулювання в сфері податків з обов'язковим дотриманням балансу інтересів між фіскальними органами і платниками податків. Особливу актуальність для вирішення даного питання має оцінка впливу податків на економіку країни в цілому. Тому, розробка та удосконалення методичного інструментарію оцінки впливу податкового навантаження на валовий регіональний продукт і обсяг сплачених податкових платежів відповідає найважливішим потребам сучасної української економіки. А, комплексний підхід до вивчення взаємозв'язку фіскальної

політики і основних макроекономічних індикаторів (курс національної валюти, ставки податків, рівень інфляції та інші) дозволять уточнити пріоритети податкової політики та обґрунтувати можливі перспективні напрямки формування сучасної української економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі податкового навантаження присвячені праці широкого кола зарубіжних і вітчизняних науковців. Започаткував теоретичні та прикладні основи цього напрямку американський економіст Артур Лаффер (Arthur Betz Laffer) [1, 2]. Результативні дослідження мали такі науковці, як Ю.Ш. Ананіашвілі, В. Папава [3], Є.В. Балацький [4], А.Б. Гусев [5], М.О. Какауліна [6], Ю.Н. Іванова [7]. Серед вітчизняних вчених, проблеми впливу податкового навантаження на економічне зростання досліджували О.Є. Сушкова [8], П. Твердохліб [9], О.Р. Голубник [10], Е. Романюта [11] та інші. Публікації вчених з даної тематики присвячені теоретичному обґрунтуванню концепції кривої Лаффера, вивченню різних методів визначення точок Лаффера та оцінці податкового навантаження. Певна частина дослідників наголошують на зниженні податкового навантаження, що в свою чергу стане основою подальшого зростання виробництва і збільшення податків. На думку інших дослідників така тенденція подій не є очевидною, залишається дискусійною і потребує подальшого дослідження.

Тому актуальним є наукове вивчення питань оптимального податкового навантаження та його впливу на економічне зростання і збільшення податкових платежів.

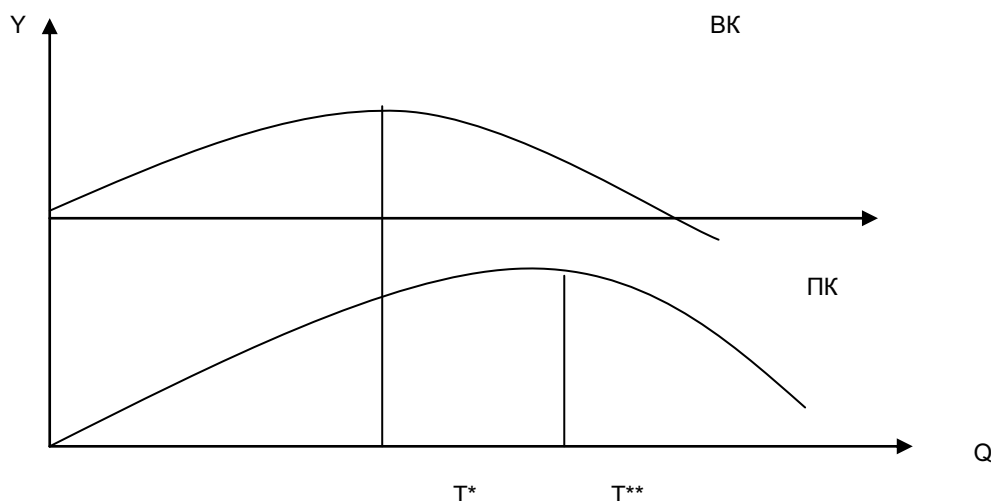
Мета статті полягає у висвітленні теоретичних і методичних аспектів формування податкового навантаження в економіці України, визначення та обґрунтування його оптимального рівня, а також впливу на економічне зростання.

Виклад основного матеріалу. Сучасна економічна думка в питаннях податків оперує тезою, що рівень податкового навантаження повинен

формувані баланс фінансових інтересів держави і платників податків. Оскільки в економіці країни існує значна диференціація регіонів за рівнем розвитку, значення має саме індивідуальний підхід до визначення величину податкового навантаження, який би забезпечив позитивну динаміку економічного розвитку і достатній рівень податкових надходжень за певний період часу.

Для вирішення цього завдання був проведений аналіз фіскальних коефіцієнтів економіки України на основі наявної у відкритому доступі статистичної інформації за десятирічний часовий інтервал. Як відомо, такий інтервал достатній для отримання достовірних результатів. До розрахунків було взято основні економічні фактори: працю (у вигляді заробітної праці), капітал (у вигляді капітальних інвестицій), земельні ресурси та податкове навантаження на виробництво.

В основі даного аналізу лежить припущення, що сумарний обсяг податкових надходжень до бюджету країни залежить від рівня податкового навантаження (T). Функціональний взаємозв'язок між виробничою і фіскальною кривою розглянув Є.В. Балацький [4] (рис. 1).

Y - валовий регіональний продукт, Q - податкові надходження,
 T^* , T^{**} - точки Лаффера, ВК - виробнича крива, ПК - податкова крива.

Рис. 1. Положення точок Лаффера на виробничій і податковій кривих
 Джерело: [4].

Балацький Є.В. довів, що кожній із залежностей валового регіонального продукту (ВРП) і сумарному податковому надходженню (G) відповідає певна точка Лаффера. В моделі Лаффера такі точки названі відповідно точками першого (T^*) і другого (T^{**}) порядку. Ця залежність виражається нелінійною функцією. Відповідно, на початковому етапі по мірі підвищення податкового навантаження зростає і валовий регіональний продукт (ВРП) і обсяги податкових доходів (G). В точці Лаффера 2-го порядку, (податкова крива на рис. 1), податкові надходження досягають максимуму і далі починають скорочуватися. Точка Лаффера першого порядку (T^*), що відповідає максимуму ВРП, чисельно завжди буде меншою (на рисунку знаходиться лівіше на осі абсцис, ніж точка Лаффера другого порядку). Отже, максимальний обсяг ВРП досягається при значенні не максимального податкового навантаження. А, максимальне податкове навантаження, яке забезпечує максимальні податкові надходження до бюджету маємо коли ВРП вже починає зменшуватися. Це означає, що на проміжку між точками Лаффера першого (T^*) і другого (T^{**}) порядку збільшення податкових надходжень можливе і при відносному зменшенні виробництва.

Визначення точок Лаффера і їх співставлення з фактичним податковим навантаженням дозволяє оцінити ефективність податкової політики країни і окреслити подальші шляхи її удосконалення. Простота вирахувань і наглядність отриманих результатів роблять цікавою пропоновану модель для апроксимації податкової системи України. Слід зауважити, що в ідеальному варіанті податкова політика держави мусить бути такою, щоб посилення податкового навантаження не підривало економічного розвитку країни чи регіону.

Сутність взаємозв'язку податкового навантаження і надходжень до бюджету може бути розкрито у вигляді двох основних положень:

- 1) певне зниження податкового навантаження стимулює виробництво;

2) зменшення податкового навантаження може привести до скорочення обсягів бюджетних доходів, але таке скорочення має тимчасовий характер.

Ці тенденцію відображають криві на моделі Лаффера (рис. 1).

Щоб дослідити взаємозв'язок податкового навантаження і економічного зростання потрібно визначити точки Лаффера опираючись на статистичні дані. Для кількісного визначення точок Лаффера найбільш широко вживаною на практиці є трьохфакторна модель Є.В. Балацького [4]. Дана модель відрізняється від традиційної виробничої функції Кобба-Дугласа тим, що в ній додатково враховується показник податкових надходжень. Вона представлена двома виробничо-інституціональними функціями наступного вигляду:

$$Y = \gamma DL^{(a+b)T} K^{(c+d)T}; \quad (1)$$

$$Q = \gamma TDL^{(a+b)T} K^{(c+d)T}; \quad (2)$$

де

Y – виробництво (обсяг валового продукту ВВП або ВРП);

D – трендовий оператор (функція, залежна від часу);

L – праця (заробітна плата зайнятих в економіці працівників);

K – капітал (капітальні інвестиції);

γ, a, b, c, d – параметри, оцінювані статистично на основі ретроспективних динамічних рядів;

Q – податкові надходження (податки, збори і інші обов'язкові надходження у консолідований бюджет);

T – податкове навантаження (частка податкових надходжень у ВВП або ВРП, $T = Q / Y$).

Обидві функції (1) і (2) досить виразно ілюструє Рис. 1. При $T = 0$, ВРП дорівнює деякій початковій величині, а надходження до бюджету відсутні $Q = 0$. Показники Y і Q із зростанням T починають збільшуватися, досягаючи максимального значення у точках Лаффера 1 і 2 порядку. Далі починається зменшення величин Y і Q . Головною ідеєю фіскального аналізу на базі виробничо-інституціональних функцій (1) і (2) є визначення взаємного

розположення точок Лаффера 1-го і 2-го роду та порівняння їх з фактичним податковим навантаженням. Точка Лаффера 1-го роду T^* виражає максимум виробничої кривої (рис.1), тобто $dY/Dt = 0$. Звідси:

$$T^* = -\frac{a \ln L + c \ln K}{2(b \ln L + d \ln K)}. \quad (3)$$

Точка Лаффера 2-го роду відповідає максимуму податкової кривої ($dQ/Dt = 0$). Звідси:

$$T^{**} = \frac{\sqrt{(a \ln L + c \ln K) - 3(b \ln L + d \ln K)B} - (a \ln L + c \ln K)}{3(b \ln L + d \ln K)}. \quad (4)$$

Слід відмітити, що у формулі (4) з двох значень обирається найбільше, що і є точкою максимуму податків.

Разом з тим, можна погодитися з думкою науковців про те, що дані функції (3) і (4), лише частково задовільняють постулат концепції Лаффера [3]. Головний їх аргумент - до розрахунків беруться лише показники капіталу та праці, а для отримання результатів їх впливу на економіку необхідний тривалий часовий період.

В дослідженнях вченої М.О. Какауліної є спроба удосконалити дані формули. Розрахунок пропонується доповнити показником обсяг земельних ресурсів, після чого формули точок Лаффера 1-го і 2-го порядку мають вигляд[3]:

$$T^* = -\frac{1}{2} * \frac{a \ln L + c \ln K + m \ln M}{b \ln L + d \ln K + n \ln M} \quad (5)$$

$$T^{**} = \frac{+}{-} \frac{\sqrt{(aL + cKmM)2 - 3(bL + dK + nM)B} - (aL + cK + mM)}{3(bL + dK + nM)} \quad (6)$$

де

T^* , T^{**} - Лаффера 1-го порядку і 2-го порядку;

L - заробітна плата;

K - капітальні інвестиції;

M - земельні ресурси;

a, b, c, d, m, n, B - економетричні параметри виробничої функції області.

У попередньому дослідженні [12] доведено, що побудова трьох-факторних виробничих функцій економічних систем з високим інноваційним потенціалом на основі факторів заробітної праці, капітальних інвестицій і земельних ресурсів не повністю відображає формування валового регіонального продукту і надходження податкових платежів. Для нівелювання цього недоліку формули (5) і (6) доповнені ресурсом інноваційного потенціалу, після чого виробничо-інституціональна функція набрала вигляду:

$$T^* = - \frac{1}{2} * \frac{a \ln L + c \ln K + m \ln M + i \ln I}{b \ln L + d \ln K + n \ln M + k \ln I} \quad (7)$$

$$T^{**} = \frac{+}{-} \frac{\sqrt{(aL + cK + mM + iI)^2 - 3(bL + dK + nM + kI)B} - (aL + cK + mM + iI)}{3(bL + dK + nM + kI)}. \quad (8)$$

де

T^* , T^{**} - Лаффера 1-го порядку і 2-го порядку;

L - заробітна плата;

K - капітальні інвестиції;

M - земельні ресурси;

I - витрати на інноваційну діяльність;

$a, b, c, d, m, n, i, k, B$ - економетричні параметри виробничої функції області.

За допомогою даних формул та вихідної статистичної інформації за 10 років функціонування економіки України (табл. 1) на основі чотирьох факторної виробничо-інституціональної функції (табл. 2) розраховані статистично оцінювані параметри ($a, b, c, d, m, n, i, k, B$), що і стали основою визначення точок Лаффера 1-го і 2-го роду.

Таблиця 1

Вихідна інформація по Україні

для побудови матриці розрахунків точок Лаффера

Роки	ВРП (Y) з урахуванням інфляції	Заробітна плата (L) з урахуванням інфляції	Капітальні інвестиції (K) з урахуванням	Площа сільгосп. з емель (G) з урахуванням	Інноваційні витрати (I) з урахуванням інфляції	Податкові платежі (Q) з урахуванням інфляції	Фактичне податкове навантаження (T) з урахуванням інфляції

			інфляції	інфляції			
2007	586914	227173	115508	36754	4811	98136	0,167
2008	737213	284904	145128	36604	6004	115407	0,156
2009	807555	322980	91506	36555	6790	151914	0,188
2010	951291	395038	166134	36488	7756	181339	0,191
2011	1207865	462934	227412	36483	8193	233053	0,193
2012	1353521	565300	272442	36481	9587	268386	0,198
2013	1459882	604730	256690	36395	10441	331393	0,227
2014	1369210	530649	189318	36418	8700	236873	0,173
2015	1431637	487403	196628	36417	9096	170365	0,119
2016	2037034	714574	306216	36452	9355	459901	0,226

Джерело: Складено автором на основі Статичного збірника Регіони України, 2007 -2016р.р.

Таблиця 2

**Економетричні параметри виробничо-інституціональної функції
економічної системи України**

t	nY	T*lnL	T2*lnL	T*lnK	T2*lnK	T*lnI	T2*lnI	T*lnM	T2*lnM
1	13,2826	2,0597	0,3440	1,9467	0,3251	1,7555	0,2932	1,4159	0,2365
2	13,5106	1,9593	0,3057	1,8541	0,2892	1,6392	0,2557	1,3572	0,2117
3	13,6018	2,3848	0,4484	2,1477	0,4038	1,9752	0,3713	1,6588	0,3118
4	13,7656	2,4614	0,4701	2,2959	0,4385	2,0064	0,3832	1,7106	0,3267
5	14,0044	2,5178	0,4859	2,3806	0,4594	2,0274	0,3913	1,7391	0,3357
6	14,1182	2,6225	0,5193	2,4780	0,4906	2,0799	0,4118	1,8153	0,3594
7	14,1939	3,0219	0,6860	2,8274	0,6418	2,3840	0,5412	2,1005	0,4768
8	14,1297	2,2805	0,3945	2,1022	0,3637	1,8170	0,3143	1,5693	0,2715
9	14,1743	1,5585	0,1855	1,4505	0,1726	1,2498	0,1487	1,0665	0,1248
10	14,5270	3,0464	0,6885	2,8548	0,6452	2,3738	0,5365	1,2984	0,1844
11	32,18	-20,44	-0,47	-12,14	76,79	-2,30	-	31,80	12,60
Коефіцієнти	B	a	b	c	d	i	k	m	N
Значення	16,07	-13,68	144,00	57,21	-308,0	-33,43	135,52	-21,33	58,27
Статистичні параметри	$R^2 = 0,985; F = 46,35; N = 10$								

Джерело: Розраховано автором на основі табл. 1. з використанням функції Лінійн в Excel.

За формулами (7) і (8) розраховуються точки Лаффера (T*) і (T**):

$$L = 13,48; K = 12,63; M = 10,52; I = 5,74.$$

$$T^* = -184,3 + 722,6 - 351,7 - 122,4 / 2(1941,1 - 3890,3 + 1425,7 + 334,5) = 64,2 / 377,4 = -0,17; T^{**} = (\sqrt{4122 - 9097}) + 64,2 = 134,7 / - 566,1 = -0,238.$$

За умовами чотирьох факторної виробничої функції, вирахування потенційного валового регіонального продукту і обсягів податкових надходжень здійснюється за удосконаленими формулами [4, 5, 6]:

$$Y = (a + bT)TL + (c + dT)TK + (m + nT)TM + (i + kT)TI + B \quad (9)$$

$$Q = (a + bT)T^2L + (c + dT)T^2K + (m + nT)T^2M + (i + kT)T^2I + BT \quad (10)$$

де

Y - розрахунковий валовий регіональний продукт;

a, b, c, d, m, n, i, k, B - економетричні параметри виробничої функції області;

T – податкове навантаження;

L - заробітна плата;

K - капітальні інвестиції;

M - земельні ресурси;

I - витрати на інноваційну діяльність;

Q - розрахункове податкове навантаження.

Для проведення аналізу позначимо показники можливих обсягів ВРП і податкових надходжень (ВРП* і ВРП**, Q* і Q**) при умові застосування податкового навантаження на економіку України на рівні розрахованих точок Лаффера 1-го і 2-го роду. В результаті отримуємо:

$$\text{ВРП}^* = 3503401 - 1173352 - 10401 - 16472 = 2333176.$$

$$\text{ВРП}^{**} = 3503421 - 1173352 - 9543 - 16476 = 2304050.$$

$$Q^* = 233033 + 42480 - 10846 - 3078 = 251589.$$

$$Q^{**} = 833167 - 279045 - 2269 - 3915 = 547938.$$

Отже, отримані дані дозволяють стверджувати, що зниження податкового навантаження з 22,6 % до 17 % не спричиняє зменшення ВРП, а навпаки ВРП зростає з 2037034 до розрахункового в розмірі 2333176 млн грн., або на 14,5 %. Таке явище можна пояснити класичними макроекономічними законами. За рахунок зниження податкового навантаження відбувається скорочення тіньового бізнесу, покращення податкової поведінки платників і, відповідно, зростання виробництва. При подальшому підвищенні податкового навантаженні до 23,8%, яке перевищує фактичне навантаження на 1,2 %, зростає тіньовий бізнес, скорочується виробництво, зменшуються податкові надходження.

починається скорочення обсягу виробництва, разом з тим податкові надходження зростають на 10 %, що відповідає концепції А. Лаффера. Таким чином, найбільш перспективне функціонування економіки України відбуватися у проміжку податкового навантаження між 17 і 23,8 відсотками.

Висновок. На формування валового регіонального продукту і обсягу податкових надходжень чинить вплив сукупність багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів. В числі базових виступають національні ресурси у складі капіталу, праці, сільськогосподарських земель, інноваційного потенціалу. У свою чергу, валовий регіональний продукт формується під дією податкового навантаження. Проведене дослідження впливу податкового навантаження на економічну систему регіонів України у контексті концепції А. Лаффера дозволяє стверджувати що зниження податкового навантаження не є панацеєю для стимулювання економічного розвитку. Індивідуальна оптимізація податкового навантаження регіонів України з врахуванням їх ресурсного потенціалу дозволяє отримати баланс інтересів та сформуванню тенденцію економічного розвитку й забезпечити достатні обсяги податкових надходжень.

Подальше удосконалення концепції А. Лаффера та її адаптування до особливостей української економічної системи формують перспективи інноваційного макроекономічного управління.

Список джерел:

1. Laffer A.B. The Laffer Curve: Past, present and Future. Heritage foundation. 2004. № 1765. pp. 1-1.
2. А. Лаффер. Вам прийде́ться робити те, що робили в Європі раніше. Європейська правда. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/interview/2015/09/14/7038229/>.
3. Ананиашвили Ю.Ш. Налоги и макроэкономическое равновесие: лаффе́го-кейнсианский синтез / Ю.Ш. Ананиашвили, В.Г. Папава. – Стокгольм: Изд. дом SA&CC Press, 2010. – 142 С. 5–2.
4. Балацкий Е.В. Налогово-бюджетная политика и экономический рост / Е.В. Балацкий // Общество и экономика. – 2011. – № 4–5. – С. 136 – 144.
5. Гусев А.Б. Налоги и экономический рост: теории и эмпирические оценки / А.Б. Гусев. – М.: Экономика и право, 2003. – 139 с.

6. Какаулина М.О. Моделирование влияния налоговой нагрузки на экономический рост с учетом ресурсного потенциала: монография. – Владивосток: Дальнаука, 2014. – 428 с.

7. Ю.Н. Иванова, В.В. Казаков. Налоговая нагрузка как показатель эффективности налоговой политики государства / Ю.Н. Иванова, В.В. Казаков // Вестник Томского гос. ун-та. – 2015. – № 399. – С. 199 – 399.

8. Сушкова О.Є. Методичний підхід до оцінки впливу податкового регулювання на рівень економічного розвитку регіону / О.Є. Сушкова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 3 (49)ч.2. – С.195 – 203.

9. І.П. Твердохліб. Крива Лаффера як інструментальний засіб оцінювання ефективності фіскальної політики держави: проблеми застосування в Україні / І.П. Твердохліб // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 11 (149). – С. 270 – 280.

10. О.Р. Голубник, З.В. Приймак. Оптимізація податкового навантаження для національної економіки України / О.Р. Голубник, З.В. Приймак // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2016. – № 6 (28). С. 25 – 32.

11. Е. Романюта. Моніторинг рівня податкового навантаження в Україні та країнах ЄС / Е. Романюта // Світ фінансів. – № 2 (51). – С. 128 – 138.

12. Одінцов М.М. Роль інноваційного потенціалу в економічному розвитку регіону з урахуванням податкового навантаження / М.М. Одінцов, Т.М. Одінцова // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України, № 1, 2018. – С. 119 – 135.

Одінцова Тетяна Михайлівна** - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Східноєвропейського університету економіки і менеджменту, (м. Черкаси). **ORCID 0000-0003-3770-6544

Онишко С.В.

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА І ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В КАТЕГОРІЯХ ЇХ ВЗАЄМОВПЛИВУ ТА УЗГОДЖЕННЯ

В статті порушена проблематика зв'язку фінансової безпеки і фінансової політики та доречності постановки питання про переосмислення важливості й необхідності формування фінансової політики у рамках забезпечення фінансової безпеки. Визначено, що сутність зв'язку фінансової безпеки і фінансової політики найповніше відображається у категоріях взаємовпливу та узгодження, а також наголошено на принциповій ролі держави у реалізації такого зв'язку.

***Ключові слова:** сутність, держава, фінансова безпека, фінансова політика, глобалізація, взаємодія, взаємовплив, узгодження.*

Онышко С.В.

ФИНАНСОВАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И ФИНАНСОВАЯ ПОЛИТИКА В КАТЕГОРИЯХ ВЗАИМОВЛИЯНИЯ И СОГЛАСОВАНИЯ

В статье затронута проблематика связи финансовой безопасности и финансовой политики, а также целесообразности постановки вопроса о переосмыслении важности и необходимости формирования финансовой политики в рамках обеспечения финансовой безопасности. Определено, что сущность связи финансовой безопасности и финансовой политики наиболее полно отражается в категориях взаимосвязи и согласования, а также отмечена принципиальная роль государства в реализации такой связи.

***Ключевые слова:** сущность, государство, финансовая безопасность, финансовая политика, глобализация, взаимодействие, взаимовлияние, согласование.*

Onyshko S.V.

FINANCIAL SECURITY AND FINANCIAL POLICY IN CATEGORIES OF THEIR INTERRELATIONS AND HARMONIZATION

In article is analyzed the problem of connection between financial security and financial policy and the relevance of question on the importance and necessity of financial policy formation under financial security provision. Defined that the essence of connection between financial security and financial policy completely shown in categories of interrelation and harmonization and emphasized the principle role of state in realization of such connection.

Key words: *essence, state, financial security, financial policy, globalization, interrelation, harmonization.*

Постановка проблеми. Фінансова безпека – один із вирішальних чинників національної безпеки як запоруки існування й успіху кожної держави. Фінансова політика - одна з ключових складових економічної політики забезпечення соціально-економічного розвитку будь-якої держави, що, в свою чергу, є вирішальним чинником фінансової безпеки цієї держави. Зазначені залежності не вимагають детальної аргументації, вони очевидні.

Проте стосовно їх реального стану, то на фоні сформованих макрофінансових дисбалансів у фінансовій політиці, що супроводжують сьогодні соціально-економічний розвиток України, вкрай складно вести мову про належний рівень її фінансової безпеки. Досить лише поглянути на рівень валового державного боргу до ВВП (який перевищує 80% за оптимального рівня ≤ 35) та відношення витрат на його обслуговування до доходів зведеного бюджету (становить понад 12% за оптимального рівня ≤ 7). До цього слід додати й висновки науковців щодо стиснення (майже втричі) кредитного капіталу та зростання дефіциту власного капіталу корпоративного сектора (у 4,2 рази упродовж 2012-2016 рр.), які паралізували фінансову систему і створили надвисокі системні ризики [1], що також характеризує загальний стан державної фінансової політики в Україні.

Поряд з цим, із стрімким розвитком глобалізації, коли проблеми досягнення безпеки, зокрема фінансової, окремої країни видозмінилися та

загострилися, все чіткіше виявляється їх недооцінка сучасним методологічним підходом. Останній в якості вихідної точки переважно приймає існуючий і бажаний стан фінансової політики як окремої складової економічної політики держави, не достатньо акцентуючи увагу на кінцевому результаті – її фінансовій безпеці. Це спонукає до більш детальної уваги при формуванні цілей і задач фінансової політики не лише стосовно їх зв'язку з економічною політикою, але й забезпечення фінансової безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі існує велика кількість наукових публікацій вітчизняних авторів, присвячених теоретичним і практичним аспектам фінансової безпеки та фінансової політики, багато з положень яких заслуговують віднесення до фундаментальних. У сфері фінансової безпеки це праці О.Барановського, І.Бланка, М.Єрмошенка, А.Марини, Л.Михайлова, О.Підхонного, Л.Тарангул та інших; у сфері фінансової політики - О.Василика, В.Геєця, А.Даниленка, В.Зимовця, О.Кириленко, Л.Лазебник, І.Луніної, В.Опаріна, В.Федосова, С.Юрія і багатьох інших.

Разом із тим, досить часто проблематика вищезначених залежностей між фінансовою безпекою і фінансовою політикою залишається поза межами наукового пошуку. Досить звернути увагу на перелік інструментів фінансової безпеки в розробленій класифікації, що узагальнює результати праць значної кількості науковців [2, с. 206]. У зазначеному переліку відсутній такий ключовий інструмент забезпечення фінансової безпеки як фінансова політика. За такого підходу не лише збіднюється розуміння змісту дефініцій «фінансова безпека» і «фінансова політика» та їх складного характеру, але й формуються складнощі при окресленні прагматичних напрямів їх забезпечення і розбудови. До цього, фінансова політика не завжди виступає як єдине ціле, адже всередині її можлива певна конкуренція між окремими напрямками. Для вирішення таких протиріч існує потреба визначити кінцевий результат, виступити яким здатна фінансова безпека. В підсумку, це визначає потребу продовження наукового

пошуку спільно направленої динаміки фінансової політики і фінансової безпеки як стратегічного напрямку соціально-економічного розвитку країни, ґрунтуючись, в першу чергу, на розбудові теоретико-методологічного базису.

Мета статті. Крізь призму змістовного наповнення дефініцій фінансова безпека і фінансова політика та шляхом використання відповідної термінології, розкрити напрями дотичності й узгодження цих особливих видів суспільного управління для підвищення їх результативності.

Виклад основного матеріалу. Констатуючи багато чисельність визначень фінансової безпеки і фінансової політики, що обумовлено, наш погляд, потребою всебічного з'ясування їх сутності та є достатньо обґрунтованим (хоча й не можна спростувати елементи суб'єктивізму, виходячи із специфіки конкретних авторських досліджень), у межах предмета даної статті оберемо серед них, насамперед, ті, які надають можливість проілюструвати поєднаність обох дефініцій, виходячи із базисних понять «безпека» і «політика» (табл.1).

Вже не продовжуючи перелік визначень, наведений у табл. 1, можна вести мову як про певну єдність цілей фінансової безпеки та фінансової політики, так і відмінності в їх інструментарії. Очевидним є висновок про те, що фінансова безпека і фінансова політика знаходяться в площинах відповідно економічної безпеки та економічної політики, а також те, що в низці першочергових інструментів забезпечення фінансової безпеки особливе місце належить фінансовій політиці.

Таблиця 1
Деякі визначення дефініцій «фінансова безпека» і «фінансова політика»

Безпека	Політика
Стан, коли кому, чому-небудь нічого не загрожує	процес втручання держави в економічне та соціальне життя держави
Фактор стабільності, цілісності, запорука успіху економічного розвитку	певні заходи, що застосовуються державними інститутами для вирішення суспільних проблем.

Фінансова безпека – це:	Фінансова політика – це:
Рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, підприємства, регіону, держави, суспільства, міждержавних утворень фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потребі виконання існуючих зобов'язань [3, с. 14]	Це комплекс дій і заходів в межах наданих їй функцій і повноважень у сфері фінансів, вона має бути адекватною відповідній економічній і політичній ситуації, котра складається в певний історичний момент у конкретній країні [4]
Стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю цієї сфери забезпечувати ефективно функціонування національної економічної системи та економічне зростання [5, с. 63]	Система об'єктивно необхідних заходів щодо використання фінансових відносин для здійснення функцій прямого і непрямого державного управління з метою розв'язання соціальних проблем, забезпечення справедливого, інноваційного, конкурентного і ефективного розвитку економіки, подолання різних перешкод, які не можна подолати через механізм саморегуляції [6]
Стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [7, с.88]	Сукупність державних заходів щодо використання фінансових відносин для виконання державою своїх функцій [8]

Значимим у цьому контексті є визначення фінансової політики, надане колективом авторів, де зазначається, що така політика реалізується в ході визначення цілей і завдань, на виконання яких спрямовується процес формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів [9]. Тобто, в ньому завдання формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, що розглядається окремими авторами як ключове для характеристики фінансової політики [10], постає лише в якості засобу, спрямованого і нібито підпорядкованого досягненню визначених цілей і завдань.

Відтак, при визначенні пріоритетів розвитку держави, зокрема її

фінансової безпеки, має відбуватися й розробка інструментарію фінансової політики (прямої й опосередкованої дії, короткострокового і довгострокового характеру) для досягнення цих завдань. Така потреба опосередковано зазначена у визначенні фінансової політики, наданому В. Федосовим, В. Опаріним та С. Львовичіним, в якому наголошується на важливості її адекватності відповідній економічній і політичній ситуації, котра складається в певний історичний момент у конкретній країні [4], в ряду яких можна вбачати і фінансову безпеку.

Розглядаючи політику і безпеку як особливі види суспільного управління, пов'язані між собою, логічно вважати, що для відображення такої пов'язаності необхідний певний категоріальний апарат. На наш погляд, поряд із представленням фінансової політики як необхідного інструменту забезпечення фінансової безпеки, фінансову політику доцільно розглядати також у просторі її зв'язку з фінансовою безпекою через певне / певні поняття. Для реалізації такої потреби в українській лексиці термінологічний апарат пропонує цілий ряд категорій і понять, серед яких: зв'язок, взаємодія, інтеграція, координація, узгодження, взаємовплив, гармонізація тощо.

В досліджуваному контексті представляють інтерес розробки науковців щодо пошуків необхідного термінологічного апарату для відображення сутності і форм зв'язків між окремими видами відносин, між окремими економічними суб'єктами, в діяльності окремих установ, організацій та ін. Наприклад, стосовно відображення зв'язку в діяльності банків і страхових компаній використовується поняття взаємодії в трьох її формах, а саме: конкуренція, взаємодія у якості контрагентів. інтеграція [11]. Відносно зв'язку між фіскальною і монетарною політикою, вважається, що їх зв'язок найповніше відображається поняттям взаємодія, яке однак деталізується за допомогою інших понять. Так, аргументується, що поняття «взаємозв'язок» та «взаємовплив» виражають внутрішню сутність поняття взаємодії, а поняття «координація», «узгодження» і «співробітництво» визначають організаційні засади взаємодії [12, с.112-113]. На наш погляд, коректніше розглядати поняття

взаємодія як двоскладну конструкцію, функціональна цілісність якої забезпечується комплементарним сполученням діалектичних сутнісних та організаційних улаштувань, і яка володіє потенційною енергією створення спільного продукту.

Проте з наведеного не складно помітити вагомість використання поняття «взаємодія», що ставить питання вивчення коректності його використання також для відображення зв'язку між фінансовою безпекою і фінансовою політикою.

Теоретично виявом результативності взаємодії між окремими суб'єктами має бути, як зазначалося вище, створення спільного продукту. Вже за такого бачення складно повноцінно вести мову про взаємодію між фінансовою безпекою і фінансовою політикою. У загальному розумінні досягнення фінансової безпеки можна представити результатом ефективної фінансової політики, а фінансову безпеку – необхідною передумовою ефективної фінансової політики. Проте очевидно, що цілі, які стоять перед фінансовою політикою не можуть обмежуватися досягненням фінансової безпеки, хоча й надзвичайно важливі. Це відноситься і до фінансової безпеки. Тобто, цілі, що стоять перед фінансовою безпекою і фінансовою політикою є багаторівневими й формуються також і на індивідуальному рівні. Тому перебіг процесів взаємодії, а відтак, і поняття «взаємодія», на наш погляд, не здатні адекватно відобразити ключові рушії зв'язку між фінансовою безпекою і фінансовою політикою. Їх зв'язок передбачає досягнення насамперед власних цілей і завдань, хоча й за допомогою спільних засобів і способів, а тому може бути відображеним як наслідковий зв'язок на противагу причинно-наслідковому зв'язку у межах взаємодії.

До зазначеного слід додати й наступне. Складно спростувати ту обставину, що взаємодія призводить до співучасті, яка не завжди зводиться до раціональності. В контексті реалізації зв'язку, фінансову безпеку, згідно теорії агентських відносин, можна представити не як агента, що забезпечує таку

безпеку у відповідь на виклики, які надходять від потреб фінансової політики, а як принципала, що здійснює свою політику.

По-іншому слід розцінити відображення зв'язку між фінансовою безпекою і фінансовою політикою через категорії «взаємовплив» і «взаємозв'язок». Вони акцентують увагу саме на взаємних зв'язку і впливі, проте не на взаємодії, ключовим для якої є спільні дії для досягнення спільних цілей, хоча в її межах зможуть мати місце і взаємні дії. Тут слід наголосити і про можливість взаємодії між конкурентами, що також може опосередковано підтвердити некоректність використання поняття взаємодія при характеристиці зв'язку між фінансовою безпекою і фінансовою політикою, між якими конкурентність не може мати місця в жодному її вияві.

Не поділяючи думку про синонімічність понять «взаємовплив», «взаємозв'язок» і поняття «взаємодія», разом із тим не можна спростувати тезу, що перші два поняття уможливають процес взаємодії [12, с. 111].

Щодо поняття «узгодження», воно є критичним у контексті відображення зв'язку між фінансовою безпекою і фінансовою політикою через категорії «взаємовплив» і «взаємозв'язок». При цьому така важливість проявляється як на рівні постановки цілей на окремих рівнях, так і на рівні результатів, що конкретизують цільові установки. Можна дискутувати щодо поділу цілей і результатів фінансової політики і політики фінансової безпеки на кінцеву та основну (пряму). Хоча за великим рахунком всепоглинаючою та всеохоплюючою метою обох видів політики є розвиток країни та добробут її громадян, проте існують підстави й для певного розмежування таких цілей і результатів стосовно видів зазначених політик, говорячи про основну (пряму) для фінансової політики та кінцеву – для політики фінансової безпеки. Незважаючи на певну умовність такого поділу, складно спростувати його значимість навіть для спільного генерування очікуваного результату.

У рамках пошуку заходів практичної реалізації зв'язку фінансової політики і фінансової безпеки корисно звернутися до практики програмного

бюджетування, основи якого почали активно запроваджуватися у 60-ті роки ХХ ст. в США, де використовувалася система Planning-Programming-Budgeting-System (PPBS) як інструмент планування державного бюджету. В 1961 р. такий метод було використано для всіх заходів Міністерства оборони США, а в подальшому розповсюджений також і на не оборонні агентства [13]. Що також важливо у межах даної статті, так це те, що використання цього методу полягає в необхідності усунення неузгодженості органів державного управління різних рівнів, тобто в розробці механізму координації їх дій. До речі, слід зауважити, що Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) виділяє дві моделі програмного бюджетування: 1) орієнтованого на безпосередні (прямі) результати; 2) орієнтованого на кінцеві (соціальні) результати. Сьогодні більшість країн використовують другу модель, хоча й в різних модифікаціях. Це опосередковано здатне свідчити про коректність певного розмежування цілей фінансової політики та політики фінансової безпеки та наголосу на потребі врахування цілей фінансової безпеки.

Повертаючись до реалізації зв'язку фінансової політики і фінансової безпеки витікає принципова роль держави в його програмуванні як об'єкту впливу на цей зв'язок з боку держави та необхідності розробки відповідного інструментарію і технології для полегшення досягнення цих цілей. При цьому важливо враховувати труднощі, які виникають при виборі програм, зважаючи, що багато з них направлені на досягнення декількох цілей. Зокрема, науковцями зазначається важливість вибудувати вірну ієрархію цілей, обрати високо пріоритетні проблеми, як проблеми першого порядку, оскільки інші є похідними вирішення перших і їх розв'язання забезпечується зовнішніми ефектами реалізації перших [14].

Висновки. Невпинне розгортання процесів глобалізації перетворюється у найбільш вагомий чинник необхідності зміни підходів щодо врахування вагомості змісту і тісноти зв'язку між фінансовою політикою і фінансовою безпекою, у тому числі й в контексті антикризових заходів. На сьогодні часто

відсутня коректна визначеність головних понять, на основі яких виявляються закономірності процесів, зв'язки між окремими явищами, залежності у таких зв'язках. Щодо зв'язку між фінансовою політикою і фінансовою безпекою, то найбільш коректно відобразити його зміст за допомогою термінологічного апарату з використанням категорій «взаємовплив» і «узгодження». Виключення з їх переліку категорії «взаємозв'язок» обумовлено потребою надати більшої лаконічності термінологічному апарату, адже зв'язок між фінансовою безпекою і фінансовою політикою логічно передбачає їх взаємний зв'язок. При цьому абсолютно закономірною є необхідність всебічного комплексного управляючого впливу з боку держави на фінансову політику в контексті досягнення фінансової безпеки. Це дозволить реалізувати як стратегічні фінансово-інвестиційні пріоритети національної економіки, так і активну участь в глобальних фінансових трансакціях, що здатні містити у собі загрози фінансовій безпеці.

Список джерел:

1. В.Зимовець Про вплив макрофінансових дисбалансів на інвестиційну активність в Україні // Доповідь на Третій міжнародно-практичній конференції «Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу» . К., КНЕУ .10.11.2017 р.
2. Тарангул Л.Л. Фінансова безпека України та інструменти її забезпечення / Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування Випуск 1, 2017. - С. 201-208.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека : монографія / О.І.Барановський. Київ. : Фенікс, 1999. - 338 с.
4. Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: моногр. К., КНЕУ, 2002. 387 с.
5. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека / М.М.Єрмошенко \ Віче. – 1998. - № 11. – С. 61-73.
6. Кириленко О. До питання про суть і функції фінансової політики держави. Світ фінансів. 2007. № 4. С. 94-99.
7. В.Романенко. Наукові підходи щодо проблематики забезпечення економічної безпеки національної економіки // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право) №2 (69), 2015. – С. 85-90.

8. Общая теория финансов : учебник / ред. Л.Дробозина. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. – 256 с.
9. Романенко О., Огородник С., Зязюн М., Славкова А. Фінанси. К.:КНЕУ, 2007.- 387 с.
10. Кудряшов В. Фінанси. Херсон, Олді-плюс, 2002. - 352 с.
11. Землячова О. А. Взаємодія комерційних банків зі страховими компаніями на ринку фінансових послуг / О.А.Землячова // Экономика Крыма – 2012. - № 2 (39). – С. 185-188.
12. Капелюш А.А. Наукові підходи щодо взаємодії фіскальної і монетарної політики // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право) №2 (69), 2015. – С. 109-114.
13. Schick A. The road to PPB: The stage of budget reform / A. Schick // Public Administration Review. - 1996. - Vol. 26, № 4. – P. 243-258.
14. Тамбовцев В. Программно-целевое планирование: вчера, сегодня...завтра? / В. Тамбовцев, И. Рождественская // Вопросы экономики. – 2016. - № 6 – С. 77-90.

Онишко Світлана Василівна** - доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України, (м. Ірпінь). **ORCID: 0000-0001-5811-2724

Павлюк В.В., Олійник В.О.

ДЕРЖАВНЕ КАЗНАЧЕЙСТВО УКРАЇНИ ТА ЙОГО РОЛЬ У БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття присвячена розкриттю теоретичних та практичних аспектів функціонування Державної казначейської служби України. Розглянута організаційна структура Державного казначейства України.

Стаття присвячена дослідженню проблем організації державного фінансового контролю в Україні та виробленню заходів щодо підвищення його ефективності. Показано, що компетенція Казначейства у сфері фінансового контролю розповсюджується на використання коштів органами місцевого самоврядування та бюджетними установами.

Ключові слова: *бюджетна система України, казначейська система, бюджет, фінансовий контроль, бюджетні кошти, організація, удосконалення, Казначейство.*

Павлюк В.В., Олейник В.О.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ КАЗНАЧЕЙСТВО УКРАИНЫ И ЕГО РОЛЬ В БЮДЖЕТНОМ ПРОЦЕССЕ

Статья посвящена раскрытию теоретических и практических аспектов функционирования Государственной казначейской службы Украины. Рассмотрена организационная структура Государственного казначейства Украины.

Статья посвящена исследованию проблем организации государственного финансового контроля в Украине и выработке мер по повышению его эффективности. Показано, что компетенция Казначейства в сфере финансового контроля распространяется на использование средств органами местного самоуправления и бюджетными учреждениями.

Ключевые слова: бюджетная система Украины, казначейская система, бюджет, финансовый контроль, бюджетные средства, организация, совершенствование, Казначейство.

Pavlyuk V.V., Olynyk V.O.

THE STATE OF UKRAINE AND ITS ROLE IN THE BUDGET PROCESS

The article is devoted to the disclosure of theoretical and practical aspects of the functioning of the State Treasury Service of Ukraine. The organizational structure of the State Treasury of Ukraine is considered.

The article is devoted to the research of problems of organization of state financial control in Ukraine and development of measures to increase its efficiency. It is shown that the Treasury's competence in the area of financial control extends to the use of funds by local governments and budget institutions.

Key words: *budget system of Ukraine, treasury system, budget, financial control, budgetary funds, organization, improvement, Treasury.*

Постановка проблеми. Сьогодні казначейська система яка, обслуговує бюджети в Україні займає ключове місце в українській бюджетній системі, так, як доходи, які надходять та здійснення витрат з будь якого бюджету України є дуже важливим процесом для виконання регіонами та державою покладених на них функцій. Правильне спрямування витрат на утримання та організація руху доходів бюджетів, в основному, галузей невиробничої сфери може створити реальні передумови для стабілізації економіки і забезпеченню стабільного розвитку в майбутньому. Казначейська система, що є однією ланкою бюджетного управління виконує контроль за обґрунтованістю та своєчасністю усіх платіжних операцій і за дотриманням загальної фінансової дисципліни суб'єктами господарювання в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій. Практичні та теоретичні питання побудови та функціонування системи Казначейства були предметом

дослідження таких вчених, як: О. Барановський, С. Булгакова, Є. Галушка, О. Даневич, О. Охрімовський, Л. Осипчук, О. Чечулін, С. Юрій та іншими. Робота Державної казначейської служби як складової апарату державного управління описана Дмитренко Г., Сізовою М., Цветковим А. та ін. [8]. Різноманітні аспекти подальшого вдосконалення та оптимізації управління фінансовими потоками знайшли відбиття у працях Л. Коваленко, П. Петрашка, О. Поважного, В. Стоян, О. Чечуліної та ін.

Поряд із тим в наукових дослідженнях мало приділено уваги розкриттю саме призначення Державної казначейської служби у бюджетній системі України.

Мета статті. Метою статті є дослідження теоретичних основ функціонування Державного казначейства в Україні та визначення його ролі в бюджетному процесі.

Виклад основного матеріалу. Із перших років становлення бюджетної системи України значної уваги потребували питання дотримання фінансової дисципліни, контролю за операціями з коштами бюджету, враховуючи значну нестабільність фінансової системи новоутвореної держави, що було спричинено зокрема загальним падінням обсягів виробництв різних сфер економіки та погіршенням результатів фінансово-господарських діяльності підприємств державного сектора, проблемам із доходними частинами бюджетів різного рівня, розповсюдженням бартерних форм розрахунків, як наслідок накопиченням заборгованості держави по виплаті заробітної [1, с. 94].

Значною проблемою також було розпорошення коштів бюджетів різних рівнів, позабюджетних коштів (наразі це кошти спеціального призначення), коштів міністерств, бюджетних установ за безліччю поточних рахунків, відкритих у Національному банку України та комерційних банках, що унеможливило своєчасно фінансувати виконання державних функцій, здійснювати попередній та поточний контроль за станом використання бюджетних ресурсів. За наявності дефіциту у бюджетних коштах на поточних

рахунках міністерств, бюджетних установ одночасно обліковувались значні їх фактичні залишки [2, с. 157].

Загальновідомо, що 27 квітня 1995 року Указом Президента України створено Державне казначейство України, а постановою Кабінету Міністрів України від 31 липня 1995 р. за № 590 затверджено Положення про Державне казначейство України [3;4].

Виникнення казначейства відбувалось у той період розвитку України, коли старі методи фінансового менеджменту вже втратили свою значимість, а нові методи не спиралися на відповідні організаційні структури.

Зміни, внесені у формування казначейства в системі виконання державного бюджету, допомогли у вирішенні основного завдання - усунути практику автоматичного та невідконтрольного кредитування Центральним банком бюджетного дефіциту.

Відповідно до Указу Президента України та Постанови уряду, Державне казначейство України повинно виконувати повний комплекс завдань, пов'язаних з касовим виконанням бюджетів усіх рівнів та ефективним управлінням бюджетними коштами. Воно має на меті упорядкувати використання державних коштів, концентрувати їх на найважливіших сферах соціально-економічного розвитку суспільства.

Для сучасного етапу соціально-економічного розвитку України характерним є помітне посилення стабілізаційних процесів, які знайшли своє відбиття у істотному гальмуванні інфляційних процесів, зміцненню національної грошової одиниці, сповільненні темпів спаду, а також збільшенні промислового виробництва та валового внутрішнього продукту.

Значною мірою відродження економічного життя держави сприяло підвищенню ефективності бюджетної системи в контексті бюджетного фінансування, що забезпечується чіткою організацією касового виконання бюджетів за доходами та витратами. Постановою Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085 "Про оптимізацію системи центральних органів

виконавчої влади" з метою оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, усунення дублювання їх повноважень, забезпечення скорочення кількості адміністративного апарату та витрати на її утримання, підвищення ефективності державного управління та, відповідно, Державної казначейської служби України було створено відповідно до пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України, на яку довірено це сервісні функції у сфері обслуговування казначейства [5]. Доходи і видатки бюджетів, обсяг бюджетного дефіциту є важливими індикаторами стану фінансової системи держави, рівня самостійності та можливості належно виконувати визначені Конституцією України функції. Саме для ефективної мобілізації фінансових ресурсів і була створена система Казначейства.

Діюча організаційна структура Державної казначейської служби України (рис.1.) працює з розглядом призначених функцій у сфері казначейського обслуговування державного бюджету. Основними структурними підрозділами для обслуговування підприємств є відділ обслуговування головних управлінців та інших клієнтів, видатки державного бюджету, управління доходами бюджету та операційний денний відділ обслуговування.

Сьогодні контрольна функція Державного казначейства України є визначальною у процесах найефективнішого щорічного виконання бюджету країни. Друга вагома частина інформаційного базису зосереджена у площині законодавчих ініціатив або норм, які отримали статус нормативно-правового акту країни.

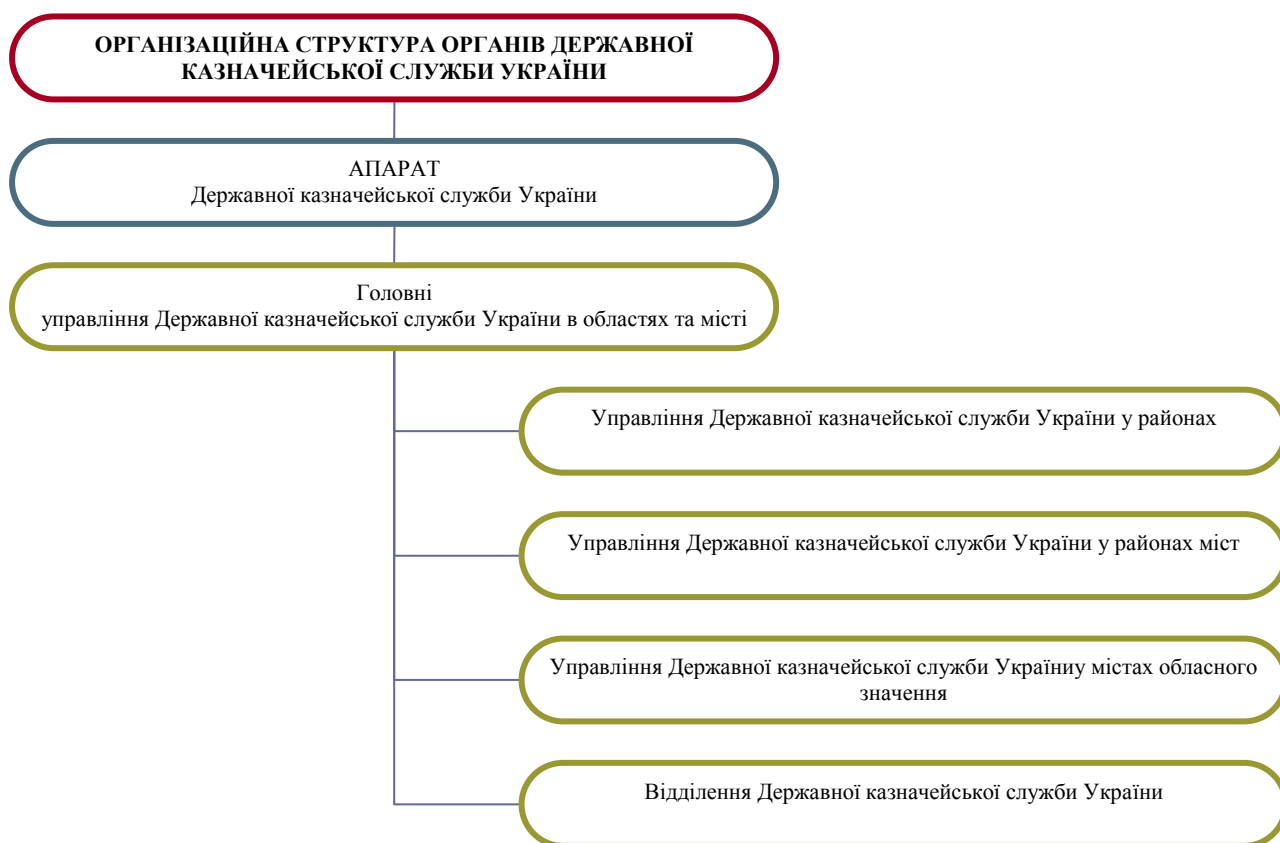

Рис 1. Організаційна структура Державного казначейства України

Так, Бюджетний кодекс України, річні закони про державний бюджет, постанови, розпорядження, звіти тощо, охоплюють не тільки якість виконання функцій Державного казначейства, а й проблеми існування державних фінансів. У свою чергу, казначейське обслуговування в межах своїх повноважень тактично вирішує поточні проблеми державних фінансів, але кожен рік ці проблеми набувають більш відмінних рис, що впливає на цифри дефіциту бюджету та зростання державного боргу.

Перед Державною казначейством України в сучасних умовах роботи актуальними завданнями є: ефективно та оперативне впровадження контрольної функції щодо касового виконання бюджету; ініціатива по диверсифікації джерел фінансування в відсутності коштів для поточних трансфертів (ця функція стає особливо важливою завдяки зростаючому дефіциту бюджету та збільшенню податкової навантаженні на національного виробника та людини). повинні модернізуватися одночасно і в безпосередньому

Для виконання функції ефективного управління державними доходами та витратами Державне казначейство передбачає запровадження та забезпечення функціонування певних принципів, основними з яких є – принципи єдності, збалансованості, повноти, цільового використання бюджетних коштів, відповідальності учасників бюджетного процесу.

Для того, щоб глибше розкрити теоретичний зміст казначейської системи, необхідно звернутися до чинної законодавчої бази. Згідно статті 43 Бюджетного кодексу України [6], казначейське обслуговування бюджетів передбачає:

- 1) розрахунково-касове обслуговування керівникам та отримувачам бюджетних коштів, а також іншим клієнтам відповідно до закону;
- 2) контроль за виконанням бюджетних повноважень при зарахуванні бюджетних надходжень, прийняття бюджетними зобов'язаннями керівниками бюджетних коштів та здійснення платежів за цими зобов'язаннями;
- 3) бухгалтерський облік та звітність щодо виконання бюджетів відповідно до національних нормативних актів (стандартів) бухгалтерського обліку та інших нормативних актів Міністерства фінансів України;
- 4) здійснення інших операцій з бюджетними коштами.

Органи, які займаються казначейським обслуговування бюджетних коштів, бюджетні установи відкривають рахунки у встановленому законом порядку.

Казначейство України не сплачує послуги з оброблення електронних розрахункових документів і повідомлень в системі електронних переказів Національного банку України та переказу коштів через валютні рахунки, відкриті в Національному банку України. Казначейство України, після консультування у Міністерстві фінансів України, має право повертати кошти на повернутій основі для єдиного казначейського рахунку задля відшкодування тимчасових касових порушень місцевими бюджетами та Пенсійним фондом України. Зазна

Обсяги тимчасових касових розривів місцевих бюджетів, пов'язаних із забезпеченням захищених видатків загального фонду, покриваються Казначейством України в межах поточного бюджетного періоду, а тимчасові касові розриви Пенсійного фонду України, пов'язані з виплатою пенсій, – у межах фактичного дефіциту коштів на цю мету за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку на договірних умовах без нарахування відсотків за користування цими коштами з обов'язковим їх поверненням до кінця поточного бюджетного періоду [6].

У разі розміщення коштів місцевого бюджету на депозитах або обслуговування коштів місцевого бюджету в частині бюджету розвитку та власних надходжень бюджетних установ в установах банків обсяги тимчасових касових розривів за загальним фондом такого місцевого бюджету не покриваються за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку [7].

Оскільки відповідно до чинного законодавства органам Державної казначейської служби покладено функції щодо здійснення видаткової частини Державного бюджету України, пряме ведення фінансового обслуговування операцій з бюджетними коштами, дозволяє не тільки контролювати виконання бюджетів усіх рівнів, а також запобігати виникненню небажаних наслідків для держави в процесі виконання бюджету. Таким чином, контроль над касою включає попередній та поточний фінансовий контроль [8].

Попередній контроль, який передував здійсненню операцій по витрачанням і витрачання коштів, здійснюється на стадії реєстрації зобов'язань керуючих підрозділами і при перевірці відповідності платіжних документів бюджетними зобов'язаннями.

Поточний контроль, що проводиться у процесі здійснення видатків включає перевірку відповідності платіжних документів затвердженим кошторисам, відповідності бюджетним призначенням та виділеним асигнуванням згідно до затвердженого Закону України про Державний бюджет. Також він включає контроль за повнотою та своєчасністю перерахування

платежів у загальнодержавні фонди при отриманні готівки для виплати заробітної плати, контроль наявності підтвердних документів при отриманні готівки на оплату товарно-матеріальних цінностей [7].

Проте повний контроль над скарбницею можливий лише з дотриманням загальних принципів фінансового контролю, а саме: законності, об'єктивності, поєднання державних, регіональних та приватних інтересів, розподілу контрольних повноважень, повноти охоплення об'єктів за допомогою контролю, надійність, фактична інформація, баланс контрольних дій, запобіжні дії, самодостатність системи управління, ефективність та відповідальність. Тільки за таких умов Державне казначейство України забезпечить ефективний та сучасний контроль за використанням бюджетних коштів та запобігатиме їх нецільове використання.

Все це тільки підтверджує особливий характер і необхідність управління казначейством, його складну структуру.

Державний бюджет є одним із важелів державного регулювання соціально-економічних процесів та найголовнішим за своїм призначенням у бюджетній системі України. З державного бюджету здійснюється фінансування витрат на заходи держави в галузі економіки, національної оборони, державного управління, соціальної сфери, міжнародних відносин, обслуговування державного боргу тощо [9, с. 38].

Станом на 1 січня 2018 року грошові кошти на рахунку національного казначейства становили 5,099 млрд. грн., Однак станом на 1 грудня 2017 року входить баланс склав 54 104 млрд. грн. Це означає, що в грудні влада витратила не тільки поточні доходи, тобто податки, зібрані в грудні, і позикові кошти, а й 49 мільярдів гривень казначейських залишків.

Зазначимо, що це мінімальний рівень за останні три роки: менший казначейський рахунок був на початку січня 2015 року: на 3,008 млрд гривень, а на початку 2016 та 2017 років баланс склав 9,017 млрд. грн. і 14,255 млрд.

грн., відповідно. На думку експертів, таємниця "зникнення" коштів полягає у незадовільному виконанні Державного бюджету минулого року [9].

Слід зазначити, що місцевим бюджетам відводиться важлива роль у соціально-економічному розвитку території, оскільки саме з місцевих бюджетів здійснюється фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я та соціального захисту населення, засобів масової інформації, а також фінансуються різноманітні молодіжні програми, видатки по упорядкуванню населених пунктів. Таким чином, місцеві бюджети здійснюють безпосередній вплив на задоволення різних потреб населення, стан та якість наданих суспільних послуг [9, с. 39].

Тому варто окремо звернути увагу на залишки коштів місцевих бюджетів на бюджетних рахунках, оскільки саме цей показник свідчить про стан їх фінансової спроможності. Залишки коштів усіх місцевих бюджетів України станом на 1 січня 2018 року становили 55,7 млрд. грн., у тому числі: загального фонду – 33,5 млрд. грн., спеціального фонду – 22,2 млрд. грн. У порівнянні з початком 2017 року обсяги залишків загального фонду на казначейських рахунках зменшились на 22,4 млрд. грн.: по загальному фонду – на 19,1 млрд. грн., по спеціальному фонду – на 3,3 млрд. грн. [10].

Суверенітет України вимагає створення та успішної роботи послідовної фінансової системи. Центральною ланкою цього є Державне казначейство. Саме ця структура повинна забезпечувати інтереси держави в умовах ринкової економіки. Державне казначейство України створює умови для діяльності різних інституцій для задоволення життєвих потреб людства, що здійснюються відповідно до норм та правил, затверджених суспільством, і оформлені законами, розпорядженнями, постановами та інструкціями.

Висновки. Важливу роль під час функціонування національної економіки та забезпеченні бюджетної безпеки відіграє бюджетна система України.

Серед важливих індикаторів стану фінансової системи виділяють такі, як: доходи і видатки бюджетів, обсяг бюджетного дефіциту, рівень незалежності й

можливість самостійно виконувати визначені Конституцією України функції. Саме задля ефективності під час мобілізації фінансових ресурсів і було створено систему казначейства.

Проте, під час використання казначейської системи обслуговування бюджетів потрібно врахувати економічні, законодавчі, політичні властивості української держави; питанням, які поєднані з виникненням нових інформаційно-обчислювальних систем; кадровий потенціал. Бюджетна та казначейська системи України повинні модернізуватися одночасно і в безпосередньому взаємозв'язку.

Задля вирішення наявних проблем потрібно забезпечити співпрацю між профільними міністерствами, урядом та Національним банком України; взаємозв'язок та послідовність державної політики в цьому напрямку; розробку актуальних стратегічних та програмних документів, задля створення умов для довгострокової стійкості Державної казначейської служби України.

Підвищення казначейського контролю в ході переміщення коштів з комерційних банків та їхня подальша консолідація на єдиному казначейському рахунку; здійснення імплементації закордонної практики залучення інструментів ефективного управління надлишками грошових коштів; розробка загальнодержавної концепції щодо цільового та ефективного керування бюджетними ресурсами; організація автоматизованої системи управління казначейством, - усе це ті заходи, які можуть поліпшити наявну ситуацію щодо виконання Державним казначейством України своїх функцій та його участі в бюджетному процесі.

Список джерел:

1. Молохова Я. О. Бюджетна система України: становлення та розвиток / Я. О. Молохова // Економіка, фінанси, право. – 2013. – № 1. – С. 93-98.
2. Юрій С. І. Казначейська система : підручник / С. І. Юрій, В. І. Стоян, О. С. Даневич. – 2-ге вид. змін. й доп. – Тернопіль: Карт-бланш, 2006. – С.818.

3. Указ Президента України від 27.04.1995 р. № 335/95 “Про Державне казначейство України” // Фінанси України. – 1996. - № 7.- С. 117.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 31.07.1995 р. № 590 “Положення про Державне казначейство України” // Фінанси України. – 1996. - № 7. – С. 119.
5. Указ Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085 “Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади” [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>
6. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України від 17.05.2014 р. № 4731-VI (із змінами та доповненнями). – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
7. Положення про єдиний казначейський рахунок [Електронний ресурс] / Верховна Рада України від № 122 від 26.06.2002 р. (із змінами та доповненнями). – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0594-02>.
8. Павлюк В. Контроль и ревизия / В. Павлюк. - Донецк: ДонНУ, 2001. – С. 146.
9. Бюджетна система: навчальний посібник / [Баранова В. Г., Дубовик О. Ю., Хомутенко В. П. та ін.]; за заг. ред. В. П. Хомутенко. – Одеса: Видавництво Бартенєва, 2014. – С. 392.
10. Юрій С.М. Теоретичні та практичні аспекти функціонування Державної казначейської служби в бюджетній системі України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/16_ukr/132.pdf

***Павлюк Валерій Валерійович** - кандидат наук з державного управління, доцент кафедри менеджменту Університету державної фіскальної служби України, (м.Ірпінь). ORCID: 0000-0003-3014-9415*

***Олійник Вікторія Олегівна** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України, (м.Ірпінь).*

Перехрест Л.М., Черкашина К.Ф.

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯД ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ
ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ
ФОРМУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

В статті досліджено теоретичні аспекти державного регулювання та нагляду за діяльністю банківських та небанківських посередників в Україні. Охарактеризовано основні повноваження органів державного регулювання щодо їх діяльності. Досліджено класичні моделі банківського регулювання й нагляду. Запропоновано можливі напрями трансформації та державного регулювання ринків фінансових послуг з метою формування ефективної моделі в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, нагляд, фінансові посередники, банківські фінансові посередники, небанківські фінансові посередники, моделі побудови системи регулювання та нагляду.

Перекрест Л.М., Черкашина К.Ф.

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И НАДЗОР ЗА
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ФИНАНСОВЫХ ПОСРЕДНИКОВ В УКРАИНЕ:
ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И НАПРАВЛЕНИЯ
ТРАНСФОРМАЦИИ**

В статье исследованы теоретические аспекты государственного регулирования и надзора за деятельностью банковских и небанковских посредников в Украине. Охарактеризованы основные полномочия органов государственного регулирования относительно их деятельности. Исследованы классические модели банковского регулирования и надзора. Предложены возможные направления трансформации регулирования рынков финансовых услуг с целью формирования эффективной модели в Украине.

Ключевые слова: государственное регулирование, надзор, финансовые посредники, банковские финансовые посредники, небанковские финансовые посредники, модели построения системы регулирования и надзора.

Perechrest L.M., Cherkashin K.F.

STATE REGULATION AND OBSERVATION OF ACTIVITIES OF FINANCIAL ENVIRONMENTS IN UKRAINE: PROBLEMS OF FORMATION AND TRANSFORMATION DIRECTIONS

The theoretical aspects of state regulation and supervision over the activity of bank and non-bank intermediaries in Ukraine are researched. The main powers of state regulation bodies regarding their activities are characterized. The classical models of banking regulation and supervision are investigated. Possible directions of the transformation and state regulation of financial services markets in order to form an effective model in Ukraine are proposed.

Key words: state regulation, supervision, financial intermediaries, bank financial intermediaries, non-bank financial intermediaries, models of construction of a system of regulation and supervision.

Постановка проблеми. Фінансовий ринок надзвичайно важливий для сучасної економіки як в національному, так і в глобальному масштабі. Для держави він є і об'єктом регулювання, і механізмом, за допомогою якого відбувається управління економікою.

Уроки світової фінансової кризи 2008-2009 років свідчать про неготовність державних органів регулювання та нагляду за діяльністю фінансових посередників до жорстких і рішучих дій в надзвичайних ситуаціях.

З огляду на це, питання державного регулювання та нагляду за діяльністю фінансових посередників є на сьогодні надзвичайно актуальним та потребує додаткового вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми державного регулювання та нагляду діяльності фінансових посередників в

Україні знайшли широке відображення в працях Васенко В.К., Лободи А. Б., Міщенко, В.І., Науменкової С.В., Чеберяко О. В. та інших.

Незважаючи на існуючі наукові здобутки із зазначеної проблематики, слід зауважити, що у науковій літературі залишається недостатньо висвітленим питання особливостей становлення та розвитку державного регулювання діяльності фінансових посередників в Україні з точки зору їх специфіки функціонування і важливості для економіки країни. Недостатньо дослідженими залишились питання структурної трансформації, модернізації та реформування фінансового сектору в умовах запровадження структурних реформ. Це зумовлює необхідність теоретичного переосмислення завдань щодо регулювання і нагляду за фінансовим ринком та пошуку ефективної моделі його функціонування.

Мета статті. Мета статті полягає в дослідженні особливостей державного регулювання та нагляду діяльності банківських та небанківських фінансових посередників в Україні та обґрунтування ефективної інституціональної моделі для України.

Виклад основного матеріалу. Для створення стійкої фінансової системи важливим напрямом державної політики України є впровадження ефективної системи державного регулювання та нагляду за фінансовими посередниками.

В даний час йде пошук нової моделі фінансового ринку, що базується на збалансованому розвитку окремих його сегментів. Результати цього пошуку можуть мати істотне значення для законодавства, визначаючи шляхи його вдосконалення на багато років вперед.

Очевидно, що такий підхід до регулювання фінансового ринку та здійснення його нагляду неможливий без розуміння і самої цілісності фінансового ринку, а також того, як здійснюється державне регулювання та нагляд у різних його сегментах.

Для того, щоб охарактеризувати специфіку державного регулювання та нагляду за діяльністю фінансових посередників визначимо суть даного поняття з точки зору провідних економістів та фахівців.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» державне регулювання ринків фінансових послуг – це здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг та запобігання кризовим явищам. Таке визначення поняття «регулювання ринків фінансових послуг» означає прирівняння його за змістом до поняття фінансового нагляду [1].

Відповідно ж до ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» банківське регулювання – це одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. А банківський нагляд визначається як система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [2].

Тому, діяльність фінансових посередників має, як правило, виключний характер, який базується на дозвільних режимах і підвищеному нагляді з боку уповноважених державних регуляторів.

Так, В.К. Васенко визначає державне регулювання діяльності фінансових посередників як процес цілеспрямованого та активного впливу державних та наддержавних органів управління на функціонування фінансових посередників, здійснення комплексних заходів упорядкування, контролю,

нагляду за ними та запобігання зловживанням у цій сфері за допомогою певної сукупності форм і методів. [3, с. 56]

На думку С.В. Науменкової та В.І. Міщенко, під регулюванням фінансового сектора розуміють процес створення та дотримання певних норм і правил діяльності фінансових установ, а нагляд за діяльністю установ фінансового сектора слід розглядати як форму діяльності державних органів влади щодо забезпечення законності діяльності, прозорості та стабільності ведення бізнесу окремими установами [4, с. 5].

Слід зауважити, що практика розподілу повноважень у сфері державного регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг вказує на те, що у світовій практиці відсутні єдині підходи щодо його здійснення, адже проводиться з врахуванням особливостей функціонування національної фінансової системи, яка побудована в тій чи іншій країні та рівнем економічного розвитку та регулювання економіки.

Різні класифікації існуючих у країнах форм (способів, моделей) організації державного регулювання і нагляду за діяльністю фінансових посередників можна узагальнити за наступними трьома моделями:

– секторальна модель, яка полягає в існуванні у країнах певних органів, що здійснюють нагляд за діяльністю окремих секторів: банківського, страхового ринку, ринку цінних паперів тощо (Греція, Іспанія, Італія, Люксембург, Кіпр, Литва, Португалія, Словенія, Франція);

– модель розподілу повноважень щодо нагляду за ринком та щодо пруденційного нагляду, або функціонально орієнтована модель Twin Peaks (Велика Британія, Нідерланди);

– модель концентрації всіх наглядових функцій в єдиному наглядовому органі (Німеччина, Данія, Латвія, Кіпр, Фінляндія, Швеція, Швейцарія, Польща, Естонія, Бельгія, Румунія, Болгарія, Австрія тощо) [5] .

З точки зору адекватності тієї або іншої моделі регулювання національного фінансового ринку при виборі моделі повинні враховуватися наступні параметри:

- розмір фінансового ринку;
- ступінь розвитку процесів конгломерації і інтеграції різних секторів фінансового ринку;
- роль фінансових конгломератів, міра їх міжсекторної активності і рівень потенційної трансляції ризиків;
- ступінь відкритості національного фінансового ринку.

Найпоширенішою та базовою моделлю регулювання діяльності фінансових посередників є секторальна модель. Вона дає змогу регулювати окремі сегменти фінансового ринку (наприклад, банківський, страховий чи фондовий), з огляду на специфіку їх діяльності та функціонування економічних суб'єктів. Разом з тим, важко досягти узгодженості в діяльності компетентних органів щодо регулювання окремих секторів фінансового ринку, при секторальному нагляді можуть існувати відмінності у регулюванні різних видів фінансових установ. Користуючись різними умовами регулювання та оподаткування, фінансові конгломерати чи пов'язані фінансові установи працюють «на кордоні» між секторами регулювання. З огляду на це, за секторальної моделі, що орієнтована лише на забезпечення нагляду у конкретному секторі, існує проблема оцінки ризиків і загроз в цілому для всього фінансового ринку [6].

Все це обумовлює необхідність заміни секторального регулювання іншими моделями із посиленням пруденційного нагляду та концентрацією регулятивних і наглядових повноважень.

Перехідною моделлю щодо регулювання діяльності фінансових посередників між секторальною та моделлю єдиного нагляду є модель розподілу повноважень щодо нагляду за ринком та щодо пруденційного нагляду. Сутність цієї моделі полягає в тому, що наглядові органи

розподіляють обов'язки на пруденційний нагляд за діяльністю фінансових посередників та на регулювання бізнесу у фінансовій сфері з метою забезпечення його прозорості.

Водночас за такої моделі не завжди легко досягти узгодженості між регуляторними органами щодо однозначної думки про визначення політики у фінансовій сфері.

Слід зауважити, що суттєвий вплив на вибір моделі регулювання та нагляду має рівень концентрації фінансового сектора. Перевагу єдиному органу регулювання (мегарегулятора) надають країни з високим і середнім рівнем концентрації фінансового капіталу. Відповідальність за прийняття рішення щодо вибору моделі регулювання й нагляду за фінансовим сектором покладається на уряд кожної країни, який має обрати модель, що найбільш повно відповідає політичній та фінансовій структурі країни, а також забезпечить максимальну дієвість і ефективність відповідної системи нагляду за діяльністю фінансового сектора.

Організація регулювання і нагляду на фінансовому ринку на основі моделі мегарегулятора має як позитивні, так і негативні сторони. Позитивний ефект від створення мегарегулятора в різних країнах (Сінгапур, Ірландія, Казахстан, Вірменія та ін.) полягає в можливості здійснення крос-секторального, інтегрованого нагляду за всіма секторами фінансового ринку, розробці та застосуванні єдиних стандартів і технологій регулювання та нагляду за різними видами фінансових організацій. Недоліком впровадження зазначеної моделі є складність у поєднанні різних регуляторних функцій.

Варто зазначити, що в Україні сформовано секторальну модель регулювання та нагляду за діяльністю фінансових посередників. Згідно Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» уповноваженими органами, що здійснюють регулювання на ринку фінансових послуг, визнано:

1. Національний банк України (НБУ) – щодо ринку банківських послуг та діяльності з переказу коштів.

2. Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР)– щодо ринку цінних паперів та похідних цінних паперів.

3. Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) – щодо інших ринків фінансових послуг.

Як ми зазначали раніше, однією з важливих умов здійснення ефективного державного регулювання та нагляду є побудова моделі його організації, яка б відповідала рівню розвитку й потребам національного фінансового сектора.

Проблема створення принципово нової моделі нагляду та контролю за діяльністю фінансових установ на ринках фінансових послуг в Україні обговорюється з 2004 року, коли у руслі міжнародних тенденцій до об'єднання органів державного нагляду за діяльністю у фінансовому секторі Україна також розглядала можливість об'єднання двох наглядових органів – Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг та Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Разом з тим, згідно дослідженням Інституту Економічних досліджень та Політичних Консультацій в Україні та Німецькою Консультативною групою було зроблено висновок про передчасність такого рішення. У своїх висновках вони зазначили, що таке об'єднання буде доречним та можливим у довгостроковій перспективі [7].

Наразі серед регуляторів фінансового сектору знову точаться дискусії щодо зміни моделі державного регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ.

У цьому контексті слід зауважити, що 07 липня 2016 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг”, більш відомий як «Закон

Про Спліт», (далі – законопроект), внесеного в порядку законодавчої ініціативи Президентом України.

Метою законопроекту було підвищення якості регулювання ринків фінансових послуг відповідно до стандартів ЄС, поліпшення умов ведення бізнесу з одночасним посиленням відповідальності суб'єктів ринку перед споживачами фінансових послуг та скорочення кількості регуляторних та контролюючих органів шляхом розподілу функцій Нацкомфінпослуг між Національним банком та НКЦПФР.

Останнім часом законопроект №2413а знову став на порядок денний. Так, 02.10.2018 р. на засіданні Комітету Верховної Ради з питань фінансової політики і банківської діяльності депутати проголосували за передачу в Верховну Раду для розгляду у другому читанні та прийняття в цілому законопроекту №2413а.

Фактично це означає, що законопроект пропонує існуючу секторальну модель регулювання і нагляду у фінансовому секторі замінити на крос-секторальну, передавши регуляторні та наглядові функції НБУ.

Таким чином, законопроект № 2413а, підготовлений до другого читання, за своєю суттю суперечить законопроекту, який Президент Петро Порошенко подав до Верховної ради ще 20 липня 2015 року та передбачає перехід від чіткого законодавчого регулювання ринку фінансових послуг до ручного регулювання новими регуляторами за допомогою їхніх нормативних актів, з необмеженими повноваженнями та відсутністю контрольних механізмів.

Не дивно, що подібна серйозна реформа фінансового ринку викликає стурбованість з боку багатьох учасників ринку, оскільки значна їх кількість проводить аналогію з нещодавнім реформуванням банківського сектора. Вони вважають, що дана реформа призведе до ліквідації значної кількості фінансових установ, що відобразиться на споживачах.

Разом з тим, є і ті учасники ринку, які підтримують створення мегарегулятора на базі НБУ, оскільки дана реформа, на їх думку, вигідна, має

на меті значне скорочення фінансових посередників та призведе до суттєвого звуження конкуренції і можливості монополізації ринку.

Водночас, необхідно зазначити, що на сьогодні небанківський фінансовий ринок представляє значну кількість фінансових, лізингових компаній, кредитних спілок, ломбардів, пенсійних фондів тощо. Відмінності стандартів обліку, бізнес-моделей, профілів ризику, на наш погляд, вимагають різних підходів до регулювання цього ринку. У зв'язку з цим, ні у кого не виникає ніяких сумнів у тому, що новий регулятор не буде мати достатнього досвіду у сфері такого регулювання, оскільки кожен напрям діяльності регулюється окремо тому, у значній кількості учасників фінансового ринку виникає питання щодо ефективності такого регулювання.

«Приховане» в законопроекті й переліцензування учасників ринку, які після затвердження НБУ нових ліцензійних умов будуть зобов'язані підтвердити свою відповідність новим вимогам регулювання.

Нагадаємо, в червні 2017 року фінансові компанії отримали нові безстрокові ліцензії, заплативши до держбюджету 1600 грн. за один вид діяльності (усього є чотири види діяльності).

Не виключено також, що конфлікт інтересів між банківським та небанківським кредитуванням призведе до того, що НБУ буде змушений суттєво підвищити вимоги до небанківського ринку, що призведе до звуження обсягів небанківського кредитування та виведення з ринку багатьох фінансових компаній.

У будь-якому випадку, основою численних дискусій щодо Спліта є питання доцільності і своєчасності створення в Україні мегарегулятора. Аналіз світової практики свідчить про те, що для створення мегарегулятора повинні бути певні економічні і ринкові передумови.

Разом з тим, необхідно відзначити, що далеко не всі країни йдуть шляхом створення мегарегулятора фінансового ринку.

Наприклад система фінансового нагляду Європейського Союзу також складається з двох рівнів. Перший рівень представлений Європейською радою з системних ризиків (European Systemic Risk Board, ESRB). Даний орган здійснює моніторинг та оцінку загроз фінансової стабільності, зумовлених впливом макроекономічних чинників і глобальних загроз. Другий рівень представлений Європейською системою органів фінансового нагляду (European System of Financial Supervision, ESFS), яка об'єднує наднаціональні органи банківського, страхового нагляду, а також нагляду в секторі цінних паперів.

Португалія, Італія і Франція також використовують або переходять на модель «Твін Пікс», а як показує досвід інших країн, регулятор, який не може впоратись з великим та різноманітним ринком, починає штучно звужувати його до обсягів, за яких зможе виконувати свої функції. При цьому застосовуються жорсткі адміністративні заходи та штучне підвищення вимог до капіталу, нормативів тощо, що спричиняє виведення з ринку невеликих компаній з вітчизняним капіталом [8].

Отже, на наш погляд, введення мегарегулятора у вигляді НБУ може призвести до негативних наслідків для розвитку фінансового сектору, оскільки для створення мегарегулятора повинні бути певні економічні і ринкові передумови, які в Україні наразі відсутні.

Разом з тим, аналізуючи світовий досвід, ми прийшли до висновку, що для здійснення ефективного регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ в Україні, необхідно дослідити питання щодо можливості введення функціонально орієнтованої моделі Twin Peaks, тобто існуючу секторальну модель необхідно трансформувати шляхом передання всіх повноважень єдиному наглядовому органу та здійснення пруденційного нагляду з боку НБУ.

Зокрема, єдиний орган нагляду буде забезпечувати нагляд на індивідуальній і консолідованій основі за діяльністю щодо надання фінансових послуг. Такому наглядовому органу передаються повноваження НБУ щодо нагляду і контролю за банками, НКЦПФР щодо нагляду за ринком цінних

паперів та Нацкомфінпослуг, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Водночас на НБУ повинні покладатися функції щодо встановлення вимог до достатності капіталу та забезпечення пруденційного нагляду за найризикованішими фінансовими установами з метою забезпечення стабільності національної фінансової системи, оскільки НБУ має практику здійснення пруденційного нагляду за банками. Такий пруденційний нагляд НБУ забезпечуватиме у співпраці з єдиним органом нагляду [9].

До переваг запровадження даної моделі регулювання та нагляду, слід віднести наступне:

- усувається можливість використання регуляторного арбітражу та невиправданих бар'єрів для розвитку фінансового сектору. Один орган нагляду формуватиме та висуватиме уніфіковані вимоги до надання фінансових послуг, що сприятиме розвитку конкуренції;

- прискорюється процес підготовки та запровадження адекватних заходів щодо регулювання і нагляду як відповідь на нові виклики і загрози, оскільки забезпечується одночасний моніторинг всієї фінансової системи, а НБУ здійснює найважливішу функцію центрального банку – забезпечення стабільності фінансового ринку загалом, а не тільки банків. Це дозволить швидше виявити загрози системних ризиків, усунути неузгодженість між різними наглядовими органами. Єдиний наглядовий орган може адекватно змінювати свої пріоритети і направити необхідний кадровий потенціал на вирішення відповідних завдань;

- дозволяє єдиному наглядовому органу впровадити оперативний і ефективний контроль в умовах розмивання кордонів між різними ринками фінансових послуг, зокрема за діяльністю фінансових конгломератів, а також дозволить ефективно забезпечити транснаціональний нагляд у рамках міжнародної взаємодії;

– централізація нагляду сприятиме скороченню витрат на утримання апарату управління та дозволить зменшити небезпеку втрати (поширення) конфіденційної інформації.

Небезпекою створення єдиного наглядового органу є необхідність проведення суттєвої методологічної та організаційної роботи та втрата ефективності нагляду в перехідний період, у який необхідно провести уніфікацію регуляторних і наглядових функцій щодо діяльності різних фінансових установ. Крім того, за недосконалої системи управління і контролю за діяльністю такого єдиного наглядового органу існує ймовірність його перетворення на забюрократизований і неефективний владний орган, що не сприятиме розвитку фінансового ринку.

Зрозуміло, що впровадження даної моделі потребуватиме розробки певних законодавчих новацій щодо уніфікації чинних вимог законів стосовно регулювання і нагляду за ринками фінансових послуг, але разом з тим, вона може принести користь країні на шляху трансформації фінансового ринку та ефективності регулювання та нагляду за ним.

Висновки. Отже, в сучасних умовах в Україні актуальними є проблеми, пов'язані з недосконалою дієвістю системи державного регулювання та нагляду, тому вони потребують поглибленого вивчення та подальшого реформування.

Вибір оптимальної моделі регулювання є надзвичайно актуальним завданням, яке стоїть перед нашою державою та залежить від багатьох факторів.

Разом з тим, слід зауважити, що законопроект про Спліт, який пропонує існуючу секторальну модель регулювання і нагляду у фінансовому секторі замінити на крос-секторальну, передавши регуляторні та наглядові функції НБУ. Не дивно, що подібна реформа фінансового ринку викликає стурбованість з боку багатьох учасників ринку. Тому, що ми підтримуємо думку учасників фінансового ринку проти «ручного регулювання» та надання повноважень

НБУ, який не має досвіду і компетенції регулювання небанківського сектора, оскільки в українських реаліях вони несуть в собі корупційні ризики, роблять регулювання і нагляд непрозорим та непередбачуваним.

У зв'язку з цим, з метою ефективного регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ необхідно в подальшому дослідити питання щодо трансформації існуючої секторальної моделі в функціонально орієнтовану шляхом передання всіх повноважень єдиному наглядовому органу та здійснення пруденційного нагляду з боку НБУ.

Список джерел:

1. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12.07.2001 №2664-III [Електронний ресурс]/ Законодавство // Офіційний сайт Верховної ради України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

2. Про Національний банк України [Електронний ресурс]: Закон України № 679-XIV від 20.05.1999, зі змін. та доп. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.

3. Васенко В.К. Фінансове посередництво проблеми та перспективи розвитку [монографія] / В.К. Васюренко – Черкаси.: ПП Чабаненко Ю.А., 2009. – 450 с.

4. Науменкова С. В. Системи регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн: навчальний посібник / С. В. Науменкова, В. І. Міщенко. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, Університет банківської справи НБУ, 2010. – 170 с.

5. Розподіл регуляторних і наглядових функцій на фінансовому ринку: європейський досвід та рекомендації для України [Електронний ресурс] – Режим доступу: feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/FEAO_Rozpodil_funktsiy_na_finrynky.pdf.

6. Чеберяко О. В. Особливості державного регулювання діяльності фінансових посередників в Україні / О. В. Чеберяко, А. Б. Лобода // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2014. – № 1 (154). – С. 33–39.

9. Institutional Structures of Financial Sector Supervision, Their Drivers and Emerging Benchmark Models http://blogs.worldbank.org/allaboutfinance/files/allaboutfinance/institutional_structures.pdf.

7. Нагляд за діяльністю у фінансовому секторі України: чи допоможе об'єднання наглядових органів? [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/German_advisory_group/2005/U10_ukr.pdf.

8. Зарубежный опыт введения мегарегулятора финансовых рынков <http://www.biznes-daily.uz/ru/birjaexpert/45320-zarubjnoy-opot-vvdniya-mgargulyatora-finansovox-ronkov>.

9. Macro-prudential instruments and frameworks: a stocktaking of issues and experiences, CGFS Papers No 38, May 2010, <http://www.bis.org/publ/cgfs38.pdf>.

Перехрест Лідія Миколаївна** - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи та фінансового моніторингу Університету державної фіскальної служби України, (м.Ірпінь). **ORCID: 0000-0001-8651-3883

***Черкашина Катерина Федорівна** - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи та фінансового моніторингу Університету державної фіскальної служби України, (м.Ірпінь).*

Поддєрьогін А.М., Скочій С.В.

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті висвітлено результати факторного аналізу формування прибутку виробничого підприємства. Відображено аналіз динаміки показників фінансових результатів діяльності, структуру доходів і витрат операційної діяльності компанії, фактори впливу на валовий прибуток. Здійснено оцінку впливу на формування прибутку від реалізації обсягу реалізованої продукції, ціни реалізації, собівартості продукції, змін у структурі. Запропоновано заходи щодо ефективного управління прибутком аналізованого підприємства.

Ключові слова: *прибуток, ціна, виручка від реалізації продукції, собівартість, аналіз, фактор*

Поддерегин А.Н., Скочий С.В.

ФАКТОРНЫЙ АНАЛИЗ ФОРМИРОВАНИЯ ПРИБЫЛИ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье отражены результаты факторного анализа формирования прибыли производственного предприятия. Отражено анализ динамики показателей финансовых результатов деятельности, структуру доходов и расходов операционной деятельности компании, факторы влияния на валовую прибыль. Осуществлена оценка влияния на формирование прибыли от реализации объема реализованной продукции, цен реализации, себестоимости продукции, изменений в структуре. Предложены меры по эффективному управлению прибылью предприятия.

Ключевые слова: *прибыль, цена, выручка от реализации продукции, себестоимость, анализ, фактор*

Poddyerogin A.M., Skochii S.V.

FACTOR ANALYSIS OF PRODUCTION COMPANY'S PROFIT MAKING

There are to analyze the different factors on the results of Production Company's profit making. The assessment of impact of sale prices on income formation, scope of sold products and prime cost is done. There are the analysis of dynamics of indicators of financial results of activity, structure of incomes and costs of operating activity of the company, factors of influence on gross profit. It is shown that the prime cost is the main factor influencing profit generation from the business activity of Production Company. Measures for the effective management of corporate profit are proposed.

Keywords: *profit, price, sales revenue, cost, analysis, factor*

Постановка проблеми. Прибуток є основним показником ефективності діяльності підприємства в умовах ринкової економіки. Він відіграє ключову роль у діяльності підприємства і соціально-економічного розвитку країни в цілому. Для підприємницької структури він одночасно є метою, результатом, стимулом, чинником економічної безпеки. Прибуток підприємства є джерелом власних фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення фінансово-господарської діяльності. Нестача яких спричиняє створення та накопичення заборгованості, що може призвести до фінансової кризи і банкрутства як окремої компанії, так і галузі та країни в цілому.

Оскільки в даний час спостерігається зростання кількості збиткових підприємств, зростає потреба у дослідженні причинно-наслідкової залежності, пов'язаної із процесом формування прибутку підприємства, ефективністю його використання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процеси, що відбуваються у вітчизняній економіці, зумовлюють необхідність удосконалення методів, пов'язаних із розрахунками оцінки впливу факторів на формування прибутку підприємств.

Теоретичні та практичні аспекти класифікації факторів та їх вплив на фінансові результати підприємства розглянуті в працях таких науковців, як В.В. Баканов, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк, Ф.Ф. Бутинець, В.І. Валусь, Л. Гапенські, І.В. Зятківський, М.І. Ковальов, М.Н. Крейніна, В.О. Мец, Є.В. Мних, А.М. Поддєрьогін, Р.С. Сайфулін, Г.В. Савицька, Ю.С. Цал-Цалко, А.В. Чупис, А.Д. Шеремет та ін.

Мета статті полягає у висвітленні результатів факторного аналізу формування прибутку на прикладі виробничого підприємства.

Викладення основного матеріалу. Всі процеси та явища господарської діяльності є взаємозв'язаними, взаємозалежними та взаємообумовленими. Тобто кожен результативний показник залежить від чисельних і різноманітних факторів. Тому вивчення та вимірювання впливу чинників на досліджуваний показник є важливим. Під факторним аналізом розуміють методику комплексного та системного вивчення та вимірювання впливу факторів на величину результативних показників [3, с.100].

Прибуток оцінює ступень досягнення кінцевої мети діяльності підприємства. На формування прибутку впливають об'єктивні процеси, які відбуваються в суспільстві, у сфері виробництва й розподілу валового внутрішнього продукту.

Прибуток формується під впливом великої кількості взаємозалежних чинників, що впливають на результати діяльності підприємства по-різному: одні – позитивно, інші – негативно. На формування абсолютної суми прибутку підприємств впливають: ефективність їх фінансово-господарської діяльності; сфера діяльності; галузь економіки; установлені законодавством умови обліку фінансових результатів.

Зміни в обсягах прибутку підприємств різних галузей економіки свідчать про складні процеси, що відбуваються в окремих галузях економіки і пов'язані зі зміною обсягів виробництва і реалізації продукції (робіт, послуг); зміною ефективності господарювання; розвитком ринкових відносин, ціноутворенням.

З точки зору автора, факторний аналіз операційного прибутку слід проводити у двох площинах:

перша – це зовнішнє середовище, під впливом якого факторні показники можуть істотно змінювати значення результативного показника;

друга – це внутрішнє середовище впливу на прибуток, яка прогнозує очікувані результати діяльності, створює певні індикатори майбутнього економічного стану підприємства (Рис.1).

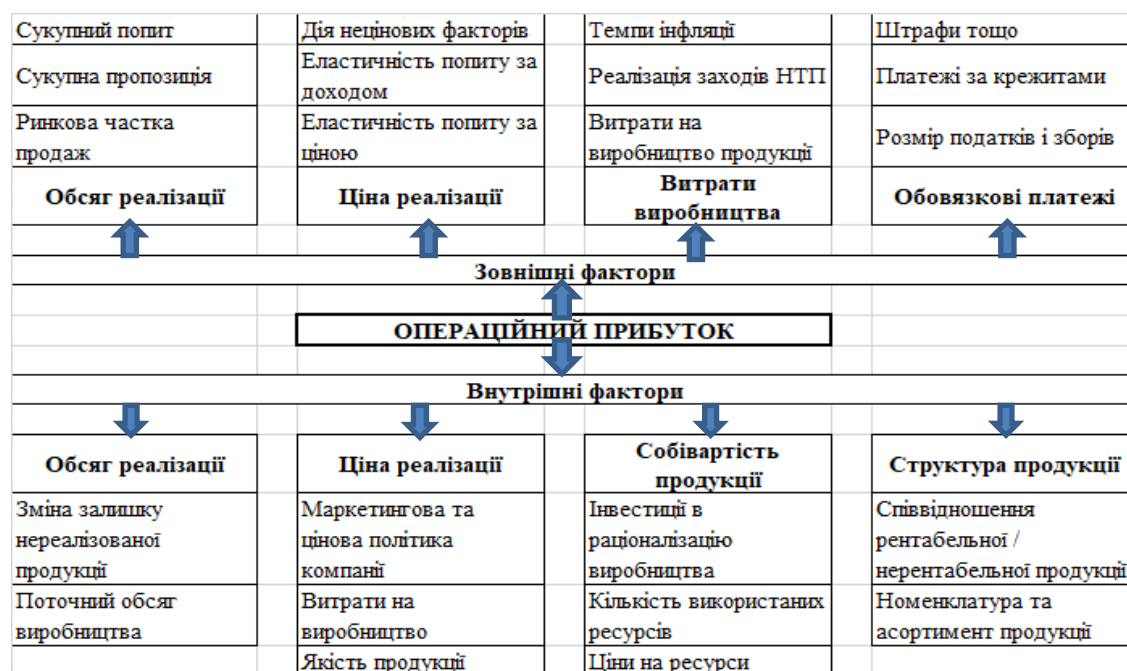

Рис.1. Основні фактори впливу на операційний прибуток підприємства (розроблено автором)

Вплив факторів може бути розгорнуто за кожною складовою прибутку: всі фактори, які впливають на виручку від реалізації і собівартість реалізованої продукції, впливають також і на прибуток від реалізації, і на прибуток від звичайної діяльності до оподаткування.

При аналізі показників прибутку виділяються такі етапи:

1) надається оцінка динаміки прибутку в цілому та в розрізі окремих видів діяльності (операційна, інвестиційна, фінансова), визначається прибутковість окремих структурних підрозділів;

2) виконується факторний аналіз прибутку за видами діяльності: факторний аналіз прибутку від операційної діяльності, у тому числі факторний

аналіз валового прибутку; факторний аналіз прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг); надається оцінка внутрішніх і зовнішніх резервів.

Узагальнена характеристика показників прибутку аналізованого підприємства ТОВ «Пак Україна» за 2016-2017 рр. наведена табл.1

Таблиця 1

**Аналіз динаміки показників фінансових результатів діяльності
ТОВ «Пак Україна» за 2016-2017 рр., млн.грн.**

Стаття	Код рядка	2016	2017	Відхилення 2017/2016	
				млн.грн.	%
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	1 056	1 482	426	40,3
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	-724	-991	267	36,9
Валовий: прибуток	2090	332	491	159	47,8
Адміністративні витрати	2130	-34	-35	1	2,4
Витрати на збут	2150	-52	-71	19	36,0
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	2190	250	374	123	49,2
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	2290	237	370	134	56,4
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	-43	-66	24	55,5
Чистий фінансовий результат: прибуток	2350	194	304	110	56,6

Проаналізувавши вище динаміку валового прибутку, ми дійшли висновку, що на підприємстві відбулося зростання прибутку у порівнянні з попереднім роком на 47,8% та склав 491 млн.грн. у 2017 році, а чистий прибуток - на 56,6% та склав 304 млн.грн.

Також слід відмітити, що чистий дохід збільшився на 40,3% при зростанні валового прибутку на 47,8%, тобто темп приросту витрат на виробництво реалізованої продукції є нижчим за темп приросту доходу підприємства. У звітному періоді також знизилась інші операційні доходи та витрати. Адміністративні витрати, витрати на збут, інші операційні витрати у порівнянні із попереднім роком зросли на 2,4%, 36,0%, 35,5% відповідно, на загальну суму 35 млн.грн., що, крім всього іншого, пов'язано із збільшенням

обсягу реалізованої продукції (зросли витрати на митне оформлення вантажів, витрати на ліцензії та роялті тощо).

Після оцінки динаміки прибутку від операційної діяльності необхідно провести аналіз його структури. Але перед цим доцільно проаналізувати структуру доходів і витрат, понесених для отримання цих доходів, адже у ході їх порівняння й визначаються фінансові результати. Аналіз структури та динаміки доходів і витрат від операційної діяльності свідчить про доцільність здійснених витрат у порівнянні з отриманими доходами. Для оцінки структури доходів, витрат та фінансових результатів також використаємо дані Звіту про фінансові результати і складемо наступну аналітичну таблицю 2.

Таблиця 2

Аналіз структури доходів від операційної діяльності

ТОВ «Пак Україна» за 2016-2017 рр., млн.грн.

Стаття	2016		2017		Відхилення в структурі 2017/2016, %
	сума	пит.вага, %	сума	пит.вага, %	
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	1 056	96,9	1 482	99,5	2,6
Інші операційні доходи	23	2,1	1	0,0	-2,1
Інші фінансові доходи	9	0,8	2	0,1	-0,6
Інші доходи	2	0,2	4	0,3	0,1
ВСЬОГО	1 090	100	1 489	100	0

Аналіз даних про доходи підприємства у 2017 році свідчить про їх позитивну динаміку у порівнянні із попереднім роком. Також відбулися незначні структурні зрушення у 2017 році, зокрема інші операційні доходи стали займати в структурі доходів на 2,1% менше у зв'язку тим, що фактично відбулася рекласифікація при реалізації зворотних відходів (їх додатково обробляють (переплавляють) і продають вже як товар, тому відображають не в Інших, а у як товар). Разом з цим найбільшу питому вагу в структурі доходів від операційної діяльності займає дохід від реалізації продукції (майже 97% у 2016 році, та 99,5% - за 2017 рік).

Аналіз структури витрат проведемо в табл.3.

Таблиця 3

**Аналіз структури витрат операційної діяльності
ТОВ «Пак Україна» за 2016-2017 рр., млн.грн.**

Стаття	2016		2017		Відхилення в структурі 2017/2016, %
	сума	пит.вага, %	сума	пит.вага, %	
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	724	80,8	991	83,6	2,8
Адміністративні витрати	34	3,8	35	2,9	-0,9
Витрати на збут	52	5,8	71	6,0	0,2
Інші операційні витрати	18	2,1	12	1,0	-1,1
Фінансові витрати	11	1,2	9	0,8	-0,4
Інші витрати	14	1,6	0	0,0	-1,5
Витрати (дохід) з податку на прибуток	42	4,8	66	5,6	0,8
ВСЬОГО	896	100,0	1 185	100,0	0,0

Виходячи із розрахунків таблиці 3, на підприємстві відбулося зростання витрат операційної діяльності та деякі зміни в структурі. Зокрема, частка собівартості реалізованої продукції зросла на 2,8% в структурі та зниження частки інших операційних витрат на 1,1% в структурі (за рахунок рекласифікації, описаної вище). Наведену структура витрат відповідає структурі доходів.

Таблиця 4

**Структурний аналіз операційних витрат
ТОВ «Пак Україна» за 2016-2017 рр., млн.грн.**

Групи операційних витрат	Сума		Структура, %		Відхилення 2017/2016		
	2017	2016	2017	2016	Абсолютні	Відносні, %	Стр., пункти
Матеріальні затрати	683	526	77,0	77,9	157	29,8	-0,9
Витрати на оплату праці	58	43	6,6	6,3	15	36,8	0,3
Відрахування на соціальні заходи	10	7	1,2	1,1	3	37,9	0,1
Амортизація	19	16	2,1	2,3	3	21,2	-0,2
Інші операційні витрати	116	83	13,1	12,3	33	39,7	0,8
Разом	887	675	100	100	212	31,0	X

У звітному періоді операційні витрати зросли порівняно з 2016 роком на 31% (212 млн.грн.), але суттєвих змін в структурі витрат не відбулося. Найбільшу питому вагу у структурі операційних витрат займають матеріальні витрати (77,0-77,9 %), що свідчить про високу матеріаломісткість операційної діяльності.

Проведемо аналіз структури фінансових результатів та оцінку структурних зрушень, а також визначимо питому вагу, яку займає валовий прибуток та прибуток від операційної діяльності у загальному прибутку досліджуваного підприємства в таблиці 5.

Таблиця 5

**Аналіз структури фінансових результатів
ТОВ «Пак Україна» за 2016-2017 рр., млн.грн.**

Стаття	2016		2017		Відхилення в структурі 2017/2016, %
	сума	пит.вага, %	сума	пит.вага, %	
Фінансовий результат від звичайної діяльності	237	100,0	370	100,0	0,0
- від операційної діяльності	250	105,8	374	100,9	-4,8
- від іншої звичайної діяльності	-3	-1,3	6	1,6	3,0
- від фінансової діяльності	-10	-4,4	-9	-2,5	1,9
Фінансовий результат від надзвичайної діяльності	0	0,0	0	0,0	0,0
Фінансовий результат до оподаткування	237	100	370	100	0

За даними табл. 5 основну частку в загальному прибутку підприємства займає прибуток від операційної діяльності. Підприємство також отримувало доходи та понесло витрати від фінансової, інвестиційної діяльності.

Отже, основне джерело одержання прибутку ТОВ «Пак Україна» в аналізованому періоді була саме операційна діяльність. Прибуток від операційної діяльності у досліджуваному періоді зріс на 49,6% (224 млн.грн.), що є позитивним явищем та свідчить про підвищення ефективності управління господарською діяльністю підприємства загалом.

Головним джерелом формування валового прибутку є основна діяльність підприємства, з метою здійснення якої воно створене. Характер цієї діяльності визначається специфікою галузевої приналежності підприємства. Її основу складає виробничо-комерційна діяльність, яка доповнюється фінансовою і інвестиційною діяльністю. Саме показники основної діяльності підприємства використовуються для оцінки виконання програми виробництва і розрахунку завантаження виробничих потужностей [5, с. 20].

Важливішою метою аналізу валового прибутку є виявлення резервів його збільшення, що здійснюється за допомогою факторного аналізу.

Факторний аналіз формування валового прибутку представляє собою сукупність статистичних даних, на основі яких здійснюється оцінка собівартості продукції, аналізується ефективність використання потенціалу підприємства, виявляються проблеми, пов'язані з виробництвом продукції.

Факторний аналіз прибутку також виступає інструментом за допомогою якого можливе прийняття управлінських рішень. Підприємство, в свою чергу, враховує дані аналізу і може коригувати стратегію своєї діяльності, залучати позиковий капітал, який є необхідним в сучасних ринкових умовах для ефективної діяльності організації.

Факторний аналіз прибутку здійснюється на основі методу ланцюгових підстановок. Це є технічним способом аналізу, що застосовується для визначення впливу різних факторів на об'єкт дослідження

На величину прибутку від реалізації продукції впливають зміна обсягу реалізації, зміна структури реалізації, зміна відпускних цін реалізації продукції, зміна цін на сировину, матеріали, інші ресурси.

Обсяг реалізації продукції може справляти позитивний і негативний вплив на прибуток. При збільшенні обсягів реалізації рентабельної продукції прибуток пропорційно зростає. Якщо продукція нерентабельна (збиткова), то із збільшенням обсягу реалізації відбувається зменшення прибутку від реалізації рентабельної продукції.

Структура товарної продукції також може по-різному впливати на суму прибутку. Якщо збільшиться частка рентабельніших видів продукції в загальному обсязі її реалізації, загальна сума прибутку зростає, і навпаки – при зростанні частки нерентабельної продукції загальна сума прибутку зменшиться.

Собівартість та прибуток – обернено-пропорційні: зниження собівартості призводить до відповідного зростання суми прибутку і навпаки.

Ціни реалізації та розмір прибутку перебувають у прямо-пропорційній залежності – зростання цін приносить зростання прибутку.

Для аналізованого підприємства слід враховувати особливість – до складу виручки від реалізації входить три групи товарів:

1. Безпосередньо готова продукція банку алюмінієва трьох розмірів (0,5л, 0,33 л, 0,33 л фіт) (далі – ГП);
2. Готова продукція з давальницької сировини (далі – ДС);
3. Інші товари та послуги (в основному, товари для перепродажу (кришка для банок) переплавлені зворотні технологічні відходи) (далі – ПІ).

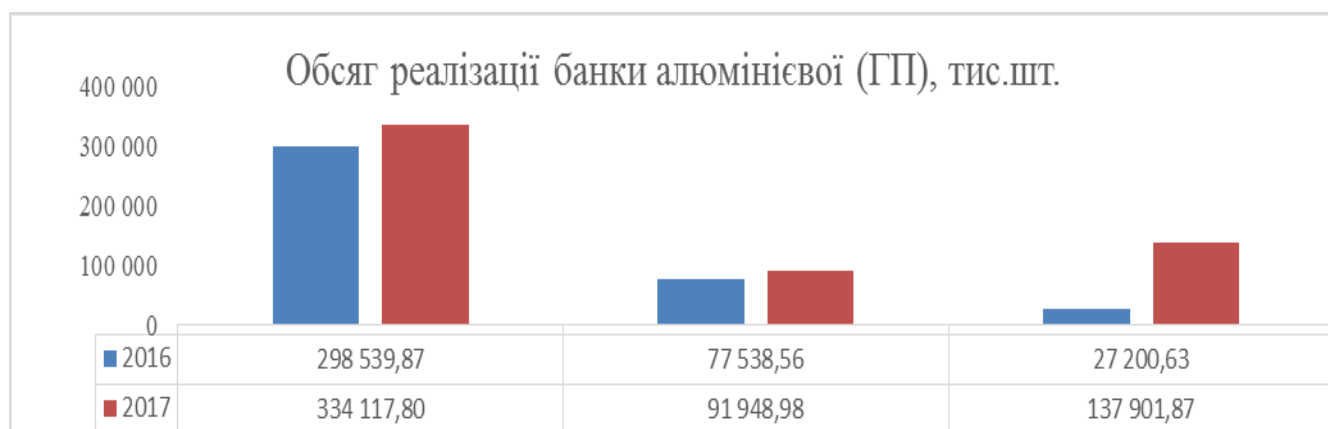

Рис.2. Обсяг реалізації банки алюмінієвої (ГП), тис.шт.

Вплив окремих чинників на зміну валового прибутку досліджуваного підприємства розрахуємо за методикою, наведено нижче. Результати факторного аналізу представлені в табл. 6.

1. Розрахунок загальної зміни валового прибутку (ΔP):

$$\Delta P = P_1 - P_2 = \Sigma \Delta P_i \quad (1)$$

де ΔP – зміна прибутку від реалізації продукції за аналізований період;

P_1 – прибуток звітного року;

P_2 – прибуток минулого року;

i – фактори, що впливають на величину прибутку.

2. Вплив на прибуток відпускних цін на реалізовану продукцію (ΔP_1):

$$\Delta P_1 = N^{P_1} - N^{P_{1,0}} = \sum p_1 q_1 - \sum p_0 q_1 \quad (2)$$

де $\sum p_1 q_1$ – реалізація у звітному році в цінах звітнього року;

$\sum p_0 q_1$ – реалізація у звітному році в цінах минулого року;

p – ціна продукції;

q – кількість продукції.

3. Вплив на прибуток змін в обсязі реалізованої продукції (ΔP_2):

$$\Delta P_2 = P_0 k_1 - P_0 = P_0 (k_1 - 1) \quad (3)$$

де k_1 – коефіцієнт зростання обсягу реалізації продукції у відпускних цінах,

визначається за формулою:

$$k_1 = N_{1,0} / N_0, \quad (4)$$

де P_0 – прибуток, одержаний у минулому році, у цінах і за собівартістю минулого року;

$N_{1,0} = \sum p_0 q_1$ – реалізація у звітному році в цінах минулого року;

$N_0 = \sum p_0 q_0$ – реалізація у минулому році в цінах минулого року;

p – ціна продукції;

q – кількість продукції.

4. Вплив на прибуток змін у структурі реалізованої продукції (ΔP_3):

$$\Delta P_3 = P_{1,0} - P_0 k_1 \quad (5)$$

де $P_{1,0}$ – прибуток, одержаний від фактично реалізованої продукції у звітному році у цінах і за собівартістю минулого року;

P_0 – прибуток, одержаний у минулому році, у цінах і за собівартістю минулого року.

5. Вплив на прибуток собівартості продукції (ΔP_4):

$$\Delta P_4 = S_{1,0} - S_1 \quad (6)$$

де S_1 – фактична собівартість реалізованої продукції;

$S_{1,0}$ - фактична собівартість реалізованої продукції за звітний рік у цінах і тарифах минулого року.

Таблиця 6

**Результати факторного аналізу прибутку
ТОВ «Пак Україна» за 2016-2017 рр., млн.грн.**

Групи товарів	Вплив на прибуток відпускних цін на реалізовану продукцію (ΔP_1):	Вплив на прибуток змін в обсязі реалізованої продукції (ΔP_2):	Вплив на прибуток собівартості продукції (ΔP_4):	Зміна всього прибутку від реалізації продукції
0,33 л	-1,7	7,5	-0,9	4,9
0,33F л	-2,6	43,0	-6,1	34,3
0,5 л	36,8	23,0	-5,9	53,9
ДС	5,5	40,1	-1,6	44,0
ТІ	0,0	21,7	0,0	21,7
РАЗОМ	38,0	135,2	-14,4	158,8

Щодо впливу факторів, то максимальний вплив на зміну (зростання) валового прибутку відіграють зміни в обсягах реалізації. Так, зміна обсягу реалізації готової продукції з 2016 року по 2017 рік на 130,6 млн.шт. принесла підприємству додаткові 73,5 млн.грн., а зростання переробки давальницької сировини на 149 млн.шт. збільшило валовий прибуток на 40,1 млн.грн. Загалом зростання обсягу реалізації у 2017 році принесло підприємству додаткові 135,5 млн.грн. валового прибутку.

На зміну обсягу реалізації продукції впливають наступні зміни: обсягу виробництва, залишки нереалізованої продукції, частки прибутку в ціні продукції (рентабельність продукції).

Зміни обсягу виробництва, залишків нереалізованої продукції впливають не тільки на обсяг реалізації продукції, а й на собівартість, оскільки змінюються умовно-постійні витрати (за зміни обсягу виробництва продукції); витрати на зберігання продукції, інші витрати (за зміни залишків нереалізованої продукції).

Істотний вплив на обсяг реалізації, а також і на прибуток від реалізації справляє розмір прибутку, що включається в ціну виробів. За умов формування ринкової економіки державне регулювання рентабельності продукції, як правило, вже не спостерігається. Тому створюється можливість збільшення

прибутку підприємств за рахунок збільшення його частки в ціні окремих виробів. Цьому сприяє недостатня конкуренція, монопольне становище окремих підприємств у виробництві та реалізації багатьох видів продукції.

Отже, спроможність підприємств впливати на обсяг прибутку від реалізації, змінюючи обсяги виробництва продукції, залишки нереалізованої продукції, її рентабельність, є досить суттєвою [5, с.27].

За рахунок зростання відпускних цін на реалізовану продукцію валовий прибуток збільшився у 2017 році, порівняно з базовим 2016 на 38,0 млн.грн. Єдиний фактор, який вплинув на валовий прибуток негативно – зростання собівартості продукції. Але негативний вплив цього фактору був нижчий, ніж позитивний вплив всіх інших.

Щодо впливу зміни структури продажів, слід відмітити, що вся продукція має приблизно однаковий півень рентабельності і зміни відбувалися без різких змін структури. Тобто, зростання обсягів реалізації готової продукції та переробки давальницької сировини очікувано зумовило зростання продажів товарів (кришки для банок алюмінієвих) та утворення і реалізацію перероблених зворотних відходів Тому, зміна структури продажів суттєво не вплинула на зміну валового прибутку.

Таким чином, за результатами факторного аналізу ми оцінили якість прибутку. Якість прибутку від основної діяльності можна оцінити як високу так як його збільшення зумовлене зростанням обсягу продажів, та суттєво повільнішим зростанням собівартості продукції у порівнянні з ростом доходів.

Після проведення аналізу та визначення позитивних або негативних факторів, які вплинули на прибуток підприємства, необхідно з'ясувати резерви зростання прибутку від різних видів діяльності.

Так, за розрахунками, представленими вище, резерви росту прибутку ТОВ «Пак Україна» від операційної діяльності складають 35,5 млн. грн., а прибутку від реалізації продукції – 158,8 млн.грн. Загальна величина виявлених резервів підвищення прибутку підприємства сягнула більш ніж 194 млн. грн.

Отже, збільшення прибутку можливе за рахунок:

- нарощення обсягів виробництва і реалізації товарів;
- здійснення заходів щодо підвищення продуктивності праці працівників;
- оптимізація витрат на виробництво продукції;
- застосуванні обґрунтованої цінової політики, оскільки на ринку діють переважно вільні (договірні) ціни;
- обґрунтованої побудови договірних відносин з постачальниками, посередниками, покупцями;
- покращення системи маркетингу на підприємстві, взаємодії відділів збуту і виробничих відділів в площині «замовлення клієнта – запуск продукції у виробництво»;
- постійного проведення досліджень ринку, поведінки споживачів і конкурентів.

Очевидно, що хоча б часткова реалізація вказаних заходів буде сприяти подальшому покращенню фінансового стану ТОВ «Пак Україна» в найближчій перспективі.

Висновки. Різні фактори відіграють різну роль і мають неоднакове значення для зростання прибутку підприємства. В цілому можна відмітити, що всі чинники, які впливають на прибуток, є важливими для ефективного функціонування підприємства. Тільки з їх допомогою підприємство може одержати максимальний прибуток, але важливим фактором є виробництво товарів високої якості задля максимально повного задоволення потреб споживача. Тому підприємство повинно вміти управляти прибутком. А для цього необхідно розробити механізм організаційно-економічного впливу факторів на його виробничо-фінансові результати.

Список джерел:

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учебный курс / И.А. Бланк . – [2-е изд.]. – К .: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.

2. Ганжа Ю.В. Міжнародна практика факторного аналізу прибутку підприємства / Ю.В. Ганжа // Економіка та держава. – 2007. – № 4. – С.35-36.
3. Економічний аналіз: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 680 с.
4. Корінев В.Л. Дослідження впливу ціни на прибутковість діяльності підприємства / В.Л. Корінев // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 2. – С.92-98.
5. Методичні рекомендації оцінки впливу змін економічних факторів на результативні показники прибутку, рентабельності виробництва і реалізації продукції (робіт, послуг) / Григор Н.М., Крехівський О.В., Ніколаєнко Н.Л., Байдаченко Т.Г., Тарасова А.І., Чернопащенко М.С. – К.: ДП ДІКТЕД, 2007. – 140с.
6. Полещук І.Ф. Особливості факторного аналізу прибутковості підприємства // Полещук І.Ф., Волощук Ю.В., Галкіна І.В. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://intkonf.org/kpedn-poleschuk-ifvoloschuk-yuv-galkina-iv-osoblivosti-faktornogo-analizupributkovosti-pidpriemstva>.
7. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент [Текст]: Підручник / Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 2015. – 536 с.

Поддєрьогін А.М. – кандидат економічних наук, професор кафедри корпоративних фінансів і контролінгу ДВНЗ Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана (м. Київ)

Скочій С.В. – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Інституту бізнес-освіти ДВНЗ Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана (м. Київ)

Pinna M.B., Шамун Н.В.

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

Досліджено інвестиційну діяльність недержавних пенсійних фондів (НПФ) в Україні упродовж 2011-2017 рр., зокрема наявні обмеження, обсяги інвестиційних ресурсів та динаміку складу і структури консолідованого портфеля, зарубіжний досвід інвестиційної діяльності НПФ, у тому числі країн-членів ОЕСР. Приділено увагу особливостям та основним відмінностям у впровадженні інвестиційної діяльності НПФ у різних країнах. У результаті аналізу сучасного портфеля інвестиційних активів недержавних пенсійних фондів виявлено деякі зміни у їх структурі. Обґрунтовано певні особливості діяльності НПФ як інституціональних інвесторів на інвестиційному ринку та запропоновано заходи щодо покращення їх інвестиційної політики.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, пенсійні активи, акції, облігації, інституційні інвестори, інвестиційний потенціал.

Pinna M.B., Шамун Н.В.

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ НА УКРАИНЕ

Исследована инвестиционная деятельность негосударственных пенсионных фондов (НПФ) в Украине на протяжении 2011-2017 гг. В частности, имеющиеся ограничения, объемы инвестиционных ресурсов и динамика состава и структуры консолидированного портфеля, зарубежный опыт инвестиционной деятельности НПФ, в том числе, стран-членов ОЭСР. Уделено внимание особенностям и основным отличиям во внедрении инвестиционной деятельности НПФ в разных странах. В результате анализа современного портфеля инвестиционных активов негосударственных пенсионных фондов выявлены некоторые изменения в их структуре.

Обосновано определенные особенности деятельности НПФ как институциональных инвесторов на инвестиционном рынке и предложены меры по улучшению их инвестиционной политики.

Ключевые слова: *негосударственные пенсионные фонды, пенсионные активы, акции, облигации, институциональные инвесторы, инвестиционный потенциал.*

Ripra M.B., Shamun N.V.

INVESTMENT ACTIVITY OF NON-GOVERNMENTAL PENSION FUNDS IN UKRAINE

The investment activity of non-state pension funds (NPF) in Ukraine during 2011-2017 has been studied. In particular, the existing restrictions, the volume of investment resources and the dynamics of the composition and structure of the consolidated portfolio, foreign experience of investment activities of APFs, including those from OECD countries. Attention is paid to the features and the main differences in the implementation of investment activities of APFs in different countries. As a result of the analysis of the modern portfolio of investment assets of non-state pension funds, some changes in their structure were revealed. It justifies certain features of the activities of APFs as institutional investors in the investment market and suggests measures to improve their investment policy.

Keywords: *non-state pension funds, pension assets, stocks, bonds, institutional investors, investment potential.*

Постановка проблеми. В країнах Європи ще на початку 90-х років минулого століття зрозуміли, що державна пенсія може забезпечити лише прожитковий мінімум. У цей час в більшості країн існувала виключно, так звана, система «pay as you go» (PAYG), яка побудована на принципі солідарності поколінь. Лише у Великобританії приватні пенсійні фонди мали трьохсотлітню історію існування. Наприкінці ХХ століття ЄС визначив

перехідний період (з 1998 по 2020 рік), упродовж котрого передбачається зниження в пенсійних виплатах PAYG з 84 до 64% за рахунок зростання частки капіталізованого рівня. А все інше має бути за рахунок другого і третього рівнів, розвиток яких є такими ж пріоритетними, як і наповнення солідарної пенсійної системи. Інтеграція України в світове співтовариство вимагає проведення низки соціально-економічних перетворень, однією з яких стала децентралізація пенсійної системи і формування ринку недержавного пенсійного забезпечення. Такі перетворення привели до того, що Пенсійний фонд України частково делегував свої функції по пенсійному забезпеченню громадян недержавним інститутам, таким як недержавні пенсійні фонди (НПФ). Враховуючи значення і цінність людського капіталу виникає необхідність зміни вітчизняної моделі пенсійного забезпечення, в тому числі із метою створення умов для здійснення внутрішніх довгострокових інвестицій. Традиційними джерелами таких інвестицій можуть бути кошти недержавних пенсійних фондів. Слід зауважити, що Україна нині відстає за рівнем розвитку пенсійних активів, які складають всього 0,1% ВВП від Великобританії, США, де вони рівняються майже 100% ВВП

Аналіз останніх досліджень. Питання місця та ролі недержавних пенсійних фондів на фінансовому ринку, управління їх активами перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. На сьогодні сформовано вагомий теоретичну та прикладну базу. Тут важливо відзначити внесок таких зарубіжних вчених: З. Боді, Р. Брейлі, С. Майерса, Г. Марковіца, Дж. Стігліца, Ф. Фабоцці, Дж. Фрідмана та ін. Українська наука за період незалежності зробила також вагомий кроки, досліджуючи проблеми діяльності недержавних пенсійних фондів. Зокрема, ці питання розглядалися в роботах Н. Захарової, А. Камінського, Н. Ковальнової, Д. Леонова, Г. Терещенко, Н. Ткаченко, А. Федоренка, О. Шабанової та інші. Визначаючи суттєвий внесок указаних авторів, необхідно зазначити, що рівень на якому сьогодні перебуває розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні, залишає

значний потенціал для подальшого наукового дослідження їх діяльності.

Мета статті. Оцінка інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів на вітчизняному фінансовому ринку, відстеження світових тенденцій та можливість їх реалізації на фінансовому ринку України.

Згідно з чинним законодавством, НПФ – це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному законом порядку [10].

Виклад основного матеріалу. Система недержавного пенсійного забезпечення існує в Україні упродовж майже 15 років. Початок її розвитку було покладено у 2003 році із прийняттям Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» і це стало першим кроком до покращення пенсійного забезпечення громадян.

Функціонування НПФ приносить економічну вигоду і громадянам і підприємствам, а також й державі, і викликає зацікавленість урядів країн до їх діяльності. Це цілком зрозуміло, оскільки наявність розвинутої системи інститутів сфери додаткового (недержавного) пенсійного забезпечення дає можливість зменшити тягар державних видатків на соціальний захист населення, а в масштабах економіки залучення коштів недержавними пенсійними фондами забезпечує приріст накопичень і скорочення поточного споживання.

По причині довгострокового характеру накопичень активів НПФ дають можливість здійснювати інвестиції на тривалий період, в зв'язку з цим період інвестування коштів цих фондів в країнах з розвинутою ринковою економікою може сягати 40-60 років.

Відтак, недержавні пенсійні фонди є важливим сегментом сучасної фінансової системи, виконуючи фінансову, інвестиційну й соціальну функції.

Фінансова функція НПФ проявляється головним чином у тому, що вони дають змогу акумулювати значний обсяг заощаджень у вигляді добровільних пенсійних внесків та трансформувати їх у інвестиції. Інвестиційна функція полягає у тому, що в системі НПФ може формуватися потужний довгостроковий інвестиційний ресурс, використання якого, як показує досвід розвинутих країн сприяє економічному зростанню. Соціальна функція проявляється у тому, що НПФ надають можливість їх учасникам сформувати індивідуальний розмір пенсії, який визначається бажанням і можливостями індивіда. Іншими словами, система НПФ надає інструментарій для формування матеріального забезпечення у старості з власною ініціативою [4,с.88].

Соціальна функція НСПС принесе суспільно значимі результати лише з початком здійснення пенсійних виплат, тобто після досягнення пенсійного віку «найстаршою» групою застрахованих осіб. До цього часу її вплив на рівень та якість пенсійного забезпечення в країні носитиме побічний характер у вигляді стимулу до участі в добровільній системі пенсійного забезпечення. Тобто, у бенефіціарів – вигодо-набувачів майбутніх пенсійних виплат у резерві є, приблизно, 32 роки (!). Окрім того, що пенсійні накопичення недержавної системи пенсійного забезпечення (НСПС) – це джерело майбутніх пенсійних виплат, вони становлять потужний внутрішній ресурс довгострокових фінансових інвестицій в економіку країни. Тому основна увага на перших етапах функціонування НСПС повинна приділятися саме економічній складовій цієї системи і, як умові збереження та примноження пенсійних накопичень і, як джерелу довгострокових інвестиційних ресурсів в економіку.

Залучаючи кошти вкладників, як фізичних, так й юридичних осіб фонди володіють певними інвестиційними ресурсами і можуть виступати досить впливовими учасниками інвестиційного процесу в країні.

Світовий досвід підтверджує, що НПФ і компанії з управління активами, є важливими інституціональними інвесторами в багатьох країнах світу. Вони вважаються більш стійкими до негативного впливу демографічних чинників і

виступають джерелом довгострокових фінансових ресурсів на національних фінансових ринках. Так, наприклад, за даними ОЕСР, у розвинених країнах частка коштів, які працюють в системі НПЗ сягає іноді більше ніж 100% ВВП (напр., Нідерланди – 166,3%, Ісландія – 148,7%, Швейцарія – 119,0%).[17]. В Україні ж цей показник становить лише 0,1% ВВП (!).

За даними дослідження, проведеного *Citibank*, третина загального обсягу глобальних інвестицій припадає на недержавні пенсійні фонди. Значна питома вага недержавних пенсійних фондів як інвестора на фінансовому ринку, а також той факт, що в деяких країнах запроваджені пільги при оподаткуванні, як по відношенню до залучених активів, так і до доходів від інвестування, (наприклад., у Великобританії НПФ повністю звільнені від оподаткування), обумовлюють пильний інтерес, який проявляється державними органами країн до діяльності недержавних пенсійних фондів, особливо, в частині сприяння реалізації їх інвестиційного потенціалу. Основу інвестиційного потенціалу складає певна сума наявних інвестиційних ресурсів. Науково критичний огляд літератури свідчить про наявність різних підходів до розкриття сутності цього поняття. Так, С. Беляєва вважає, що інвестиційний потенціал складають не лише реальні ресурси, але й накопичені, однак, не використані резерви [2,с.311]. Б. Молчанов трактує інвестиційний потенціал, як сукупність накопичених ресурсів та їх використаних і невикористаних можливостей з метою найбільш повного задоволення потреб. Таким чином, наявні та потенційні ресурси можуть бути використані, або не використані за певних умов [13]. Доповнюючи попередню думку О. Леонов підкреслює, що один і той же за своїх якісним та кількісним складом набір ресурсів, який складає основу інвестиційного потенціалу, може використовуватися з різним ступенем ефективності залежно від рівня концентрації, оптимальності їх структури, інтенсивності та спроможності ефективно ним управляти [7].

У цілому, підтримуючи вищезазначені дефініції, на нашу думку, інвестиційний потенціал – це інтегральний показник, що відображає, по-перше,

властивість фонду залучати вільні грошові кошти вкладників, а, по-друге, можливість розміщати залучені інвестиційні ресурси у фінансові активи з доходами не нижче ринкових. Тобто, його необхідно розглядати комплексно, при цьому враховувати як привабливість об'єкта, в нашому випадку НПФ для інвестиційної діяльності, так і можливість досягнення певної мети посередництвом в процесі реалізації наявних ресурсів.

Розвиток інвестиційного потенціалу НПФ має важливе соціально-економічне значення, зокрема, сприяє підвищенню рівня життя пенсіонерів – учасників НПФ, розширенню соціального партнерства роботодавців і працівників, залученню пенсійних накопичень в економіку країни шляхом фінансування державних інвестиційних проектів та програм; використанню пенсійних програм підприємств, галузей і регіонів для вирішення питань зайнятості та перерозподілу економічно активного населення.

Концентрація значних фінансових ресурсів дає змогу НПФ сприяти розвитку економіки шляхом проведення активної інвестиційної політики.

Однак, на теперішній час в Україні НПФ як інституційні інвестори, які мають значні джерела інвестиційних ресурсів в своєму розпорядженні, залишаються недостатньою мірою розвинутими. Зазначене потребує подальшого системного та детального вивчення феномену інвестиційного потенціалу НПФ.

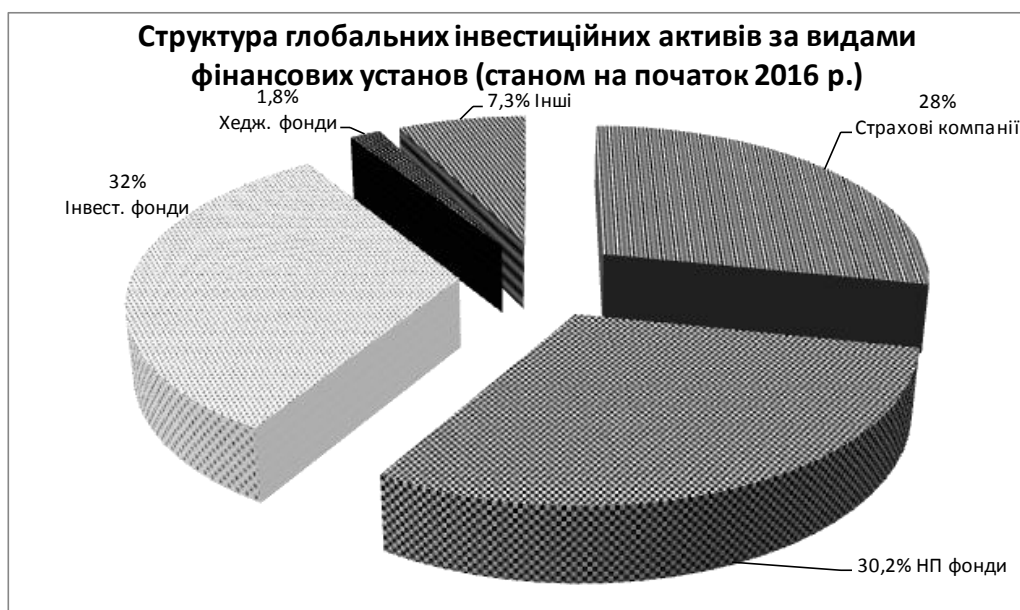

Рис. 1 Структура глобальних інвестиційних активів за видами фінансових установ

Специфіка інвестиційної діяльності НПФ полягає у наступному. По-перше, НПФ є інституційними інвесторами. Діяльність інституційних інвесторів відрізняється тим, що такі інвестори: функціонують на фінансовому ринку і оперують фінансовими інструментами, виконують функції фінансових посередників, займаються інвестуванням у фінансові та матеріальні активи; виступають портфельними інвесторами, професійно управляють інвестиційними портфелями [14.с 74]. По-друге, НПФ мають конкурентні переваги перед іншими інституційними інвесторами, оскільки інвестиційні ресурси фондів є довгостроковими, учасникам заборонено їх вилучати достроково до досягнення ними пенсійного віку, за винятком випадків, передбачених чинним законодавством.

По-третє, функції управління НПФ передані трьом окремим установам: адміністратору, компанії з управління активами, банку-зберігачу, тому інвестиційна привабливість фондів для вкладників залежить від ефективності діяльності цих установ.

По-четверте, метою інвестиційної діяльності НПФ є накопичення коштів

учасниками фонду як джерела додаткових виплат після виходу на пенсію. При цьому, зважаючи на соціальну значимість діяльності НПФ, важливим є досягнення максимальної дохідності пенсійних активів за прийняттого рівня ризику.

По-п'яте, інвестиційні можливості НПФ звужені інвестиційними обмеженнями, встановленими законодавством про недержавне пенсійне забезпечення та інвестиційною декларацією фонду.

Аналіз літературних джерел свідчить, що у світовій практиці існують два різновиди регулювання інвестиційної діяльності: безпосередні кількісні обмеження структури інвестиційного портфеля і правила «*prudent management*», або «розумного (зваженого)» управління. Перший різновид являє собою обмеження відносно розміщення в певні категорії активів, в більшій частині, в інструменти зі значною мінливістю їх цін на ринку та низькою ліквідністю. В пенсійних фондах діють обмеження на обсяги інвестування в активи роботодавця з метою запобігання відповідних ризиків. Складність і неоднозначність процесу управління активами недержавних пенсійних фондів, поєднуючись із своєрідним економічним змістом фінансових послуг, що надаються ними і передбачають акумуляцію заощаджень багатьох осіб, визначають встановлення чітких вимог щодо кількісних параметрів портфеля їх активів. Тобто, діяльність недержавних пенсійних фондів можна уявити як вибір із певної множини об'єктів інвестування, наявних на ринку. При цьому, подібний вибір, на нашу думку, відбувається на двох рівнях:

- через дотримання критеріїв, встановлених на рівні законодавства щодо складу та структури активів інвестиційного портфелю;
- через вибір безпосередніх об'єктів інвестування інституційним інвестором (або особою, що здійснює управління його активами) у рамках встановлених законодавством обмежень.

Не заперечуючи, в цілому, важливість і значимість другої альтернативи, підкреслимо – базисом для управління активами недержавних пенсійних

фондів є саме задекларовані на рівні законодавства вимоги щодо їх складу та структури.

Розглянемо особливості управління активами недержавних пенсійних фондів, оскільки саме розвиток недержавних пенсійних фондів є передумовою для активізації інвестиційних процесів і залучення довгострокових інвестицій в економіку країни. Разом з тим, саме для недержавних пенсійних фондів характерні значні особливості з погляду управління їх інвестиційним портфелем, зважаючи на особливості їх послуг. Зокрема, відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», пенсійні активи можуть складатися з [10]:

1. Активів у грошових коштах.
2. Активів у цінних паперах.
3. Інших активів, що не заборонені законодавством.

У вітчизняному законодавстві деталізовано вимоги щодо активів НПФ у цінних паперах, аналіз даних вимог дозволяє зробити такі висновки:

- прослідковується намагання обмежити можливості інвестування пенсійних активів у цінні папери, емітовані особами, які безпосередньо обслуговують процес функціонування недержавних пенсійних фондів – зберігач, адміністратор, КУА та ін. для зменшення агентського ризику;

- забороняється інвестування пенсійних активів у цінні папери, емітовані інститутами спільного інвестування. Подібна норма спрямована на зниження мультиплікативних ризиків у системі інституційних інвесторів, які виникають у процесі споживання однорідних фінансових послуг і фінансових послуг-замінників;

- існуюча заборона на формування пенсійних активів за рахунок векселів і похідних цінних паперів спрямована на обмеження інвестиційних ризиків НПФ за фінансовими активами з надвисокими або специфічними ризиками;

- законодавчі вимоги орієнтовані насамперед на консервативну інвестиційну політику недержавних пенсійних фондів, спрямовану на

збереження інвестованого капіталу, а не на його стрімке зростання.

Крім наведених загальних вимог щодо формування пенсійних активів у цінних паперах, законодавством встановлені конкретні кількісні обмеження на інвестування у окремі види активів, які, фактично, і встановлюють граничні параметри інвестиційного портфеля недержавного пенсійного фонду.

Таблиця 1

Загальні обмеження інвестиційної діяльності з пенсійними активами недержавних пенсійних фондів, встановлені законодавством України*

№ з/п	Об'єкт інвестування пенсійних активів	Норматив
1.	Позикові (кредитні) кошти	Повністю заборонено
2.	Банківські депозитні рахунки та депозитні сертифікати	Не більше 40 % вартості пенсійних активів
3.	Зобов'язання (банківські депозитні рахунки та депозитні сертифікати) одного банку	Не більше 10 % вартості пенсійних активів
4.	Цінні папери одного емітента	Не більше 5 % вартості пенсійних активів
5.	Цінні папери, доходи за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	Не більше 50 % вартості пенсійних активів
6.	Цінні папери, погашення та отримання доходу за якими гарантовано РМ АР Крим, місцевими радами	Не більше 20 % вартості пенсійних активів
7.	Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	Не більше 40 % вартості пенсійних активів
8.	Цінні папери іноземних емітентів	Не більше 20 % вартості пенсійних активів
9.	Об'єкти нерухомості	Не більше 10 % вартості пенсійних активів
10.	Банківські метали	Не більше 10 % вартості пенсійних активів
11.	Інші активи	Не більше 10 % вартості пенсійних активів

* Джерело: складено автором за [10].

Таким чином, існує два головних принципи встановлення обмежень на інвестування пенсійних активів в Україні, а саме:

- з погляду забезпечення диверсифікації інвестиційного портфеля недержавного пенсійного фонду за рахунок обмеження інвестицій у активи одного виду;

- з погляду забезпечення диверсифікації через обмеження інвестицій у цінні папери, емітовані одним емітентом, що в цілому відповідає нормам, зафіксованим у директивах ЄС стосовно диверсифікації інвестиційного

портфелю НПФ. На думку відомого науковця Леонова Д.А., наявні в законодавстві кількісні обмеження практично блокують можливості законного інвестування в інші види активів (дорогоцінні метали) наявних пенсійних коштів [6,с.72].

Проте, як уже зазначалося, реальна структура активів НПФ, хоча і перебуває в рамках встановлених обмежень, вона може суттєво відрізнятись від них, зважаючи як на загальну ситуацію ринків окремих об'єктів інвестування в Україні, так і на обрану інвестиційну стратегію конкретного НПФ. Розглянемо відповідність структури інвестиційного портфеля недержавних пенсійних фондів у 2011-2017 рр. встановленим законодавчим нормам, порівнявши існуючу структуру інвестування з нормативними значеннями, встановленими вітчизняним законодавством.

Таблиця 2

Напрями інвестування пенсійних активів НПФ у 2011-2017 рр., млн. грн.*

№ з/п	Напрямок інвестування	2011		2015		2016		2017	
		Обсяг	%	Обсяг	%	Обсяг	%	Обсяг	%
1.	Грошові кошти розміщені на вкладних (депозитних) банківських рахунках	409,8	29,5	780,7	39,4	884,2	41,3	1083,3	43,9
3.	Цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	209,0	15,2	675,2	34,2	875,8	41,0	1004,9	40,8
4.	Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	346,5	25,0	266,3	13,4	200,8	9,4	202,4	8,2
5.	Акції українських емітентів	254,6	18,6	65,2	3,3	15,7	0,7	11,3	0,5
7.	Об'єкти нерухомості	48,6	3,6	72,2	3,6	86,0	4,0	62,6	2,5
8.	Банківські метали	26,1	1,9	13,5	0,7	8,7	0,4	10,1	0,4
9.	Кошти на поточному рахунку	37,2	2,7	17,3	0,9	18,5	0,9	22,2	0,9
10.	Активи не заборонені	47,7	3,5	25,7	1,3	22,3	1,0	24,0	3,1
	Дебіторська заборгованість			63,9	3,2	26,2	1,2	41,8	1,7
	Акції іноземних емітентів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,02	3,0	0,1
	Загальна вартість активів	1386,9	100	1980,0	100	2138,7	100	2465,6	100

* - Джерело: розраховано і складено автором за даним [9,11]

Аналіз даних табл.2, свідчить про стійку тенденцію до зростання абсолютних сум активів, так у 2017 р. порівняно з 2011 р. вони зросли на 1

млрд. 78,7 млн. грн. (77,8%), а порівняно з 2015 р. на 485,6 млн. грн., відносне відхилення склало 23,2%. За результатами 2017 року, переважними напрямками інвестування пенсійних активів є депозити в банках (43,9% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (8,2%), акції українських емітентів (18,4%), цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (40,8%). Прослідковуються зміни і у загальній структурі інвестиційного портфеля НПФ. Активи розподілені таким чином:

- частка корпоративних облігацій у консолідованому портфелі в абсолютному вираженні зменшилась порівняно у 2017 році порівняно з 2011 р. зменшилась з 345 млн. грн. до 202,4 млн. грн., а у відносному з 25% до 8,2%, порівняно з 2016 р. абсолютна сума зросла на 2,4 млн. грн., а у структурному відношенні спостерігається зменшення на 1,2%;

- аналогічна ситуація прослідковується і по акціях українських емітентів у 2017 р. порівняно з 2011 р. у абсолютному вираженні їх обсяг зменшився із 254,6 млн. грн. до 11,3 млн. грн. у відносному значенні з 18,6% до 0,5295% або 409,8 млн. грн. загальної вартості активів НПФ розміщено на банківських депозитах, станом на кінець 2010 р. – 34,7%, або 396,8 млн. грн.;

- 43,9%, або 1083 млн. грн. загальної вартості активів НПФ розміщено на банківських депозитах, станом на кінець 2016 р. ця сума складала 884,2 млн. грн. (41,3%), а порівняно з 2011 роком зросла на 673,5 млн грн., відносне відхилення склало 164,3 млн. грн., що може свідчити про негативні тенденції на фондовому ринку України;

- значно збільшився обсяг цінних паперів, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, у консолідованому портфелі НПФ – з 209,0 млн. грн (15,2%) у 2011 р. до 1004,9 млн. грн. у 2017 р. і склала 40,8% у структурі консолідованого портфеля.

Узагальнюючи, можна відзначити певний консерватизм політики управління активами НПФ, що насамперед пояснюється специфікою діяльності таких інституційних інвесторів, яка орієнтована на збереження вартості активів

і виключає надто ризиковані інвестиції. Різке скорочення інвестицій НПФ у найбільш дохідні, але і найбільш ризикові фінансові інструменти – акції, оскільки інвестиційні параметри більшості таких фінансових інструментів не відповідають інвестиційним цілям НПФ; за усіма іншими напрямками інвестицій (крім, облігацій місцевих позик) надається перевага НПФ. Насамперед, необхідно зазначити нарощування частки банківських депозитів і грошових коштів, що свідчить про намагання мінімізувати ризики за рахунок включення до портфелю надійних фінансових інструментів. Разом з тим доцільно відзначити, що оцінка складу та структури активів у розрізі окремих видів інституційних інвесторів не дозволяє повно оцінити результативність існуючої в Україні системи надання таких фінансових послуг, оскільки вона у більшості випадків відображає виключно встановлені нормативні параметри діяльності, без оцінки ефективності прийнятих і реалізованих управлінських рішень.

Щодо оцінки зарубіжного досвіду, то для попередження конфлікту інтересів між учасниками і засновниками пенсійних фондів законодавчі акти всіх країн з розвиненою ринковою економікою в обов'язковій формі мають обмеження відносно інвестування пенсійними фондами в активи їх засновників, зокрема, роботодавців. Разом з тим, практично всі країни не мають обмежень стосовно (відносно) інвестування в цінні папери, емітовані національним урядом, навпаки, в деяких країнах законодавчо встановлено мінімальний рівень інвестування. Для прикладу, в Австрії пенсійні фонди зобов'язані інвестувати не менше ніж 35% загального обсягу активів, в іпотечні облігації, урядові облігації, а також боргові обов'язки, деноміновані в євро. У Франції НПФ повинні інвестувати не менше, ніж 50% активів в довгострокові зобов'язання уряду [3]. Слід зауважити, що в ряді країн запроваджені обмеження стосовно використання пенсійними фондами іноземних інструментів шляхом встановлення прямих лімітів розміщення активів або застосування правил валютного вирівнювання. В Данії, Німеччині, Португалії і Фінляндії не менше

ніж 80% пенсійних зобов'язань повинні забезпечуватися активами деномінованими у вітчизняній валюті.

Кількісне співвідношення акцій і облігацій – двох основних класів активів свідчить про якісні характеристики процесів управління активами у кожній конкретній країні. Згідно з міжнародною статистикою, акції є найбільш дохідними інструментами фінансового ринку, середня арифметична і середня геометрична повна дохідність звичайних акцій в деяких сегментах ринку перевищує відповідні показники облігацій у три-чотири рази. Разом з тим, з погляду мінливості дохідності акції являються більш ризикованими інструментами фінансового ринку [5]. Ситуація із структурою розміщення основних активів недержавних пенсійних фондів у ряді країн представлена даними табл.3.

Аналіз даних представлених у табл.3, свідчить, що в країнах з більш стійкими капіталізованими системами (Великобританія, США, Австрія тощо) і з меншими видатками на фінансування державних пенсійних зобов'язань недержавні пенсійні фонди здійснюють, як правило, більш ризикову інвестиційну політику і реалізують більш агресивну портфельну стратегію – співвідношення облігацій і акцій перевищує одиницю. Для прикладу, у США пенсійні фонди є основним інвестиційним інвестором на ринку капіталів, володіють 17% усіх корпоративних облігацій і 20% всіх акцій[16]. Незважаючи на значимість інвестиційного потенціалу НПФ, у вітчизняних фондів він не реалізується у повному обсязі,

Таблиця 3

**Розміщення основних активів пенсійних фондів
(% від загального обсягу активів)***

№ з/п	Країна	Позики	Облігації	Акції	Нерухомість	Іноз. інструм.
1.	США	1	21	53	0	11
2.	Великобританія	0	14	52	3	18
3.	Австралія	4	12	43	6	18
4.	Канада	3	38	27	3	15
5.	Данія	0	59	23	6	11
6.	Німеччина	33	43	10	7	7
7.	Японія	14	34	23	0	18

8.	Франція	18	65	10	2	5
9.	Італія	1	35	16	48	0
10.	Нідерланди	10	21	20	7	42
11.	Швеція	0	64	20	8	8
12.	Фінляндія	0	69	9	7	2
13.	Швейцарія	0	29	17	26	17
14.	Чилі	17	44	21	3	4
15.	Сінгапур	0	70	0	0	0
16.	Малайзія	27	32	18	1	0

* - Джерело [15, 17]

Нестабільність фондового ринку України, нерозвиненість окремих його сегментів значно звужують можливості формування ефективних портфельів для вітчизняних інституційних інвесторів. Узагальнено політику управління активами інституційних інвесторів в Україні в динаміці можна оцінити як консервативну – кількісні показники структури активів є досить стабільними щонайменше у середньостроковому періоді, а поява нових об'єктів інвестування стримується як об'єктивними ринковими факторами, так й вимогами щодо складу та структури активів інституційних інвесторів, що зафіксовані у законодавстві. Саме з цих позицій доцільно розглянути показники ефективності діяльності з управління активами інституційних інвесторів, оскільки саме вони дають можливість найбільш повно охарактеризувати результати інвестиційного процесу на рівні інституційних інвесторів для усіх його учасників.

Висновки. Проаналізувавши інвестиційну діяльність НПФ, визначено, що основними проблемами щодо інвестування акумульованих коштів є низький рівень розвитку вітчизняного фінансового ринку, відсутність надійних і дохідних фінансових інструментів інвестування, недостатня розвиненість інфраструктури ринку ЦП, низький рівень фінансової грамотності і інформованості населення. Для поступального розвитку української економіки державі необхідні великі інституційні інвестори, у зв'язку з відсутністю «довгих» пенсійних грошей, більшість інститутів ринкової економіки не можуть розвиватись і повноцінно функціонувати. З метою як збереження так і примноження коштів недержавних пенсійних фондів необхідно розвивати фінансовий ринок, підвищувати надійність фінансових інструментів

інвестування.

Внаслідок запровадження цих заходів, на нашу думку, відбудуться певні позитивні зміни: підвищиться рівень соціального захисту населення, у країні з'являться довгострокові інвестиційні ресурси, акумульовані накопичувальною пенсійною системою, які будуть використані на фінансування розвитку економічної та соціальної інфраструктури. Знизиться вартість фінансових ресурсів, виникне зацікавленість вітчизняних інвесторів у розширенні внутрішніх запозичень через випуск боргових цінних паперів (корпоративних, муніципальних та державних облігацій тощо). А запровадження другого рівня пенсійної системи підштовхне розвиток недержавного пенсійного забезпечення та посилить інтерес громадян до інструментів фондового ринку, що дасть можливість переорієнтувати частину коштів зі споживчого ринку на фондовий і пов'яже також надлишкову грошову масу.

Список джерел:

1. Асоціація адміністраторів недержавних пенсійних фондів України Недержавні пенсійні фонди. Огляд основних положень законодавства про недержавне пенсійне забезпечення » / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.pension.kiev.ua/files/Brochure_NPZ.pdf.
2. Беляева С.А. Методические основы формирования инновационного потенциала предприятия в современной экономике / С.А. Беляева // Аудит и финансовый анализ. – 2011. – № 5. – С. 309-312.
3. Захарова Н. Окремі аспекти інвестування активів пенсійних фондів // Цінні папери України. - 2003. - №32. - С.18-29.
4. Камінський А.Б. Дослідження інформаційної прозорості недержавних пенсійних фондів України., А.Б. Камінський, Я.В. Ламовацька., Фінанси України. - 2011., №4., С.88-96
5. Ковальова Н В. Регулювання інвестування активів накопичувальних пенсійних фондів: «правило розсудливої людини» або « кількісні обмеження» // Ринок цінних паперів України. – 2004. - № 3-4. – С.40-57.
6. Леонов Д.О. Тенденції розвитку недержавних пенсійних фондів в країні: наслідки фінансової кризи // Д. Леонов / Ринок цінних паперів країни. - 2009. - №11-12, - с.59-76.
7. Леонов С. В. Інвестиційний потенціал банківської системи України

: проблеми і перспективи [Електр. ресурс]. –Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=9066>.

8. Овчиннікова Т. В. Переваги та недоліки недержавних пенсійних фондів як інституційних інвесторів. – [Електронний ресурс] / Т. В. Овчиннікова – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/9_NND_2013/Economics/4_131702.doc.htm.

9. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/>.

10. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 №1057-IV.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

11. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nfp.gov.ua/files/sekto/NPF_IV%D0%BA%D0%B2_2017.pdf.

12. Теслюк С. Переваги діяльності та оцінка інвестування активів вітчизняних недержавних пенсійних фондів / С. Теслюк // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – №3. – С. 62– 67.

13. Шабанова О.В. Наукові підходи до визначення сутності інвестиційного потенціалу недержавних пенсійних фондів / Н.В.Ткаченко, О.В. Шабанова // Фінанси України. –2014. –№9. –С. 93 –106

14. Шабанова О.В. Специфіка інвестиційної діяльності вітчизняних недержавних пенсійних фондів / О.В. Шабанова // Схід. –2014. –№4 (130). – С. 72–78).

15. Pension indicators [Electronic source] / The Organization for Economic Co-operation and Development. – Access: <http://www.oecd.org/>.

16. Pension markets in focus 2015 [Electronic source] / The Organization for Economic Co-operation and Development. – Access: <http://www.oecd.org/pensions/PensionMarketsInFocus2015.pdf>.

17. OECD Sekretariat, survey of investment regulation of pension funds, 2015.

Ріппа Марія Богданівна- кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів імені Л.Л. Тарангул Університету державної фіскальної служби України (м.Ірпінь). **ORCID: 0000-0003-2781-2642**

Шамун Наталія Вячеславівна- здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м.Ірпінь).

Сидоренко О. М., Воленко В. Г.

ПОКРАЩЕННЯ КОНСУЛЬТАТИВНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ ВЕЛИКИХ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті, на основі вивчення наукових джерел та аналітичного опрацювання емпіричного матеріалу, обґрунтовано провідну роль консультативного супроводження великих платників податків в загальній системі податкового адміністрування в Україні та сформовано ряд теоретико-утилітарних пропозицій по його удосконаленню. Також, авторами, за результатами здійснення кореляційного аналізу, доведено існування оберненої залежності між кількістю працівників контролюючих органів, що супроводжують роботу великих платників податків, та величиною податкових надходжень і сформовано на цій основі рекомендації щодо структурного удосконалення уповноважених на роботу з великими платниками податків органів Державної фіскальної служби України.

Ключові слова: *великі платники податків, податкове адміністрування, податкова система, консультативне супроводження, державний бюджет, податкові надходження.*

Сидоренко А.Н., Воленко В.Г.

УЛУЧШЕНИЯ КОНСУЛЬТАТИВНОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ КРУПНЫХ НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКОВ КАК КЛЮЧЕВОЙ ЭЛЕМЕНТ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье, на основе изучения научных источников и аналитической обработки эмпирического материала, обоснованно ведущую роль консультативного сопровождения крупных налогоплательщиков в общей системе налогового администрирования в Украине и сформирован ряд теоретико-утилитарных предложений по его совершенствованию. Также,

авторами, по результатам осуществления корреляционного анализа, доказано существование обратной зависимости между количеством работников контролирующих органов, сопровождающих работу крупных налогоплательщиков, и величиной налоговых поступлений и сформирован на этой основе рекомендации по структурного совершенствования уполномоченных на работу с крупными плательщиками налогов органов Государственной фискальной службы Украины.

Ключевые слова: *крупные налогоплательщики, налоговое администрирование, налоговая система, консультативное сопровождение, государственный бюджет, налоговые поступления.*

Sidorenko O. M., Volenko V. G.

THE DEVELOPMENT OF ADVISORY SUPPORT OF LARGE TAXPAYERS AS MAIN ELEMENT IN IMPROVEMENT OF TAX ADMINISTRATION IN UKRAINE

In the article, based on the study of scientific sources and analytical work on empirical material, the leading role of advisory support of large taxpayers in the general system of tax administration in Ukraine was substantiated and a number of theoretical and utilitarian proposals for its improvement were formed. According to the results of correlation analysis, has been proved the existence of an inverse dependence between the number of employees of the controlling bodies accompanying the large taxpayers and the amount of tax revenues and on this basis recommendations have been made on the structural improvement of the authorities authorized to work with large taxpayers of the State fiscal service of Ukraine.

Key words: *large taxpayers, tax administration, tax system, advisory support, state budget, tax revenues.*

Постановка проблеми. Однією з основ забезпечення побудови ефективної системи адміністрування податків і зборів є налагодження партнерських взаємин між фіскальними органами та платниками податків,

фундаментом яких є максимізація добровільного виконання останніми власних податкових зобов'язань. Першоосновою налагодження партнерства між податкоплатниками та контролюючими органами є надання їм сервісних послуг при здійсненні розрахунків за податками і платежами. При цьому варто відзначити, що останнім часом в Україні спостерігається тенденція мінливості податкового законодавства, яка в свою чергу впливає на умови та характер ведення бізнесу. Попри позитивні зміни та вдосконалення нормативно-правової бази, все ще залишаються протиріччя та неврегульовані питання. Тому, в умовах нестабільності податкового середовища отримання та володіння своєчасною і повною податковою інформацією набуває визначного характеру. Ключовим напрямком зменшення ризиків ведення бізнесу може стати отримання кваліфікованих консультацій контролюючих органів, в тому числі й щодо застосування норм податкового законодавства. В той же час, враховуючи велику кількість податкоплатників в Україні, забезпечення консультативного супроводження фіскальними органами всіх їх є неможливим через обмеженість їх функціональних можливостей. Враховуючи той факт, що основу формування дохідної частини державного бюджету в частині податкових надходжень забезпечують розрахунки великих платників податків саме налагодження ефективної системи консультативного супроводження фіскальними органами процесу виконання їх податкових зобов'язань є пріоритетом у роботі Державної фіскальної служби України (далі – ДФС). Відповідно налагодження ефективної системи консультативного супроводження функціональної діяльності великих платників податків є пріоритетним завданням ДФС в умовах сьогодення, що і обумовлює актуальність тематики даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різних аспектів здійснення консультативного супроводження великих платників податків фіскальними органами, в тій чи іншій мірі, здійснювалось такими науковцями як: О.Ю. Тімарцев, В.П. Гой, Т.В. Василькова, І.О. Горленко, В.Л. Андрущенко, О.М. Десятнюк, Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, В.М. Мельник, В.М. Опарін,

А.М. Соколовська, Л.Л. Тарангул, О.М. Тимченко, В.М. Федоров, Ю.С. Махиніч, А.В.Пислиця, Н.І. Рубан, А.А. Славкова та інші. У своїх дослідженнях зазначені науковці розкрили проблематику консультативного супроводження великих платників податків з різних сторін, в тому числі з позицій налагодження партнерських взаємовідносин між фіскальними органами та платниками податків, забезпечення протидії ухиленням від оподаткування, спрощення системи адміністрування податків і зборів та здійснення реформування податкових органів в контексті євро інтеграції. Проведений ними науковий пошук дав значні результати, що мають вагому наукову та практичну цінність, але динамічний розпиток економіки, постійні трансформації правового поля та організаційних форм адміністрування податків вимагають забезпечення сталого наукового супроводження окресленої проблематики. Відповідно це є ще одним підтвердженням актуальності обраної тематики дослідження.

Мета статті. Метою написання цієї статті виступає вивчення сучасного стану консультативного супроводження великих платників податків фіскальними органами в Україні, визначення його місця в загальній системі податкового адміністрування та формування відповідних теоретико утилітарних рекомендацій по удосконаленню.

Виклад основного матеріалу. Як показує вивчення міжнародного досвіду та ретроспективний аналіз емпіричного матеріалу за попередні часові лаги, зазвичай структура податкових надходжень до державного бюджету формується таким чином, що відносно невелика кількість платників податків забезпечує сплату їх більшої частини (зазвичай фактично 20% податкоплатників забезпечують сплату мінімум 80% податкових зобов'язань, що формують дохідну частину державного бюджету) [2].

Не винятком в цьому процесі є і Україна. Так за результатами статистичних даних ДФС, найбільша частка податкових надходжень припадає на юридичних осіб, а саме на тих, які віднесені до категорії великих платників

податків. Для прикладу, протягом 2017 до зведеного бюджету за податками та зборами, що контролюються Офісом великих платників ДФС, забезпечено збір до загального фонду державного бюджету у сумі 248 833 млн. грн. (92%), недобір бюджету – 21 488 млн. гривень [9]. Так надходження платежів (з основних податкових платежів) до бюджету від великих платників податків по [9]:

- податку на додану вартість склали 110 966 млн. грн.;
- податку на прибуток – 43 374 млн. грн.;
- акцизному податку – 63 361 млн. грн.;
- податку на прибуток – 43 374 млн. грн.;
- податку на доходи фізичних осіб – 13 528 млн. грн.;
- частині чистого прибутку – 8 188 млн. грн.;
- військовому збору – 3 720 млн. грн.;
- рентній платі за користування радіочастотним ресурсом – 2 502 млн. грн.;
- екологічному податку – 1 014 млн. гривень.

В цьому контексті варто відзначити, що відповідно до діючого законодавства великий платник податків – це юридична особа або постійне представництво нерезидента на території України, у якої обсяг доходу від усіх видів діяльності за останні чотири послідовні податкові (звітні) квартали перевищує еквівалент 50 мільйонів євро, визначений за середньозваженим офіційним курсом Національного банку України за той самий період, або загальна сума податків, зборів, платежів, сплачених до Державного бюджету України, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, за такий самий період перевищує еквівалент 1 мільйона євро, визначений за середньозваженим офіційним курсом Національного банку України за той самий період, у разі якщо сума таких податків, зборів, платежів, крім митних платежів, перевищує еквівалент 500 тисяч євро [1].

При цьому для більшості великих платників податків притаманна участь у складних податкових правовідносинах, що мають спільні ознаки [11]:

- велика кількість взаємопов'язаних суб'єктів (організацій, підприємств, філій тощо), які при цьому географічно істотно віддалені;
- участь у різноманітних операціях, які пов'язані зі складністю чи невизначеністю застосування податкового законодавства;
- значна кількість угод за участю офшорних компаній, часто з пов'язаними компаніями, застосування трансфертних цін;
- безліч операцій у щоденній діяльності;
- використання складних фінансових інструментів та схем;
- залучення податкових консультантів з метою зменшення податкового навантаження.

Усвідомлення цих особливостей призводить до розуміння того, що великі платники податків, як основні бюджетоутворюючі підприємства одночасно, зважаючи на складність організаційно-функціональної діяльності, є ризиковими для ефективного податкового адміністрування у зв'язку з складністю організації їх функціональної діяльності та проблемним визначенням кінцевого бенефіціара всіх їх структурних елементів. Усунення цих ризиків можливо здійснити завдяки організації персонального податкового супроводження кожного з великих платників податків, що в сучасних умовах, стає однією з важливих аспектів роботи ДФС.

В цьому контексті, відзначимо, що в Україні частково перейнято зарубіжний досвід удосконалення обслуговування великих платників податків та контролю за їх діяльністю в податкових відомствах. Для ефективності роботи з мобілізації платежів до бюджетів та забезпечення стабільності надходжень, створено спеціалізовані багатофункціональні підрозділи для роботи з великими платниками податків. Вони відповідальні, зокрема, за реєстрацію та надання послуг, прийом звітності та облік платежів, стягнення недоїмки тощо. Головною перевагою створення таких структурних одиниць є

те, що в них обслуговується невелика кількість підприємств, і тому, теоретично, значна увага має приділятися індивідуальному податковому супроводженню кожного.

Основними ознаками діючих на сьогодні в Україні спеціалізованих державних податкових інспекцій по роботі з великими платниками податків є галузеве спрямування роботи з великими платниками та запровадження і реалізація функції «податкове супроводження великих платників податків». Остання фактично нині і відображає процес консультаційного супроводження діяльності великих платників податків.

Загалом, відповідно до діючого законодавства, податкове супроводження великих платників податків являє собою сукупність організаційних заходів, які вживаються спеціалізованою державною податковою інспекцією, що включає всі процеси щоденного податкового обслуговування і контролю за діяльністю платників податків, спрямована на створення умов для забезпечення повноти та своєчасності сплати до бюджетів податків і зборів такими платниками податків [12].

Податкове супроводження великих платників податків (далі – ВПП) спеціалізованими державними податковими інспекціями (далі – СДПІ) складається близько з двадцяти п'яти видів послуг, головною метою яких визначено налагодження партнерських відносин СДПІ та платника. Послуги з супроводження ВПП умовно можна поділити на: такі, що мають превентивний характер та послуги імперативного характеру. Послуги превентивного характеру мають направлятися на створення оптимальних умов податкового клімату для підприємства, що попереджують спроби ухилення від сплати податків. В свою чергу, послуги імперативного характеру зумовлені необхідністю процесом адміністрування ВПП [4].

Основні напрями обслуговування ВПП визначаються налагодження партнерських відносин, підтримка та заохочення платників податків до добровільної сплати податків і зборів на основі довіри та взаєморозуміння.

Також, поряд зі стандартизованим механізмом обліку, великим платникам, зареєстрованим в СДПІ, на практиці, надаються також і типові для усіх категорій платників адміністративні послуги, які у цьому контексті не характеризують ставлення фіскальних органів до ВПП як до особливої групи платників. Тим не менше, відмітною рисою роботи СДПІ є дещо посилена персоналізована взаємодія з керівництвом ВПП, яка не є характерною для роботи ДПІ традиційного типу [3]. В той же час, надання консультаційних послуг ВПП у функціоналі СДПІ окремо не виділяється, а лише може практично реалізуватись у ході заохочення платників податків до добровільної сплати податків і зборів. Така ситуація є причиною несвідомого недоотримання ВПП податкового законодавства та недоотримання ними належного рівня сервісних послуг від працівників СДПІ та призводить до зниження рівня партнерства між податкоплатниками та контролюючими органами. На наш погляд це є результатом процесу становлення консультаційного супроводження ВПП фіскальними органами та має бути усунуто в майбутніх періодах при переході на безпосереднє індивідуальне супроводження ВПП.

Відзначимо, що на практиці, в межах консультаційного супроводження ВПП органи ДФС також надають платникам певний перелік послуг, зокрема: податкові консультації за зверненням платників податків; надання відповідей на письмові запити; надання інформації щодо виконання планів, пов'язаних з основними питаннями економічної та контрольної роботи фіскальних органів (у тому числі в мережі Інтернет); проведення семінарів, практикумів (тренінгів) для платників податків з питань застосування норм податкового законодавства. Так, з метою інформування громадськості щодо завдань, напрямів і результатів діяльності органів ДФС, соціальної значимості добровільної та своєчасної сплати податків, зборів, інших платежів у 2017 році надіслано до засобів масової інформації 590 інформаційних матеріалів з питань діяльності Офісу великих платників. Кількість виходів матеріалів у ЗМІ склала: 795 матеріалів, з них 639 інформаційних, 156 консультаційно-роз'яснювальних. За звітний

період надано 649 індивідуальних податкових консультацій на запити платників податків [9]. В той же час, цього в сучасних умовах, складності та частоті трансформації податкового законодавства є недостатньо для забезпечення інформаційних потреб ВПП. На наш погляд, доцільним є закріплення за кожним ВПП, в залежності від його розміру, від одного до декількох працівників ДФС які будуть проводити щомісячні тренінги для їх бухгалтерських служб з питань змін податкового законодавства та особливостей розрахунків за податками і платежами з урахуванням специфіки функціональної діяльності кожного з ВПП.

Підтвердження цьому, є той факт, що за результатами соціологічних опитувань ВПП, проведених Асоціацією платників податків України ВПП визначаються такі недоліки в роботі МГУ ДФС – ЦО з ОВП, які не дають відчутти високу податкову культуру офісів з їх обслуговування [10]:

- податкове супроводження полягає лише у надсиланні фахівцями МГУ ДФС – ЦО з ОВП безпідставних запитів та здійсненні постійних телефонних опитувань про очікувану сплату податків;

- спрямування роботи ЦО з ОВП на забезпечення максимальних донарахувань по контрольно-перевірочній роботі;

- недостатня компетентність (кваліфікація) фахівців, що супроводжують ВПП та їх упередженість до платників, які максимально намагаються захистити свої права;

- одностороннє (без узгодження з платниками податків) встановлення працівниками СДПІ та ЦО з ОВП часу отримання або подачі документів тощо

Відзначимо що у 2017 р. в Офісі великих платників податків ДФС обслуговується 2834 компанії, з яких 2 508 ВПП. У 2017 р. кількість ВПП зросла на 69% порівняно з попереднім звітним періодом (у 2016-му обслуговувався 1751 ВПП). При цьому незаперечним є той факт, що важливим фактором організації належного обслуговування ВПП є, належна укомплектованість СДПІ кваліфікованим персоналом. Так, чисельність

працівників МГУ ДФС – ЦО з ОВП станом на кінець 2017 року склала 1626 штатних одиниць, причому кількість працівників СДПІ у м. Києві ОВП зростала пропорційно до зростання ВПП (табл. 1)

Виходячи з даних чисельності платників та чисельності фахівців бачимо, що кількість останніх буде найвищою у тих СДПІ, які взаємодіяли із більшою кількістю великих платників податків. Для виявлення доцільності такого поділу праці та впливу чисельності персоналу, з огляду на його продуктивність, на величину платежів ВПП відповідної СДПІ (табл. 2), визначимо рівень взаємозв'язку між цими величинами шляхом розрахунку коефіцієнта кореляції.

Таблиця 1

Штатна чисельність персоналу МГУ ДФС – ЦО з ОВП за станом на кінець 2012-2017 рр.*

ООВП	2012	2013	2014	2015	2016	2017
м. Київ	485	622	622	676	592	912
м. Дніпро	271	342	342	323	149	182
м. Донецьк	273	261	251	223	-	-
м. Запоріжжя	191	188	183	172	137	115
м. Луганськ	172	169	168	153	-	-
м. Львів	161	158	158	219	175	150
м. Одеса	180	233	253	220	164	121
м. Харків	269	272	270	300	128	146
Разом	2002	2245	2247	2286	1225	1626

* складено авторами за даними Офісу з обслуговування великих платників

Таблиця 2

Фактичні надходження Державного бюджету у розрізі СДПІ за 2012-2017 рр., млн. грн.

ООВП	2012	2013	2014	2015	2016	2017
м. Київ	56140,85	58007,2	64226,82	97844,84	156864	190221,6
м. Дніпро	10353,27	9189,33	11442,33	16519,86	22880,54	18279,2
м. Донецьк	8973,71	8569,82	6087,99	3440,57	-	-
м. Запоріжжя	2500,86	2921,48	3284,8	3579,93	7391,04	8608,91
м. Луганськ	2172,57	2498,21	1580,44	1401,42	-	-
м. Львів	2651,93	2623,99	2915,97	2889,17	5187,58	6722,03
м. Одеса	3746,28	3668,96	4004,13	6168,68	7283,64	7901,33
м. Харків	10179,37	10652,32	9809,18	10439,7	14687,22	17099,9
Разом	96549,8	98131,3	103351,7	142284,2	214294	248833

* складено авторами за джерелами [5-9]

Відповідно до проведених розрахунків наявність прямого кореляційного зв'язку між кількістю працівників та обсягами податкових надходжень продемонстрував ЦО з ОВП із коефіцієнтом -0,80, Київська СДПІ – 0,73, Харківська СДПІ – -0,92 та Запорізька СДПІ – -0,99 (табл. 3).

Таблиця 3

Коефіцієнта кореляції для показників «Штатна чисельність персоналу» та «Обсяг зібраних платежів ВПП»

ООВП	Коефіцієнта кореляції
м. Київ	0,73
м. Дніпро	-0,82
м. Запоріжжя	-0,99
м. Львів	-0,28
м. Одеса	-0,74
м. Харків	-0,92
Разом	-0,80

* розраховано авторами за результатами таблиці 1 та 2.

Наявність оберненого зв'язку між показниками свідчить про те, що навіть з значним скорочення чисельності працівників в обласних СДПІ суми податкових надходжень зросли. Це пов'язано з тим, що було проведено перерозподіл функцій між обласними СПДІ та головним офісом в м. Київ, який на даний час виконує найбільшу частину роботи з обслуговування платників та має найбільшу кількість працівників. Враховуючи це доцільним є здійснення щорічного перегляду штатної чисельності органів ДФС які здійснюють роботу з ВПП в основу якої має лягти місце реєстрації останніх. Фактично має сформуватись пряма залежність між кількістю зареєстрованих ВПП та кількість працівників відповідного підрозділу ДФС.

Висновки. Резюмуючи можемо зробити наступні висновки:

- на сьогодні в Україні відсутня ефективна система консультативного супроводження ВПП, а основою для її формування має стати формування партнерських відносини між ними і ДФС;

- одним із засобів вирішення проблеми вдосконалення взаємодії між спеціалізованими фіскальними органами та ВПП, має стати введення у дію розширеного діалогу між ними, зокрема, шляхом здійснення індивідуального консультаційного супроводження ВПП працівниками фіскальних органів;

- спираючись на те, що основна маса ВПП зосереджена в м. Київ має проводитись подальший перегляд штатних чисельностей СПДІ та головного офісу ОВП в м. Київ із забезпеченням закріплення їх працівників за конкретними ВПП для консультування на постійній основі.

Список джерел:

1. Податковий кодекс України: Закон України, Кодекс від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 09.06.2018).

2. Податкова політика держави: теорія формування та практика реалізації (реферативний огляд науково-дослідних робіт НДЦ з проблем оподаткування: 2008-2012 роки): монографія / Тарангул Л.Л., Новицький А.М., Долгий О.А. та ін.] за заг. ред. П.В. Мельника. Ірпінь: ВЦ НУ ДПС України. 2013. 406 с.

3. Ватаманюк О. С. Супроводження великих платників податків та його вдосконалення в Україні : дис. канд. ек. наук : 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. Київ, 2016. 165 с.

4. Ватаманюк О.С. Специфіка податкового обслуговування великих платників податків. Управління розвитком. 2015. № 3 (181). С.19-23.

5. Звіт Міжрегіонального головного управління ДФС – Центрального офісу з обслуговування великих платників про виконання Плану роботи на 2014 рік. URL: <http://officevp.sfs.gov.ua/diialnist/plani-ta-zviti-roboti/186793.html> (дата звернення: 19.06.2018).

6. Звіт Міжрегіонального головного управління ДФС – Центрального офісу з обслуговування великих платників про виконання Плану роботи на 2015 рік. URL: <http://officevp.sfs.gov.ua/data/files/151537.doc> (дата звернення: 12.06.2018).

7. Звіт Міжрегіонального головного управління Міндоходів – Центрального офісу з обслуговування великих платників про виконання Плану роботи на 2013 рік. URL: http://officevp.sfs.gov.ua/data/material/000/086/133315/Zv_t_TSO_2013.doc (дата звернення: 15.06.2018).

8. Звіт про виконання Плану роботи Офісу великих платників податків ДФС за 2016 рік. URL: <http://officevp.sfs.gov.ua/diialnist/plani-ta-zviti-roboti/283665.html> (дата звернення: 16.06.2018).

9. Звіт про виконання Плану роботи Офісу великих платників податків ДФС за 2017 рік. URL: <http://officevp.sfs.gov.ua/diialnist/plani-ta-zviti-roboti/326262.html> (дата звернення: 19.06.2018).

10. Критичні зауваження, що унеможливають платникам податків відчутти високу податкову культуру ДФС України. Офіційний портал Асоціації платників податків України URL: <http://www.appu.org.ua/news/--03850/> (дата звернення: 09.06.2018).

11. Офіційний портал Державна фіскальна служба України. URL: http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/povidomlenia_/2010-povidomlenia/print-59436.html (дата звернення: 18.06.2018).

12. Офіційний портал Офісу ВПП URL: <http://officevp.sfs.gov.ua/> (дата звернення: 20.06.2018).

Сидоренко Олексій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри управлінського обліку, бізнес аналітики і статистики Університету державної фіскальної служби України, (м.Ірпінь). **ORCID: 0000-0001-8394-9972**

Воленко Валерія Григорівна – аспірантка Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України, (м.Ірпінь).

Сосновська О. О., Деденко Л. В.

НАПРЯМИ СТІЙКОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

У статті розглянуті сутність невизначеності та проблеми впливу внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства на його стійке функціонування. Встановлено, що невизначеність провокує виникнення ризикових та кризових станів на підприємстві, які потребують аналізу, оцінки та ефективного управління. Визначено основні чинники, що впливають на виникнення ризиків підприємства. Розглянуто значення невизначеності під час прийняття управлінських рішень. Запропоновано напрями стійкого функціонування підприємства в умовах невизначеності, що складаються з макроекономічних, інноваційних, інформаційних, трудових та фінансових компонент.

Ключові слова: *підприємство, стійке функціонування, невизначеність, ризик, напрями стійкого функціонування підприємства.*

Сосновская О. А., Деденко Л. В.

НАПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ

В статье рассмотрены сущность неопределенности и проблемы влияния внутренней и внешней среды предприятия на его устойчивое функционирование. Установлено, что неопределенность провоцирует возникновение рискованных и кризисных состояний предприятия, которые требуют анализа, оценки и эффективного управления. Определены основные факторы, которые влияют на возникновение рисков предприятия. Рассмотрены значение неопределенности во время принятия управленческих решений. Предложены направления устойчивого функционирования предприятия в условиях неопределенности, которые состоят из

макроэкономических, инновационных, информационных, трудовых и финансовых компонент.

***Ключевые слова:** предприятие, устойчивое функционирование, неопределенность, риск, направления устойчивого функционирования предприятия.*

Sosnovska O.O., Dedenko L.V.

TRANDS OF SUSTAINABLE FUNCTIONING OF THE ENTERPRISE IN CONDITIONS OF UNIQUETY

The essence of the uncertainty and the impact of internal and external environment on its sustainable operation are considered in the article. It is established that uncertainty provokes the emergence of risk and crisis situations in the enterprise, which require analysis, evaluation and effective management. The main factors influencing the occurrence of enterprise risks are determined. The significance of uncertainty when making managerial decisions is considered. The directions of stable operation of the enterprise in the conditions of uncertainty, which consist of macroeconomic, innovative, informational, labor and financial components, are offered.

***Key words:** enterprise, stable functioning, uncertainty, risk, directions of stable functioning of the enterprise.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку вітчизняні підприємства функціонують в мінливому економічному середовищі. Це характеризується дією внутрішніх та зовнішніх факторів та передбачає існування будь-якого виду невизначеності для всіх типів суб'єктів господарювання, розширюючи при цьому спектр потенційних загроз у вигляді ризиків та криз. За даних умов підприємствам досить складно адаптуватися до бізнес-середовища, зберігаючи кількісні і якісні параметри стабільного та ефективного функціонування. Такі обставини вимагають постійного врахування динамічних факторів бізнес-середовища та прийняття ефективних

рішень з метою адаптації до вимог ринку. Отже, в умовах сьогодення вкрай актуальними є питання вивчення взаємозв'язку і взаємовпливу нестабільності зовнішнього оточення та ефективності функціонування сучасних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впливу факторів нестабільного економічного середовища на стійке функціонування підприємства досліджується в роботах провідних зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких такі як О. Альгіна, В. Альнічева, Б. Андрушків, І. Ансофф, І. Балабанова, В. Галасюк, П. Грабовий, Дж. М. Кейнс, О. Кононов, А. Маршалл, Ф. Найт, К. Орлова, М. Рогова, Д. Террі, І. Федішина, Й. Шумпетер. Але при цьому деякі питання, пов'язані з забезпеченням стійкого функціонування підприємств в умовах невизначеності, є й досі недостатньою дослідженими та потребують подальшого вивчення.

Мета статті полягає у вивченні чинників нестабільного економічного середовища та їх впливу на діяльність підприємства для розробки напрямів щодо його стійкого функціонування в умовах невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Невизначеність – це властивість об'єкта, що виражається в його неповноті, неясності, недостовірності, необґрунтованості інформації та приводить до недостатньої можливості усвідомлення, розуміння, визначення сьогодення і майбутнього стану підприємства. Прийняття рішення в даних умовах означає вибір одного або кількох варіантів дій, які мають своїм наслідком безліч результатів, але їх ймовірності абсолютно невідомі або не мають сенсу.

Важливе місце в сучасних умовах господарювання посідає оптимальна концепція, яка надає змогу правильно та економічно грамотно сформулювати стратегію стійкого функціонування підприємства та пристосована до певного рівня невизначеності. Середовище функціонування підприємства являє собою сукупність суб'єктів господарювання, їх взаємозв'язків, інфраструктурних ланок і умов діяльності. Вивчення цього середовища пов'язано з тим, що суб'єкти господарювання, здійснюючи свою діяльність, функціонують не ізольовано, а

взаємодіють між собою та іншими економічними суб'єктами, тобто здійснюють свою діяльність у зовнішньому середовищі.

Варто зазначити, що невизначеність є середовищем з розгалуженою системою чинників впливу на діяльність підприємства. Основними причинами невизначеності слід вважати: непередбачуваність, непрогнозованість і невизначеність багатьох процесів, що впливають на підприємство та економіку; неповноту, неточність і суперечливість інформації; високу вартість отримання релевантної інформації; вплив суб'єктивних чинників на результати проведених аналізів, нестабільність ринкової економіки. При цьому головними факторами невизначеності є макроекономічні зміни, конкуренти, постачальники, сила споживачів, зміна структури споживчих потреб суспільства, поява товарів-замінників, технології, інновації.

Умови невизначеності обумовлені тим, що економічні системи в процесі свого функціонування відчують залежність від цілого ряду причин, які змінюються та доповнюються (табл. 1).

Наряду з вищезазначеним, слід відмітити, що характер протікання економічних процесів значно залежить від внутрішнього середовища суб'єкта господарювання, а саме системи управління підприємством, професійно-кваліфікаційного рівня персоналу, наявності достовірної управлінської інформації, використання методів та технологій управління. Отже, внутрішнє середовище – це сукупність умов і систем взаємозв'язків між підрозділами підприємства для ефективної реалізації мети підприємницької діяльності. Основними його елементами є організаційна структура, структура функціональних обов'язків, структура обміну послугами, інформаційна структура, ресурсно-технологічна структура, структура трудових ресурсів, організаційна культура.

Як відомо, невизначеність є функцією, що залежить від кількості та точності існуючої інформації, яку підприємство отримує з приводу

конкретного фактора зовнішнього середовища, тобто не пов'язаного безпосередньо з діяльністю підприємства і має більш широкий характер дії.

Таблиця 1

Види невизначеності та їх характеристика

Вид невизначеності	Характеристика невизначеності
Політична	Слідство державної політики: зміни устрою влади, зміни в пріоритетних напрямках діяльності, перевага політичних інтересів над інтересами бізнес-сектору, ставлення до суспільства. Як наслідок утворюється правова невизначеність, довгострокові інвестиції можуть виявитися ризиковими.
Економічна	Фактори економічного впливу на діяльність господарюючих суб'єктів: регулятивна політика держави, податкові зміни, інші економічні умови діяльності, інфляційні процеси тощо.
Міжнародна	Впливає на підприємницьку діяльність, що має вихід на міжнародний ринок чи зв'язки із зарубіжними партнерами.
Макроекономічна	Виникає з зміною часу або нестабільності основних макроекономічних показників країни: стан фінансової системи країни, рівень цін на фактори виробництва, динаміка процентних ставок і інфляція, курс національної валюти.
Мікроекономічна	Виникає через нестабільність і непередбачуваність стану ринків: товарів і послуг, праці, фондовий, валютний, фінансовий, страховий та інші, на яких відбувається взаємодія суб'єктів господарської діяльності – держав, підприємців та домашніх господарств.
Технологічне	Обумовлена загальними темпами зростання НТП, відповідності технологічних процесів суб'єкта державним стандартам, нормам та правилам тощо. Нові технології можуть привести до підвищення конкурентоспроможності підприємства або її зниження.
Природно-екологічна	Характеризується сукупністю факторів, які проявляються у глобальних змінах екологічної ситуації, природних катастрофах, обмеженості природних ресурсів, кліматичних, погодних умовах, різного роду перешкодах, що неможливо завчасно передбачити.
Соціальна	Негативні тенденції впливають на рівень кваліфікації кадрів та попит населення, серед них: демографічна ситуація, зміни в міграції населення, показниках

	народжуваності і смертності, рівень безробіття, стан освіти та медицини.
--	--

Джерело: [1].

Так, нестабільне зовнішнє середовище можна представити як сукупність трьох рівнів його якісного опису, характеристиками яких є [7]:

- динаміка, яка визначається шляхом порівняння темпів і частоти змін у зовнішньому середовищі з реакцією підприємства на ці зміни;
- складність, що характеризується кількістю сучасних подій, які впливають на підприємства, порівняно з минулими подіями;
- невизначеність, яка характеризується звичністю подій порівняно з подіями, які відбулися в минулому, та передбачуваністю майбутнього на підставі минулого досвіду і навичок.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день критично високим є значення рівня зовнішнього середовища функціонування суб'єктів підприємництва в Україні та рівень нестабільності економічної системи в порівнянні з іншими країнами. Так, аналіз основних макроекономічних та прогнозних показників України за період 2013–2021 рр. свідчить, що такі показники як реальний ВВП, обсяг промислової продукції, валова продукція сільського господарства, обсяг роздрібної торгівлі мають нестабільні плаваючі дані впродовж 5 років (табл. 2). Отже, можемо зробити висновок, що за даних умов важливим є контроль граничних значень, при перевищенні яких нестабільність може переходити в іншу якісну характеристику, виступаючи при цьому вже як ознака кризи.

Таблиця 2

Макроекономічні показники розвитку України за період 2013–2021 рр.

Період Показники	2013	2014	2015	2016	2017	Напря змін	2018	2019	2020	2021
Реальний ВВП, %	0	-6,6	-9,8	2,4	2,5	↑	3,2	3,1	3,3	4,0
Обсяг промислової продукції, %	-4,3	-10,1	-13,0	2,8	0,4	↓	3,0	3,5	4,3	4,8
Валова продукція сільського	13,6	2,2	-4,8	6,3	-2,7	↓	1,8	1,5	1,9	1,7

<i>господарства, %</i>										
<i>Експорт товарів та послуг, %</i>	-8,1	-14,2	-13,2	-1,8	3,5	↑	3,1	3,5	3,8	4,3
<i>Імпорт товарів та послуг, %</i>	-3,5	-22,1	-17,9	8,7	12,2	↑	5,5	5,0	4,5	6,0
<i>Обсяг роздрібної торгівлі, млрд. грн</i>	838,2	901,9	1018,7	1175,3	816,5	↓	-	-	-	-
<i>Рівень безробіття, %</i>	7,3	9,3	9,1	9,3	9,5	↑	9,3	9,0	8,9	8,7
<i>Середньомісячна заробітна плата працівників, грн</i>	3 282	3 480	4 195	5 183	7 104	↑	8800	10400	11850	13440
<i>Індекс реальної заробітної плати, %</i>	106,8	86,5	90,1	106,5	118,9	↑	-	-	-	-
<i>Індекс цін виробників промислової продукції, %</i>	99,9	117,1	136,0	120,5	126,4	↑	114,9	110,0	108,6	108,0
<i>Індекс споживчих цін, %</i>	99,8	112,1	148,7	113,9	114,4	↑	111,7	108,9	108,3	107,4

Джерело: [10].

Відповідно даних Міністерства економічного розвитку і торгівлі за базовим сценарієм прогнозують ВВП України в 2018 році на рівні 3,2%, після чого буде незначне зниження в 2019 році до 3%. Проте станом на 2020 рік зростання ВВП прискориться до 3,8%, в 2021 році – 4,1%. Це дає можливість припустити, що в Україні зросте економіка, буде створений сприятливий інвестиційний клімат, зростуть обсяги виробництва, зовнішньої торгівлі та інвестицій. В результаті підприємцям буде надана можливість активного застосування існуючих механізмів управління та пошуку шляхів використання позитивних чинників розвитку [7].

При цьому збільшення невизначеності висуває вимоги врахування умов ризиковості та локалізації негативних впливів. Такі фактори як недостатня ефективність стратегічного управління підприємством, наявність недобросовісної конкуренції та відсутність дійових систем захисту від такої конкуренції, відсутність прозорості та ефективної системи державного регулювання економіки підприємства, зниження відтворення та експортно-імпортних можливостей підприємства із-за неефективної фіскальної та митної

політики держави, відсутність мотивацій та стимулювання працівників щодо підвищення їх зацікавленості в ефективній реалізації стратегії зумовлюють невизначеність зовнішнього середовища і сприяють появі значної кількості ризиків та відповідно неефективного функціонування підприємців [6].

Ризиковість є невід'ємною складовою підприємницької діяльності. При цьому невизначеність розглядається як первинне явище, а ризик – вторинне. Чим більша невизначеність при прийнятті господарського рішення, тим більший ступінь ризику. Основна відмінність між ризиком та невизначеністю – це можливість вимірювання та оцінки: невизначеність виміряти неможливо, в той час як ризик можна оцінити. Отже, ризиком на відміну від невизначеності, можна управляти.

Аналіз літературних джерел свідчить про існування об'єктивних та суб'єктивних факторів, що визначають ступінь ризику. За масштабом прояву ризику, що впливають на нормальне функціонування підприємства, можна поділити на групи: від світового рівня до рівня підприємства (табл. 3). Серед основних чинників, що впливають на зростання рівня ризиків на вітчизняних підприємствах є: вплив світової економічної кризи; рівень інфляції; тривала політична криза в країні; відсутність чітко розподілених сфер відповідальності суб'єктів господарювання; постійні зміни законодавства, підпорядковані лише інтересам певних груп і видам бізнесу; недостатньо високий професійний рівень менеджменту компанії тощо. Можливість досягнути запланованих результатів, не зважаючи на дію чинників, визначає ризикостійкість підприємства, що означає здатність суб'єкта господарювання протистояти ризикам і є однією зі складових загальної стійкості суб'єкта господарювання.

Таблиця 3

Види ризиків за масштабом прояву

Критерій	Види ризику	Характеристика ризику
Мегарівень (світовий рівень)	Природний	Виникає в результаті стихійних лих та інших катаклізм та впливає на ресурсний потенціал підприємства
Макрорівень	Екологічний	Проявляється в техногенних катастрофах в

(рівень країни)		результаті діяльності людства
	Законодавчий	Пов'язаний з можливістю різкої зміни законодавства щодо фінансово-господарської діяльності
	Соціальний	Пов'язаний із страховим захистом населення
	Кредитний	Зумовлений можливістю невиконання підприємством своїх фінансових обов'язків перед кредитором
	Процентний	Виникає в результаті непередбачених змін процентних ставок
	Ризик ліквідності	Пояснюється неочікуваною зміною кредитних і депозитних потоків
Мезорівень (рівень регіону чи галузі)	Політичний	Залежно від політичної ситуації в країні
	Ризик, що пов'язаний з попитом	Зумовлюється зміною платоспроможності клієнтів в галузі та зміною конкурентоспроможності
Мікрорівень (рівень підприємства)	Виробничий	Пов'язаний з можливістю невиконання підприємством своїх замовлень перед замовником
	Маркетинговий	Наслідками є втрати у зв'язку з мінливістю умов ринку (попит, пропозиція, ціни)
	Комерційний	Пов'язаний з небезпекою втрат у процесі фінансово-господарської діяльності (перевезення вантажів, затримка платежів, витік інформації)
	Фінансовий	Пов'язаний з купівельною спроможністю грошей
	Підприємницький	Зумовлюється неефективною організацією ведення справ
	Господарський	Пояснюється подоланням ризиковості та невизначеності в ситуаціях неминучого вибору за умови відхилень від мети

Джерело: [3].

Таким чином, підприємство задля збереження конкурентоспроможності і стійкого функціонування у сучасному середовищі має будувати динамічну, гнучку систему управління ризиками для передбачення змін, формувати індивідуальну ризикостійкість для зменшення впливу ризиків і досягнення поставлених цілей.

За даних умов, основними завданнями при управлінні ризиком на підприємстві можуть бути: визначення границь ризику, встановлення факторів

та джерел, кількісний та якісний аналіз складових, вибір методів управління, прийняття рішень щодо діяльності підприємства на основі критерію раціонального ризику з урахуванням стратегії його оптимізації, оцінка результатів процедури управління і контроль за змінами ризикованої ситуації. Враховуючи всі особливості підприємство має можливість дослідити та проаналізувати динаміку ризику та віддачі, а також кількісно оцінити бажані результати.

Також, варто зазначити, що будь-яке підприємство повинно враховувати неминучість виникнення ризикових ситуацій, що можуть призвести до збоїв у роботі. Якщо ж керівництво ігнорує негативний вплив чинників, не використовуючи при цьому ніяких методів послаблення чи недопущення, то як наслідок, виникають ризикові події, негативні наслідки яких призводять до виникнення кризових явищ на підприємстві, а згодом – кризових ситуацій чи станів. Тому кризи суб'єктів господарювання є результатом відсутньої антикризової системи або системи управління ризиками.

Так, ефективне антикризове управління забезпечує стійке економічне зростання і розвиток підприємства, підвищує конкурентоспроможність виробленої продукції і наданих послуг. Згідно зі статистикою американського і європейського ринків, зі 100% новостворених компаній лише 20% продовжують своє існування після трьох років роботи, а з них через шість – вісім років залишається також лише 20%. У результаті тільки 4–5% компаній функціонують більше ніж 9–10 років. Проте, у зв'язку з циклічними законами життєдіяльності, підприємства закономірно не уникають криз [8].

Для того щоб запобігти кризовому стану, підприємству варто вжити невідкладних заходів, а саме: усунути зовнішні фактори банкрутства, проаналізувати макро- та мікросередовище, провести оперативну оцінку й аналіз фінансового стану, вжити заходів з поліпшення фінансового стану, створити систему сканування зовнішнього та внутрішнього середовища з метою раннього виявлення слабких сигналів кризи, ввести стратегічний

контролінг діяльності підприємства, розробити або вдосконалити фінансову політику на підприємстві, постійно враховувати ризики та розробляти заходи щодо їх зниження тощо [4].

Для реалізації даних заходів завчасно використовують ряд антикризових програм та стратегій управління ризиками. Виділяють стратегію прийняття ризику, яка передбачає самостійне відшкодування збитків за рахунок власних коштів підприємства – коли керівництво свідомо йде на ризик і розвиває бізнес, поки збитки від наслідків не призведуть до непоправних втрат; уникнення ризику – засіб уникнення усіх можливих втрат підприємства коли ймовірність ризику і його наслідки мають значний вплив на діяльність, проте дана стратегія унеможливорює отримання прибутку; попередження ризику – полягає в розробці заходів, які дають змогу звести до мінімуму ймовірність збитків (втрат), а також мінімізації їх наслідків.

Перспективи розвитку підприємства залежать від комплексної оцінки основних аспектів його функціонування. Ухвалюючи управлінські рішення в процесі реалізації стратегії, керівництво моделює чинники, які впливають на ефективну діяльність залежно від цілей сторін, тобто фізичних та юридичних осіб, які зацікавлені в діяльності підприємства або впливають на неї, та їх очікувань. Реалізація таких управлінських рішень має забезпечити досягнення поставленої мети підприємства, а отримувані грошові надходження – задовольнити потреби всіх сторін в економічних результатах виробництва, серед яких: власники – отримання прибутку та стабільне функціонування підприємства, інвестори – низький рівень ризиків, персонал – високий рівень заробітної плати та впевненості в майбутньому, постачальники – зацікавлені в майбутніх стійких домовленостях, партнери – впевненість в спільній діяльності.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, вважаємо доцільним запропонувати наступні напрями забезпечення стійкого функціонування

підприємства, що складаються з макроекономічних, інноваційних, інформаційних, трудових та фінансових компонент, а саме:

1. Прояв економічних аспектів можна спостерігати через тип і структуру ринку, величину й можливість зростання сегмента ринку, передбачуваності ринку, еластичності цін, циклічності попиту. Враховуючи перераховані чинники підприємство зміцнює свої позиції на ринку та забезпечує перспективи розвитку. Так як метою підприємницької діяльності є отримання прибутку, то доцільність виготовлення певного виду продукції та потрібні інвестиції обумовлюються прибутковістю, визначаються системою економічних показників та забезпечують потенціальний розвиток. Економічна стійкість досягається шляхом підвищення інвестиційної привабливості підприємства, впровадження заходів забезпечення якої спрямовані на оптимізацію форм і видів інвестицій, підвищення ефективності інвестиційної діяльності та зниження інвестиційних ризиків [5].

2. В ринкових умовах господарювання фінансовий аспект є провідною рушійною силою економічної системи в забезпеченні економічної стійкості. Коли підприємство має стійкий фінансовий стан, то є можливість вкладати кошти в розробку нових товарів, освоювати нові ринки збуту, забезпечувати кадрову стійкість та ефективний процес управління. Фінансовий потенціал через систему доходів і витрат об'єднує решту складових потенціалу підприємства, забезпечуючи його відтворення та розвиток.

3. Наявність на підприємстві інноваційно-інвестиційної діяльності свідчить про своєчасну оновлену продукцію, застосування науково-технічних розробок, які в результаті сприяють створенню конкурентних переваг, що забезпечують зміцнення позицій в межах відповідного ринкового сегменту. Інвестиційна складова займає важливе місце для забезпечення економічної стійкості, адже від її рівня залежить інвестиційна привабливість підприємства [5]. Інноваційна діяльність є витратною, тому впровадження можливе за умов,

якщо інші складові потенціалу матимуть такий якісний рівень, який дозволить підприємству займатися даною діяльністю.

4. З метою підвищення прибутковості підприємств важливим є питання інформаційного забезпечення підприємства. Для успішного ефективного функціонування підприємство має використовувати зворотні зв'язки у вигляді інформації про неконтрольоване зовнішнє середовище, досягнення конкурентів, ступінь задоволеності споживачів, тенденції розвитку галузі, нормативну базу, рівень макроекономіки, наявність або дефіцит ресурсів, ЗМІ, статистичні дані збуту та прибутків. Це важливі дані як для можливих інвесторів, так і для внутрішнього користування з метою прийняття правильних управлінських рішень.

5. У сучасних умовах найголовнішим стратегічний ресурсом стійкого функціонування будь-якого підприємства є кадровий ресурс. В даному випадку ключове значення має поняття людського капіталу під яким варто розуміти вартісну оцінку здібностей людини: вроджених якостей, освіти, кваліфікації, професійних знань, досвіду в контексті їх здатності приносити дохід. Людина виступає основним елементом конкурентоспроможності підприємства на ринку, яке базується на наявності якісного кадрового потенціалу з постійним процесом удосконалення та розвитку. За рахунок невизначеності та мінливості середовища, вимоги до кадрів часто змінюються та зростають. Саме завдяки трудовим ресурсам забезпечується економічна стійкість підприємства, яка визначає стан і напрями зміни всіх інших складових потенціалу.

Висновки. На основі проведеного дослідження, можемо зазначити, що сучасний етап розвитку України характеризується суперечливими тенденціями з постійними змінами, що провокують невизначеність середовища функціонування підприємств. Нестабільність, наявність високого рівня ризиків та криз спонукають підприємців до покращення процедур моделювання поведінки і активного пошуку ефективних сучасних стратегій розвитку, що враховують невизначеність зовнішніх та внутрішніх факторів і дозволяють

максимально зменшити вплив несприятливих соціально-економічних чинників на його функціонування. Отже, питання розробки адекватних науково-методичних підходів до оцінки ефективності стратегії стійкого розвитку підприємства на основі комплексного аналізу його фінансово-економічних показників функціонування залишаються досить актуальними.

Список джерел:

1. Балджи М.Д. Економічний ризик та методи його вимірювання: навч. пос. / М.Д. Балджи. – Харків: Промарт, 2015. – 300 с.
2. Вишневська О. А. Аналіз змісту та наукові підходи до визначення сутності підприємницького ризику [Електронний ресурс] / О. А. Вишневська. – Режим доступу: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/evzdia_2016_5\(1\)_15.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/evzdia_2016_5(1)_15.pdf)
3. Гончар О.І., Жук Є.О. Планування розвитку потенціалу підприємства в умовах невизначеності [Електронний ресурс] / О.І. Гончар, Є.О. Жук. – Режим доступу: <http://elar.khnu.km.ua>.
4. Давиденко Н. М. Антикризове фінансове управління на підприємстві [Електронний ресурс] / Н. М. Давиденко. – Режим доступу: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/view/6036/0>.
5. Дробишева О.О., Гюльназарян В.В. Економічна стійкість підприємства та шляхи її забезпечення [Електронний ресурс] / О.О. Дробишева, В.В. Гюльназарян. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_6_077.pdf.
6. Луців О. Стратегічний аналіз оптимальної поведінки підприємства в умовах невизначеності [Електронний ресурс] / О. Луців. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/gev_2013_4_20.pdf.
7. Пермінова С.О., Кравчук В.В. Особливості функціонування підприємства в умовах нестабільного середовища [Електронний ресурс] / С.О.Пермінова, В.В. Кравчук. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/97.pdf>.
8. Селюченко Н. Є., Масюк В. М. Взаємозв'язок між кризами та ризиками підприємства [Електронний ресурс] / Н. Є. Селюченко, В. М. Масюк. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/29565/1/051_331_339.pdf.
9. Тарасова К. І. Невизначеність в діяльності господарюючих суб'єктів, Одеський національний економічний університет [Електронний ресурс] / К. І. Тарасова. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua>.

10. Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Konsensus-prognoz>.

11. Кужелев М.О. Формування механізму управління кредитоспроможністю підприємства в умовах інноваційного розвитку економіки України / М.О. Кужелев, М.О. Житар // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2015. – Вип. 2 (69). – С. 57-62.

12. Кужелев М.О. Концептуальні засади ефективності фінансового забезпечення інноваційного розвитку України / М. О. Кужелев, М.О. Житар // Збірник наукових праць учених та аспірантів «Економічний вісник університету», Переяслав-Хмельницький, 2015. – С.14-18.

13. Sosnovska O. Financial architecture as rhe base of the financial safety of the enterprise / O. Sosnovska, M. Zhytar // Baltic Journal of Economic Studies, Vol. 4 (2018) No. 4, Riga 2018. – P. 334-340.

14. Сосновська О. Економічна безпека підприємства: сутність та ознаки забезпечення / О. Сосновська, М.Житар // Облік і фінанси, № 3 (81). – 2018. – С. 124-132.

***Сосновська Ольга Олександрівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та економіки Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ). ORCID: 0000-0002-2177-0691*

***Деденко Людмила Валеріївна** – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри фінансів та економіки Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ).*

Тарасенко Д.Л.

**СОЦІАЛЬНИЙ РЕСУРС СТАЛОГО РОЗВИТКУ:
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ УМОВИ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ В УКРАЇНІ**

У статті на підставі аналізу Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» виокремлено та охарактеризовано умови реалізації в Україні соціальної складової відомої концепції. Виявлено, з одного боку, ключові задачі, принципи, пріоритети, елементи, які необхідно впроваджувати, щоб гарантовано створити передумови для сталого розвитку в Україні, а з іншого, проблеми та загрози від невирішення соціально-економічних та екологічних проблем, що вже зараз загострюють тут соціально-економічну ситуацію.

Ключові слова: *стратегія сталого розвитку, ресурси, інститути, соціально-економічні проблеми.*

Тарасенко Д.Л.

**СОЦИАЛЬНЫЙ РЕСУРС УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ:
ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ И ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ В
УКРАИНЕ**

В статье на основании анализа Стратегии устойчивого развития «Украина-2020» выделены и охарактеризованы условия реализации в Украине социальной составляющей известной концепции. Выявлены, с одной стороны, ключевые задачи, принципы, приоритеты, элементы, которые необходимо внедрять, чтобы гарантированно создать предпосылки для устойчивого развития в Украине, а с другой, проблемы и угрозы нерешения социально-экономических и экологических проблем, коорые уже сейчас обостряют здесь социально-экономическую ситуацию.

Ключевые слова: *стратегия устойчивого развития, ресурсы, институты, социально-экономические проблемы.*

Tarasenko D.L.

SOCIAL RESOURCE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: INSTITUTIONAL CONDITIONS AND FACTORS OF INFRINGEMENT IN UKRAINE

In the article, based on the analysis of the Strategy of Sustainable Development "Ukraine-2020", the conditions for the implementation of the social component of the well-known concept in Ukraine are described and characterized. On the one hand, it identifies key tasks, principles, priorities, elements that need to be implemented in order to guarantee the creation of prerequisites for sustainable development in Ukraine, and, on the other hand, the problems and threats from the unsolved socio-economic and environmental problems that are already exacerbating here. socio-economic situation.

Key words: *sustainable development strategy, resources, institutes, socio-economic problems.*

Постановка проблеми. Стратегія сталого розвитку стала результатом усвідомлення необхідності першочергового вирішення соціальних проблем і саме на її основі були сформульовані базові вимоги стійкої якості життя, які включають: а) покриття мінімальних базових потреб; б) постійне збільшення базових потреб за рахунок, наприклад, таких елементів як здоровий спосіб життя, право на працю, доступність освіти та медичних послуг, чисте довкілля, можливість особистісної реалізації людини. Забезпечення цих вимог потребує створення все нових і нових моделей економічного зростання, які були б все більш незалежними від обмежених ресурсів Землі і водночас забезпечували вимоги якості людського життя.

Разом із тим, на умови життєдіяльності й відтворення населення, поліпшення його генофонду, підвищення його матеріального забезпечення і якості життя в цілому справляють вплив окремі інститути та інституціональні утворення держави, сприяючи, а іноді й заважаючи перебігу цих процесів. Чи спроможні сьогодні інституції держави Україна законодавчо, методично та

організаційно забезпечити інституційні перетворення соціального життя громадян, які об'єктивні умови та фактори уможлиблюють виконання цих задач – питання, яке потребує окремого дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Базові питання соціальної складової сталого розвитку та умови її реалізації в нашій країні дослідили в своїх роботах Г. Калетнік, С. Козловський та В. Козловський [1], Б. Паршин [2], М. Гончаренко [3], А. Баталов та В. Засадко [4], С.М. Романко [5] та ін. Українськими науковцями зроблено значний внесок у поглиблення теоретичних засад сталого розвитку як нерозривної єдності трьох складових механізму забезпечення сталого розвитку – економічної, екологічної та соціальної. Неоднозначність наслідків впливу заходів державної політики у сферах, на реформуваннях яких спрямовано сталий розвиток, висувають завдання вивчення передусім її інституційного забезпечення.

Мета статті. Виявити та охарактеризувати інституціональні умови та фактори, що впливають на реалізацію Концепції сталого розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до загальнонаціонального плану практичного впровадження ідей сталого розвитку в життя після тривалих років дискусій та неприйнятих проектів стала прийнята в 2015 році Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [6] (далі – Стратегія) – документ, який визначає напрямки та пріоритети розвитку України на період до 2020 року. В цілому, вона має 4 вектори руху – сталий розвиток країни; безпека держави, бізнесу та громадян; відповідальність і соціальна справедливість; гордість за Україну в Європі та світі.

Найбільше у реформуванні та розвитку складової сталого розвитку, згідно цієї стратегії, в Україні задіяні інститути сім'ї, освіти, охорони здоров'я та природи, пенсійного забезпечення.

Відповідно до цілей Стратегії пріоритетними напрямками місцевого розвитку є нарощування ендогенного потенціалу та мобілізація місцевих активів. Відповідно, реалізація основних завдань, пов'язаних із користуванням

соціальними ресурсами територіальних громад, потребує створення сприятливого політичного, економічного, правового та соціального інституційного середовища.

Аналіз Стратегії дозволив визначити, що вирішальний вплив на джерела формування та умови реалізації соціальної складової в контексті сталого розвитку мають *стійкість соціально-економічної системи, сталий розвиток територій, норми і правила господарювання, що стимулюють соціальний розвиток, а також справедливий доступ до ресурсів соціального розвитку* [6].

Розмірковуючи про те, як на рівні територіальних громад може підтримуватися *стійка динаміка функціонування економіки*, будемо виходити з того, що соціально-економічна система здатна еволюціонувати від одного виду до іншого, зокрема, до такого, за якого використані ресурси відновлюються, відтворюються та замінюються на інші, а їх витрати мінімізуються. Тоді її головними ознаками стають рівноважність та прагнення до рівноважності, якщо на систему мають вплив різного роду збурення або зміна координат у заданій траєкторії розвитку [1]. У якості рівноважних для соціально-економічної системи слід обрати певні принципи, які можуть, наприклад, співпадати цілями і задачами стійкого розвитку, як-то: поліпшення якості життя та збереження здоров'я людей; задоволення основних життєвих потреб нинішніх і майбутніх поколінь; боротьба з бідністю; створення раціональних структур виробництва та природокористування; збереження екосистем, захист клімату й озонового шару; гарантування екологічної безпеки; усунення всіх форм насильства над людиною і природою; попередження воєн, тероризму, екоциду; глобальне партнерство тощо.

У результаті аналізу основних показників розвитку економіки України за 2005–2015 рр. [див. напр., 2; 7] дослідниками були виділені основні групи факторів, що впливають на стійкість соціально-економічної системи. Виділена ними соціальна група факторів зокрема включає такі: а) рівень безробіття; б) рівень середньомісячної заробітної плати; в) рівень прожиткового мінімуму на

одну працездатну особу (середній); г) середній рівень пенсійних виплат; д) кількість пенсіонерів; е) ціна продовольчого кошика; ж) індекси споживчих цін на товари та послуги; з) кількість зареєстрованих злочинів; и) мінімальна заробітна плата; і) одноразова допомога при народженні першої дитини; індекс ж) людського розвитку. На їх підставі можна розробляти економіко-математичні моделі визначення стійкості економіки, а можна взяти до уваги як подальші напрями аналізу практичної реалізації засад сталого соціального розвитку на рівні місцевих громад.

Впровадження сталого розвитку територій може відбуватися: а) за наміченою стратегією з використанням наявного потенціалу території, б) з постійними або разовими відхиленнями від заданої стратегії з використанням або недостанім використанням наявного потенціалу території. Якщо деталізувати ці два положення, то можна виявити ще безліч варіантів того, як може відбуватися розвиток і якою може бути його динаміка, але важливіше мати від цього процесу стійкий та позитивний результат. Отже, якщо розвиток території забезпечує постійне відтворення територіального ресурсу, зміцнює позиції території у видовій конкуренції, такий вид розвитку можна характеризувати як сталий територіальний розвиток.

Накопичення ресурсних можливостей території для розширеного відтворення й підвищення рівня добробуту населення, як це узагальнено в роботі [3], може відбуватися за рахунок:

- підвищення ефективності управління власною ресурсною базою;
- збереження якісних параметрів функціонування територіальної економічної системи;
- формування здатності територіальної економічної системи протистояти негативному впливу зовнішніх і внутрішніх факторів;
- забезпечення соціальної справедливості та довготривалого зростання добробуту населення регіону;

– зниження рівня ризикованості в регіональному розвитку і формування запасу фінансової міцності економічної системи регіону.

Збалансований розвиток економічної, екологічної та соціальної складових системи на рівні території потребує вирішення задач забезпечення: а) економічного підйому території, б) самофінансування її діяльності; в) підвищення добробуту населення; г) збереження довкілля.

Вирішенню цих задач стає на заваді величезна кількість соціально-економічних та екологічних проблем, які були не вирішені на попередніх етапах територіального розвитку, а то й посилюються в результаті дії різного роду неекономічних факторів. На прикладі розвитку міст України можемо виокремити та сформулювати ці проблеми (табл. 1).

Таблиця 1

Проблеми та загрози для розвитку українських міст

Проблема	Загроза
Велика концентрація населення та виробництва у великих містах (мегаполісах) на тлі уповільненого розвитку більшості середніх та малих міст з малорозвиненим промисловим сектором, неконкурентним ринком послуг	<ul style="list-style-type: none"> - погіршення екологічної обстановки у великих містах, більша зношеність інфраструктури, неможливість її вчасного відновлення та відтворення для забезпечення потреб населення, що постійно збільшується; - погіршення економічної складової у малих та середніх містах у зв'язку з відтоком населення
Низький рівень розвитку житлово-комунального господарства великих і малих міст	<ul style="list-style-type: none"> - постійні аварії та порушення в роботі комунальних об'єктів через високий рівень зносу і неефективність основних фондів; - постійне збільшення тарифів на послуги через макроекономічні диспропорції в економіці України та недооцінку фактора праці; - неспіввимірність росту тарифів на послуги та зростання реальних доходів громадян.
Неефективна система водопостачання і водовідведення	<ul style="list-style-type: none"> - Бактеріальне забруднення питної води через подачу води за графіками та її тривала відсутність у водопровідній мережі; - збільшення площ підтоплення населених пунктів через несправність або й відсутність систем централізованого водовідведення
Незадовільний рівень збирання та утилізації (знешкодження) твердих побутових відходів	<ul style="list-style-type: none"> - Збільшення площ сміттєзвалищ, які є розсадниками хвороб та провокаторами епідемій, забруднювачами підземних вод і ґрунтів, джерелом шкідливих викидів в атмосферу; - загрози здоров'ю населення через погіршення екологічних характеристик території (наприклад,

	збільшення вмісту вуглецю в повітрі та стічних водах) - погіршення санітарного стану населених пунктів
Неузгодженість загальнодержавних, регіональних та місцевих концепцій, стратегій та програм, зорієнтованих на сталий розвиток міст (територій)	- Невиконання державних цільових програм через надмірну кількість програм і підпрограм, що дублюють одна одну і розмивають виділені на їх виконання кошти або й узагалі «заморожують» їх через велику кількість бюрократичних сходинок при їх отриманні.
Наявність у межах міст «промислових зон».	- забруднення іншої території міста,
Слабка диверсифікація економіки міста	- ускладнення ситуації на ринку праці та збільшення кількості зайнятих на тіньовому ринку праці; - трудова міграція з малих міст до великих; - загострення демографічних проблем-
Незадовільний стан дорожнього господарства міст України	- загроза руйнування покриття проїзної частини вулично-дорожньої мережі та елементів конструкцій мостових споруд у містах
В Україні відсутня практика чіткого планування розвитку міст та прилеглих до них територій	- конфліктні ситуації та можливість втрати інвесторів у девелоперських компаній через невизначеність адміністративних районів міст і прилеглих до них територій; - різного роду порушення норм міської забудови (від санітарно-гігієнічних норм забудови до спотворення традиційних ландшафтів)

*Складено автором на підставі [8-9].

Разом із тим, в Україні вже створено певні передумови для досягнення сталого розвитку територій. Зокрема А.А. Баталов та В.В. Засадко відзначають наступні вже здійснені Україною важливі кроки, для того, щоб сталий розвиток територій тут відбувся:

- сформовано законодавчу та регуляторну базу для ефективного місцевого розвитку, забезпечення належного управління сталим розвитком на місцевому рівні (Концепція сталого розвитку населених пунктів схвалена Постановою № 1359-XIV Верховної Ради України 24 грудня 1999 р.; також існує низка місцевих концепцій та стратегій сталого розвитку міст обласного та районного значення);

- накопичено позитивний досвід щодо реалізації проектів з впровадження сталого розвитку (Проект ПРООН «Муніципальна програма врядування та сталого розвитку», 2005-2012 рр.; «Сталий міський розвиток», 2010-2012 рр.;

- проект ЄС «Сталий розвиток житлового господарства в Україні: сприяння місцевому розвитку і посилення ролі громадських організацій», 2014-2016 рр. тощо) [4].

Окрім того, автори відзначають, що адміністративний потенціал місцевої влади на сьогодні дозволяє ефективно виконувати делеговані їй центральною владою повноваження. Повільно, але розвивається мережа організацій громадянського суспільства, які активно долучаються до прийняття рішень і розробки політики сталого розвитку на місцевому рівні.

Але на Україну ще чекає велика робота з узгодження загальнодержавних, регіональних та місцевих концепцій, стратегій та програм, зорієнтованих на сталий розвиток міст (територій) з урахуванням стратегічних цілей та орієнтирів політики сталого міського розвитку в країнах ЄС, стратегічних цілей та орієнтирів європейської політики сталого регіонального розвитку, а також із урахуванням перспектив міждержавної, міжрегіональної співпраці України та ЄС у цій сфері. Окремим і великим напрямком роботи вбачається посилення інституційної та фінансово-економічної спроможності міст у вирішенні місцевих проблем на засадах сталого розвитку.

Більше масштабне залучення інституцій громадянського суспільства та приватних партнерів до співпраці з муніципалітетами у сфері сталого розвитку міст дозволить інтенсифікувати процеси екологізації виробництва та створення соціально відповідального, «зеленого» бізнесу, спільного (держава – бізнес-структури) облаштування території міст.

Необхідність упорядкування процесу використання людських та природних ресурсів в нашій країні зумовлена нерозробленістю та недовіданістю «точних та надійних методів оцінки достатності ключових ресурсів, визначення їх перспективної потреби...». На це зокрема вказує той факт, що в неформальному секторі економіки, який не забезпечує ані задоволення потреб, ані високої продуктивності, ані належних доходів, сконцентровано 23,1% (дані 2012 року) всіх зайнятих, і ця цифра має тенденцію до зростання, особливо на

тлі політичних зрушень останньої п'ятирічки. Попри це, частка осіб з базовою вищою освітою в Україні має тенденцію до зростання, і це означає, що кошти держави та платників її податків витрачаються марно, оскільки фахівці мають займати робочі місця, які забезпечують зростання реального сектора економіки, а не навпаки. Такі та інші суперечності і вади соціально-економічного розвитку актуалізують поставлену вище задачу упорядкування.

У табл. 2 наведено перелік наявних у нашій країні природних та інших видів ресурсів, на підставі [10-17] узагальнено їх поточні показники в Україні, а також виокремлено конкурентні переваги України, які утворюються внаслідок володіння тим чи іншим видом ресурсу, та проблеми, які знижують позиції України серед країн-прихильниць сталого розвитку.

Таблиця 2

Використання природних та людських ресурсів в Україні

Назва ресурсу	Показники	Перебіг процесу користування	
		Переваги	Проблеми
Земельні ресурси	Загальний фонд – 60,4 млн га, у тому числі: - землі с-г. призначення 70,9% - ліси – 14,3 %, - забудовані землі – 4,2% - поверхневі води – 4,0% - заболочені землі – 1,6% - інші – 1,7%	Україна посідає одне з перших місць у Європі за площею землі у розрахунку на 1 особу	
Водні ресурси	Загальний обсяг – близько 87 куб.км. З них доступні для використання 56,2 куб.км. Розподіл використання: - у промисловості (48% загального споживання); - сільському господарстві (40%		- недостатня само відновлюваність та самоочисна здатність водних систем; - низька продуктивність очисних споруд; - висока водомісткість ВВП, висока інтенсивність

	загального споживання); - житлово-комунальному господарстві (12%)		водокористування, що перевищує економічну ємність водо ресурсного потенціалу
Лісові ресурси	Загальна площа% понад 10 млн га. Загальний запас деревини 1,8 млрд м.куб. Загальна фітомаса лісів – 1,2 млрд м.куб. Загальний середній приріст деревини – 35,0 м.ку./рік	Висока частина заповідних лісів з обмеженим режимом користування	- площа лісів нижче розрахункового оптимального показника (20–22%); - нерівномірний розподіл по території (зменшується з півносі на південь) - третина площі лісів радіоактивно забруднена - 50 % від загальної площі лісів – штучно створені й тому потребують особливого догляду
Мінерально-сировинні ресурси	Запаси стратегічно важливих для економіки країни корисних копалин, які розробляються: - газ природний – 719229 млн м.куб - нафта – 86586 тис.т. - газ (метан) шахтний – 198339 млн м.куб - вугілля кам'яне – 8674633 тис.т - залізна руда – 1391067 тис.т.; - марганець – 18935 тис.т.; - мідь – 20488 тис.т. і т.і.	Відіграють головну роль у забезпеченні економічного зростання України, джерело експортного потенціалу.	- неефективний механізм управління Державним фондом надр; - низький рівень капіталізації гірничо-добувних підприємств; - ускладнені гірничо-геологічні умови видобутку, застраїлі виробничі фонди, високий % втрат корисних копалин у процесі їх видобутку
Вторинні ресурси	Використання відходів у якості вторинних ресурсів – 34,8% від усього обсягу відходів.	У 2017 р. прийнято Національну стратегію управління	- потужності з переробки відходів недозавантажені (дефіцит покривається за

	З наявних відходів переробляються: - макулатура (40%), склобій (30%); вторинні полімерні матеріали (14%), відходи гумові, зношені шини (16%); люмінесцентні лампи (2%), відпрацьовані акумулятори (50%)	відходами до 2030 року	рахунок імпорту); - відсутність державної системи контролю та системи заохочення для виробників відходів; - недосконалість системи заохочення переробників; - недосконалість технологій переробки і висока її собівартість.
Біорізноманіття та екосистеми	Україна містить 35% біорізноманіття Європи (понад 70 тис. видів рослин і тварин) Площа, зайнята прирлними угрупованнями – 29% (у т.ч. лісами – 14,3%)	Потужний резерв для відновлення біорізноманіття Європи Рамкова конвенція (ратифікована в Україні в 1994 р.) Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 20015 – 2025 рр.)	- існуючі програми, заходи та законодавчі акти не усувають реальні проблеми біорізноманіття; - постійно збільшується кількість видів рослин і тварин, занесених в Червону книгу України (151 вид флори та 85 видів фауни у 1980 році і 826 видів флори та 542 види фауни у 2009); - знищено степ як природний біом; - змінилися гідрологічні умови в зв'язку з функціонуванням гідроелектростанцій
Економічні ресурси	Основний капітал України (залишкова вартість): 217,5 млрд.дол. З них: 25,7% – в операціях з нерухомим майном, інжинірингу, наданні послуг підприємцям	Конкурентними перевагами ЕС України визначають: - великий і структурно розгалужений промисловий	- Макроекономічні проблеми: нестійкість економічного зростання; недостатні темпи відтворювальних процесів та по–

	<p>24 % – у промисловості (переробній, добувній, виробництва електроенергії, газу, води) 14,5% – у сфері надання комунальних та індивідуальних послуг; 12,3% – транспорт та зв'язок</p>	<p>комплекс; - 27% європейських запасів чорноземів; - 6 місце в світі з експорту сталі; - 7 місце в світі з експорту зброї; - високий освітній та технічний рівень кадрового потенціалу</p>	<p>долання структурної деформації в економіці; критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку; низька питома вага продукції з високою часткою доданої вартості; високий рівень тінізації економіки; - фінансові проблеми: втрата фінансової самостійності у вирішенні соціально економічних питань та власної фінансової інфраструктури; обмеження доступу держави до зарубіжних ринків; розбалансованість бюджету в умовах дефіциту фінансових ресурсів; значний рівень доларизації економіки в умовах зростання зовнішнього боргу держави; нераціональний розподіл банківською системою кредитних ресурсів у стратегічно важливі види економічної</p>
--	---	---	---

			<p>діяльності; нарощування загальної суми державного боргу; - соціальні проблеми: високий рівень бідності; соціальна нерівність та висока диференціація доходів населення; низький освітньо професійний рівень населення</p>
<p>Людський ресурс (людський капітал)</p>	<p>Чисельність населення України – 44,03 млн осіб, у т.ч. 31,3 млн – працездатного віку. Частка зайнятих – 55%, рівень безробіття – 7,2% Рівень економічної активності населення – 20–60 років</p>		<p>- тенденція до старіння населення, стійке переважає смертності над народжуваністю; - очікувана тривалість життя менше, ніж у розвинутих-країнах; - високий рівень смертності чоловічого населення; - низький рівень економічної активності та слабе залучення на ринок праці осіб, зайнятих у домогосподарстві та безробітних; - низький рівень інвестування у навчання; - високий рівень еміграції з України та трудової міграції</p>

Як бачимо з таблиці, проблем, які заважають нашій державі гідно використовувати свій ресурс згідно з цілями та задачами концепції сталого розвитку набагато більше, ніж переваг та заходів, які вже було вжито для цього.

Окрім того, наявність ресурсів навіть за умови їх ефективного використання не гарантує їх корисності для забезпечення сталого людського розвитку. Умовою реалізації ресурсного потенціалу є його доступність для населення, справедливість розподілу, а також дотримання населенням норм і правил господарювання, що стимулюють «соціальний розвиток».

Створення норм і правил господарювання, що стимулюють «соціальний розвиток». Зміст основних ідей сталого людського розвитку, наукове осмислення та обґрунтування проблем та тенденцій розвитку сучасних економічних, екологічних та соціальних систем, а також оцінка потенціалу та доступності ресурсів людського розвитку в Україні дають необхідні підстави для визначення системи правил, дотримання яких має забезпечити успіх державної політики щодо формування гарантованих передумов сталого людського розвитку в країні.

«Доповідь про людський розвиток» [18] трактувала його в першу чергу як свободу вибору, смисл якої стосовно політики соціального розвитку можна розуміти як те, що кожне завдання політики сталого людського розвитку має розширювати та забезпечувати вибір суб'єктів відповідних відносин. У практичній площині це означає, що якщо кінцевий результат будь-яких політичних зусиль у сфері формування умов сталого людського розвитку, не розширює зовнішній або внутрішній вибір людини чи соціальної групи в її діяльності щодо збагачення або захисту індивідуального вибору, він не може бути визнаний соціально прийнятним.

Можливість реалізації свободи дії та вибору людини на більш високих рівнях інтеграції – територіальна громада, сфера інтересів, тощо, забезпечується дотриманням усіма суб'єктами політики людського розвитку та рівнями управління принципу субсидіарності. Нейтралізації можливих ризиків

свавільного зловживання свободою вибору та субсидіарністю слугує дотримання пріоритету соціальної відповідальності за свій вибір та прозорість відповідної діяльності. Дотримання сукупності попередніх пріоритетів утворює підстави для формування довіри, збереження та підтримка якої є важливим напрямом суспільних та індивідуальних зусиль. Атмосфера довіри в суспільстві, підтримана соціально відповідальною активністю та субсидіарністю, закладає необхідні умови для переходу від управління побудованого на лінійній моноцентричній ієрархії до регулювання, здійснюваного за рахунок домінуючого впливу інститутів. Публічність інституційного регулювання дозволяє забезпечити інституціоналізацію відносин з приводу дотримання усіх пріоритетів та створити умови для справедливого перерозподілу ресурсів розвитку, який запобігає маргіналізації будь-яких здорових сил суспільства. В результаті можна розраховувати, що соціально несправедлива нерівність буде трансформована у соціальну диференціацію, де різниця між людьми та соціальними групами базуватиметься на інакшості, а не різниці у доступності розвитку. В кінцевому рахунку вирок щодо досягнутого рівня розвитку має виносити сама людина. Це означає, що увага політики повинна бути зосереджена не тільки на досягненні об'єктивних та агрегованих показників, але й на забезпеченні суб'єктивного відчуття щастя людини та оптимістичної налаштованості на майбутнє.

Забезпечення справедливого доступу до ресурсів соціального розвитку.

Сучасний період соціально-економічного розвитку суспільства не залежно від країни характеризується диспропорційністю та нестабільністю. Суперечності останніх десятиліть, які провокували несподівані фінансові кризи, падіння економіки, банкрутства, зростання безробіття, зниження доходів, економічну неспроможність цілих країн, спричинили й хижацьке використання ресурсів, орієнтацію виключно на поточне споживання, що обмежує права і можливості майбутніх поколінь, не залишаючи їм вибору способу життєдіяльності. За цих умов забезпечення справедливості у доступі до

ресурсів входить в число базових передумов сталого ресурсокристування. Справедливість, як зазначає Е. Лібанова [22], є актом згоди, злагоди, прогнозованості та довіри, яка закладає підвалини продуктивної взаємодії. На забезпечення справедливості, зазначає вона, впливає чотири базових процеси, якщо їх перебіг відбувається у гуманістичному контексті. Зокрема це: формування інформаційно-мережевої економіки; фінансизація економічної діяльності, поведінки, мислення; соціалізація економічних відносин та гуманізація розвитку. Перший процес означає одночасну присутність в природних, соціальних, економічних мережах, другий – домінування фінансового сектора над реальним та зростання фінансової глибини світового економічного простору. Соціалізацію в контексті глобального розвитку слід розуміти як процес набуття всіма складовими економічного обігу соціальної функціональності, а гуманізацію як зростання свідомості, зобов'язувальності та відповідальності по відношенню до себе, до інших людей (сучасників та наступників) і до природи.

Аби умова справедливого доступу до ресурсів справді виконувалася і нерівномірність розвитку дійсно долалася, необхідно у найменшому утворенні, де можливо забезпечувати управління людським розвитком (а під таким утворенням ми маємо на увазі територію й отже місцевий рівень управління) нівелювати та зменшувати глобальні виклики для самого існування людини та її розвитку. Тож на рівні місцевого розвитку відхилення у перебігу першого процесу – функціонуванні інформаційно-мережевої економіки – можуть бути знівельовані розвитком таких інструментів управління, які збільшують інформаційний доступ людини до різного роду можливостей та ресурсів, більш конкретно це і соціальні програми для різних категорій населення, і прозоре та передбачуване надання адміністративних послуг, й інформування людини про можливості її економічного підприємництва і про законодавчі умови його здійснення. Найголовнішими викликами процесу фінансизації економічної діяльності є поглиблення розриву між рівнем доходів різних верств населення,

яке відбувається з кожною фінансово-економічною кризою, а також вкорінення фінансових мотивів поведінки, фінансових цінностей, що трансформують базові цінності особистості, результатом чого є формування установки «життя не за коштами, а в кредит», яка, на місцевому рівні, особливо на рівні домогосподарств, проявляється найбільш яскраво. Викликом для соціалізації економічних відносин на місцевому рівні є недостатнє сприйняття самої ідеї соціалізації, поки що вона не є необхідним внутрішнім елементом капіталу і заважає цьому домінуванню стереотипів фінансизації та прагнення більшості людей отримувати «все і зараз». Недостатність необхідних ресурсів розвитку, інструментів для використання знань та гуманістичних культурних цінностей ускладнює і розвиток гуманістичного процесу забезпечення справедливості.

Висновки. Таким чином, на підставі аналізу «Стратегії сталого розвитку "Україна - 2020"» виокремлено фактори впливу на реалізацію її соціальної складової:

– у рамках фактора «стійка динаміка функціонування економічної системи» акцентовано увагу на елементах, які були виділені дослідниками як фактори впливу на стійкість соціально-економічної системи;

– результатом розгляду фактора «впровадження сталого розвитку територій» стало узагальнення наявних проблем територій та загроз від їх невирішення;

– фактор «норми і правила господарювання, що стимулюють соціальний розвиток», дозволив сформулювати систему принципів, дотримання яких гарантовано створить передумови сталого розвитку. Зокрема це принципи субсидіарності, соціальної відповідальності, громадянської довіри, справедливості;

– на забезпечення справедливого доступу до ресурсів соціального розвитку впливають глобальні процеси інформатизації, фінансизації, соціалізації економічних відносин та гуманізації розвитку.

Головною ж задачею державних інституцій різних рівнів має бути, окрім дотримання «правил гри», передбачених Концепцією сталого розвитку та відповідною національною стратегією її втілення, формування свідомості громадян в напрямі розуміння того, що будь-який ресурс потрібно примножувати та зберігати для наступних поколінь.

Список джерел:

1. Калетнік Г. Стійкість економіки як фактор безпеки розвитку держави / Г. Калетнік, С. Козловський, В. Козловський // Економіка України. – 2012. – № 7. – С. 16-25.
2. Паршин Б.І. Аналіз стану національного господарства на сучасному етапі розвитку / Б.І. Паршин // Економічний простір. – 2015. – № 95. – С. 102–110.
3. Гончаренко М.В. Теоретичні засади сталого розвитку територій / М.В. Гончаренко // Теорія та практика державного управління. - 2014. - Вип. 1. – С. 190-198. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-1/doc/3/02.pdf>
4. Баталов А.А. Забезпечення сталого розвитку міст як складова соціально-економічної модернізації регіонів України / А.А. Баталов, В.В. Засадко. // Аналітична записка НІСД. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1611/>
5. Романко С.М. Принцип сталого розвитку у використанні природних ресурсів / С.М. Романко // Międzynarodowej naukowo-practycznej konferencji «Dynamika Naukowych badan – 2013». – 2013. – Volume 5. – Prawo. – Przemysl, Polska. – Nauka I studia. – С. 42-47.
6. Стратегія сталого розвитку "Україна - 2020" URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
7. Шовгенов Т. М. Основные аспекты устойчивости региональных социально-экономических систем URL: <http://www.region.mcnip.ru>.
8. Паспорт житлово-комунального господарства України. 2015 р. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України URL: <http://minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/1215/Ukrein.pdf>.
9. Засадко В., Лиска О. Громадська думка про стан поводження з ТПВ в містах України. Аналітичний звіт. – Київ: Асоціація міст України, 2013. – 82 с.
10. Гбур З.В. Інституційне забезпечення економічної безпеки України / З.В. Гбур // Інвестиції. Практика та досвід. – 2018. – № 3. – С. 98–102. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/22.pdf
11. Вергун А.М. Концепція сталого розвитку в умовах глобалізації / А.М. Вергун, І.О. Тарасенко // Вісник КУНТД. – 2014. – № 2. – С. 207–218. URL: <http://knutd.com.ua/publications/pdf/Visnyk/2014-2/207-218.pdf>

12. Україна-2016: Сучасний стан земельного фонду в цифрах. Аграрне інформаційне агентство Agravery 13.05.2016. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/ukraine-2016-sucasnij-stan-zemelного-fondu-v-cifrah>

13. Рівень розвитку людського капіталу України у 2015 році. Економічний дискусійний клуб. 20.09.2015 URL: <http://edclub.com.ua/analitika/riven-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-ukrayiny-u-2015-roci>.

14. «Вода і сталий розвиток». Матеріали круглого стола в Орхуському центрі екологічної інформації (23.03.2015) <http://library.kr.ua/orhus/voda2015.html>

15. Ткач В.П. Лісові ресурси України / В.П. Ткач. URL: www.kdu.edu.ua/conf_gzk/forest_resurs_of_ukraine.ppt

16. Мінерально-сировинний комплекс України у контексті сталого розвитку економіки / В. В. Матюха, О. М. Сухіна // Економіка України. - 2017. - № 1. URL: С. 64-79. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_1_7

17. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е.М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. – 412 с.

18. Development Report 1990. UNDP. New York, Oxford. Oxford University Press, 1990.

Тарасенко Денис Леонідович – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління Донецького державного університету управління, (м. Маріуполь).

Чернова О.В., Валигура А.Т.

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ТА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛАТВІЇ ПІСЛЯ ВХОДЖЕННЯ ДО ЄС

У статті здійснено аналіз основних економічних показників Латвії за чотирнадцятирічний період членства в ЄС. Визначено позитивні та негативні результати розвитку економіки. Виявлено окремі проблеми, що заважають її інноваційному розвитку. З'ясовано, що існуюча модель функціонування економіки є вичерпаною. Висвітлено необхідність використання Латвією досвіду малих країн, які пройшли шлях від аутсайдерів до провідних країн ЄС. Доведено, що подальший розвиток Латвії можливий лише через формування нової економічної моделі, що передбачає створення регіональних інноваційних кластерів. Запропоновано напрямки інноваційного розвитку, що сприятимуть формуванню національної інноваційної політики, довгострокового зростання економіки та підвищення конкурентоспроможності країни.

Ключові слова: *інноваційна політика, національна система інновацій, інноваційний розвиток, євроінтеграція, основні економічні показники Латвії, конкурентоспроможність.*

Чернова О.В., Валигура А.Т.

ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО И ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЛАТВИИ ПОСЛЕ ВХОЖДЕНИЯ В ЕС

В статье осуществлен анализ основных экономических показателей Латвии за четырнадцатилетний период членства в ЕС. Определены позитивные и негативные результаты развития экономики. Выявлены отдельные проблемы, мешающие ее инновационному развитию. Выяснено, что существующая модель функционирования экономики является исчерпанной. Раскрыта необходимость использования Латвией опыта малых стран, которые прошли путь от аутсайдеров до ведущих стран ЕС. Доказано, что дальнейшее развитие Латвии возможно только через формирование новой

экономической модели, предполагающей создание региональных инновационных кластеров. Предложены направления инновационного развития, которые будут способствовать формированию национальной инновационной политики, долгосрочного роста экономики и повышения конкурентоспособности страны.

Ключевые слова: инновационная политика, национальная система инноваций, инновационное развитие, евроинтеграция, основные экономические показатели Латвии, конкурентоспособность.

Chernova O.V., Valihura A. T.

PROBLEMS OF ECONOMIC AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF LATVIA AFTER JOINING THE EU

The article conducts analysis of main economic indicators of Latvia for a fourteen-year period of membership in the EU. Identified positive and negative results of economic development. Identified some problems impeding its innovative development. It is found that the existing model of the economy is exhausted. The necessity of the use of Latvia's experience of small countries that have gone from outsiders to the leading countries of the EU. It is proved that the further development of Latvia is possible only through the formation of a new economic model, involving the creation of regional innovation clusters. The directions of innovative development, which will contribute to the formation of a national innovation policy, long-term economic growth and competitiveness of the country.

Key words: *innovation policy, national innovation system, innovative development, European integration, the main economic indicators of Latvia, competitiveness.*

Постановка проблеми. Глобальна конкуренція та економічна криза останніх років вимагає від національних економік належної відповіді на виклики нового часу. Такою відповіддю може стати інноваційний розвиток економіки. Принципи організації та функціонування інноваційних систем можуть значною мірою відрізнятись в залежності від ряду факторів: специфіки

та структури національних ресурсів, стратегічних завдань країни, соціокультурних характеристик суспільства, національного стилю менеджменту. Ці особливості якраз і формують модель інноваційного розвитку окремої держави.

Інноваційний розвиток стає основним способом досягнення економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності у всіх країнах ЄС. Він сприяє появі нових галузей, зниженню витрат виробництва, зростанню економіки в довгостроковій перспективі, створенню нових робочих місць тощо.

В стратегії економічного розвитку «Європа 2020» в числі основних цілей було поставлено розумне зростання економіки, заснованої на знаннях та інноваціях. Розумний ріст у розумінні ЄС означає посилення взаємодії наукових знань, досліджень та інновацій з економічним зростанням і розвитком ЄС. Цей фактор зміцнення економіки включає в себе підвищення якості освіти, проведення досліджень, підтримку поширення інноваційних технологій і знань по всьому ЄС, збільшуючи доступ до інформації і технологій спілкування, а також гарантуючи, що інноваційні технології будуть використовуватися з метою досягнення глобальних соціальних цілей [5]. Зазначено, що всі процеси мають здійснюватися на національному, регіональному та місцевих рівнях.

Цей аспект вельми актуальний для Латвії, оскільки створення державою сприятливих умов може дати потужний поштовх розвитку економіки, заснованої на знаннях та інноваціях.

Розглянуті в цій статті питання становлять не весь список проблем, які перешкоджають інноваційному розвитку Латвії. Однак саме вони є суттєвим гальмом розвитку цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незаперечність використання інновацій та реалізації національної інноваційної політики як основи досягнення стратегічної конкурентної переваги відображена в роботах М. Портера та С. Стерна. На думку цих економістів, національний інноваційний

потенціал впливає на життєздатність інновації, що означає «можливість країни створювати потік комерційно значущих інновацій» [2, 6].

Основою для успішного переходу на інноваційну парадигму є наявність певного наукового і освітнього потенціалу і можливість перетворювати свої знання в інновації, а інновації – у виробництво. У зв'язку з цим була сформульована концепція навчання економіки і національної системи інновацій данськими дослідниками Б. Лундвалом і Б. Йонсоном [6]. Вони показали, що основа конкурентної боротьби все більше зміщується в бік створення і освоєння знань.

Відомий англійський економіст Крістофер Фрімен запропонував ряд постулатів цієї концепції в роботі «Інновації в Японії». Він вважає, що національна система інновацій — це «мережа приватних та державних інститутів та організацій, діяльність і взаємодія яких призводять до виникнення, імпорту, модифікації та розповсюдження нових технологій». К. Фрімен показує, що саме інституційні зміни Японії сприяли процесним інноваціям і призвели до конкурентних переваг у галузі споживчих товарів, автомобілебудування та напівпровідників [1].

У своїх подальших роботах К. Фрімен уточнює, що широке розповсюдження технологій стає можливим в результаті низки соціальних та інституційних змін, у числі яких: кооперація та конкуренція в підприємстві, організація науково-дослідницької діяльності, рівень участі держави у стимулюванні інноваційної діяльності тощо [2].

Ще одне важливе положення, зазначене Б. Джонсоном і яке можна почерпнути з аналізу літератури, присвяченої формуванню інноваційних систем, полягає в тому, що нові знання створюються у всій економічній системі, яку формує держава [3].

Варто зазначити, що наукове і практичне значення національної інноваційної концепції важко переоцінити. Вона, фактично, замінила собою

парадигму «економіки добробуту». Тому питання ролі національних інноваційних систем є достатньо гострим і актуальним.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування необхідності впровадження нової інноваційної моделі розвитку країни на підставі аналізу стану економіки Латвії за період її членства в ЄС.

Виклад основного матеріалу. У травні 2004 року Латвія разом з низкою інших країн стала повноправним членом Європейського Союзу.

Проаналізуємо стан економіки Латвії за період 2004-2016рр. Одним з ключових показників економічного розвитку є валовий внутрішній продукт (ВВП). На рис.1 дана його динаміка за 2004-2016 роки.

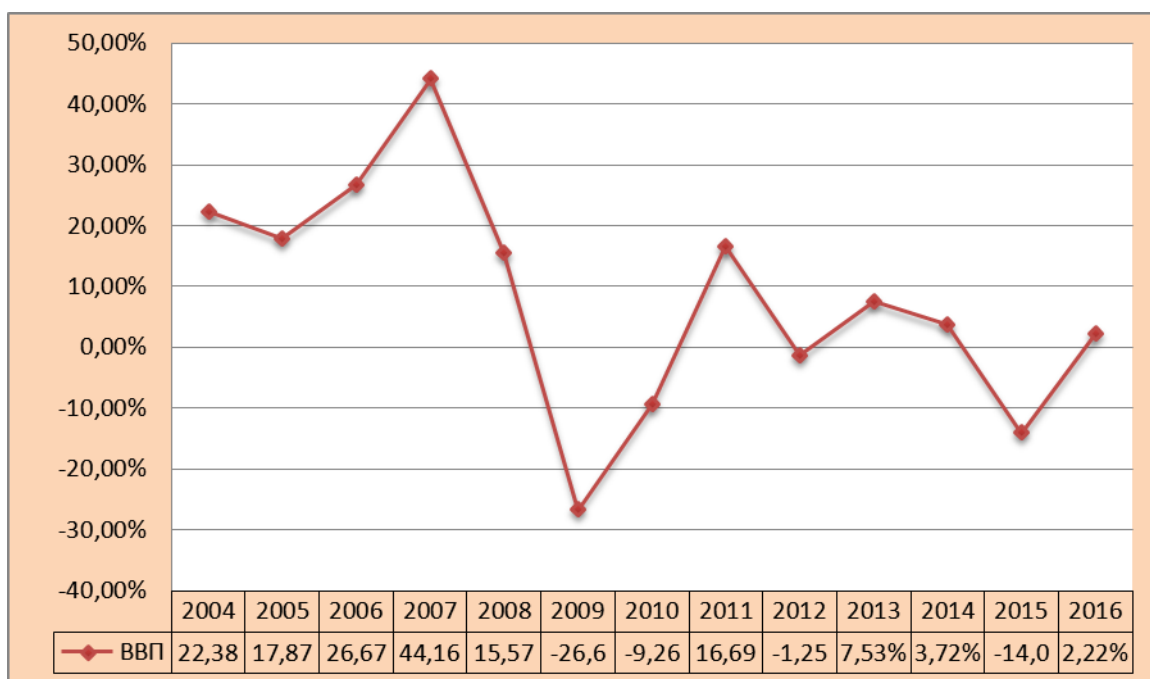

Рис. 1. Динаміка ВВП Латвії (%) за 2004-2016 рр

Джерело: складено автором на основі [11]

З 2004 до першої половини 2008 року це була найдинамічніша економіка у всьому ЄС, досягнувши в 2007 році приріст ВВП на 44,16%. У цей період основним стимулом зростання був приріст інвестицій та споживання в приватному секторі, які базувалися на значному припливі зовнішнього капіталу. У 2008 і 2009 році, в результаті глобальної фінансової кризи, зупинився приплив зовнішнього капіталу, і в Латвії почалася рецесія. Під час

кризи внутрішній валовий продукт (ВВП) впав на 1/4. У 2009 році Латвія пережила найбільш різке економічне падіння серед країн ЄС: -26,6% [12].

Тим часом зростає державний борг Латвії перед Міжнародним валютним фондом. У 2013 році він склав 35,8%, а в 2016 – вже 39,4% від ВВП [8]. Таким чином, з'явилася сильна залежність Латвії від зовнішнього фінансування, що виявляється як у формі приватних іноземних інвестицій, так і у формі зростаючого державного боргу, цін на експортовані товари і сировину.

Зростання державного боргу Латвії (рис. 2) становить за аналізований період 25% і сягає майже 40% від ВВП.

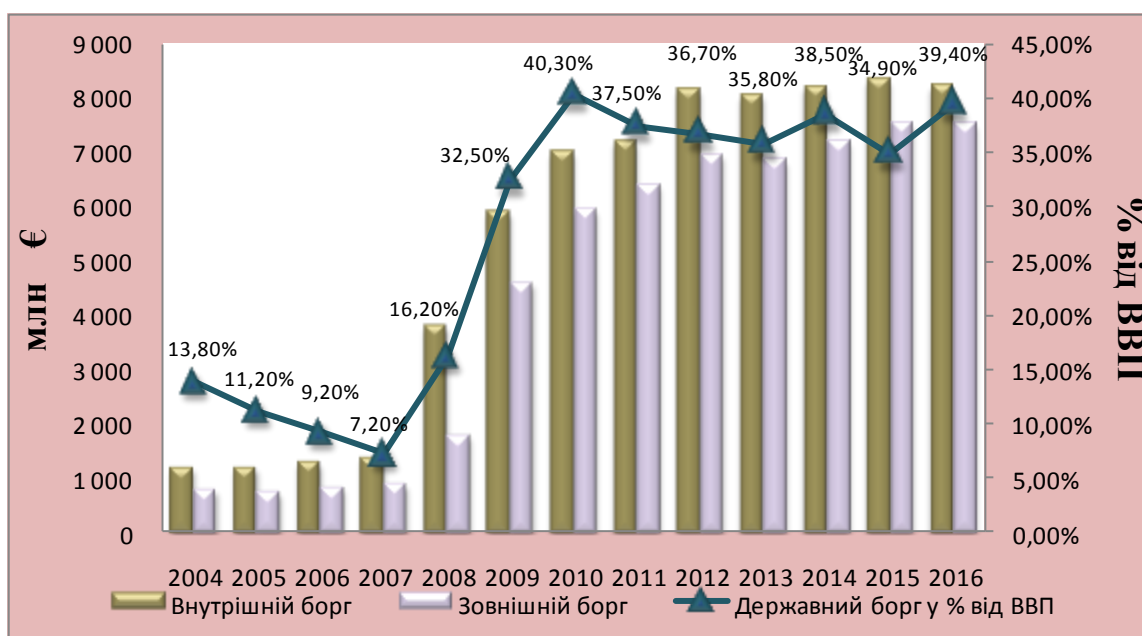

Рис. 2. Динаміка боргу Латвії в номінальному виразі (млн. євро)

Джерело: складено автором на основі [11]

Показником загальноекономічного розвитку є індекс споживчих цін (рис.3). Даний індекс інфляції застосовують для виміру середнього рівня цін на товари і послуги (споживчого кошика) за певний період в економіці. Як видно з рисунку 3, цей індекс постійно зростає.

Після вступу Латвії до ЄС почав розкручуватися механізм інфляції. Середній рівень цін на товари та послуги за п'ятиріччя (2005-2010 рр.)

збільшився на 36,5 % і продовжує збільшуватися, хоча зараз в країні спостерігається дефляція [4]. Згодом, починаючи з 2012 р. інфляція значно сповільнилась (рис.4).

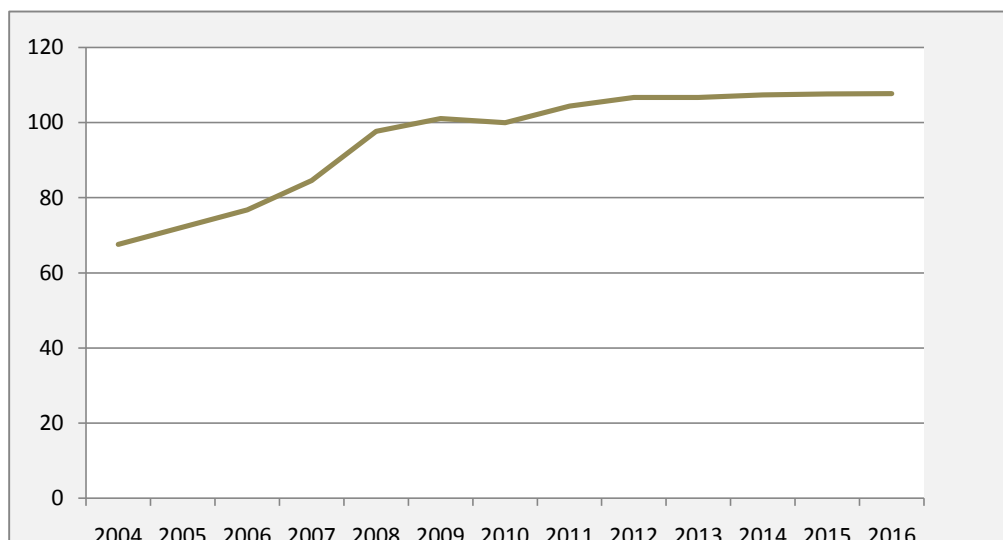

Рис. 3. Індекс споживчих цін Латвії

Джерело: складено автором на основі [8]

У Латвії існує високий показник безробіття і в той же час самий швидкий ріст зарплат. Це можна пояснити високим регіональним і галузевим безробіттям. Рівень даного показника в ризькому регіоні (5,6%) майже в чотири рази нижче, ніж у віддаленому латгальському регіоні (17%), що межує з Росією. Тому в Ризі не вистачає робочої сили, а в Латгалії – можливостей працевлаштування. При ідеальному сценарії жителям Латгалії було б необхідно відправитися на пошуки роботи до Риги, але в реальності вони часто приймають рішення емігрувати з Латвії, тим самим ще більше посилюючи проблему. Ще одна причина – це галузеве безробіття, викликане падінням зайнятості в будівництві та промисловості в посткризовий період.

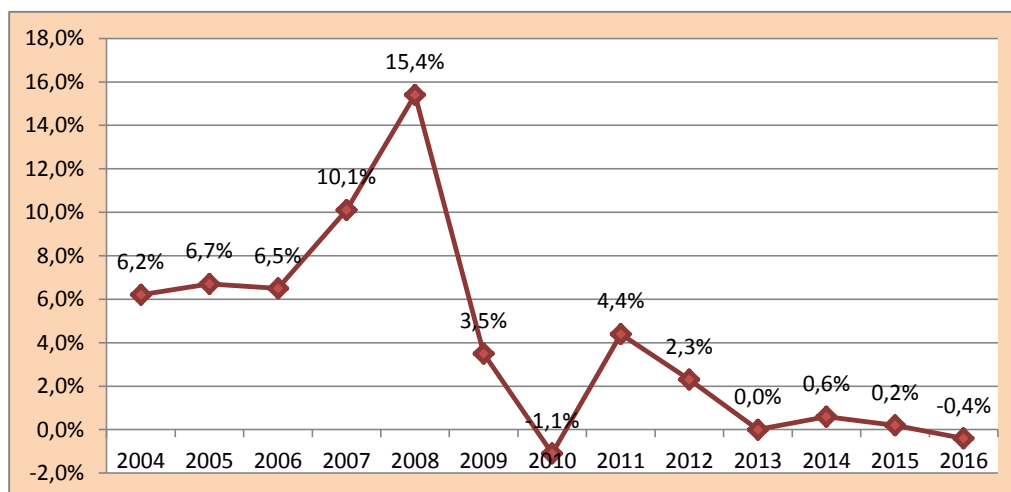

Рис. 4. Середньорічна швидкість зміни інфляції НІСР¹ (%)

Джерело: складено автором на основі [8]

Проаналізуємо рівень безробіття, який доповнить розуміння ситуації в Латвії (рис.5).

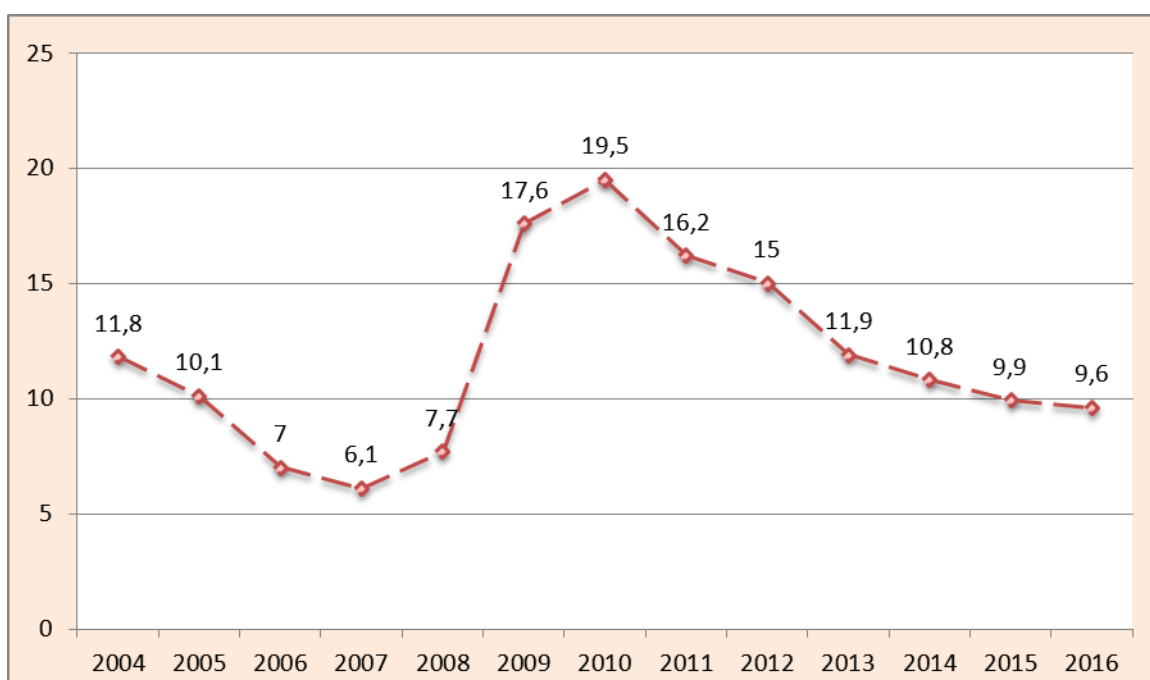

Рис. 5. Рівень безробіття в Латвії за період 2004-2016 рр. у %

Джерело: складено автором на основі [11]

¹ НІСР – гармонізовані індекси споживчих цін, які призначені для міжнародних зіставлень інфляції споживчих цін.

Загальний розмір ринку праці Латвії становить 966 тис. осіб, які сконцентровані переважно в найбільших містах - Ризі, Даугавпілсі, Лієпаї і Єлгаві. У період економічного спаду в 2008 – 2010 році ситуація на ринку праці значно погіршилася. Починаючи з початку 2010 року, поступово зростає економічна активність, ситуація на ринку праці поліпшується – збільшується зайнятість, поступово зменшується безробіття і збільшується кількість вільних робочих місць. Загальний рівень безробіття в 2016 році знизився до 9,6% (для порівняння, рівень безробіття в 2010 році – 19,5%).

Після всесвітньої фінансової кризи експорт товарів відновив свій стабільний ріст. Приріст експорту був швидшим, ніж до кризи, що дозволило в найкоротші терміни повернутися до рівня 2008 року. В 2010 році експорт товарів у фактичних цінах збільшився на 30% порівняно з 2009 роком і на 6% в порівнянні з докризовим 2008 роком. У 2016 році обсяг експорту товарів склав 10,24 млрд. євро, а приріст обсягу експорту у фактичних цінах досяг 28% [9].

Латвія не володіє значним потенціалом у галузі фундаментальної та прикладної науки, не відрізняється багатими запасами сировини, технологіями переробки, які могли б стати основою національної конкурентоспроможності. Економічна політика в основному зосереджена на запозиченні та розповсюдженні, а не на створенні нових технологій. Для таких малих економік часто дешевше збільшити в регіонах нові робочі місця, ніж впроваджувати складні технології, що вимагають навченого персоналу.

У сфері інновацій Латвія значно відстає від інших держав Європи. Інвестиції підприємств в дослідження і наукові розробки були на надто низькому рівні - в шість разів нижче середнього по ЄС, і, як наслідок – низький показник інноваційності. Внаслідок слабкої підтримки з боку держави латвійський бізнес скуповується шведами, норвежцями, німцями, данцями. Так, відомі в свій час бренди Латвії – Laima і Staburadze в 2014 р. куплені норвезьким гігантом Orkla. Велике за обігом деревообробне підприємство (186 млн. євро) в 2005-му — куплено австрійсько-швейцарською групою Kronospan.

Підприємство Valmieras stikla šķiedra (VSS) з виробництва скловолоконної продукції купив німецький мультимільйонер Юрген Прейс-Даймлер. Ісландський бізнесмен Йон Гудмундсон з 2004 р. контролює в Латвії кілька великих промислових активів. Так, йому належить найбільший в країні тартак (лісопилка) Vika Wood і виробництво виробів з дерева ВУКОЛАТ.

В рамках індустріальної політики Латвії нині реалізується низка програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності латвійської економіки. Допомогає європейська програма підтримки економіки, націлена на вирівнювання рівня розвитку країн ЄС. Також Латвія, як і раніше, отримує досить солідні гранти з центральних фондів ЄС. Ця допомога дозволяє практично повністю покрити витрати на організацію підприємств і стимулювати їх розвиток.

ЦІАА (Латвійське агентство інвестицій та розвитку) продовжує надавати підтримку комерсантам в рамках програми структурних фондів ЄС (розробка нових продуктів і технологій, а також підтримка при введенні їх у використання) [10]. Однак ця допомога йде, як правило, вже тим організаціям, які переступили рубіж малого і середнього підприємництва. На це вказують дані рис.6.

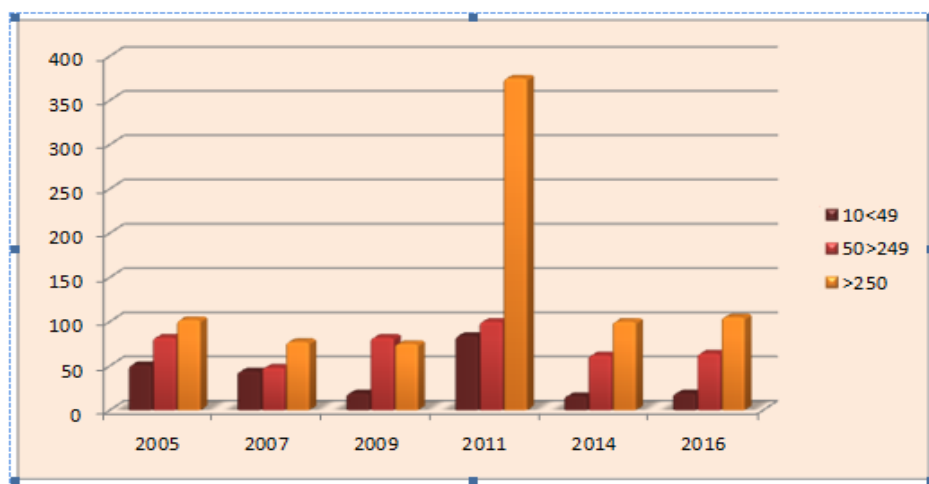

Рис.6. Загальні витрати на інновації за величиною підприємств у Латвії в млн. євро

Джерело: складено автором на основі[12]

Виходячи з аналізу показників рис. 6 у витратах на інновації лідирують підприємства з зайнятістю понад 250 осіб. Однак на малий і середній бізнес виділяються кошти мізерно малі.

Найбільша частка всіх підприємств у Латвії, як зазначалося раніше — це малий і середній бізнес. Вони дають майже дві третини ВВП і найбільшу частину робочих місць в країні. Саме малий бізнес завдяки своїй гнучкості, маневреності, адаптивності до умов зовнішнього середовища забезпечує стійкість розвитку, вирішення проблем зайнятості та соціальної стабільності в державі.

За даними Регістра підприємств, на початку 2016 року в Латвії було 125,1 тис. активних комерційних структур з різним статусом, обігом та профілем бізнесу. З них майже 90% мають статус невеликих сімейних фірм — мікропідприємств, а також малих підприємств з річним оборотом менш ніж 200 тис. євро [9]. Тим не менш, конкурентоспроможність малого і середнього бізнесу залишається недостатньою.

Тому інноваційний розвиток Латвії має відбуватися виключно в руслі пріоритетних напрямів інноваційної політики ЄС. Але при цьому слід адаптуватися до конкретних реалій країни і коригувати динаміку змін під зростаючі виклики.

З цією метою звернемо увагу на окремі аспекти політики уряду Латвії, які дозволяють частково оцінити можливість реалізації ідей, зазначених вище.

Інноваційний розвиток Латвії також гальмується економічною політикою держави, яка здійснює неефективні реформи, мізерне субсидування освіти і науки. Відсутня інституційна та інфраструктурна підтримка державою інтелектуальних ресурсів вищих навчальних та дослідних закладів, а також фінансових і управлінських вкладень бізнесу. Так, у 2019 р. на вищу освіту уряд планує виділити коштів на 65% менше, ніж, наприклад, у 2012р., а наука за той же період втратить ще 23%. Нові знання вимагають концентрації фінансових, матеріальних і людських ресурсів. Слід перерозподілити ці

ресурси, і перевагою зробити не військові витрати, а освіту, професійну підготовку, перенавчання суспільства, не забуваючи про соціальні сфери.

Забезпечення інноваційного розвитку економіки в країні залежить, насамперед, від якості державного управління, від того наскільки усвідомлюється урядом важливість інноваційного шляху розвитку. Для Латвії характерна відсутність традицій державності, недостатньо висока якість політичної еліти і, як наслідок, загострене реагування на уявні загрози безпеки (мовна політика, зростання військових витрат, міграція). Уряд не задається метою застосовувати інноваційну діяльність як стратегію розвитку держави, а підпорядковує свої дії політичним цілям. Тому наразі Уряду країни варто усвідомити важливість моменту, розпочати навчання по формуванню інноваційного мислення, набратися досвіду інших країн.

Висновки. Досвід ряду європейських країн свідчить про необхідність наявності та реалізації національних програм для інноваційного розвитку. Результати дослідження соціально-економічного стану Латвії після входження до ЄС довели, що основною проблемою країни є відсутність такої інноваційної моделі розвитку, яка б була позитивно сприйнята і суспільством, і бізнесом. Тобто, проблему низької конкурентоспроможності Латвії можливо вирішити лише за рахунок формування нової економічної моделі – інноваційної економіки та економіки знань.

Список джерел:

1. Freeman C. Technology policy and economic performance / Christopher Freeman // *Lessons from Japan* / Christopher Freeman. – London: Printer Publishers, 1987. – С. 246–301.
2. Freeman C. The National System of Innovation in Historical Perspective / Christopher Freeman // *Cambridge Journal of Economics* / Christopher Freeman. – London: Printer Publishers, 1995. – (19; вип. 1). – С. 5–24.
3. Johnson L. Systems of Innovation: An Overview and Basic Concepts / Lyndon B. Johnson // *In Systems of Innovation: Technologies, Institutions, and Organizations* edited by C. Edquist / Lyndon B. Johnson. – London: Printer Publishers, 1997. – С. 36–40.
4. Europe 2020 indicators - Latvia [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Europe_2020_indicators_-_Latvia.

5. "Eurostat": дефіцит бюджету Латвії в минулому році – другий найнижчий в ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.latvia.eu/ru/news/eurostat-latvia-posts-2nd-smallest-budget-deficit-eu-last-year>.

6. Кухар М. Маленький и средний бизнес в Латвии / Кухар Михаил – Киев, 2014. – 244 с.

7. Lundvall B. National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning / Bengt-Åke Lundvall. – London: Printer Publishers, 1992. – 295 с.

8. Latvijas statistika [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.csb.gov.lv/>.

9. Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ur.gov.lv/statistika.html?a=1080>.

10. Makroekonomika.lv [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.makroekonomika.lv/statsdata/77>.

11. Мировой Атлас Данных - Латвия [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://knoema.ru/atlas/Латвия>.

12. Экономика Латвии <http://balticexport.com/?article=latvijas-ekonomika&lang=ru>

13. The World Bank - Latvia [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://data.worldbank.org/country/Latvia>

Чернова Ольга Вадимівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Університету державної фіскальної служби України, (м. Ірпінь). **ORCID: 0000-0002-5053-708X**

Валігура Анастасія Тарасівна – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту економіки, оподаткування та митної справи Університету державної фіскальної служби України, (м. Ірпінь).

УДК 330.1; 338.001.36; 338.242.2

DOI 10.33244/2617-5940.2.2018.397-407

Шевчук С.В., Мискін Ю.І.

УПРАВЛІННЯ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА РЕГУЛЯТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИТНИХ ІНТЕРЕСІВ

У статті досліджено сутність управління як важливої складової регулятивного потенціалу держави забезпечення митних інтересів. Проведене дослідження дало змогу сформулювати основні деструктивні аспекти управління митною системою України, а також виокремити основні елементи та взаємозв'язки забезпечення митних інтересів з позицій управління. Обумовлене сприятиме у створенні надійної системи попередження загроз як внутрішнього так і зовнішнього характеру та протидії їм у процесі забезпечення митних інтересів держави.

Ключові слова: митні інтереси, митна безпека, регулятивний потенціал держави, митна діяльність, митна система

Шевчук С.В., Мискін Ю.І.

УПРАВЛЕНИЕ КАК ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РЕГУЛЯТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА ГОСУДАРСТВА ОБЕСПЕЧЕНИЕ ТАМОЖЕННЫХ ИНТЕРЕСОВ

В статье исследована сущность управления как важной составляющей регулятивного потенциала государства обеспечения таможенных интересов. Проведенное исследование позволило сформулировать основные деструктивные аспекты управления таможенной системой Украины, а также выделить основные элементы и взаимосвязи обеспечения таможенных интересов с позиций управления. Исследованное будет способствовать в создании надежной системы предупреждения угроз как внутреннего, так и внешнего характера и противодействия им в процессе обеспечения таможенных интересов государства.

Ключевые слова: таможенные интересы, таможенная безопасность,

регулятивный потенциал государства, таможенная деятельность, таможенная система.

Shevchuk S., Myskin Y.

MANAGEMENT AS AN IMPORTANT COMPLEX OF REGULATORY POTENTIAL OF THE STATE OF PROVIDING CUSTOMS INTERESTS

The article examines the essence of management as an important component of the regulatory potential of the state of ensuring customs interests. The conducted study allowed to formulate the main destructive aspects of the management of the customs system of Ukraine, as well as to distinguish the main elements and interconnections of the provision of customs interests from the point of view of management. The result will contribute to the creation of a reliable system for preventing threats of both internal and external nature and counteracting them in the process of securing the customs interests of the state.

Key words: *customs interests, customs security, regulatory potential of the state, customs activity, customs system*

Постановка проблеми. Ефективне функціонування державних митних інституцій, що визначається рівнем виконання поставлених завдань та реалізацією визначених цілей, є важливою складовою соціально-економічного розвитку держави. Одна із ключових ролей у відповідному процесі відводиться управлінню, що здатне як оптимізувати процеси забезпечення митних інтересів держави так і покращувати інституційну структури митних органів.

У відповідному аспекті дослідження управління функціонування митної системи з позицій забезпечення митних інтересів, що є невід'ємною складовою національних інтересів та національної безпеки є своєчасним та актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій Проблеми управління митною політикою, митною діяльністю, митною справою, митною безпекою в Україні є об'єктом праць багатьох вчених, серед яких варто виокремити І. Бережнюка, С. Ківалова, В. Науменка, Т. Калінеску, П. Пашка,

Д. Приймаченка, А. Стельмашука та інших.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових та навчальних праць, питання системного підходу в управлінні забезпечення митних інтересів недостатньо відображено у наукових джерелах.

Метою статті є дослідження сутності та ролі управління як важливої складової регулятивного потенціалу держави забезпечення митних інтересів.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система поглядів на управління сформувалася під впливом об'єктивних змін у світовому суспільному розвитку. Головними чинниками впливу на управлінську науку є науково-технічний прогрес та інтеграція науки до виробничого потенціалу. Небачене зростання підприємницьких структур і утворення великої кількості малих та середніх підприємств призвели до ускладнення системи відносин, що радикально змінило економічну сферу й погляди на головні положення системи управління [1, С. 298].

«Під дедалі більшим пресингом нових глобальних реалій унаслідок притаманної управлінським структурам інертності помітнішим стає розрив між нинішнім станом соціуму, його глобальною організацією та державним управлінням, основні системні параметри якого сформовані в кардинально інших умовах. Дослідження суперечливих загальносвітових процесів має особливе значення для поглиблення розуміння сучасних тенденцій розвитку державно-управлінської системи і теоретико-методологічного обґрунтування впровадження масштабних адміністративних інновацій випереджального характеру в Україні» [2, с. 1].

На сьогодні, побудова ефективної системи управління у митній галузі, з позицій науково-теоретичних напрацювань, здебільшого, розглядається у призмі поглядів, які більшою мірою фокусують увагу на дослідженні та виокремленні окремих аспектів управління: митною діяльністю[3]; митною справою [4]; митною безпекою[1]; митними ризиками[5] тощо. Проте, не сформовано та належним чином не обґрунтовано підходи до розуміння та

функціонування системи управління забезпечення митних інтересів, що безумовно впливає на ефективність реалізації митної політики та забезпечення митної і національної безпеки.

Під державним управлінням забезпечення митних інтересів, ми розуміємо складну, нелінійну та різномірну систему упорядкованих, виважених, послідовних та економічно доцільних дій, заходів, рішень, спрямованих на вирішення комплексу стратегічно-тактичних завдань, щодо забезпечення митної безпеки та захисту митних інтересів держави в умовах дивергенції та асиметрії економічного розвитку [6, с. 35]. Також, вважаємо, що побудова цілісної системи забезпечення митних інтересів з позицій управління лежить в рамках якісного використання регулятивного потенціалу держави та розуміє під собою чітке визначення вихідних цілей, встановлення структурних елементів, врахування економічних інтересів та процесів саморегулювання суб'єктів митних відносин.

Проте, варто зазначити, що на сьогодні серед науковців відсутня усталена думка щодо методології оцінки ефективності державного управління адже, достатньо важко нормативно оцінити та виміряти площину ефективності здійснення управлінських заходів із позицій інтегрального підходу. Важкою для виміру та прорахунку залишається результативність вчинених заходів, з урахуванням специфіки управлінських рішень, що мають різний часовий лаг реалізації, цілеспрямованість, очікуваний результат, спектр дії, позицію сприйняття тощо [6, с. 35].

Проте, серед головних невирішених питань, що стосуються як адміністративного реформування фіскальних органів в Україні, так і державного управління митною системою науковці [7; 8, с. 193] виокремлюють наступні:

– незавершеність розмежування між центральними органами виконавчої влади функцій із формування державної політики та її впровадження, а також

реалізації таких важливих аспектів державного управління, як планування, організація, контроль;

- слабка координація та взаємодія між органами виконавчої влади;
- незавершеність розмежування політичного та адміністративного керівництва в міністерствах;
- недосконалість контролю щодо діяльності державних інституцій внаслідок не релевантних механізмів підзвітності, нагляду та контролю;
- поєднання в одному центральному органі виконавчої влади діаметрально протилежних функцій державного управління;
- вироблення державно-управлінських рішень, контроль за ними, регулятивні та дозвільні дії тощо».

Відповідні проблемні питання обумовлені як інертністю наявної системи управління, так і перманентними трансформаціями, що відбуваються з митними органами, які за короткий проміжок часу з самостійного державного органу були інтегровані у Міністерство, а потім знову реформовані у іншу державну інституцію під назвою Державна фіскальна служба України. Дані видозміни, важко назвати реформуванням у класичному розумінні цього поняття, адже реформа це концептуальне переформатування певного виду діяльності в рамках чітко визначеного стратегічного бачення його розвитку, з встановленою етапізацією та спланованою реалізацією впровадження зазначених змін, що спрямовані на усунення диспропорцій та удосконалення загального концепту функціонування певної системи.

У нашому ж випадку, зазначені зміни в Україні призвели лише «... до виникнення організаційних, технічних і соціальних проблем під час надання адміністративних послуг суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності як фізичним, так і юридичним особам [8, с. 193], а також обумовили виникнення труднощів, що пов'язані з організаційно-функціональною діяльністю митних органів, їх нормативно-правовим регламентуванням та ефективністю управлінської вертикалі.

Незважаючи на ряд прийнятих стратегічних документів, серед яких Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [9]; «Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року» [10]; «Експортна стратегія України (дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки» [11]; «Стратегічний план ДФС України на 2015-2018 роки» [12]; створення Ради з міжнародної торгівлі, що прямо та опосередковано направлені на покращення функціонування митної системи, все ж, складається враження відсутності комплексного бачення подальшого вектору розвитку у митній галузі та статичність державних інституцій, що відповідають за реалізацію митної політики та забезпечення митних інтересів держави.

Дані висновки, можна зробити під час аналізу відповідних документів в частині оцінки поставлених цілей та отриманих результатів. Зокрема, за результатами 2017-2018 року так і не вдалося досягнути покращення цільових показників часу митного оформлення товарів у митних режимах імпорту, експорту та транзиту. Незмінними залишилися результати показників у розрізі індексу Міжнародна торгівля звіту Світового банку у 2018 році, щодо оцінки регулювання бізнесу Doing Business 2018, за інформацією якого Україна не поліпшила свої позицій та залишилася на 119 місці серед 190 країн [13, с. 38]. Проте, важливим у даній ситуації є не сам факт, що чогось не вдалося досягти, а подальші дії щодо їх коректування. Так, у даному контексті майже відсутня практика оперативної та тактичної діагностики ситуації, а також використання управлінських механізмів щодо упередження її негативної динаміки та досягнення бажаних результатів.

Дане суперечить та не сприяє сталому розвитку держави, а також не відповідає концепції формуванню паритету балансу інтересів учасників митної діяльності. Адже, «детермінована зовнішнім оточенням (економічним, політичним, соціально-культурним), державно-управлінська система має бути здатною до самоорганізації та адаптації, щоб підтримати власні параметри,

сформувати нову гнучку структуру та продовжити існування в умовах прискореного розвитку суспільства» [2 с. 5].

А. Крисоватий, В. Тимошенко [14, с. 29] справедливо зауважують, що наявні структурні диспропорції у системі державного управління обумовлені формуванням вітчизняної митної системи, цілей завдань та механізмів митної політики у надзвичайно стислі строки, в той час як створення митних систем більшості розвинених країн відбувалося еволюційним шляхом, паралельно з розвитком світо господарських зв'язків та міжнародної торгівлі швидше інтенсивним характером.

У відповідному форматі унормування дисбалансів, що виникають в процесі захисту митних інтересів держави, механізмами та важелями державного управління залежить як від ефективно обраної стратегії (що вимагає планування, прогнозування, організації), так і виокремлення оптимального спектру організаційно-мотиваційних та контрольних важелів впливу регулятивного потенціалу держави в тактичному плані. Обидва фактори є ключовими і майже рівнозначними у досягненні бажаного результату. Для об'єктивності, варто зазначити, лише, що найкращий вибір інструментарію лежить в площині коректно обраної стратегії [6, с. 35].

В Україні даний формат перегляду довгострокових планів, ще має реалізуватися як повноцінний механізм, при цьому головним питанням залишається кількість часу, що на це потрібно. Проте, уже на сьогодні, варто констатувати, що світові інтеграційні процеси та посилення впливу глобалізації призвели до необхідності зміни моделей управління не лише на корпоративному, але й на державному рівнях. Необхідність коригування діяльності органів виконавчої влади нерозривно пов'язана з визначенням її оптимальних параметрів, адекватних новим умовам.

У відповідному контексті формування ефективної моделі державного управління забезпечення митних інтересів повинно ґрунтуватися, не лише, на досягненні та виконанні цільових показників надходжень до державного

бюджету, боротьбі з контрабандою, усунення системних дисбалансів, але й враховувати необхідність підвищення якості співпраці державних органів влади з бізнесовими структурами, міжнародними урядовими та комерційними організаціями, громадянськими інститутами, тощо.

Досягнення відповідного ефекту лежить у формуванні та виконанні наступних основоположних завдань, серед яких:

- визначення чітких, конкретних, адекватних та повноцінних цілей забезпечення митних інтересів в рамках державної митної політики;
- розробка повноцінної стратегії забезпечення митних інтересів;
- спрощення митних процедур та підтримка вітчизняного експортера з просування продукції на зовнішні ринки;
- розробка, функціональний розподіл та використання заходів стратегічного, тактичного та оперативного реагування з виокремленням інструментів та механізмів реалізації забезпечення митних інтересів;
- формування комплексу програмних засобів щодо доступності, достовірності та обміну інформацією між учасниками митних відносин;
- здійснення консультативних та комунікативних заходів з використанням інформаційних технологій та систем, щодо обговорення стану та пріоритетів розвитку митної системи;
- оцінка проміжних та кінцевих результатів згідно спектру поставлених пріоритетів;
- аналіз ефективності діяльності митних органів та інших державних інститутів щодо забезпечення митних інтересів, згідно оцінки результатів виконання поставлених завдань.

Об'єктивною та логічною у відповідному контексті, на нашу думку, є як критика наявної функціонуючої системи, так і дискусії наукової спільноти щодо пошуку оптимальних рішень усунення наявних диспропорцій. У даному форматі, для повноцінного розуміння управління системою забезпечення

митних інтересів держави потрібно мати чітке комплексне уявлення про її об'єкт, суб'єкти, елементи та їх взаємозв'язки.

Вдалою, на нашу думку, є позиція П. Пашка у спробі пояснити управлінські взаємозв'язки, які виникають під час забезпечення митної безпеки та митних інтересів. Зокрема, науковець зазначає, що «основою митної безпеки визначено митні інтереси держави, які забезпечуються діяльністю митної служби, а суб'єктами організації та забезпечення здійснення митної справи є органи державної влади, функціями яких є формування законодавчої та нормативної баз у митній сфері; організація забезпечення надходжень доходів до Державного бюджету; участь у зовнішньоекономічній діяльності та сприяння їй, її митно-тарифне та нетарифне регулювання; захист від митного й економічного шахрайства; підготовка кадрового персоналу; захист культурного та інформаційного середовища держави. Головний суб'єкт забезпечення митної безпеки – митна служба, яка безпосередньо здійснює митну справу» [15, с. 16].

Тобто виходячи з позицій конвенціоналізму головним об'єктом системи забезпечення митної безпеки та митних інтересів є процеси що виникають між учасниками митних відносин. До основних елементів системи можна віднести людей (клієнтів), суб'єктів господарської діяльності, міжнародні організації, засоби виробництва, грошові ресурси, інфраструктуру, інформацію тощо, а головним суб'єктом управління забезпечення митних інтересів вважати Державна фіскальна служба України та інші державні інституції, що мають відношення до інструментарію митно-тарифного та нетарифного регулювання.

Висновки. Підсумовуючи вище зазначене, варто констатувати, що державно-управлінська система забезпечення митних інтересів держави тісно переплітається з системою управління митною безпекою та митною справою, а також повинна враховувати розвиток інфраструктури глобальної системи багаторівневого управління. Проведене дослідження дало змогу сформулювати основні деструктивні аспекти управління митною системою України, а також виокремити основні елементи та взаємозв'язки забезпечення митних інтересів з

позицій управління. Обумовлене сприятиме у створенні надійної системи попередження загроз як внутрішнього так і зовнішнього характеру та протидії їм у процесі забезпечення митних інтересів держави. В наступних наших дослідженнях увага буде акцентована на деталізації елементів та механізмів системи управління забезпечення митних інтересів держави.

Список джерел:

1. Пашко П.В. Митна безпека (теорія методологія та практичні рекомендації) / Монографія // П.В. Пашко. Одеса: АТ «Пласке», 2009. – 628 с.
2. Радзівєвський І. А. Трансформація системних характеристик державного управління в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 25.00.01. Київ, 2007. 16 с.
3. Мельник О.Г., Муқан О.В., Кабан Х.В. Система управління митною діяльністю в Україні: сутність та структурна декомпозиція. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 776. С. 39-47.
4. Ткачова О.К. Теоретичні основи інституційних механізмів державного управління митною справою. Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. №6. С. 1-3 / URL <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=587>
5. Коновалов Ю. О., Миронов О. В. Система управління ризиками: поняття, функції, компоненти. Інноваційна економіка. 2013, №9. С. 127-132
6. Шевчук С. В. Сутність і складові регулятивного потенціалу держави у площині забезпечення митних інтересів. Бізнес Інформ. 2018. № 8 С. 33-37
7. Реформа публічної адміністрації в Україні в запитаннях та відповідях / [уклад. Н. Нижник, Л. Прокопенко]. К.: НАДУ, 2010. – 48 с.
8. Квеліашвілі І. Передумови трансформації національної митної справи. Публічне управління та митне адміністрування. 2017. № 2 (17) С. 186-195
9. Про Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020" / Указ Президент України від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]. — Режим до ступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n1>
10. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р. URL: <http://akon2.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80>
11. Про схвалення Експортної стратегії України ("дорожньої карти" стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки Розпорядження Кабінету

Міністрів України від 27.12.2017 № 1017-р URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80>

12. Стратегічний план ДФС України на 2015-2018 роки : наказ Державної податкової служби України від 12 лютого 2015 року № 80. URL: sfs.gov.ua/data/normativ/000/001/63703/Nakaz_DFS_80.doc.

13. Шевчук С. В. Оцінка провадження митної справи в Україні: міжнародний вимір. Інвестиції: практика та досвід. № 16 2018, стор. 35 - 39

14. Крисоватий А. І. Тимошенко В. П. Економічний зміст і складові митної системи держави / Світ фінансів, 2009, № 6, С 29-38.

15. Пашко П.В. Організаційно-економічний механізм забезпечення митної безпеки України: автореф. дис доктора економ. наук. Львів. 2009. с. 41.

***Шевчук Сергій Васильович** – кандидат економічних наук, докторант кафедри економіки підприємств Університету державної фіскальної служби України, (м. Ірпінь). ORCID: 0000-0003-3432-3441*

***Мискін Юрій Ігорович** – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри фінансів ім. Л.Л.Тарангул Університету державної фіскальної служби України, (м. Ірпінь). ORCID: 0000-0002-8160-3262*

Яремчук І. В.

ДЕРЖАВНИЙ ВНУТРІШНІЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості здійснення державного внутрішнього фінансового контролю в установах і організаціях медичного профілю в умовах реформування галузі охорони здоров'я в Україні, з'ясовано його недоліки та переваги. Висвітлено зміни державного внутрішнього фінансового контролю в умовах реформування галузі охорони здоров'я. Виявлено вплив державного внутрішнього фінансового контролю на функціонування установи та недоліки у державному внутрішньому фінансовому контролі у закладах охорони здоров'я, розроблено шляхи вирішення знайдених проблем.

Ключові слова: державний внутрішній фінансовий контроль, внутрішній аудит, кошти, реформування, охорона здоров'я, галузь охорони здоров'я.

Яремчук И. В.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ВНУТРЕННИЙ ФИНАНСОВЫЙ КОНТРОЛЬ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ ОТРАСЛИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены особенности осуществления государственного внутреннего финансового контроля в учреждениях и организациях медицинского профиля в условиях реформирования здравоохранения в Украине, выяснено его недостатки и преимущества. Освещены изменения государственного внутреннего финансового контроля в условиях реформирования здравоохранения. Выведено влияние государственного внутреннего финансового контроля на функционирование учреждения и недостатки в государственном внутреннем финансовом контроле в учреждениях здравоохранения, разработаны пути решения найденных проблем.

Ключевые слова: государственный внутренний финансовый контроль,

внутренний аудит, средства, реформирование, здравоохранение, отрасль здравоохранение.

Yaremchuk I.

**STATE INTERNAL FINANCIAL CONTROL IN THE CONDITIONS
OF REFORMING THE HEALTH CARE INDUSTRY BRANCH OF
UKRAINE**

Peculiarities of realization of the state internal financial control in establishments and the organizations of a medical profile in the conditions of reforming of the health care industries branch in Ukraine are considered, in the article. Its disadvantages and advantages are explained. The changes in state internal financial control in the context of health care industries branch reform are highlighted. The influence of state internal financial control on the functioning of the institution and the shortcomings in state internal financial control in health care industries branch are revealed; ways of solving the problems are founded.

Keywords: *state internal financial control, internal audit, means, reforming, health care industry, healthcare branch.*

Постановка проблеми. Реформування галузі охорони здоров'я стосується кожного, оскільки метою медичної реформи – є забезпечення усім громадянам України рівного доступу до якісних медичних послуг та перебудова системи охорони здоров'я так, щоб у її центрі був пацієнт. Однак, можна сказати, що протягом останніх років показники функціональної діяльності установ охорони здоров'я в Україні є надзвичайно низькі та незадовільні. В першу чергу це пов'язано з складною економічною і соціальною ситуацією в державі та вкрай недостатнім фінансуванням. Загальні економічні проблеми негативно позначилися на фінансуванні установ охорони здоров'я. Дефіцит державних коштів призводить до залучення пацієнтів у процес відшкодування витрат на надання медичної допомоги, а саме покриття витрат на лікарські засоби, у країні поширюється неофіційна оплата медичних

послуг. Така неврегульована оплата медичних послуг з боку громадян стає причиною різкого зменшення рівня доступності медичної допомоги. Фінансова недоступність медичної допомоги поєднується з нераціональним використанням значної частки бюджетних асигнувань у секторі охорони здоров'я. Застарілі підходи до розподілу фінансових ресурсів на підставі показників потужностей спричиняють деформацію структури надання медичних послуг з перевагою обсягів спеціалізованих і стаціонарних послуг над первинною допомогою. Зазначені проблеми вимагають побудувати чіткої системи державного внутрішнього фінансового контролю у галузі охорони здоров'я. Відповідно вивчення державного внутрішнього фінансового контролю галузі охорони здоров'я в сучасних умовах є актуальним, оскільки в країні відбувається реформування галузі, а його раціональна організація впливає на функціонування установи, дозволяє ефективно використовувати кошти та уникати неточностей у звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика державного внутрішнього фінансового контролю у закладах охорони здоров'я та пошуком шляхів його реформування присвячені роботи Б.О. Волоса, Ю.В. Вороненька, З.С. Гладуна, О.М. Голяченка, Л.С. Григорович, Л.І. Жаліло, В.І. Журавля, В.Л. Корецького, А.Ф. Коропа, В.М. Лехан, В.Ф. Москаленка, В.М. Пономаренка, А.М. Сердюка, І.М. Солоненка, О.А. Шевчука. Більшість із них розглядає державний внутрішній фінансовий контроль переважно на регіональному рівні, з урахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх впливів й суперечностей. При цьому у науковій літературі ще бракує сталих уявлень, що поєднують поняття державного внутрішнього фінансового контролю у закладах охорони здоров'я та управління системою охорони здоров'я в контексті стратегічного управління та формування державної політики в ній. Це ще раз підкреслює актуальність обраної тематики дослідження.

Мета статті. Метою дослідження є виявлення недоліків у державному внутрішньому фінансовому контролі в умовах реформування охорони здоров'я та розробка теоретико-утилітарних шляхів вирішення знайдених проблем.

Виклад основного матеріалу. Основними завданнями реформування системи державного внутрішнього фінансового контролю, відповідно і контролю діяльності закладів охорони здоров'я є:

— запровадження, виходячи із сучасних умов розвитку України та норм і правил ЄС, нових концептуальних засад організації системи державного внутрішнього фінансового контролю, невід'ємною складовою якої є фінансово-господарський аудит;

— створення служб внутрішнього аудиту в усіх органах державного сектора, в тому числі на базі контрольно-ревізійних підрозділів, з поступовою заміною інспектування на внутрішній аудит, забезпечення правового гарантування незалежності, соціального захисту і відповідальності внутрішніх аудиторів органів державного сектора;

— розроблення стандартів внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту, положень етики внутрішнього аудитора, критеріїв для розрахунку оптимальної чисельності працівників служб внутрішнього аудиту, методології управління ризиками у сфері внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту;

— визначення стратегії навчання та підвищення кваліфікації працівників служб внутрішнього аудиту, вдосконалення кадрового забезпечення служб внутрішнього аудиту, розроблення навчальних програм внутрішнього аудиту та програм сертифікації аудиторів за міжнародними зразками; покращення матеріально-технічного і фінансового забезпечення функціонування внутрішнього аудиту;

— контроль операційної діяльності закладів охорони здоров'я необхідно проводити комплексно, тобто спільно фінансовий і лікувальнооздоровчий, що дозволить уникнути дублювання і підвищить якість контролю [4].

На сьогодні основними проблемами та недоліками діючої в Україні системи фінансування галузі охорони здоров'я є:

– недостатнє фінансування галузі охорони здоров'я, яке проявляється, крім усього іншого, ще й значними особистими видатками громадян на медичні послуги;

– неможливість ефективного управління обмеженими ресурсами в умовах існуючої системи постатейного фінансування громадських лікувально-профілактичних закладів;

– фінансування лікувально-профілактичних закладів різного рівня з бюджетів різного рівня, що додатково ускладнює координацію надання допомоги [3].

Аналізуючи економічну сутність використання коштів у медичних закладах за 2015-2019 рр. можна зробити висновок, що загальний обсяг видатків збільшується, але у даний час це не покращує ставище країни у даній сфері.

На рис. 1. зображено зміни загального обсягу видатків для Міністерства охорони здоров'я за 2015-2019 рр., які передбачені державним бюджетом України.

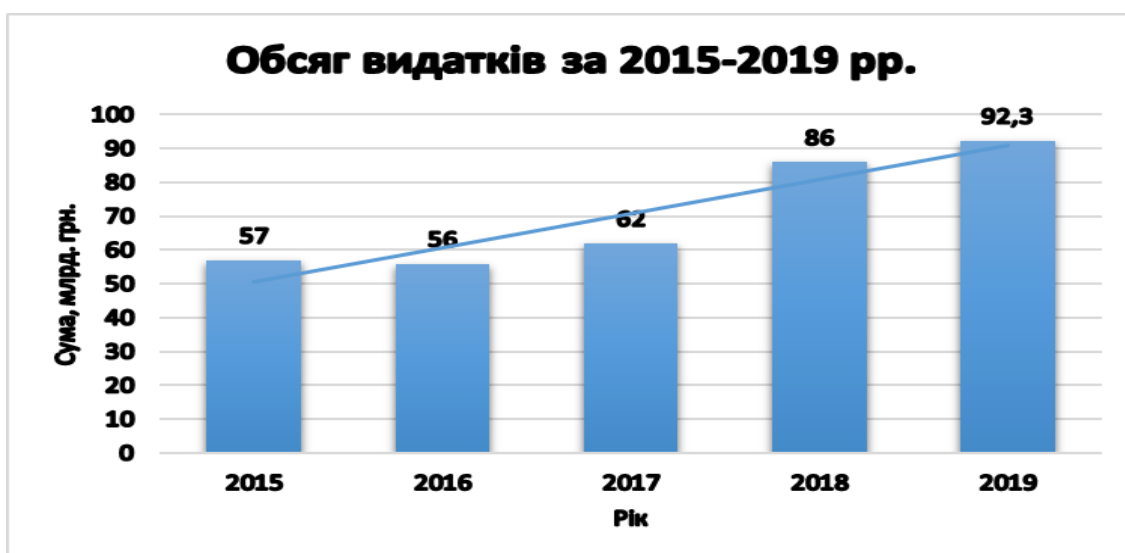

Рис. 1. Загальний обсяг видатків для Міністерства охорони здоров'я за 2015-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [1, 2, 10]

Державним бюджетом України на 2017 р. загальний обсяг видатків для Міністерства охорони здоров'я становить 62 млрд грн. Це більше, ніж у попередні роки. Так, у 2015 р. сума становила 57 млрд грн, а в 2016-му - 56 млрд грн. На закупівлю ліків виділено на 2 млрд грн більше. Однак розподіл за цільовими програмами очікується дуже нерівномірним: одні категорії хворих отримують майже 100% медикаментів, а інші мусять розраховувати лише на власний бюджет [2].

Особливістю державного бюджету 2018 р. Міністерства охорони здоров'я є те, що значне зростання видатків здійснюється в тих сферах, де проходять реформи. Видатки Державного бюджету на охорону здоров'я у 2018 р. сягають 86 млрд грн., що становить 9,1% від державного бюджету та 2,6% від ВВП. Водночас бюджет 2018 р. орієнтований на проведення реформ [10].

Зведений бюджет на охорону здоров'я - 2019 складає 92,3 млрд грн - на 10% більше, ніж у 2018 році. Додаткові кошти спрямовані на продовження трансформації медицини в Україні. У 2019 році Міністерство охорони здоров'я України розпочне реалізацію програми «Безкоштовна діагностика», на яку заплановано 2 млрд грн. Найбільш необхідні дослідження і аналізи будуть оплачені Національною службою здоров'я України. Набиратимуть обертів зміни у первинній медичній допомозі з найбільшим в історії бюджетом — 15,3 млрд грн. Далі рятуватиме життя програма «Доступні ліки» з бюджетом у 1 млрд грн. На 3,4 млрд збільшиться субвенція на спеціалізовану амбулаторну, стаціонарну та екстрену медичну допомогу — 55,5 млрд грн [1].

Реформування галузі охорони здоров'я в Україні передбачає суттєві зміни у роботі медичних закладів та наданні ними медичних послуг. Із січня 2017 року в Україні стартував перший етап медичної реформи, який полягає в зміні фінансування первинної ланки медичної допомоги. Дані зміни полягли у створенні інституційних та правових умов для запровадження нових методів оплати медичних послуг постачальникам, а саме прийнято необхідне

законодавство для створення єдиного замовника - Національну службу здоров'я України (НСЗУ) [5]. Даний центральний орган виконавчої влади діє в інтересах пацієнта, тобто оплачує надані медичні послуги (коштом Державного бюджету в межах програми медичних гарантій). Таким чином послугу отримуватиме пацієнт, а платитиме медичному закладу за неї держава. Вартість послуг визначатиметься на основі єдиних національних базових тарифів та вимог до якості [9].

Основні зміни, які передбачає реформа полягають у запровадженні державного гарантованого пакета медичної допомоги, тобто держава бере на себе чіткі зобов'язання щодо фінансування медичних послуг. Бюджет починають розподіляти за медичними послугами, необхідними пацієнтам, на рівних для всіх громадян умовах. Пакет медичної допомоги, гарантований державою, визначатимуть виходячи з пріоритетів охорони здоров'я в Україні у обсязі можливостей державного фінансування [9]. У зв'язку з вищевикладеним в Україні медичною реформою запроваджено принцип «гроші ходять за пацієнтом», який передбачає, що держава переходить від утримання мережі медичних закладів, які надають безоплатні послуги (як відомо, цей варіант працював, і не надто добре), до стратегічної закупівлі послуг у цієї мережі.

Держава більше не виділятиме грошей згідно з кошторисом на утримання того чи іншого закладу охорони здоров'я, державного чи комунального. Натомість медичні заклади мають перетворитися на автономні суб'єкти господарської діяльності, що отримуватимуть оплату за результатами своєї діяльності, тобто за фактично надану ними пацієнтам медичну допомогу.

Окрім того, на перехідний період, протягом 2018–2019 років, паралельно існуватиме також можливість фінансування первинної медичної ланки через механізм медичної субвенції. До 2020 року всі заклади усіх рівнів надання медичної допомоги мають перейти на нову систему фінансування шляхом укладання договорів із НСЗУ [9]. Тому у зв'язку з вищевикладеним державний внутрішній фінансовий контроль в умовах реформування галузі охорони

здоров'я відіграє важливу роль, адже він покликаний забезпечувати контроль за цільовим та ефективним використанням засобів державного бюджету і державної власності. Задля підвищення рівня управління ефективністю використання бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я необхідна подальша розробка теоретичних засад, удосконалення методології здійснення відповідного державного внутрішнього фінансового контролю.

Сутність контролю полягає у здійсненні цілеспрямованого впливу на об'єкти управління, що передбачає систематичний нагляд, спостереження за їх діяльністю для виявлення відхилень від встановлених норм, правил, вимог чи завдань у процесі їх виконання [7, с. 9-12].

Застаріла паперова звітність піде в небуття. Всю медичну документацію буде переведено в електронний вигляд. Це розвантажить лікарів, дозволить їм більш якісно та оперативно надавати медичні послуги пацієнтам та унеможливить ситуацію втрати медичних даних пацієнтів. Також це дозволить збирати дані щодо необхідних послуг в окремих районах, більш точно розраховувати тарифи та контролювати якість медичної допомоги.

У квітні 2017 року Уряд запустив програму «Доступні ліки». Пацієнти, які страждають на серцево-судинні захворювання, діабет II типу чи бронхіальну астму, можуть отримати препарати безкоштовно або з незначною доплатою. Для цього потрібно звернутися до лікаря за рецептом, а потім отримати препарати в аптеці, що долучилася до програми.

2017 року Уряд виділив на програму «Доступні ліки» 700 млн гривень. 2018 року програма розширена: вона «покриває» більшу кількість препаратів за ширшим переліком медичних станів. Програма довела свою ефективність 2017 року, тому її бюджет зріс на 43% і 2018 року становить 1 млрд грн.

Однією з важливих складових медичної реформи є оптимізація процесу закупівлі ліків. Він уже суттєво просунувся в плані зменшення корупційних впливів. На черзі – створення сучасної національної системи закупівель [9].

Перевіряючи, як здійснюється закупівлі медикаментів, потрібно проаналізувати, наскільки забезпечується потреба лікувального закладу в цих медикаментах, чи враховуються при придбанні медикаментів їх запаси, а також надходження централізованих поставок Міністерства охорони здоров'я або благодійної допомоги. Проаналізувати обґрунтованість придбання дорогого медичного обладнання, ефективність його використання, а також випадки понаднормового придбання витратних матеріалів для цього обладнання.

За даними рахунків-фактур, накладних, меморіального ордера №7 перевіряють повноту оприбуткування медикаментів, особливу увагу звертаючи на повноту оприбуткування головною медсестрою і старшими медсестрами отруйних, наркотичних і сильнодіючих препаратів. Потрібно встановити факти одержання медикаментів за накладними без дозволу керівника медичного закладу, звернути увагу на правильність підсумків, цін і таксування оплачених рахунків-фактур, ураховуючи можливість приписок і виправлень у них [11, с. 220-221].

Від 2015 року централізовані закупівлі ліків та виробів медичного призначення коштом Державного бюджету здійснюються через міжнародні організації. Попри те, що наші партнери із закупівель ліків добре допомагають нам завдяки великому досвіду та авторитету, це тимчасовий крок. Адже маємо створити власну закупівельну організацію – прозору та ефективну [9]. На даний час в Україні функціонує система проведення відкритих та ефективних публічних закупівель ProZorro, яка повністю забезпечує створення та розміщення тендерів онлайн, обмін інформацією та документами в електронному вигляді між учасниками торгів та доступна для аналізу і контролю. Тому зважаючи на вищевикладене, пропонуємо використовувати дану систему при закупівлі ліків, доки не буде створена власна закупівельна організація.

Концепція реформування механізмів закупівель лікарських засобів та медичних виробів передбачає створення національної централізованої

організації, яка здійснюватиме закупівлі у сфері охорони здоров'я. 23 серпня Уряд затвердив розпорядження, що дозволить невдовзі передати закупівлі лікарських засобів та медичних виробів від спеціалізованих міжнародних організацій до української національної закупівельної організації [9]. Метою створення закупівельної організації є організація сучасної зручної системи, спрямованої на формування конкурентного середовища в Україні. Вона гарантуватиме проведення прозорих закупівель на національному та міжнародному рівнях, досягнення розумних цін, усунення корупційних ризиків, а відтак – забезпечить більше людей якісними та ефективними лікарськими засобами. Ця система дозволить уникнути махінацій при проведенні тендерів та усуне фармацевтичних лобістів від впливу на розподіл державних коштів. Таким чином, за ту саму суму виділених державних коштів закуповуватимуть більшу кількість якісних ліків [9].

Для того, щоб запобігти виникненню вищеперерахованих проблем було схвалено Концепцію розвитку державного внутрішнього фінансового контролю, яка дозволить підвищити ефективність використання державних ресурсів, яке має вирішальне значення для економічного розвитку України та піднесення суспільного добробуту. Важливим інструментом державного управління, що дає змогу досягти виконання зазначених завдань та звузити коло потенційних проблемних питань, пов'язаних з діяльністю органів державного сектору, є державний внутрішній фінансовий контроль [6]. Ефективний державний внутрішній фінансовий контроль сприяє державному управлінню при зміні середовища, потреб та пріоритетів суспільства і держави. Тому з метою вдосконалення державного управління, впровадження нових технологічних досягнень з урахуванням програмних змін необхідно постійно проводити оцінку державного внутрішнього фінансового контролю для приведення його у відповідність з потребами сьогодення. Базовим принципом державного внутрішнього фінансового контролю є чітке розмежування внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту. Внутрішній аудит повинен

визначати, яким чином здійснюється внутрішній контроль, включаючи способи попереднього контролю. Виходячи з вищевикладеного та згідно Концепції, внутрішній аудит – форма контролю, що забезпечує функціонально незалежну оцінку діяльності органів державного сектору та дає впевненість Кабінету Міністрів України, Мінфіну, іншим заінтересованим центральним органам виконавчої влади, керівництву органів державного сектору в тому, що система державного управління функціонує у спосіб, який максимально знижує ризик шахрайства, марнотратства, допущення помилок чи нерентабельності. Метою внутрішнього аудиту є надання рекомендацій з удосконалення діяльності органу державного сектору, підвищення ефективності процесів управління, що сприяє досягненню мети органом державного сектору [6]. До завдань внутрішнього аудиту належить також забезпечення ефективного внутрішнього контролю відповідно до понесених витрат. Здатність надання незалежних та об'єктивних рекомендацій є основною відмінністю внутрішнього аудиту від інших форм контролю.

Існує певна неузгодженість у визначенні понятійної бази державного внутрішнього фінансового контролю, яка застосовується у законодавстві, науковій та практичній діяльності в Україні, з понятійною базою ЄС.

Механізм здійснення внутрішнього аудиту діяльності закладів охорони здоров'я на даний час знаходиться на стадії розробки, адже на сьогодні в Україні не існує ефективної системи контролю, тільки набирають розвитку процедури внутрішнього аудиту процесів управління ризиками і контролю в закладах охорони здоров'я [6].

Отже, за таких обставин особливо актуальним є побудова механізму внутрішнього аудиту в Україні, який відповідав би світовим стандартам, а також формування надійних теоретико-методологічних засад внутрішнього аудиту діяльності охорони здоров'я, адаптація обліку та аудиту до автоматизації.

Без вирішення, у тому числі на законодавчому рівні, цих питань держава, особливо зараз, в період свого становлення, матиме великі проблеми. Ключові питання державного внутрішнього фінансового контролю у галузі охорони здоров'я з метою створення ефективної його системи, на наш погляд мають бути відрегульовані на двох рівнях: у Конституції України і в законах України.

Щодо державного внутрішнього фінансового контролю у галузі охорони здоров'я, здійснюваного урядом, то в Конституції ці питання визначені досить повно. Щодо якості законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють питання внутрішнього контролю у галузі охорони здоров'я, то тут є невідповідність між функціями, повноваженнями і завданнями окремих урядових органів контролю (РПУ, Мінфін, Державна податкова адміністрація, ДАС, Державне казначейство, Фонд державного майна та ін.). Значною, на наш погляд, є, наприклад, проблема створення "сильного" Міністерства фінансів, а також проблема контролю корпоративних прав держави.

Більш складний вигляд має ситуація із питаннями зовнішнього, незалежного фінансового контролю у галузі охорони здоров'я. Питання державного внутрішнього фінансового контролю у галузі охорони здоров'я мають знайти своє місце в Концепції адміністративної реформи України, а окремі, найбільш важливі питання, можуть бути вирішені уже на перших етапах здійснення цієї реформи.

Навівши лад у кожній зі складових державного внутрішнього фінансового контролю у галузі охорони здоров'я, тобто у внутрішньому та незалежному від уряду, зовнішньому контролі, ми отримаємо цілісну систему державного внутрішнього фінансового контролю у галузі охорони здоров'я. Вирішення цього завдання сьогодні дуже потрібне [8].

Таким чином, дослідивши особливості здійснення державного внутрішнього фінансового контролю у медичних закладах можна погодитися із вченими, які вважають, що основними напрямками вдосконалення даного виду контролю в сучасних умовах повинні стати: формування нових та

вдосконалення чинних процедур державного внутрішнього фінансового контролю, удосконалення методів, оптимізація організаційних структур, створення адекватної сучасним умовам інформаційно-комунікаційної інфраструктури у закладах охорони здоров'я [7, с. 13].

У зв'язку з реформуванням галузі охорони здоров'я в Україні відбуваються зміни у системі її фінансування, тому на нашу думку шляхами вирішення знайдених проблем є необхідність збереження державного внутрішнього фінансового контролю у галузі охорони здоров'я, а саме контролю за механізмом забезпечення обсягу, якості медичної допомоги, яка відбувається за рахунок бюджетного фінансування, тобто коштів, які залучені з додаткових джерел фінансування та державного, місцевого бюджетів, маючи на увазі кошти добровільного медичного страхування та державного соціального медичного страхування, кошти отримані із благодійних внесків громадян та благодійних фондів, кошти отримані від надання платних медичних послуг, та інших джерел фінансування галузі, які не заборонені законодавством України.

Використання даних шляхів дозволить установам галузі охорони здоров'я зменшити порушення у фінансово-бюджетній сфері та поліпшити управління фінансовими, матеріальними та трудовими ресурсами установ, а також виконання ними своїх функцій і завдань для досягнення соціально значущих для суспільства цілей.

Висновки. Державний внутрішній фінансовий контроль у галузі охорони здоров'я є важливою функцією управління установою, яка полягає у забезпеченні процесу формування та ефективного використання бюджетних ресурсів для досягнення поставлених цілей у сфері розподільчих відносин та сприянні реалізації фінансової політики установи, але сучасний стан державних фінансів у галузі охорони здоров'я потребує посиленого контролю за витрачанням бюджетних коштів та боротьби з порушеннями бюджетного законодавства. Удосконалення організації системи державного внутрішнього

фінансового контролю у галузі охорони здоров'я має бути забезпечене діяльністю всіх організацій, які входять у структуру відповідного державного внутрішнього фінансового контролю на рівні різних гілок державної влади. Задля підвищення рівня управління ефективністю використання бюджетних коштів у сфері охорони здоров'я необхідна подальша розробка теоретичних засад, удосконалення методології здійснення відповідного державного внутрішнього фінансового контролю. Адже, будь-який вид управління неможливий без чітко організованої системи контролю, тому що не можна ефективно управляти, не перевіряючи виконання встановлених вимог і не виявляючи фактичного стану на підконтрольних об'єктах. У цьому значенні контроль, який є самостійною функцією управління, виступає засобом встановлення зворотніх зв'язків, завдяки якому керівний орган (суб'єкт управління) одержує інформацію про стан керованого об'єкта (об'єкта управління) та про хід виконання прийнятих рішень. Це дає можливість своєчасно реагувати на відхилення в роботі підконтрольного об'єкта від заданої цілі та вносити відповідні корективи в його діяльність.

Отже, провівши дане дослідження можна зробити висновок, що за таких обставин особливо актуальним є побудова механізму внутрішнього аудиту в Україні, який відповідав би світовим стандартам, а також формування надійних теоретико-методологічних засад внутрішнього аудиту діяльності охорони здоров'я, автоматизації обліку та аудиту. Від організації даного виду контролю багато в чому залежать шляхи економічного розвитку держави, масштаби тіньової економіки, економічних злочинів та рівень добробуту населення. Тенденції економіки та наслідки світової фінансової кризи показують необхідність вдосконалення фінансово-бюджетної політики та формування відповідних механізмів державного внутрішнього фінансового контролю у закладах охорони здоров'я як необхідної складової фінансової системи країни. Чітка цілеспрямованість, пластичність, глобалізаційні та інтеграційні процеси стали поштовхом до формування нових стандартів економічних відносин в

цілому та до реалізації місії державного внутрішнього фінансового контролю у галузі охорони здоров'я.

Список джерел:

1. Безкоштовна діагностика, Доступні ліки та продовження реформи: бюджет МОЗ України на 2019 рік [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://moz.gov.ua/article/news/bezkoshtovna-diagnostika-dostupni-liki-ta-prodovzhennja-reformi-bjudzhet-moz-ukraini-na-2019-rik>.
 2. Бюджет-2017 — медицина за бортом [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://dt.ua/HEALTH/byudzhbet-2017-medicina-za-bortom_.html. Та <https://www.umj.com.ua/article/114261/byudzhbet-na-ohoronu-zdorov-ya-u-2018-rotsi-stanovitime-2-6-vvp>
 3. Державна політика фінансування галузі охорони здоров'я в Україні [Електронний ресурс] / Д. В.Карамишев, О. Є. Вашев, А. С. Немченко, Б. О. Волос. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/2/02.pdf>.
 4. Контроль у системі управління закладами охорони здоров'я [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://posibniki.com.ua/post-kontrol-u-sistemi-upravlinnya-zakladami-ohoroni-zdorovya>.
 5. Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://moz.gov.ua/docfiles/pre_20160205_0_dod.pdf.
 6. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю [Електронний ресурс]. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/17381979>.
 7. Максимова В.Ф. Організація державного фінансового контролю: Навчальний посібник. / В.Ф. Максимова. – Одеса: ОНЕУ, 2012. – 276 с.
 8. Мельничук В. Фінансовий контроль в системі державного управління / Віталій Мельничук. // "Банківська справа", науково-практичне видання. – 2012. – №2.
 9. Реформа системи охорони здоров'я [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya>.
 10. Устінов О. В. Бюджет на охорону здоров'я у 2018 році становитиме 2,6% ВВП [Електронний ресурс] / О. В. Устінов // Видавництво «МОРІОН». – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.umj.com.ua/article/114261/byudzhbet-na-ohoronu-zdorov-ya-u-2018-rotsi-stanovitime-2-6-vvp>.
 11. Шевчук О.А. Держаний фінансовий контроль: навч.посібник/О.А. Шевчук. – К.:УБС НБУ, 2014.– 418 с.
- Яремчук Ірина Володимирівна** - аспірантка першого року навчання спеціальності 071 «Облік і оподаткування» Університету державної фіскальної служби України (м.Ірпінь). **ORCID: 0000-0002-4684-84-91**

**СТАТТІ РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ НАСТУПНИМИ
РЕЦЕНЗЕНТАМИ**

<i>№ з/п</i>	<i>П.І.Б автора</i>	<i>Назва статті</i>	<i>П.І.Б. рецензента</i>
1.	Bedrinets M.D., Deneha T.M.	Controlling in the system of financial anti crisis management of the enterprise	Коваленко Ю.М.
2.	Вергелюк Ю.Ю.	Сучасний стан та проблеми автомобільного страхування в Україні	Воронкова О.М.
3.	Гурочкіна В.В., Менчинська О.М.	Інтеграційні виробничі ланцюги та місце українського машинобудування в міжнародних рейтингах	Швабій К.І.
4.	Гусятинський М.В., Ковальчук О.П.	Особливості управління проектами соціально-економічного розвитку населених пунктів	Онишко С.В.
5.	Діденко Л.В., Касянчук Д.С.	Діяльність нерезидентів на українському ринку цінних паперів та проблеми її регулювання	Воронкова О.М.
6.	Житар М.О., Чамор Г.С.	Особливості банківського кредитування фізичних осіб в Україні	Кужелєв М.О.
7.	Клименко Д.Б.	Особливості та перспективи банківського кредитування аграрного сектора в Україні	Береславська О.І.
8.	Клюско Л.А.	Грошово-кредитне регулювання в умовах макроекономічної нестабільності	Береславська О.І.
9.	Ковда Н.І.	Злиття та поглинання банківських установ як чинник підвищення їх конкурентоспроможності на фінансовому ринку	Береславська О.І.
10.	Коляда Т.А., Ковалюк А.В.	Сутність та значення податкових інструментів у забезпеченні стабілізації національної економіки	Кужелєв М.О.
11.	Кужелєв М.О., Нечипоренко А.В.	Вплив поведінкових факторів на управління фінансовою	Мельник В.М.

		діяльністю корпорації: теоретичні аспекти	
12.	Ліснічук О.А., Литовченко Н.А.	Формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації	Коваленко Ю.М.
13.	Мамонова Г.В., Попович Л.О.	Ефективність фінансування закладів вищої освіти	Коваленко Ю.М.
14.	Марченко О.І., Рожко Ю.В.	Визначення місця України в міжнародних інноваційних рейтингах	Белінська Я.В.
15.	Мельник В.М., Корень Н.В.	Основні причини корупції в Україні та шляхи її подолання	Кужелєв М.О.
16.	Мельничук Г.С.	Теоретичні аспекти проведення аналізу грошових потоків підприємства	Белінська Я.В.
17.	Наумова Л.Ю.	Сучасний стан і проблеми фінансування капітальних видатків в установах Національної академії медичних наук України	Ріппа С.П.
18.	Одінцова Т.М.	Оптимізація податкового навантаження як інструмент економічного зростання	Швабій К.І.
19.	Онишко С.В.	Фінансова безпека і фінансова політика держави в категоріях їх взаємовпливу та узгодження	Кужелєв М.О.
20.	Павлюк В.В., Олійник В.О.	Державне казначейство України та його роль у бюджетному процесі	Кужелєв М.О.
21.	Перехрест Л.М., Черкашина К.Ф.	Державне регулювання та нагляд за діяльністю фінансових посередників в Україні: проблеми формування та напрями трансформації	Береславська О.І.
22.	Поддєрьогін А.М., Скочій С.В.	Факторний аналіз формування прибутку виробничого підприємства	Ріппа С.П.
23.	Ріппа М.Б., Шамун Н.В.	Інвестиційна діяльність недержавних пенсійних фондів в Україні	Ріппа С.П.
24.	Сидоренко О.М., Воленко В.Г.	Покращення консультативного супроводження великих платників податків як ключовий	Андрущенко В.Л.

		елемент удосконалення податкового адміністрування в Україні	
25.	Сосновська О.О., Деденко Л.В.	Напрями стійкого функціонування підприємства в умовах невизначеності	Кужелев М.О.
26.	Тарасенко Д.Л.	Соціальний ресурс сталого розвитку: інституціональні умови та фактори впливу в Україні	Воронкова О.М.
27.	Чернова О.В., Валігура А.Т	Проблеми економічного та інноваційного розвитку Латвії після входження до ЄС	Белінська Я.В.
28.	Шевчук С.В., Мискін Ю.І.	Управління як важлива складова регулятивного потенціалу держави забезпечення митних інтересів	Швабій К.І.
29.	Яремчук І.В.	Державний внутрішній фінансовий контроль в умовах реформування галузі охорони здоров'я України	Шевчук О.А.